

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRBOG FOR ARBEJDERBEVÆGELSENS HISTORIE · 1983

TEMA: DEMOKRATI - MAGT - SOCIALISME

SFAH

Årbog for arbejderbevægelsens historie

Udgivet af
Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie

ved

Svend Aage Andersen, Birte Broch, Niels Senius Clausen,
Hannelene Toft Jensen og Lars Torpe

1983

SFAH

Copyright by SFAH og forfatterne

ISSN: 0106-5912

1. udg. 1983

Sats: Werks Fotosats ApS, (06) 19 93 10

Tryk: Werks Offset, (06) 19 11 39

Årbogen er udgivet med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd
og Ministeriet for Kulturelle Anliggender.

Manuskriptet og bøger til anmeldelse bedes sendt til:
Selskabet for Forskning i Arbejderbevægelsens Historie,
Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv,
Rejsbygade 1, 1759 Kbh. V.

Indhold

Forord	5
Curt Sørensen: Demokrati og socialisme i II. Internationales tradition En sammenligning af Grundopfattelser hos Kautsky, Lenin og Rosa Luxemburg	7
Niels Christian Sidenius: Komintern: Demokratiet, magten og partidemokratiet	39
Gerd Sørensen: En fange krydser sine spor - eller træk af en politisk kulturs historie med Antonio Gramsci som knudepunkt	67
Feiwei Kupferberg: Myten om en »høgre demokrati« Om 30-talsdepressionen, de progressive intellektuelle och Stalins sovjetsamhälle	99
Karin Hansen og Lars Torpe: Demokratiet i Danmark - Socialdemokratisk set	121
Torben Hviid Nielsen: »Magt« versus »demokrati« Et uløst problem i dansk socialistisk teori	163
Preben Wilhjelm: Diskussionen i VS om demokrati og socialisme	191
Erik Christensen: Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg i 1970'erne - et studie i partipolitisk samarbejde og konflikt i arbejderbevægelsen	201
Niels Senius Clausen: Tidsskriftsoversigt	236

Forord

I de seneste tre årgange har årbogen taget nye og underprioriterede emner op inden for studiet af arbejderbevægelsens historie. I år vender vi tilbage til et mere klassisk tema, Demokrati-Magt-Socialisme. Klassisk i den forstand, at nogle af de »store« begivenheder og »store« teoretiske debatter i arbejderbevægelsens historie har udspillet sig omkring dette tema. Som sådan har temaet naturligt stået centralt i skrivningen af arbejderbevægelsens historie, men dog langt fra uddebatteret og udtømt og uden at have mistet sin aktualitet. Diskussionerne om det borgerlige demokrati, om overgangen til socialismen og om den sociale og politiske organisering af det socialistiske samfund har også i de seneste årtier spillet en central rolle i arbejderbevægelsen.

Begreberne demokrati, magt og socialisme har ikke kun en teoretisk sammenhæng. I de historiske situationer, arbejderbevægelsen har stået i, har spørgsmålet om *demokratiet* også været et spørgsmål om magten, om vejen til målet. Hvortil kommer, at opfattelsen af *magten* og relationen mellem magt og demokrati samtidig har været med til at farve målet selv, *socialismen*. Et naturligt knudepunkt har her været diskussionen før og efter den russiske revolution og splittelsen imellem den kommunistiske og socialdemokratiske arbejderbevægelse. Hvor spørgsmålet om demokratiet og magten i det borgerlige samfund står centralt i arbejderbevægelsen før 1917, stiller den russiske revolution og udviklingen i Sovjet arbejderbevægelsen overfor et nyt problem om demokratiets stilling i overgangsprocessen og under socialismen.

Curt Sørensen gennemgår og kontrasterer opfattelserne hos de tre hovedpersoner i debatten, Kautsky, Lenin og Luxemburg, - før og efter den russiske revolution.

I forlængelse heraf belyser *Niels Christian Sidenius* udviklingen af magt-demokrati-socialismeproblemet i Komintern-perioden, fra 1919 til og med kongressen i 1935, herunder også det interne partidemokrati.

Overfor de dominerende kommunistiske og socialdemokratiske strømninger udvikler Antonio Gramsci et anderledes syn på magten og demokratiet i de højtudviklede kapitalistiske samfund. *Gert Sørensen* behandler Gramsci's

fængselsoptegnelser i lyset af den teoretiske og historiske sammenhæng, hvori de er formulerede.

Hvor Gramsci problematiserer den russiske revolutions universalitet og stiller spørgsmålstejn ved den russiske models identifikation af statsmagt og parti, føler andre intellektuelle i Vesten sig draget af Sovjetstaten. Sådan var det i 30'erne. Men også i 60'erne og 70'erne har det »nye venstre« haft sine identifikationsfigurer (Kina, Cuba m.v.). Er der nogen fællestræk, og hvordan kan man forklare denne tiltrækning? spørger *Feiwel Kupferberg*, og han spørger videre, om de intellektuelle tenderer imod at udvikle en særlig ideologi, der modsvarer deres egen sociale situation.

I to artikler behandles demokrati-magt-socialismeproblematikken i relation til det danske Socialdemokrati. *Karin Hansen* og *Lars Torpe* belyser udviklingen i socialdemokratiets forhold til det politiske demokrati ændrer sig, og hvorledes forsøget på at udvide det politiske demokrati til et socialt demokrati over velfærdsstaten er sket igennem en samtidig underminering af det parlamentariske demokrati.

Gennem en behandling af tre forskellige socialistiske/socialdemokratiske teoretikere og politikere, Frederik Dreier, Hartwig Frisch og Viggo Kampmann, belyser *Torben Hviid Nielsen* hvordan opfattelsen af relationen mellem magt og demokrati har udviklet sig i Socialdemokratiet sammenholdt med en historisk ændring af magt og demokratiformerne.

Den aktuelle diskussion om demokrati og socialisme har i en hjemlig sammenhæng siden slutningen af 60'erne i stor udstrækning udspillet sig i og omkring VS. *Preben Wilhjelm* skriver om denne diskussions udvikling.

Demokrati-magt-socialismeproblematikkerne gør sig ikke kun gældende på samfundsplanet. De rækker længere ned. *Erik Christensen* har fulgt udviklingen af samarbejdet og opgørene imellem Socialdemokratiet, SF og DKP i Fællesorganisationen i Aalborg.

Årbogen indeholder heller ikke i år egentlige forskningsoversigter. De enkelte artikler indeholder dog ret brede litteraturhenvisninger. Vi havde desuden fået tilsagn om en oversigt over de senere års centrale bidrag til temaet. Artiklen er desværre ikke fremkommet. Traditionen tro afsluttes årbogen med en tidsskriftoversigt. Den er udarbejdet af *Niels Senius Clausen*.

Resuméer er oversat af Lena Fluger og Gerd Callesen.

Redaktionen

Demokrati og socialisme i II. Internationales tradition

En sammenligning af grundopfattelser hos Kautsky, Lenin og Rosa Luxemburg

Af Curt Sørensen

Efter nedkæmpelsen af Pariserkommunen i 1871 og I. Internationales sammenbrud i 1872 forskød tyngdepunktet sig i den europæiske arbejderbevægelse og socialisme fra Frankrig og England til Tyskland. Det tyske socialdemokrati, der var blevet samlet i 1875, antog i 1891 et marxistisk inspireret program - Erfurter-programmet. Marxismen slog dermed igennem som en masseideologi i en veludviklet, organiseret massebevægelse.¹ I det hele taget blev den marxistiske inspiration stærk i nord- og centraleuropa,² samt i østeuropa,³ medens stærke anarkistiske og syndikalistiske strømninger længe gjorde sig gældende i sydeuropa.⁴ Med oprettelsen af II. Internationale på Pariser-kongressen i 1889 kom der også igen gang i det internationale samarbejde. Perioden fra omkring 1890 frem til 1914 var i øvrigt præget af den fremadskridende masseorganisering af arbejderne. Forrest i såvel dette organiseringsarbejde som i teoriudviklingen stod det tyske socialdemokrati.⁵ Det var II Internationales førende parti og dets ledende teoretiker, Karl Kautsky, blev almindeligvis betragtet som den ledende teoretiker i hele II Internationale.⁶ Vi skal i det følgende se nærmere på Kautskys socialismeforståelse og opfattelse i spørgsmålene om socialisme op demokrati samt dermed sammenhængende strategitænkning. Jeg skal videre forsøge en kontrastering til opfattelserne hos Lenin og Rosa Luxemburg. Der kan naturligvis inden for rammerne af en kort oversigtsartikel kun blive tale om nogle strejflys ind over udvalgte problemstillinger, ikke om nogen udtømmende gennemgang.⁷ Ikke desto mindre finder jeg det vigtigt at få fremdraget ihvertfald nogle af grundopfattelserne vedrørende socialisme-demokrati problematikken hos de nævnte tre teoretikere og politikere eftersom disses opfattelser har været udgangspunkt og grundlag for også den senere diskussion herom.⁸ Jeg vil altså starte med Kautsky.

1. Kautskys politiske teori

Det centrale element i Kautskys politiske teori er statsteorien.⁹ Menneskenes historie er for Kautsky så at sige en stats historie:

»Forsåvidt man kan sige, at al skriftlig overleveret historie er klassekampens historie, så kan man lige så godt sige, at den er staternes historie«. ¹⁰

Staten er nu ifølge Kautsky grundlagt ved erobring og vold, og i hele den lange periode forud for kapitalismen er staten en voldsstat. ¹¹ Med den borgerlige revolution sker der imidlertid et afgørende brud i den historiske udvikling. ¹² Som rigtigt påpeget af Karl Korsch så er det egentlige kulminationspunkt i Kautskys omfattende værk om den materialistiske historieopfattelse da også fremstillingen af den borgerlige revolution - og ikke, som man kunne have forventet det, skildringen af den moderne arbejderbevægelse. ¹³ Efter det feudale voldssamfunds overvindelse og etableringen af den moderne borgerlig-demokratiske retsstat er udviklingen, siger Kautsky, præget af stadig stigende udbredelse af frihed og demokrati. ¹⁴ Det er værd at bemærke sig, at det altså for Kautsky er den borgerlige stat, der markerer dette afgørende vendepunkt:

»Industrikapital og moderne demokrati skaber en statstype, som det hidtil var umuligt«. ¹⁵

Den borgerlige revolution var derfor også den sidste voldelige revolution. Med den nye demokratiske stat er der skabt helt andre betingelser for arbejderklassens fremmarch end de, der gjaldt for tidligere klassers emancipationsforsøg. Klassekonflikterne udkæmpes nu på fredelig vis:

»I den demokratiske stats indre findes der - ved et grundfæstet demokrati - ikke mere kamp med våben ved konflikter mellem klasserne. De bliver afgjort på fredelig måde gennem propaganda og afstemning«. ¹⁶

Sammenhængende hermed fremhæver Kautsky videre stærkt de moralske og psykologiske forudsætninger for socialismen. Arbejderne må først udvikle visse »åndelige betingelser« for socialismen. ¹⁷ Klassekampen er hos Kautsky blevet »civiliseret«. ¹⁸ Der er videre - følgende af Kautskys hele statsopfattelse - ikke længere tale om en klassekamp mod staten, men om en klassekamp i staten. ¹⁹ Statsmaskinen anskues herunder som et i sig selv neutralt apparatur, som snart den ene klasse eller gruppe, snart den anden klasse eller gruppe kan bemægtige sig og sætte i bevægelse for egne formål.

Hvad angår spørgsmålet om selve revolutionen, så taler Erfurterprogrammet, kun i vage vendinger om proletarietets magterobring, ²⁰ og heller ikke i Kautskys fremstilling af Erfurterprogrammet finder vi nogen klar angivelse. ²¹ Kautsky har imidlertid senere formuleret sig mere konkret i spørgsmålet om magterobringen og proletarietets diktatur:

»...Men for proletarietets diktatur kan jeg ikke tænke mig nogen anden form end et kraftfuldt parlament efter engelsk mønster med et socialdemokratiske flertal og et stærkt og bevidst proletariet bag sig. Kampen om virkelig parlamentarisme vil efter min vurdering i Tyskland blive til den sociale revolutions afgørende kamp, for et parlamentarisk regime betyder i Tyskland proletarietets politiske sejr, men også omvendt«. ²²

Dette minder mere om det, der i dansk politisk historie benævnes »systemskiftet« end om en socialistisk revolution! De påkrævede ændringer går ikke ud over gennemførelse af en valgreform og knæsættelse af det parlamentariske princip. Kautsky og partiflertallet forestillede sig i stigende grad vejen til magten som gående fra rigsdagsvalg til rigsdagsvalg indtil udviklingen kronedes med erobringen af rigsdagsflertallet:²³

»Erobring af statsmagten ved at vinde flertal i parlamentet og parlamentets ophøjelse til regeringens herre. Men ikke statsmagtens ødelæggelse.«²⁴

det blev parolen. Men hvad nu hvis kejseren, junkerne, de storindustrielle og militæret nægtede at acceptere en rigsdag med socialdemokratisk flertal? Det er, som Kautsky her for det første abstraherer fra de reelle magtforhold i det Wilhelmiske Tyskland. Også mere fundamentalt brød Kautsky imidlertid radikalt med Marx' teori om staten og revolutionen. Hvor Marx understregede, at arbejderklassen ikke uden videre kunne overtage den hidtidige statsmaskine og sætte den i bevægelse for egne formål,²⁵ men at den tværtimod måtte sønderbryde det bestående bureaukratisk-militære apparat,²⁶ der opererede Kautsky med forestillingen om et over klasserne svævende statsapparat, et instrument som man kan tilkæmpe sig, men som ikke i sig selv behøver at ændres. Den socialistiske revolution er hos Kautsky blevet til et spørgsmål om erobring af det bestående statsapparat, ikke om en fundamental omformning eller rettere sagt sønderbrydelse af dette:

»... det (proletariatet, CS) må stræbe efter er at gøre de lovgivende forsamlinger til regeringens såvel som domstolenes herre, men samtidig også efter, at lette sine repræsentanter tilgangen til de lovgivende forsamlinger, og ligeledes at rydde de lovgivende forsamlinger fra hvilke det er udelukket (Overhuse, Landsting, Senat) af vejen. Det og ikke statsmagtens ødelæggelse er proletariatets politiske opgave. Ved dens løsning kan det i perioder komme til vanskeligheder, som kun kan overvindes ved masseaktioner, ved hvilke en overfor proletariatet fjendtlig regering kan sættes skakmat. Men det kan aldrig nogensinde føre til statsmagtens ødelæggelse, men kun til en forskydelse af magtforholdene indenfor statsmagten.«²⁷

I denne bemærkelsesværdige udtalelse, som Kautsky fremkommer med i 1912 i en polemik med Pannekoek, har vi i sammentrængt form hele Kautskys revolutionsteori: den socialistiske revolution reduceret til et parlamentarisk systemskifte, d.v.s. gennemførelse af parlamentarisme, almindelig valgret også i enkeltstater som Preussen, knægtelse af 1. kamrenes særlige magtstilling, kort sagt, som Kautsky selv udtrykker det, en forskydning inden for rammerne af det bestående borgerlige statsapparat, ikke nogen sønderbrydelse af dette. Hvor brede masseaktioner overhovedet kommer ind i billedet, er det kun i undtagelsestilfælde, og som rent defensive foranstaltninger.

Vi må imidlertid i spørgsmålet om staten og revolutionen huske på, at på det tidspunkt fastholdt Kautsky, stadig den socialistiske målsætning - 'Endziel' -

d.v.s. den politiske magtørobring og overtagelsen af produktionsmidlerne. Det er det, der adskiller Kautsky og Kautskyanismen fra Bernstein og revisionismen. Det er vigtigt at sondre mellem på den ene side retninger, grupper og partier, som eksplicit opgiver »endemålet« (revisionisme/reformisme), og på den anden side retninger, grupper og partier, som fastholder »endemålet«. Blandt disse sidste vil det så igen være nødvendigt at foretage en yderligere differentiering og sondre mellem forskellige retninger, grupper og partier alt efter opfattelserne i spørgsmålet om staten og revolutionen, vejen til socialismen, massemobiliseringen o.s.v.

Ser vi nu nærmere på den Kautskyske opfattelse, så må det første kritiske punkt være at det er ganske urealistisk at forestille sig en så radikal omvæltning, som en socialistisk revolution gennemført via en ren og skær personel udskiftning i de øverste statsposter. Den genuine marxistiske tese er her den, at det bestående borgerlige statsapparat må sønderbrydes. Det er vigtigt at erindre sig, at Marx og Engels her ikke opererer med nogen a-priori konstruktion, men at de byggede på konkrete klassekampserfaringer, først og fremmest hentet fra klassekampene i Frankrig 1848-1870.²⁸ Men der står mere på spil end blot dette spørgsmål om graden af realisme i Kautskys opfattelse af magtfordelingen. Der er i virkeligheden også tale om det mere fundamentale spørgsmål om den socialistiske revolutions hele karakter og spørgsmålet om magtens formidling i overgangssamfundet under proletariats diktatur. Det afgørende spørgsmål er her spørgsmålet om sønderbrydelsen af den borgerlige stat som en magt afsondret fra og i modsætning til masserne og transformationen fra den ene type magt til en magt af en helt ny type. Den socialistiske revolutions mål kan ikke være blot at overføre den militære-bureaukratiske maskine fra en regerende elite til en anden, men tværtimod at placere magten direkte i massernes hænder.²⁹ Den borgerlige statsmaskine er, som ganske rigtigt fremhævet af Colletti,³⁰ i sig selv udtryk for en adskillelse mellem de regerende og de regerede, en fremmedgørelse om man vil. En socialistisk revolution, der bevarede denne maskine intakt, ville også bevare adskillelsen mellem regerende og regerede og dermed massernes afhængighed og underkastelse.³¹ Der er her en ganske nøje sammenhæng mellem socialiseringen af produktionsmidlerne og emancipationens politiske form.³²

2. Lenin kontra Kautsky

Spørgsmålet om sønderbrydelsen af den gamle statsmaskine og overgangen til en stat - eller rettere sagt en halvstat³³ - af Pariserkommunens type, spiller netop en central rolle i Lenins kritik af Kautskys statsopfattelse.³⁴ Tilsyneladende, siger Lenin, er der hvad revolutionen og etableringen af proletariats

diktatur angår »kun« tale om gennemførelse af ultrademokratiske foranstaltninger.

»Men i virkeligheden betyder dette »kun«, at den ene slags institutioner i gigantisk målestok er blevet erstattet med institutioner af en principiel anden art. Her ser man netop et af de tilfælde, hvor »kvantiteten slår om i kvalitet«: det demokrati, der således gennemføres med den størst tænkelige fuldstændighed og konsekvens, forvandles fra borgerligt til proletarisk demokrati, fra at være en stat (en særlig magt til at holde en bestemt klasse nede) til noget, der ikke længere er nogen egentlig stat.«³⁵

Medens Kautsky ser magterobringen som blot en transformation af magt fra et sæt personer til et andet sæt af personer, så ser Lenin altså magterobringen som et spørgsmål om overgang fra en type magt til en anden type magt, som overgangen fra stat til halvstat.³⁶ Lenins kritik er dybtgående, også mere dybtgående end den mere kendte kritik fra 1918.³⁷ Kautsky har, erklærer Lenin videre, overhovedet ikke begrebet forskellen mellem borgerligt demokrati og proletarisk demokrati:

»Kautsky har absolut ikke forstået forskellen mellem borgerlig parlamentarisme, der forbinder demokrati ... med bureaukratisme ..., og det proletariske demokrati, der straks vil tage forholdsregler for at udrydde bureaukratismen til bunds, og som vil være i stand til at gennemføre disse forholdsregler fuldt ud, lige til bureaukratiets fuldstændige afskaffelse, til den fulde indførelse af demokrati for folket.«³⁸

For Lenin er nedbrydningen af den bureaukratiske statsmaskine - og dermed af skellet mellem regerende og regerede - netop en integrerende bestanddel af den socialistiske revolution. Kautsky derimod reificerer ligefrem det bureaukratiske apparat. Bureaukratiet har altid været der, og vil altid være der, det kan man ikke ændre noget ved. I en polemik med Pannekoek stejler Kautsky ligefrem ved tanken:

»Vil han (Pannekoek, CS) måske ophæve embedsmændenes statslige funktioner? Men vi kan ikke undvære embedsmændene i parti og fagbevægelse, for slet ikke at tale om statsforvaltningen.«³⁹

Det er yderst vigtigt at få fat på kernen i uoverensstemmelsen. Problematikken kan f.eks. ikke reduceres til et spørgsmål om mere eller mindre »realisme«. Lenin var således udmærket klar over et transformationssamfunds vanskeligheder og anlagde ofte en yderst »realistisk« situationsbedømmelse:

»Vi kan (og skal) begynde opbygningen af socialismen, ikke med et fantasifoster, ikke med et specielt menneskemateriale, vi selv har skabt, men med det, der er givet os i arv af kapitalismen.«⁴⁰

Lenin var, ligesom i øvrigt også Marx,⁴¹ meget vel klar over, at opbygningen af socialismen som udgangspunkt har forhold udviklet under den hidtidige kapitalistiske samfundsformation, og at man starter med det menneskemateriale, som faktisk forefindes, og som er præget af disse hidtidige forhold.

Ligeledes er hans »realistiske« vurdering af de specifikke russiske betingelser for revolutionen velkendt,⁴² og i 1920 definerer Lenin nøgternt Sovjetunionen som en arbejderstat »med bureaukratiske udvækster«. ⁴³ Og omvendt må netop Kautskys opfattelse af en række af samtidens politiske forhold karakteriseres som værende højest »urealistiske«. ⁴⁴ Forskellen mellem Kautskys og Lenins opfattelser i spørgsmålet om staten og revolutionen kan altså ikke uden videre føres tilbage til og »forklares« ud fra det forhold, at Kautsky generelt skulle stå for en mere og Lenin for en mindre »realistisk« opfattelse. Nej, forskellen mellem Kautsky og Lenin i dette spørgsmål er forskellen mellem en opfattelse, som a priori hævder, at bureaukratiet og svælget mellem de regerende og de regerede er et fænomen, som altid har været og altid vil være, et evigt vilkår for alt samfundsmæssig eksistens, og på den anden side den opfattelse, at der der her er tale om fænomener, der vokser frem under historisk givne betingelser i bestemte typer af samfund, og som derfor også under andre samfundsmæssige forhold kan elimineres eller trænges tilbage. Det er videre forskellen mellem den opfattelse, der ser den socialistiske revolution som blot et regeringsskift og den opfattelse, der ser den socialistiske revolution som en dybtgående transformation af ikke blot den økonomiske og sociale, men også af den politiske og ideologiske struktur. Det er videre vigtigt at notere sig, at Lenin her taler om en proces, hvor man »straks«⁴⁵ - d.v.s. umiddelbart i og efter revolutionen - begynder at sønderslå det gamle statsapparat og straks begynder at inddrage masserne i magtens udøvelse. Kautsky derimod falder tilbage på en elitistisk position: der har altid været en elite, der vil altid være en elite. Kautsky er i sin statsopfattelse, som i sin politiske strategi, udpræget elitist, medens Lenin i sin teori om staten og revolutionen, samt iøvrigt også i sin partiopfattelse,⁴⁶ er udpræget anti-elitist.⁴⁷ Det er nødvendigt at fremhæve dette så stærkt, blandt andet fordi det støder så hårdt an mod såvel den konventionelle visdoms Lenin kritik⁴⁸ som mod udbredte Lenin-aversioner i det »nye venstre«. ⁴⁹

På ét væsentligt punkt er det dog nødvendigt at modificere ovenstående karakteristik af Kautskys opfattelse: Kautskys teori udtrykker nemlig ikke kun en reifikation af stat og bureaukrati, men genspejler også det tyske SPD's enorme mobiliseringskraft og organisatoriske vækst og dermed et handlings-element i historien. der er så at sige et dobbelt element i Kautskys teori, to krydsende opfattelser: En liberalistisk repræsentationsteori, her koblet sammen med den omtalte reifikation, og det man kunne kalde en proletarisk repræsentationsteori. Fra den borgerlige liberalistiske teori har Kautsky hentet sin forestilling om parlamentets suverænitet, betydningen af mindretalsbeskyttelse og borgerligt demokrati i det hele taget, samt i videre forstand hele sin grundopfattelse af et brud i den historiske udvikling i og med de store borgerlige revolutioner. Fra den »proletariske« repræsentationsteori har han betoningen af solidaritet, masseorganisering og flertalsprincip og den vægt, der

lægges på den fremadskridende udvikling af fagforeninger og store massepartier.

Kontrasteringen af opfattelserne hos Kautsky og Lenin kan passende afrundes med en præsentation af nogle af hovedsynspunkterne fra den berømte polemik i 1918, umiddelbart *efter* den russiske revolution.⁵⁰ Kautsky erklærede i denne debat, at modsætningen mellem socialdemokrater og bolsjevikker var en modsætning mellem to forskellige metoder, mellem demokrati og diktatur. Begge retninger ville det samme, men metoderne var vidt forskellige.⁵¹ Det skal imidlertid ikke, erklærer Kautsky noget uklart, forstås på den måde, at socialismen er målet, og at diskussionen er en diskussion om, hvorvidt demokrati eller diktatur er det bedste middel til realisering af dette mål. Forholdet mellem demokrati og socialisme er ikke som et forhold mellem midler og mål. Forholdet er snarere det, at både demokrati og socialisme er midler, midler for et mål som består i ophævelsen af enhver form for udbytning og undertrykkelse. Demokrati er her et lige så nødvendigt middel som socialisme. Socialisme uden demokrati er utænklig:

»For os er socialisme uden demokrati utænklig. Vi forstår ved den moderne socialisme ikke kun produktionens samfundsmæssige organisering, men også samfundets demokratiske organisering. Socialismen er derfor for os uløseligt forbundet med demokratiet. Ingen socialisme uden demokrati.«⁵²

Demokrati betyder for Kautsky ikke blot flertalsstyre, men også beskyttelse af mindretallet, oppositionen.⁵³ Demokrati implicerer i det hele taget alle statsborgeres lige rettigheder.⁵⁴ Vigtig er også de demokratiske former: pressefrihed, organisationsfrihed og almindelig valgret.⁵⁵ I de moderne demokratiske stater udspiller klassekampen sig på fredelig vis og proletarietets revolution vil komme til at foregå under helt andre former end de klassiske borgerlige revolutioner.⁵⁶ Vi kan se, hvorledes Kautsky allerede her i 1919 foregriber den tidligere omtalte grundopfattelse fra »Materialistische Geschichtsauffassung«, ifølge hvilken de borgerlige revolutioner sætter det afgørende skel i den historiske udvikling, idet samfundsudviklingen, specielt den sociale og politiske udvikling, efter det tidspunkt antager en mere fredelig karakter. Og omvendt kaster den mere detaljerede redegørelse i Materialistische Geschichtsauffassung naturligvis lys over argumentationen i 1919. Til yderligere støtte for sin argumentation henviser Kautsky til Marx' udtalelser fra 1872 om mulighederne for fredelig overgang til socialisme i lande som England og Amerika.⁵⁷ Proletariatet behøver demokratiet og den fredelige udvikling - det udvikles, styrkes og modnes netop under disse forhold.⁵⁸ Endelig vender Kautsky sig også til begrebet »proletariatets diktatur«. En bogstavelig fortolkning af udtrykket »diktatur« ville implicere en ophævelse af demokratiet.⁵⁹ Diktatur som regeringsform indebærer undertrykkelsen af oppositionen, noget som Kautsky bestemt vender sig mod.⁶⁰ Der er endvidere hele spørgsmålet om

klassen og dens parti-repræsentation. En klasse kan godt være repræsenteret ved flere partier,⁶¹ og et »proletariatets diktatur« som et enkelt af disse partiers diktatur ville ikke være et proletariatets diktatur i genuin forstand, men et diktatur af en del af proletariatet over en anden del af proletariatet.⁶² Kautsky vil derfor fastholde et begreb om »proletariatets diktatur« som ensbetydende med demokrati. »Proletariatets diktatur« må simpelthen forstås som proletariatets herredømme »på demokratiets grundlag«. ⁶³ Det bliver i den forbindelse af betydning at fastholde en sondring mellem at herske og at regere. En klasse kan kun herske, ikke regere. Et parti kan kun regere, ikke herske.⁶⁴ Som regeringsform må »proletariatets diktatur« implicere en normal vekslen af partier, som er ved styret.⁶⁵ Til sidst følger Kautsky disse mere generelle betragtninger op med en kritik af udviklingen i Rusland og bolsjevikernes politik, bl.a. kritiserer han stærkt opløsningen af den konstituerende forsamling.⁶⁶

I sit svar til Kautsky angriber Lenin dennes abstrakte, formelle opfattelse af demokrati. Kautsky stiller, erklærer Lenin, spørgsmålet om demokrati på god borgerlig vis som et spørgsmål om »demokratiet« slet og ret og glemmer helt klasseperspektivet.⁶⁷ Det er i den forbindelse, siger Lenin, karakteristisk, at Kautsky helt flytter tyngdepunktet i sin analyse fra relationen udbyttede-udbyttede til relationen flertal-mindretal.⁶⁸ Kautsky har videre glemt, at *enhver* stat - qua stat - er en undertrykkelsesmaskine, og dette gælder også for staten i selv den mest demokratiske republik.⁶⁹ Hvad angår kritikken af proletariatets diktatur, så argumenterer Kautsky her ud fra en bestemmelse af dette som en regeringsform. Proletariatets diktatur er imidlertid ikke blot en regeringsform, men en stat af en helt ny type.⁷⁰ Endelig anfægter Lenin Kautskys henvisning til Marx i spørgsmålet om fredelig - voldelig overgang til socialismen: For det første havde Marx selv fremhævet, at der her var tale om undtagelser, for det andet havde imperialismen på dette tidspunkt endnu ikke foldet sig ud med dens eksterne og interne effekter og for det tredje var såvel England som Amerika den gang uden en stående hær af betydning, et forhold der helt havde ændret sig siden Marx' tid.⁷¹ Kun ved at forveksle den formelle juridiske lighed med en faktisk lighed bliver det muligt for Kautsky at tale om »demokratiet« slet og ret, som om det var en samfundsmæssig realitet:

»Forgabet i demokratiets »renhed« begår Kautsky *tankeløst* den samme lille fejltagelse, som alle borgerlige demokrater bestandig begår, nemlig den, at han forveksler formel lighed ... med faktisk lighed. En bagetel!«⁷²

Der er en gabende modsætning mellem på den ene side den faktiske økonomiske og sociale ulighed og på den anden side den statsretlige lighed, der udgør grundlaget for talen om demokratiet slet og ret. Kritikken af denne modsætning er også et grundtema i den marxistiske kritik af det borgerlige demokrati, et tema, der anslås allerede af Marx i hans kritik af den Hegelske Retsfilosofi:⁷³ Ligesom de kristne er lige i himlen, men ulige på jorden, således

er den borgerlige ideologis samfundsmedlemmer lige i den politiske himmel, men ulige i den faktiske samfundsmæssige virkelighed.⁷⁴ Eller som Trotski formulerer det i polemikken med Kautsky:

»I de virkelige livsbetingelser, i den økonomiske proces, i de sociale forhold, i hverdagen bliver menneskene indbyrdes mere og mere ulige ... Men på det statsretslige overbygnings område forsvandt disse gabende modsætninger; der nåede kun juridiske skygger uden kød og blod hen. Junkeren, daglejeren, kapitalisten, proletaren, ministeren, skopudseren - alle er de lige, som 'borger', som 'lovgiver'. Kristendommens mystiske lighed er kommet til jorden i form af demokratiets naturretlige lighed. Men den er ikke kommet helt ned på jorden, til samfundets økonomiske grundlag.«⁷⁵

Sammenfattende kan vi sige at Lenin langt mere end Kautsky fastholder perspektivet i en socialistisk demokratiforståelse: sønderbrydelsen af den klassiske bureaukratiske statsmaskine, nedbrydelsen af skellet mellem regerende og regerede og massernes aktive inddragelse i det politiske og samfundsmæssige liv. Han ser også klarere end Kautsky nogle af de fundamentale brist i det borgerlige demokrati. Endelig undgår Lenin Kautskys tendenser til elitisme og evolutionisme. Til gengæld fastholder Kautsky mere konsekvent end Lenin betydningen af nogle fundamentale rettigheder såsom organisationsret, forsamlingsret, ytringsfrihed o.a., ligesom han klart markerer betydningen af en parti-pluralisme også under socialismen.

3. Rosa Luxemburg kontra Kautsky

Kautskyanismen fik sin endelige udformning som en distinkt politisk og teoretisk strømning i 1910 under det betydningsfulde opgør mellem Karl Kautsky og Rosa Luxemburg, et opgør som blotlagde væsentlige forskelle i opfattelsen af demokrati og socialisme samt den politiske strategi. Rosa Luxemburg hævdede i den opståede situation den opfattelse, at socialdemokratiet måtte føre igangværende masseaktiviteter videre. Man kunne ikke blive stående ved rene gadedemonstrationer og protestresolutioner, og idet hun knyttede linien tilbage til første omgang af massestrejkedebatten i 1905-06, anviste hun massestrejken som det næste skridt.⁷⁶ Her over for udviklede Karl Kautsky en såkaldt »Ermattungsstrategie«. ⁷⁷ Dene »udmattelsesstrategi« udelukkede ikke afgørende slag, men disse måtte forberedes grundigt og udkæmpes på et gunstigt tidspunkt. Basis for udmattelsesstrategien var for det tyske socialdemokratis vedkommende tilvejebragt gennem den almindelige valgret, organisationsretten, pressefriheden og forsamlingsfriheden. Først når selve denne basis blev antastet, kunne man overveje brug af massestrejken. Massestrejken var for Kautsky - ligesom i 1905 - et defensivt våben.⁷⁸ Eftersom der ikke i den aktuelle situation var tale om noget angreb på dette »udmattelsesstrategiens« fundament, så kunne det heller ikke komme på tale at lancere massestrejke-parolen. I stedet skulle de igangværende gadedemonstrationer

fortsættes. Hverken frem eller tilbage. Det var Kautskys parole i 1910. I virkeligheden var Kautskys interesse for den foreliggende situation yderst begrænset. Han så mere frem til rigsdagsvalget i 1912. Efter dette valg, således skønnede han, ville der opstå en for socialdemokratiet langt gunstigere situation - så hvorfor så indlade sig på overilede eksperimenter.⁷⁹

Kautskys fiksering ved parlamentsvalget i 1912 må naturligvis ses i sammenhæng med hans tidligere omtalte grundtese om magterobringen som en erobring af parlamentsflertallet og gennemførelsen af parlamentarismen. Selve skiftet i flertallet ville efter Kautskys opfattelse fundamentalt ændre parlamentarismens karakter. Som han formulerede det i sin senere polemik med Pannekoek:

»Det er ikke den (: parlamentarismen, CS), hvis mekanisme forsøger, men det er det borgerlige flertal, som forhindrer dens funktionen. Man bør forandre flertallet, og mekanismen vil komme i gang igen.«⁸⁰

Heroverfor kunne Rosa Luxemburg aldeles ikke dele Kautskys optimisme m.h.t. det kommende rigsdagsvalg: Socialdemokratiet ville fortsat udgøre en minoritet i rigsdagen stillet over for et sammenspist reaktionært flertal.⁸¹ Det afgørende er imidlertid, at diskussionen mellem Kautsky og Rosa Luxemburg afdækkede en uoverensstemmelse, der var langt mere fundamental, og som gik langt videre end til en noget forskellige vurdering af det kommende rigsdagsvalg i 1912.

I virkeligheden var der ikke blot tale om en forskellig stillingtagen til rigsdagsvalget i 1912. Hele diskussionen havde langt videre perspektiver: For Rosa Luxemburg var det et fremskridt at arbejderbevægelsens aktivitet udvidedes fra den rene parlamentariske virksomhed til også at omfatte aktioner udenfor parlamentets rammer.⁸² Og når Kautsky nu trådte op imod massestrejkeagitationen så var dette for hende at se ensbetydende med et forsøg på at føre bevægelsen tilbage til parlamentarismens vej.⁸³ Rosa Luxemburg troede ikke, at man alene ad parlamentarismens brede landevej, på legal og konstitutionel vis, kunne marchere frem mod magterobringen.⁸⁴ Anderledes med Kautsky og partiledelsen. De var som fascineret af den tyske rigsdag - den rigsdag som Bismarck havde fået oprettet i 1871 som en bølgebryder, der kunne opfange revolutionære strømninger. Den rigsdag, hvortil der var almindelig valgret, men som var aldeles magtesløs, dels fordi der ikke var nogen parlamentarisme, dels fordi den dominerende stat i Tyskland var og forblev Preussen. Hvis socialdemokratiet skulle realisere 'Endziel', så kunne dette kun ske ved at knække junkernes magt. Før eller siden måtte det da komme til et opgør. Rosa Luxemburg og venstrefløjens var ikke modstandere af Socialdemokratiets parlamentariske aktivitet, men de mente at den afgørende styrkeprøve ville falde uden for parlamentet. At junkerne frivilligt ville give magten fra sig stillet ansigt til ansigt med en socialdemokratisk behersket rigsdag, var

for dem en stor illusion. Antagelig har Rosa Luxemburg følt sig overbevist om at partiet længe inden det nåede rigsdagsflertallet ville blive tvunget ud i illegaliteten.

Men hvis det forholder sig således, at det endelige opgør vil falde udenfor parlamentet så må partiet også forberede arbejderne til en sådan styrkeprøve. Dette kan dels gøres ved organisation og propaganda - men først og fremmest ved at arbejderne lærer af egne erfaringer. Selv Kautsky havde indrømmet muligheden af en massestrejke i den »sidste kamp«. Men hvorledes skulle en sådan kunne iværksættes, hvis ikke masserne forinden var blevet skolet og forberedt gennem en hel periode af massestrejker?⁸⁵ Det det gælder om, er først og fremmest at opbygge en revolutionær bevidsthed. Selv hvis den fremkaldte bevægelse led nederlag, ville den have haft sin berettigelse, når blot proletariats klassebevidsthed var blevet styrket gennem aktionerne. Rosa Luxemburg var utvivlsomt parat til i givet fald at sætte hele organisatinsapparatet på spil i aktioner, der kunne styrke den revolutionære elan. Allerede på Jena-kongressen i 1905 havde hun erklæret:

»Nej, ikke organisatinen frem for alt, men oplysningens revolutionære ånd frem for alt! Det er meget vigtigere...«.⁸⁶

Men det var netop på dette punkt, at den radikale venstrefløj måtte komme i konflikt med fagforeningsfolkene.

For Rosa Luxemburg var den preussiske valgreformbevægelse i 1910 altså ikke blot en bevægelse med et begrænset politisk mål for øje, men udgangspunkt for så at sige en generalprøve i en mere tilspidset form for klassekamp.⁸⁷ Det gjaldt om dristigt at udnytte situationen: Her var endelig en lejlighed til på tysk grund at lære de tyske arbejdere at aktionere, at gennemføre massestrejker i praksis.

Ved en nærmere analyse viser det sig, at diskussionen mellem Kautsky og Rosa Luxemburg i 1910 rummer to centrale og sammenhængende problemstillinger: Den ene problemstilling er det netop omtalte spørgsmål om den fredelige parlamentariske overgang til socialismen og i det hele taget strategien i kampen for socialisme. Det andet spørgsmål er mere implicit indeholdt i den fremførte argumentation og vedrører problemet om arbejderbevidsthedens og klasseorganisationens udvikling. Lad os forsøge en afsluttende præcisering af denne sidstnævnte problematik.

For Kautsky er såvel arbejderbevidstheden som klasseorganisation produkter af udviklingens lovmæssighed. Partiet kunne forberede og tilpasse sig denne udvikling ved agitation og propaganda og ved at udbygge organisationsapparatet, men i øvrigt måtte man afvente det tidspunkt, hvor de objektive omstændigheder havde sat revolutionen på dagsordenen. en revolution som han, som vi tidligere har set det, forestillede sig som et skift indenfor det bestående statsapparat, erobringen af det parlamentariske flertal. Udviklin-

gen af klassebevidstheden og organisationsapparatet er hos Kautsky så at sige noget, der etableres »ovenfra«, og hvad specielt teorien angår, var det Kautsky, der først formulerede den velkendte indpodningsteori, tesen om at teorien er udviklet udenfor klassen af borgerlige intellektuelle og derefter indplantet i klassen »udefra«. ⁸⁸ Denne udvikling af organisation, bevidsthed og teori sker vel at mærke inden revolutionen og er en forudsætning for denne. For Rosa Luxemburg derimod skabes og udvikles klassebevidstheden og organisationen i aktiv kamp. Udviklingen i arbejderbevidstheden og organisationen er en lang læreproces, hvor proletariatet lærer af egne erfaringer og i kamp mod modstående klasser og ideologier. ⁸⁹ Denne kamp spænder over et bredt felt og gennemløber mange faser og med perioder med fremgang såvel som perioder med tilbagegang eller stagnation. I denne lange læreproces lærer proletariatet af egne indvundne erfaringer og også nederlagene kan her have en bevidsthedsfremmende effekt. ⁹⁰ Denne Rosa Luxemburgs fremhævelse af det spontane element er ikke ensbetydende med en total fornægtelse af ledelselementet. ⁹¹ Ej heller må vi læse Rosa Luxemburg som fortaler for en fritsvævende aktivisme:

»Proletariatet er ikke almægtigt ..., hele dets magt består alene i fuldbyrdelsen af den revolutionære del af den kapitalistiske udviklingstendens.« ⁹²

Rosa Luxemburgs udtalelser om betydningen af den revolutionære kamp, den bevidste aktivitet, må også læses i sammenhæng med hendes teori om objektive tendenser, »sagens logik«. Tendensen henimod socialisme sejrer her, hvis den politiske arbejderbevægelse kraftigt arbejder i den retning. De objektive tendenser formidles og realiseres gennem klassekampen. ⁹³ Hos Kautsky derimod tilpasser menneskene sig udviklingens lovmæssigheder, lovmæssigheder der går i én uafvendelig retning. Rosa Luxemburg er dialektiker. Karl Kautsky er evolutionist.

Rosa Luxemburgs og Karl Kautskys standpunkter i massestrejkedebatten er klart konsekvenser af deres teorier om klassekampens og arbejderbevidsthedens udvikling, teorier som igen må ses i sammenhæng med deres grundlæggende teoretiske opfattelser. Kautskys evolutionistiske og socialdarwinistiske farvede materialistiske historieopfattelse fører til en klasseteori og en taktik, der lægger hovedvægten på tilpasningen til omstændighederne medens Rosa Luxemburgs dialektiske grundopfattelse fører til en klasse og bevidsthedsteori samt en revolutionær taktik med hovedvægten på den dialektiske enhed af aktiv indsats og objektive omstændigheder, den bevidste ledelse og massernes spontanitet, kampen for endemålet og den dagsaktuelle kamp.

Forskellen i strategiopfattelse havde dog også et andet grundlag, nemlig den forskellige opfattelse af sammenhængen mellem kapitalisme og demokrati. Kautsky foretager her, som vi har set det, en slags sammenkobling. Men netop en sådan sammenkobling havde Rosa Luxemburg altid vendt sig stærkt

imod, helt tilbage fra den store revisionisme-debat omkring århundredskiftet. Rosa Luxemburg angreb den gang Bernsteins grundtese om nødvendig sammenhæng mellem kapitalisme og demokrati samt hele forestillingen om en uundgåelig og fortsat fremadskridende demokratisk udvikling.⁹⁴ Historisk har kapitalismen været associeret med mange forskellige slags politiske styreformers: konstitutionelt monarki med begrænset valgret, bonapartisme, demokratisk republik o.s.v.:

»Der lader sig ikke konstruere nogen almindelig absolut sammenhæng mellem den kapitalistiske udvikling og demokratiet. Den politiske form er hver gang resultatet af hele summen af politiske, indre og ydre faktorer og tillader inden for sine grænser hele skalaen fra det absolutte monarki til den demokratiske republik«. ⁹⁵

Selv om vi imidlertid holder os til det borgerlige samfunds nyeste historie, erklærer Rosa Luxemburg videre, kan vi heller ikke her konstatere nogen éntydig tendens i retning af større demokrati, således som Bernstein forestiller sig det.⁹⁶ Tværtimod, det klassiske liberale demokrati er for nedadgående, idet det udhules af imperialismen og militarismen:

»Men hvis verdenspolitikken og militarismen bevæger sig i *opstigende* kurve i den nuværende fase, så må slutningen deraf være, at det borgerlige demokrati viser en *nedadgående* kurve«. ⁹⁷

Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at Rosa Luxemburg - allerede her i 1902 - i løbet af sin videre argumentation antyder muligheden for fascistisk magtovertagelse. Det sker i forbindelse med en diskussion af modsætningen mellem det borgerlige demokratis form og dets reelle klasseindhold, hvor hun bl.a. fremfører følgende betragtning:

»De formelt set demokratiske institutioner bliver også i deres indhold til de herskende klasseinteressers værktøj. Dette bringes for dagen på endnu mere håndgribelig måde ved den kendsgerning, at demokratiet viser tendens til at fornægte klassekarakter og slå om i at være værktøj for folkets virkelige interesser, så bliver de demokratiske former selv offer for bourgeoisiet og dets statslige repræsentation«. ⁹⁸

Rosa Luxemburg foregriber her for det første den senere tyske udvikling og demonstrerer i det hele taget en langt større realitetssans end Bernstein og Kautsky med deres optimistiske forestillinger om en ubrudt og jævnt fremadskridende, fredelig, parlamentarisk udvikling. Men hun får også her formuleret de første ansatser til en opfattelse, som siden har været udbredt i den marxistiske tradition: Så længe det privatkapitalistiske erhvervsliv fungerer uden større vanskeligheder, og det socialistiske alternativ blot forekommer som en ufarlig opposition indkapslet og holdt nede af massernes tro på den borgerlige sociale orden som evig naturform samt den borgerlige ideologis og det borgerlige ideologiske apparats massive tryk, så længe tolereres også den fredelige kappestrid mellem forskellige partier og retninger, en kappestrid som foregår

helt og holdent på det borgerlige samfunds præmisser. Fra det øjeblik, det kapitalistiske system imidlertid er i alvorlig krise, og/eller såfremt det blot er så meget som et tilløb til en overgang til socialistisk dominans og en inddragelse af systemtranscenderende præmisser i den politiske debat, fra dette øjeblik brydes også de »demokratiske spilleregler«, og en række sanktioner bringes i anvendelse lige fra kapitalflugt og andre finansielle sanktioner⁹⁹ til en åben nedlæggelse af alle demokratiske institutioner med følgende fri bane for de fascistiske stormtropper.¹⁰⁰ Dette skal ikke forstås som nogen a priori dogmatisk antagelse, men simpelthen som en grunderfaring i den politiske arbejderbevægelses lange kamp, og indtil det modsatte er bevist, vil man antage, at de borgerlige systemer ligner andre og tidligere klassebaserede systemer, ved at den herskende klasse ikke uden sværdslag opgiver sine positioner, men tværtimod, så snart disse for alvor trues, forsvare dem med alle tænkelige midler. Og på dette skær strander i følge denne opfattelse både den revisionistiske og den Kautskyanske socialisme.

Denne teori er nok noget firkantet, men det Kautskyske og det revisionistiske socialdemokratis fredelige parlamentariske vej til socialismen har unægtelig alt for ofte antaget karakter af et sørgeligt optog, hvor arbejderne i disciplinerede kolonner og med bagbundne hænder er blevet ført frem til den store historiske massakre.¹⁰¹ Det er videre vigtigt at fastholde, at kapitalismen som økonomisk-social system og det borgerlige demokrati som politisk system ikke er forbundne med nogen nødvendighed. For arbejderbevægelsen betyder dette, at de borgerlige demokratiske rettigheder og positioner ikke er givne én gang for alle, men at de må fastholdes i kamp.

Vi må nemlig her forstå Rosa Luxemburgs kritik ret. Rosa Luxemburg er ikke modstander af de demokratiske institutioner og rettigheder. Tværtimod fremhæver hun disse som værende uomgængelige for arbejderne i deres emancipationskamp:

»Arbejderklassen kan ikke opbygge en organisation eller en bevidsthed uden bestemte politiske forudsætninger, som muliggør en åben klassekamp, d.v.s. uden demokratiske institutioner indenfor statens rammer«.¹⁰²

Problemet er imidlertid efter hendes opfattelse dette, at borgerskabet ikke længere er objektivt interesseret i at fastholde de demokratisk-politiske institutioner, som det selv i sin tid bar frem i kampen mod feudalismen, dels fordi borgerskabet har fået gennemført de ændringer i statsorganismen, som var mest nødvendige i relation til produktivkræfternes videre udvikling (nationalstaten, et moderne forvaltningssystem o.s.v.), medens de »rent demokratiske ingredienser« her spiller en mindre fremtrædende rolle,¹⁰³ dels på grund af den kombinerede effekt af den fremvoksende arbejderbevægelse på den ene side og militarismen og imperialismen på den anden side.¹⁰⁴ Rosa Luxemburgs pointe er altså den, at arbejderne er vitalt interesserede i de borgerlige-

demokratiske institutioner, men borgerskabet selv har mistet interessen herfor eller endog er parat til at nedlægge disse, hvis dets objektive interesser dikterer dette. Rosa Luxemburg drager heraf den konklusion, at skal de demokratiske rettigheder og positioner forsvares - og det skal de - så må det være arbejderne, der forsvare dem.¹⁰⁵

Denne teori, som gælder udviklingen i de lande, hvor der findes forholdsvis udviklede kapitalforhold og borgerlig-demokratiske institutioner, finder sin parallel i hendes teori om forholdet mellem borgerlig og socialistisk revolution i Rusland. Også her er kampen for demokratiske rettigheder og positioner en integrerende bestanddel af arbejderklassens kamp. Også her er borgerskabet vakkende i sin holdning til de borgerlig-demokratiske institutioner. Forskellen er blot den, at i Rusland eksisterede disse institutioner endnu ikke. Rusland havde endnu ikke haft sin borgerlige revolution. Rosa Luxemburg kommer videre til en konklusion, som stort set ligger på linie med Lenins velkendte: den kommende revolution i Rusland kunne kun blive en borgerlig revolution, men anført af proletariatet.¹⁰⁶ I de udviklede vestlige lande tildeles arbejderne altså en særlig rolle ved bevarelsen og forsvaret af de borgerlig-demokratiske institutioner, eventuelt mod angreb fra borgerskabet selv. I lande som Rusland tildeles arbejderne en særlig rolle i forbindelse med tilkæmpelsen af de borgerlig-demokratiske institutioner, en tilkæmpelse som eventuelt må foregå uden borgerskabets medvirken eller måske endog mod dets vilje.¹⁰⁷ Endelig var der også en sammenhæng mellem Rosa Luxemburgs teori om proletariatet og forsvaret, henholdsvis tilkæmpelsen, af de demokratiske institutioner og hendes teori om den adækvate taktik og kampmetode:

Når det borgerlige demokrati, selv dér hvor det var mest udviklet, var truet af virkningerne af den tiltagende imperialisme og militarisme, så kunne kampen slet ikke holdes inden for de snævre parlamentariske rammer. Kampen måtte før eller siden udvides til regulære masseaktioner. Der er altså en sammenhæng mellem Rosa Luxemburgs teori om forholdet mellem borgerlig og socialistisk revolution, teorien om taktikken og hendes imperialismeteori, en sammenhæng som vi finder generelt hos teoretikerne på II. Internationales marxistiske venstrefløj.

Når den radikale venstrefløjs teoretikere nemlig kunne se mere realistisk på udviklingen og spørgsmålet om socialisme og demokrati end Bernstein og Kautsky, så hænger dette bl.a. sammen med dette, at de mere end de andre retninger i II Internationale var opmærksomme på de interne effekter af imperialismen og militarismen. I årene op mod 1914 blev teorien om »imperialismen« et stadigt mere fremtrædende element i den radikale venstrefløjs teoretiske grundlag:

»Spørgsmålet om militarismen og imperialismen er i dag omdrejningspunktet i det politiske liv, i dette og ikke f.eks. i spørgsmålet om ministeransvarlighed og andre rent parlamentariske krav ligger svaret på den politiske situation«,

skriver Rosa Luxemburg i 1912.¹⁰⁸ Allerede i 1899 havde hun i »Sozialreform oder Revolution?« antydnet den teori, som hun senere skulle udvikle yderligere i sin »Die Akkumulation des Kapitals«. ¹⁰⁹ Grundtesen er her den, at det kapitalistiske produktionssystem kun er levedygtigt, så længe det har ekspansionsmuligheder - og Rosa Luxemburg peger her på de økonomiske tilbagestående lande som ekspansionsfelter for den akkumulerede kapital. Når engang alle ikke-kapitalistiske sektorer er blevet »udfyldt«, vil kapitalismen bryde sammen som følge af sine indre modsætninger.¹¹⁰ Men dette er rent teoretisk, thi længe inden dette tidspunkt er nået, vil rivaliseringer mellem de imperialistiske magter hidføre krige, og i kølvandet på disse vil følge socialistiske revolutioner.¹¹¹ Også Kautsky havde oprindeligt haft en sådan opfattelse i sin »Der Weg zur Macht« fra 1909 havde han talt om, at imperialismen var det »eneste håb« for det bestående samfund.¹¹² Internt betød den imperialistiske politik imidlertid stigende rustningsudgifter, der af de magt-havende søgtes væltet over på proletariatet, og udadtil betød imperialismen skærpede modsætninger mellem stormagterne. Europa drev hen imod en krig.¹¹³

»Uro, mistillid, usikkerhed overalt, den gennem kapoprustningen allerede forstærkede nervøsitet kommer til et højdepunkt. Verdenskrigen rykker nu truende nær; men krigen betyder også revolution.«¹¹⁴

I 1912 havde Kautsky imidlertid ændret opfattelse: Nok har kaprustningen økonomiske årsager, men den er ikke en økonomisk nødvendighed.¹¹⁵ Og ligesom de konkurrerende økonomiske virksomheder inden for den enkelte nation efterhånden søger at dæmpe den uhammede konkurrence ved dannelse af truste, karteller o.lign., således ser de rivaliserende stormagter efterhånden en fordel i at komme til en forståelse, at søge deres interesser varetaget ved fredelige midler.¹¹⁶

»... jo mere det bliver tydeligt, at fortsættelsen af konkurrencekampen ruinerer alle de deltagende, desto nærmere kommer det stadiet, i hvilket staternes konkurrencekamp bliver sat ud af spillet pga. deres kartelforhold. Det betyder intet mindre end afskald på den hjemlige kapital ekspansion, men kun overgangen til en billigere og mere ufarlig metode...«¹¹⁷

Jeg tror, vi her er ved den væsentlige ændring i Kautskys opfattelse. Forestillingen om imperialistiske rivaliseringer, der fører til krig - og dermed til revolution - der var en integrerende bestanddel af venstrefløjens politiske forestillingsverden, deltes ikke længere af Kautsky. Det er imidlertid netop forventningen om det snarlige opgør, revolutionens nærhed, der danner baggrunden for venstrefløjens energiske bestræbelser for at få partiet til at slå ind på en aktivistisk linie. Socialdemokratiet måtte udnytte de givne lejligheder - som f.eks. den preussiske valgreformkrise i 1910 - til at øve proletariatet i omfattende masseaktioner, der samtidig styrker klassebevidstheden. Både Rosa

Luxemburg og Anton Pannekoek talte således om en hel periode af massestrejker og andre aktioner,¹¹⁸ og Rosa Luxemburg understreger netop partiets opgaver i den forbindelse:

»... således må heraf udledes den indlysende pligt, at forberede masserne på deres opgaver og at sørge for, at de, når situationen er moden, ikke kun under stemningens indskydelse i forbitrelse griber til massestrejkens våben, men at de drager i feltet som en politisk skolet, præcist overvejende hær af klassekæmpere under Socialdemokratiets føring«.¹¹⁹

Allerede i 1899 havde Rosa Luxemburg hævdet, at imperialismen internt har den virkning, at demokratiet trænges tilbage.¹²⁰ Også dette blev et fremtrædende punkt i den radikale fløjs tankegang.¹²¹ Imperialismen styrker bureaukratiet, hæren og i det hele taget den udøvende magt på parlamentets bekostning. Denne udvikling påtvinger imidlertid derfor proletariatet nye aktionsformer, hvoriblandt massestrejken er den vigtigste.¹²² Og på den anden side har byrden af de stigende rustningsudgifter en radikaliserende virkning på masserne, og således forberedes basis for en ny taktik. I det hele taget bevæger man sig ind i en periode, hvor de stærkeste magtmidler efterhånden vil blive bragt i anvendelse fra begge sider.¹²³ Man ser, hvorledes »imperialismen« for venstrefløjen virkelig var »centralaksen« i det politiske liv: Både eksternt og internt skabte den de nødvendige betingelser for revolutionen og krævede omvendt også denne.

4. Rosa Luxemburg og Lenin

Vi kan nu igen springe frem til den debat der udløstes af den russiske revolution. Også Rosa Luxemburg deltog nemlig i denne debat, omend fra en anden indfaldsvinkel og med en anden intention end henholdsvis Lenin og Trotski. Vores gennemgang af demokrati-socialisme problematikken kan passende afsluttes med en fremdragelse af Rosa Luxemburgs kritik af bolsjevikernes konkrete udformning af proletariatets diktatur under den russiske revolutions samt en efterfølgende præcisering af hendes egen opfattelse af proletariatets diktatur - således som denne kom til udtryk i den tyske situation.

Rosa Luxemburg fremfører en kritik på flere punkter, men det i sammenhængen her vigtigste stridsspørgsmål var spørgsmålet om den konkrete udformning af proletariatets diktatur. Rosa Luxemburg var her ikke uden forståelse for situationens tvang: Da middelstanden, den borgerlige og småborgerlige intelligens, efter oktoberrevolutionen boykottede sovjetmagten med det formål at lamme vigtige samfundsfunktioner, var radikale modforholdsregler nødvendige, erklærer hun:

»Da kom netop det socialistiske diktatur til udtryk som ikke må vige tilbage for nogen form for magtbud for i fællesskabets interesse at fremtvinge eller forhindre bestemte forholdsregler«.¹²⁴

Dette er dog kun den ene side af sagen. Livsvigtig for den socialistiske revolution er også massernes aktive inddragelse i det politiske liv:

»Det borgerlige klasseherredømme har ikke brug for, at hele folkets masse bliver politisk opdraget og skolet ... For proletarietets diktatur er dette imidlertid livselementet...«¹²⁵

Rosa Luxemburgs kritik af bolsjevikkerne i spørgsmålet om proletarietets diktatur må læses med hendes bevidsthedsteori i erindring: arbejderbevidsthedens udvikling til socialistisk klassebevidsthed er en læreproces, og masserne lærer her først og fremmest gennem egen deltagelse i det politiske liv. Det er også kun gennem en massemobilisering, at den socialistiske opbygning kan gennemføres:

»Kun erfaringen er i stand til at virke korrigerende og åbne nye veje. Kun det u hæmmede skummende liv finder på tusind nye former, improvisationer, udløser *skabende kraft*, korrigerer selv alle fejltagelser... *Hele* folkemassen må deltage, ellers bliver socialismen bevilget, dekretet af et dusin intellektuelle fra et skrivebord... Socialismens praksis kræver en fuldstændig åndelig omvæltning hos masserne, som gennem århundreder er blevet degraderet under det borgerlige klasseherredømme. Sociale instinkter i stedet for egoistiske, masseinitiativer i stedet for sløvhed; idealisme som fører over alle lidelser. O.s.v.«¹²⁶

Denne for revolutionen så livsvigtige massemobilisering er imidlertid umulig uden uhindret forsamlingsfrihed, mødefrihed, pressefrihed o.s.v. Der må også være frihed for forskellige retninger og partier inden for proletarietets diktatur:

»Frihed kun for regeringstilhængerne, kun for medlemmer af et parti - selv om de er aldrig så mange - er ingen frihed.«¹²⁷

Dette skal ikke forstås som en tilslutning til Kautskys formel: Demokrati eller diktatur. Tværtimod afviser Rosa Luxemburg eksplicit Kautskys abstrakte »demokratisme« og hans tilslutning til mensjevikernes standpunkt.¹²⁸ Proletariatet må straks, erklærer Rosa Luxemburg, gribe til socialistiske forholdsregler og i stedet for det borgerlige demokrati sætte et socialistisk demokrati. Proletarietets diktatur indebærer for Rosa Luxemburg såvel den energiske bekæmpelse af borgerskabet og kontrarevolutionen som massernes aktive inddragelse i det politiske liv gennem det bredeste socialistiske demokrati:

»Det er proletarietets historiske opgave, når det kommer til magten, at skabe et socialistisk demokrati i stedet for det borgerlige demokrati, ikke at afskaffe ethvert demokrati ... Socialistisk demokrati begynder samtidig med demonteringen af klasseherredømmet og opbygningen af socialismen. Det begynder i samme øjeblik, det socialistiske har erobret magten. Det er intet andet end proletarietets diktatur. Javel: diktatur! Men dette diktatur består i måden at *anvende* demokratiet på, ikke i dets afskaffelse, det består i energiske, beslutsomme indgreb i det borgerlige samfunds veletablerede og økonomiske forhold, uden hvilken den socialistiske omvæltning ikke lader sig virkeliggøre. Men dette diktatur må være klassens værk, ikke et lille førende mindretals i klassens navn...«¹²⁹

Som vi har set, fremhævede også Lenin betydningen af, at den ved revolution etablerede »halvstat« er af en sådan beskaffenhed, at den »straks« begynder at »dø bort«, og han understregede lige så energisk som Rosa Luxemburg betydningen af at nedbryde skellet mellem de regerende og de regerede og inddragelsen af masserne i det politiske liv. Men Lenin måtte også i løbet af sovjetmagtens første år konstatere en begyndende bureaukratisk deformation, og han taler i den forbindelse om Sovjetstaten som en bureaukratisk deformeret arbejderstat.¹³⁰ Det vil falde uden for mit emne i artiklen her at følge den faktiske udformning af proletariats diktatur i Sovjetunionen i løbet af revolutionen, borgerkrigen og 20'ernes partikampe.¹³¹ Det er dog på sin plads at fremhæve det forhold, at »Proletariats diktatur« i Rusland blev etableret ikke under ideale forhold i et udviklet kapitalistisk land med en udviklet arbejderklasse, men i et tilbagestående land hærget af krig og borgerkrig og omgivet af fjender på alle sider. Denne erkendelse må være udgangspunktet for enhver genuin historisk-materialistisk analyse. Dette erkendtes da også fuldt ud af Rosa Luxemburg.¹³² Rosa Luxemburg rettede i den forbindelse en hovedanklage mod det tyske socialdemokrati for ved sin fejlslagne politik at have bidraget til netop den isolering af den russiske revolution, som igen var en af årsagerne til den bureaukratiske deformation af proletariats diktatur.¹³³ Rosa Luxemburgs kritik af den russiske revolution bør altså læses med Junius-brochuren in mente.

Spørgsmålet om den konkrete udformning af proletariats diktatur havde for de russiske bolsjevikker rejst sig som et spørgsmål om udformningen af den korrekte taktik i en bestemt periode. Snart skulle spørgsmålet rejse sig på samme måde for Rosa Luxemburg og venstrefløjen i det tyske parti. Alternativet, som det tegnede sig for Rosa Luxemburg i november 1918, var socialisme eller militarisme og reaktion.¹³⁴ Rent faktisk udviklede der sig i Tyskland, ligesom året før i Rusland, en dobbeltmagt: Ved siden af det smuldrende statsapparat opstod et netværk af arbejder- og soldaterråd. Men medens udviklingen i Rusland endte med oktoberrevolutionen, så endte den tyske udvikling med nedkæmpelsen af spartakisterne i januar 1919 og valget af en forfatningsgivende nationalforsamling. I spørgsmålet om den forfatningsgivende nationalforsamling vendte Rosa Luxemburg sig straks i november 1918 mod tanken om valget af en sådan – blandt andet ville en sådan nationalforsamling være uden værdi, så længe junkerne, militæret og bureaukratiet ikke var knægtet. Desuden satsede Rosa Luxemburg som nævnt på udviklingen af arbejder- og soldaterrådene. Da imidlertid selve den nationale arbejder- og soldaterrådskongres i december 1918 vedtog at støtte forslaget om valg af en nationalforsamling,¹³⁵ og afholdelse af valg til en sådan altså var uundgåelig, gik hun ind for, at man skulle deltage i valgene.¹³⁶ Dette kan naturligvis ikke fortolkes som en principiel tilslutning til nationalforsamling fremfor rådsrepublik. Allerede i december 1918 havde hun i en artikel i »Rote Fahne« klart

og utvetydigt taget stilling til netop spørgsmålet om borgerlig-demokratisk republik eller rådsrepublik:¹³⁷ Enten nationalforsamling eller magten til arbejder- og soldaterrådene, enten afkald på socialismen eller også uforsonlig klassekamp mod bourgeoisiet, det var spørgsmålet.¹³⁸ Den tanke at ville virkeliggøre socialismen ad parlamentarisk vej ved en simpel flertalsbeslutning i den lovgivende forsamling er, erklærer Rosa Luxemburg, rent utopisk, en »idyllis plan«. ¹³⁹ En sådan »plan« tager slet ikke de historiske erfaringer i betragtning, erfaringer fra såvel de proletariske som de borgerlige revolutioner. Hverken i England eller i Frankrig kunne de borgerlige revolutioner føres igennem ene og alene ved hjælp af et borgerligt flertal i forsamlingerne. I England måtte parlamentet udruste en særlig »parlamentarisk hær«, der førte revolutionen igennem med væbnet magt. I Frankrig begyndte revolutionen med, at stænderforsamlingen erklærede sig som nationalforsamling med afholdelse af fælles møder mellem stænderne. Men heller ikke her var det borgerlige flertal i forsamlingen i sig selv tilstrækkeligt. Den franske revolution udviklede sig videre under presset fra indre og ydre fjender til det revolutionære diktators fase. Så lidt, konkluderer Rosa Luxemburg, var altså det borgerlige »flertal« værd, da det gjaldt om at kæmpe de borgerlige revolutioner igennem.¹⁴⁰ Hvor meget mere, erklærer Rosa Luxemburg videre, vil disse betragtninger ikke være gyldige for den proletariske revolution? Hvad var nemlig modsætningen mellem borgerskab og feudalisme mod den nutidige modsætning mellem kapital og arbejde? Det gælder her ikke blot kampen mellem klasser og systemer, men kampen mod ethvert klassesamfund overhovedet:

»Det er den sidste store kamp, i hvilken det går om udbytningens væren eller ikke-væren, om et vendepunkt i menneskehedens historie, en kamp, hvor der ikke findes nogen smutvej, intet kompromis, ingen nåde. Og denne sidste kamp, der overgår alt indtil nu i opgavens storslåethed, skal bringe i stand, hvad ingen klassekamp, ingen revolution nogen sinde har frembragt: at opløse to verdners døds kamp i parlamentariske orduellers og flertalsbeslutningers sagte susen!«.¹⁴¹

Parlamentarismen havde en vis berettigelse i en bestemt fase af klassernes udvikling, men nu har den borgerlige parlamentarisme på samme måde som det borgerlige klasseherredømme selv mistet »livets rêt«, klassekampen træder nu mere åbent og utilsløret frem:

»Også parlamentarismen var en arena for proletariatets klassekamp, så længe det borgerlige samfunds rolige hverdag varede ved: den var tribunen, fra hvilken masserne samlet omkring socialismens fane kunne skoles til den politiske kamp. Idag står vi midt i den proletariske revolution, og i dag gælder det om at fælde selve den kapitalistiske udbytnings træ. Den borgerlige parlamentarisme har, ligesom det borgerlige klasseherredømme, hvis fornemste politiske mål den er, overlevet sig selv. Nu træder klassekampen i dens utilslørede, nøgne skikkelse ind i ringen.«¹⁴²

Ligesom Lenin, understreger Rosa Luxemburg altså, at man har bevæget

sig fra den lange fredelige periode med borgerlig-parlamentarisk demokrati over i en ny periode med krige, kriser og skærpet klassekamp, en periode, som kun kan ende med enten socialismens sejr eller fascisme, militærdiktatur og imperialism. Dette er alternativet.

Sammenfattende kan vi sige, at Lenin og Rosa Luxemburg havde en klarere forståelse af begrænsninger og modsætninger i det borgerlige demokrati end Kautsky. De fremhævede også dets historisk betingede karakter, hvor Kautsky efterhånden kom til at se det borgerlige demokratis politiske institutioner som værende permanente, uomgængelige også under socialismen. Til gengæld fastholdt Kautsky - ligesom i øvrigt også Rosa Luxemburg - betydningen af mindretalsbeskyttelse og partipluralisme. Lenin og Rosa Luxemburg havde videre en langt bedre forståelse af periodens karakter og forudså den kommende katastrofe: imperialismens og krigens periode, men også perioden, hvor den socialistiske revolution rejste sig som en konkret opgave. Til gengæld foregreb Kautsky med sin teori om en »udmattelsesstrategi« en senere vigtig diskussion om den socialistiske bevægelses muligheder og opgaver i en længere periode med kapitalistisk stabilisering og relativt udviklet borgerligt demokrati. Det ville her være en påtrængende og vigtig opgave nøjere at få gennemtænkt betingelser og muligheder, som de folder sig ud langs en tidsakse, hvor perioder af én karakter afløses af perioder af en anden karakter - således som dette jo rent faktisk har været tilfældet i indeværende århundrede¹⁴³ - og hvor hver periode rejser specifikke krav til strategien, og hvor problemerne for socialismen og arbejderbevægelsen typisk har rejst sig ved *overgang* fra én periode med dennes akækvate strategi og organisationsform.¹⁴⁴

Noter:

* Alle citater, der ikke i forvejen er oversat til dansk, er oversat af Gerd Callesen.

1. Se for en nærmere diskussion af et begreb om »masseideologi«: Curt Sørensen, *Demokrati-diktatur problematikken i den centraleuropæiske socialismes politiske teori ca. 1925-35. Rapport om et forskningsprojekt*, Institut for Statskundskab, Århus 1981, pp. 44-62. Se også Göran Therborn, *The Ideology of Power and the Power of Ideology*, London 1980 - samt naturligvis den fælles inspirationskilde: Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, (1929-35), London 1971, pp. 323ff., 344ff. og 341ff.
2. Jfr. standardfremstillinger som for eksempel Wolfgang Abendroth, *Sozialgeschichte der europäischen Arbeiterbewegung*, Frankfurt a.M. 1965, Julius Braunthal, *History of the International, 1864-1914*, London 1966, G.D.H. Cole, *A History of Socialist Thought*, vol. I-IV, London 1959-61, Lucio Coletti, *Bernstein und der Marxismus der II. Internationale*, Frankfurt a.M. 1971, Werner Hofmann, *Ideengeschichte der sozialen Bewegung*, Berlin 1971, George Lichtheim, *Marxism. A Historical and Critical Study*, London 1961, og Predrag Vranicki, *Geschichte des Marxismus*, I-II, Frankfurt a.M. 1971 og 1974. I det oven fremførte ligger også, at jeg må tage afstand fra forsøg på at »måle« marxismens udbredelse blandt arbejdere og partimedlemmer ved blot at se på, hvilke og hvor mange bøger de har læst - se

- for sådanne misopfattelser og fejlagtige forsøg for eksempel Peter Kulemanns (i øvrigt fortræffelige) *Am Beispiel des Austromarxismus. Sozialdemokratische Arbeiterbewegung in Osterreich von Hainfeld bis zur Dollfuss-Diktatur*, Hamburg 1979, pp. 21ff., og Hans-Josef Steinberg, *Sozialismus und deutsche Sozialdemokratie. Zur Ideologie der Partei vor dem 1. Weltkrieg*, Bonn-Bad Godesberg 1976, pp. 129ff. Jfr. i øvrigt ovenstående note 1.
3. Hvor dog i for eksempel Rusland også den stærke narodniki-tradition gjorde sig gældende. Se om denne tradition for eksempel: Franco Venturi, *Roots of Revolution*, London 1960, og Q.H. Radkey, *The Hammer under the Sickle*, New York 1963.
 4. Navnlig, som bekendt, i Spanien, medens anarkismen og syndikalismen i Italien måtte vige for den socialistiske og noget senere kommunistiske tradition. Spørgsmålet om, hvorfor man i Spanien så længe bevarede en så stærk anarko-syndikalistisk tradition, medens dette ikke var tilfældet i Italien, og spørgsmålet om, hvorfor man i Europa generelt fik udviklet den nævnte hoveddeling, er stadig til dels ubesvarede - der er i den grad behov for en på én gang *historisk* og *komparativ* forskning i arbejderbevægelsens og socialismens udvikling.
 5. Se note 2 samt for SPD's organisatoriske arbejde især Dieter Fricke, *Die deutsche Arbeiterbewegung 1969 bis 1914*, Berlin, DDR 1976.
 6. Se den i note 2 anførte litteratur samt Massimo Salvatore, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938*, London 1979.
 7. Se for en mere udførlig fremstilling og argumentation: Curt Sørensen, *Marxismen og den Sociale Orden*, Bnd.2, Grenå 1976.
 8. Det slår for eksempel tydeligt igennem i også nyere fremstillinger og diskussioner som for eksempel Håkan Arvidsson Lennart Berntson, *Makten, Socialism och Demokratien*, Lund 1980; Ralph Miliband, *Marxism and Politics*, Oxford University Press 1977; samt Nicos Poulantzas: *State, Power, Socialism*, London, 1978.
 9. Jeg støtter mig her til Karl Korsch, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, Frankfurt a.M. 1971, pp. 60 ff.
 10. Karl Kautsky, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, II, Berlin 1927, p. 42.
 11. Se fremstillingen og kritikken hos Korsch, *op.cit.*, pp.70 ff.
 12. Kautsky, *op.cit.*, p. 437 og Korsch, *op.cit.*, pp. 72 ff.
 13. Korsch, *op.cit.*, p. 72.
 14. Kautsky, *op.cit.*, p. 775.
 15. *Ibid.*, p. 437.
 16. *Ibid.*, p. 431.
 17. *Ibid.*, pp. 587 ff.
 18. *Ibid.*, p. 566.
 19. Således også Korsch, *op.cit.*, p. 92.
 20. Se nærmere fremstillingen i min *Marxismen og den Sociale Orden*, *op.cit.*, pp. 299 ff.
 21. *Ibid.*
 22. Karl Kautsky til Franz Mehring 17.5.1893 i Paul Frölichs »Indledning« til Clara Zetkin Adolf Warski (Hrsg.), *Rosa Luxemburg. Gesammelte Werke*, Berlin 1923-28, Bnd. III, pp. 23-24.
 23. Således også Carl E. Schorske, *German Social Democracy 1905-07. The Development of the Great Schism*, Cambridge, Mass. 1955, p. 43; og Massimo Salvadori, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938*, London 1979. Salvadori understreger i dette fremragende værk *kontinuiteten* i Kautskys opfattelse. Dette er til dels rigtigt og i hvert fald en nyttig korrektion til Lenins renegat-tese fra 1918. Alligevel er jeg mere tilbøjelig til at tilslutte mig

- en Wolfgang Abendroths tese om en *udvikling* i hele Kautskys teoretiske opfattelse - se Wolfgang Abendroth, *Aufstieg und Krise der deutschen Sozialdemokratie*, Frankfurt a.M. 1969, pp. 36ff. Den angivne statsopfattelse og strategi findes anlagt hos Kautsky allerede langt tilbage i tid, og for så vidt har Salvadori ret og Lenin uret, men der er tale om en opfattelse, som *forstærkes* i årenes løb, sammenhængende med en stadig kraftigere fremtræden af det evolutionistiske element i den generelle teori. Jeg mener også, at man kan konstatere en slags »spring« i udviklingen, nemlig under anden fase af massestrejkedebatten i 1909-10. Salvadoris ekstreme overdrivelse af et synspunkt, der vitterlig har noget på sig, hænger, så vidt jeg kan se, sammen med hans noget ureflekterede overtagelse af integrationsteorien. Se for en kritik af denne min *Marxismen og den Sociale Orden*, *op.cit.*, Bnd. 2, pp. 310-16.
24. *Neue Zeit*, XXX, p. 732.
 25. Karl Marx, *Der Bürgerkrieg in Frankreich*, MEW, 17, p. 336. Smig. Karl Marx/Friedrich Engels, *Vorwort zum 'Manifest der kommunistischen Partei'*, (deutsche Ausgabe 1872), MEW, 18, p. 96.
 26. *Marx an Ludwig Kugelmann 12. April 1871*, MEW, 33, p. 205.
 27. Karl Kautsky i »Die Neue Taktik«, *Neue Zeit*, XXX, 2, 1912, her efter Antonia Grunenberg (Hrsg.), *Die Massenstreikdebatte*, Frankfurt a.M. 1970, pp. 326-27.
 28. Jfr. Karl Marx, *Der achzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*, MEW, 8, pp. 115-207; Karl Marx, *Der Bürgerkrieg in Frankreich*, MEW, 17, pp. 319-365; og W.I. Lenin, *Staat und Revolution*, *Werke*, 25, pp. 393-507. Jfr. videre fremstillingen og analysen i Projekt Klassenanalyse, *Zur Taktik der proletarischen Partei*, Berlin 1972. Man havde, hvad angår dette spørgsmål, ikke behøvet at vente helt til 1973 og gå så langt væk som til Chile for at hente denne erfaring hjem - den revolutionære marxismes teori om staten og revolutionen hører tværtimod til blandt arbejderbevægelsens første og mest elementære kamperfaringer.
 29. Jeg tilslutter mig her den af Lucio Colletti fremførte argumentation: Lucio Colletti, »Power and Democracy in Socialist Society«, *New Left Review*, 56, 1969, pp. 19-26. Colletti henleder for det første ganske rigtigt opmærksomheden på det forhold, at Lenins argumentation i »Staten og Revolutionen« er rettet, ikke mod Bernstein og revisionismen, men mod Kautsky og vel at mærke Kautsky som vi kender ham fra 1901-10 og tidligere (altså *ikke* den Kautsky, der 1918 skrev »Kommunisme og Terrorisme« f.eks.). Argumentationen er med andre ord *ikke* rettet mod dem, der slet ikke vil »endemålet« (dem finder Lenin det slet ikke umagen værd at diskutere med), men mod dem, der vil »endemålet«, magterobringen, men *uden* at ville sønderbryde den gamle statsmaskine. For det andet bryder Colletti med den stalinistiske traditions fortolkning af »Staten og Revolutionen«, hvorefter »Staten og Revolutionen« blot skulle være et værk, der forsvare anvendelsen af revolutionær vold (Revolutionen er vold. Kautsky er en socialdemokrat fordi han ikke ønsker vold). Kærnepunktet i Lenins »Staten og Revolutionen« er imidlertid ikke dette spørgsmål om vold-ikke vold, men det langt mere dybtliggende spørgsmål om nedbrydelsen af skellet mellem de regerende og de regerede, overgangen fra stat til ikke-stat.
 30. Colletti, *op.cit.*, p. 20.
 31. *Ibid.*, p. 20.
 32. *Ibid.*, pp. 20-21.
 33. Lenins udtryk - jfr. W.I. Lenin, *Staat und Revolution*, *Werke*, 25, p. 409. Jfr. også p. 477, hvor han taler om noget, som ikke længere er »en stat i egentlig forstand« og om »en simpel maskine«.
 34. W.I. Lenin, *Staat und Revolution*, *Werke*, 25, se specielt pp. 491-506.
 35. W.I. Lenin: *Staten og revolutionen*, Udvalgte værker 9, København 1976 s. 48. Jfr. også

følgende formulering: »At udvikle demokratiet til dets yderste konsekvens, at finde de former, under hvilke en sådan udvikling foregår, at prøve den i praksis osv. - alt dette udgør en del af opgaverne i kampen for den sociale revolution. Demokratisme taget for sig kan aldrig føre til socialisme. Men i det praktiske liv bliver demokratismen aldrig taget »for sig«, men »sammen med« andre fænomener, den vil udøve sin indflydelse på økonomien, fremme dennes udvikling, være underkastet den økonomiske udviklings indflydelse osv. Sådan er den levende histories dialektik«. sst. s. 82.

36. Således også Colletti, *op.cit.*, p. 22.
37. W.I. Lenin, *Die proletarische Revolution und der Renegat Kautsky, Werke*, 28, pp. 225-327.
38. W.I. Lenin: Staten og revolutionen, *op.cit.* s. 112.
39. Karl Kautsky, »die Neue Taktik«, *Neue Zeit*, 1912, her citeret efter Antonia Grunenberg (Hrsg.), *Die Massenstreikdebatte*, Frankfurt a.M. 1970, p. 323.
40. W.I. Lenin: »Venstre«-kommunismen en børnesygdom, Udvalgte værter 12, København 1976 s. 39. Jfr. også Lenins argumentation i spørgsmålet om eksperterne: W.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht, Werke*, 27, pp. 238 ff.
41. »Det vi har at gøre med her, er et kommunistisk samfund, ikke som det har udviklet sig på sit eget grundlag, men omvendt netop sådan, som det vokser frem af det kapitalistiske samfund; et samfund, der altså i enhver henseende, økonomiske, moralsk og åndeligt endnu bærer præg af det gamle samfund, af hvis skød det er kommet«. (Karl Marx, *Kritik af Gothaprogrammet*, MEUS 2, København 1938, p. 495). Det er naturligvis også ud fra denne fundamentale kendsgerning, enhver diskussion om transformationssamfundets problematik må føres - og ikke ud fra en eller anden vision om et utopisk socialistisk samfund, der skulle kunne realiseres fra den ene dag til den anden.
42. Se f.eks. W.I. Lenin, *Der 'Linke Radikalismus', Die Kinderkrankheit im Kommunismus, Werke*, 31, pp. 49-50.
43. W.I. Lenin, *Über die Gewerkschaften, Werke*, 32, p. 7.
44. Jeg tænker naturligvis på Kautskys overoptimistiske forestilling med hensyn til parlamentarismens gennemførelse i det Wilhelmiske Tyskland og hans forestillinger om socialismens gennemførelse ad ren parlamentarisk vej på trods af den herskende magtblok af bureaukratiet, militæret, junkerne og de storindustrielle.
45. W.I. Lenin, *Staat und Revolution, Werke*, 25, pp. 415, 432, 438, 439 og 496. Det er vigtigt at fastholde dette »straks«. »Kommunisme er ikke Volga - Don kanalen plus staten« (Colletti, *op.cit.*, p. 25). Man kan naturligvis argumentere for nødvendigheden af den fortsatte eksistens af en statsmagt under henvisning til »den kapitalistiske indkredsning« (Stalins klassiske argument: Se J. Stalin, *Leninismens Problemer*, København 1949, pp. 591 ff), men dette understreger netop den alvorlige modifikation i socialismen i de »socialistiske lande«, dvs. de lande som har gennemført en antikapitalistisk og antifeudal revolution, og som befinder sig i en overgangsfase mellem kapitalisme og kommunisme, en modifikation som er fremtvinget primært af de objektive omstændigheders tvang, isolationen osv., og som altså ikke kan forklares overfladisk bare ved en henvisning til »persondyrkelse« el.lign., selv om det naturligvis på den anden side ikke har været uden betydning for den ekstraordinære udvikling af den bureaukratiske deformation, som Lenin konstaterede tilstedeværelsen af allerede i 1920 (se note 43), at det netop blev Stalin og hans tilhængere, der gik ud af 20'ernes partikampe som sejrherre. Dette fører igen over i hele diskussionen om »socialisme i ét land«, transformationssamfundets problematik, spørgsmålet om antibureaukratiske foranstaltninger, masse-mobiliseringer osv., spørgsmål som jeg naturligvis må lade ligge her.
46. En tese som måske vil overraske nogle.- Jeg skal for en nærmere argumentation henvise til

min *Murxismen og den Sociale Orden*, *op.cit.*, Bnd. 2, pp. 376-404. Se også Tony Cliff, *Lenin*, vol. 1, London 1975.

47. Forskellen til f.eks. den klassiske borgerlige elitisme er iøjnefaldende: Hvor elitisterne opererede med forestillinger om et evigt gyldigt skel mellem de regerende og de regerede, er Lenin optaget af netop spørgsmålet om ophævelsen af dette skel og overgangen fra stat til ikke-stat. Hvor elitisterne docerede tilpasning og resignation til den bestående sociale orden, er Lenin intenst optaget af spørgsmålet om massernes mobilisering og ændringen af den sociale orden.
48. Tesen om Lenins elitisme er gennemgående i størstedelen af den borgerlige litteratur herom - se f.eks. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, London 1970, pp. 37-54. Adam B. Ulam, *Lenin and the Bolsheviks*, London 1966, pp. 228-51; Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution*, New York 1964, pp. 157 ff. samt - og noget mere nuanceret - Alfred G. Meyer, *Leninism*, New York 1957, pp. 37-56.
49. Hvor man tidligere (ikke mindst i KPD-traditionen) kørte en ganske u hæmmet Lenin- dyrkelse, der er man i dag i store dele af det såkaldte »nye venstre« endt i den stik modsatte grøft: Før havde Lenin *altid* ret, nu har han *aldrig* ret, og er i det hele taget roden til alt ond. Der er da vist her behov for en noget mere nuanceret vurdering?!
50. Karl kautsky, *Die Diktatur des Proletariats*, Wien 1919 (1918); Karl Kautsky, *Demokratie oder Diktatur*, Berlin 1919 (dansk udgave, København 1919); Karl Kautsky, *Terrorismus und Kommunismus*, Berlin 1919 (dansk udgave: Kommunisme og Terrorisme, Socialdemokratiets Forlag Fremad, København 1921); W.I. Lenin, *Die Proletarische Revolution und der Renegat Kautsky*, 1918, *Werke*, 28, pp. 225-327. Jfr. videre Otto Bauer, *Rätediktatur oder Demokratie?*, Wien 1919; Otto Bauer, *Bolschewismus oder Sozialdemokratie?*, Wien 1920; og L. Trotski, *Terrorismus und Kommunismus*, Anti-Kautsky (1919).
51. Karl Kautsku, *Die Diktatur des Proletariats*, *op.cit.*, p.3.
52. *Ibid.*, p. 5.
53. *Ibid.*, pp. 14-15.
54. *Ibid.*, p. 33.
55. *Ibid.*, pp. 17-18.
56. *Ibid.*, p. 18.
57. *Ibid.*, p. 6; jfr. Karl Marx, *Rede über den Haager Kongress*, *MEW*, 18, p. 160.
58. Kautsky, *op.cit.*, pp. 7 ff.
59. *Ibid.*, p. 20.
60. *Ibid.*, p. 24.
61. *Ibid.*, p. 16.
62. *Ibid.*, p. 21.
63. *Ibid.*, p. 27.
64. *Ibid.*, p. 15.
65. *Ibid.*, pp. 16 og 21 ff.
- 66p. 27 ff.
67. W.I. Lenin, *Die proletarische Revolution und der Renegat Kautsky*, *Werke*, 28, pp. 230-31 og 233. Lenin bruger her også eksemplet med det antikke Athen, der var et demokrati for de frie indbyggere, men samtidig disses diktatur over slaverne.
68. *Ibid.*, p. 250.
69. *Ibid.*, p. 97.

70. *Ibid.*, p. 236.
71. *Ibid.*, p. 237, smlg. p. 97.
72. V.I. Lenin, *Den proletariske revolution og renegaten Kautsky, Udvalgte værker*, 11, s. 135.
73. Karl Marx, *Kritik des Hegelschen Staatsrechts, MEW*, 1, p. 283 og *Zur Judenfrage, MEW*, 1, p. 355.
74. *Ibid.*
75. L. Trotski, *Terrorismus und Kommunismus. Anti-Kautsky*, Hamburg 1919, genoptrykt, Berlin u.å., p. 26.
76. Rosa Luxemburg, »Was Weiter?«, i Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke* (Hrsg. Clara Zetkin & Adolph Warski), Berlin 1923-28, Bnd. IV, pp. 509-18.
77. Karl Kautsky, »Was nun?«, *Neue Zeit*, XXVIII, 2, pp. 33-40 og 69-80.
78. *Ibid.*, pp. 38 og 40.
79. *Ibid.*, pp. 78-79.
80. Karl Kautsky, »Die Neue Taktik«, *Neue Zeit*, XXX, 2, her efter Antonia Grunenberg (Hrsg.), *Die Massenstreikdebatte*, Frankfurt a.M. 1970, p. 328.
81. Rosa Luxemburg, »Ermattung oder Kampf?«, *Neue Zeit*, XXVIII, 2, pp. 257-261 og 291-305, og i *Gesammelte Werke, op.cit.*, IV, pp. 527 ff.
82. *Ibid.*, p. 550.
83. *Ibid.*, p. 551.
84. Se også *ibid.*, p. 665.
85. *Ibid.*, p. 582.
86. *Ibid.*, p. 397.
87. *Ibid.*, p. 519.
88. Kautsky i *Die Neue Zeit*, 20. Jg. 1901/02, pp. 79ff., her efter Iring Fetscher, *Der Marxismus. Seine Geschichte in Dokumenten*, Nd. II, München 1964, p. 451.
89. J.P. Netti taler her med en heldig formulering om Rosa Luxemburgs »friktions«-teori. - Se J.P. Netti, *Rosa Luxemburg*, vol. 1, London 1966, p. 226.
90. Rosa Luxemburg. »Sozialreform oder Revolution?«, *Politische Schriften*, I, 1966, pp. 121-22.
91. Jeg er helt enig med Norman Geras i den tolkning, som han anlægger i sin fortræffelige *The Legacy of Rosa Luxemburg*, London 1976 (se især afsnit III) samt hans artikler i *New Left Review*: »Rosa Luxemburg. Barbarism and the Collapse of Capitalism«, *NLR*, 82, 1973, og »Rosa Luxemburg after 1905«, *NLR*, 89, 1975. Se også fremstillingen og tolkningen hos Lelio Basso, *Rosa Luxemburgs Dialektik der Revolution*, Frankfurt a.M. 1969, og Paul Frölich, *Rosa Luxemburg, Gedanke und Tat*, Frankfurt a.M. 1967 (1939).
92. Rosa Luxemburg i *Sozialdemokratische Rundschau* Przeglad Socjaldemokratyczny (polsk), nr. 10, 1903, citeret efter Lelio Basso, *Rosa Luxemburgs Dialektik der Revolution*, Frankfurt a.M. 1967, p. 164, n. 128.
93. Se for en nærmere fremstilling og argumentation min *Marxismen og den Sociale Orden, op.cit.*, vol. 2, pp. 541 ff. og 545 ff. Se også forestillingerne i den i note 91 anførte litteratur.
94. Rosa Luxemburg, *op.cit.*, pp. 107 ff.
95. Rosa Luxemburg, *Socialreform eller revolution?*, København 1969, p. 97. Se for nyere konstateringer af dette forhold f.eks. Ernest Mandels »Introduction to Leon Trotsky«, i *The Struggle against Fascism in Germany*, New York 1971, p. 41 n; Reinhard Kühnl, *Formenbürgerlicher! Herrschaft*, Hamburg 1971; Wolfgang Abendroth & Kurt Lenk (Hrsg.), *Einfüh-*

ring i die politische Wissenschaft, München 1971, pp. 57-135; og Göran Therborn, »The Rule of Capital and the Rise of Democracy«, *New Left Review*, No. 103, 1977, pp. 3-41. Det er nødvendigt at fremhæve denne elementære kendsgerning så stærkt. Den stalinistiske deformation samt en lang kold krigs propagandistiske forenklinger formåede næsten at transformere modstillingen kapitalisme-socialisme til en modstilling demokrati-diktatur. Det er videre også værd at erindre sig de faktiske omstændigheder omkring kapitalismens oprindelse. Som bekendt er kapitalismen intetsteds blevet »indført« ved en folkeafstemning, men derimod har kapitalismen i adskillige tilfælde banet sig vej på nok så voldsom vis.

96. Rosa Luxemburg, *op.cit.* pp. 109-10.
97. Rosa Luxemburg, *Sozialreform eller revolution?* p. 98.
98. *Ibid.*, p. 72.
99. Jfr. f.eks. Frankrig 1936-37, England 1931 og Norge 1928.
100. Jfr. Italien 1920-22, Tyskland 1933, Østrig 1927-34, Spanien 1936 og Chile 1973. De i teksten anvendte formuleringer kan naturligvis ikke stå som nogen egentlig teori om fascismen.
101. Den 20. juli 1932 overgav socialdemokraterne uden sværds slag deres preussiske fæstning til en politiløjtnant og 2 betjente, og derefter måtte partiet magtesløst se til, medens Hitler blev intrigeret frem til magten. Efter 30. januar 1933 kunne fascisternes så med statsapparatet i ryggen indlede et felttog mod arbejdernes politiske og faglige organisationer, et felttog hvor tusinder af socialdemokratiske og kommunistiske arbejdere belv fængslet, torteret og myrdet. Dette var slutfasen af en lang udvikling, årtiers reformistiske politik, som havde demobiliseret og demoraliseret arbejderne, svækket klassebevidstheden og udhulet kampviljen ikke mindst hos de ledende socialdemokratiske politikere og partifunktionærer. En af forudsætningerne for 20. juli 1932 og 30. januar 1933 var specielt også udviklingen i årene 1918-20, hvor socialdemokraterne var vejet tilbage for et opgør med junkerne samt det militære og civile bureaukrati, og hvor partiledelsen oven i købet havde etableret en alliance med den øverste hærledelse med frontstilling mod den radikale venstrefløj. (Arne Ordning i *Aschehøus Verdenshistorie*, Nnd. VI, Oslo 1953, p. 436, og F.L. Carsten, *The Reichswehr and Politics 1918-33*, Oxford 1966, p. 11). Andre forudsætninger for fascistens sejr og den tyske arbejderbevægelses historiske nederlag var naturligvis det stalinistisk ledede KPD's fatale socialfascisme-tese, der gjorde socialdemokraterne og ikke fascisternes til hovedfjenden. Endelig skal understreges, at fascismen og fascistens sejt naturligvis også have sine forudsætninger i en dybtgående strukturkrise i det kapitalistiske system, i den økonomiske verdenskrise o.a. Her skal blot fremhæves nogle af forudsætningerne for fascistens sejr i henholdsvis den reformistiske og stalinistiske linie, som prægede de 2 store tyske arbejderpartiers politik i disse år.
102. Rosa Luxemburg, *Der Partei 'Proletariat' zum Gedächtnis*, *Politische Schriften*, III, Frankfurt a.M. 1968, p. 35. Smlgn. p. 61.
103. Rosa Luxemburg, *Sozialreform oder Revolution?*, *Politische Schriften*, I, Frankfurt a.M. 1966, p. 109.
104. *Ibid.*, pp. 109-11.
105. *Ibid.*, p. 111.
106. Allerede i sin »Sozialreform oder Revolution?« konstaterer Rosa Luxemburg det russiske borgerskabs manglende interesse i at kæmpe for det borgerlige demokrati (*Sozialreform oder Revolution?*, 1900, *Politische Schriften*, I, Frankfurt a.M. 1966, p. 108) og omvendt fremhæver hun fra et tidligt tidspunkt arbejderklassens aktive rolle i den kommende (borgerlige) revolution (*Der Partei 'Proletariat' zum Gedächtnis*, 1903, *Politische Schriften*, III, Frankfurt a.M. 1968, p. 35). I sin »Massenstreik, Partei und Gewerkschaften« fra 1906 taler hun om den mærkelige, modsætningsfulde situation i Rusland: »... den mærkværdige modsigel-

sesfyldte historie, at den formelt set borgerlige revolution i første række bliver gennemført af et moderne klassebevidst proletariat og i et internationalt miljø, som bærer præg af det borgerlige demokratis forfald. Det er ikke borgerskabet, der nu er det førende revolutionære element... men omvendt: det klassebevidste proletariat er det ledende og fremadrivende element...« (*Massestrejke, parti og fagforeninger*, 1906, *Politiske skrifter*, København 1976, p. 176). Og endelig taler hun i 1916 om en af grundvanskelighederne i den russiske revolution i 1905 som »vanskeligheden ved at skabe en moderne statsform for bourgeoisiets klasseherredømme mod den konterrevolutionære modstand hele bourgeoisiet i riget yder«, og hun taler i den forbindelse videre om den russiske revolution som »en proletarisk revolution med borgerlige opgaver, eller... en borgerlig revolution med proletarisk-socialistiske kampmidler...« (*Junius-Broschüre, Politische Schriften*, II, Frankfurt/M. 1966. p. 94).

107. Således også Norman Geras, »Rosa Luxemburg after 1905«, *New Left Review*, 89, 1975, p. 17. Jeg har i det hele taget her kunnet støtte mig til Norman Geras' fortræffelige fremstilling.
108. Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke, op.cit.*, III, p. 527.
109. Rosa Luxemburg, *Die Akkumulation des Kapitals*, 1913.
110. *Ibid.* (her anvendt det fotografiske optryk af 1923 udgaven, Frankfurt a.M. 1966), p. 335.
111. *Ibid.* samt *ibid.*, pp. 379-80 og 396-97.
112. Karl Kautsky, *Der Weg zur Macht*, Berlin 1909, p. 90 (dansk udgave: *Vejen til Magten. Politiske betragtninger om indvæksten i revolutionen*, Rhodos, København 1978).
113. *Ibid.*, p. 93.
114. *Ibid.*, p. 97.
115. Karl Kautsky i *Neue Zeit*, XXX, 2, p. 107.
116. *Ibid.*, pp. 107-08.
117. *Ibid.*, p. 108. Vi har her den af Lenin så stærkt kritiserede teori om »Ultraimperialismen«.
118. Se for Rosa Luxemburg f.eks. *Gesammelte Werke, op.cit.*, IV, pp. 582 og 613 og for Anton Pannekoek: *Neue Zeit*, XXX, 2, pp. 546-60, 587 og 591-92.
119. Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke, op.cit.*, IV, p. 613.
120. Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke, op.cit.*, III p. 82. Se også en artikel fra 1904 i *Gesammelte Werke*, III, pp. 389-97.
121. Således også Carl Schorske, *op.cit.*, p.247.
122. Se Anton Pannekoek i *Neue Zeit*, XXX, 2, pp. 541-50, 585-93 og 609-16.
123. *Ibid.*, p. 546.
124. Rosa Luxemburg: Den russiske revolution, i: Rosa Luxemburg, *politiske skrifter*, København 1976, s. 216-254, her s. 244.
125. *Ibid.*, p.245.
126. *Ibid.*, p. 247-248.
127. *Ibid.*, p. 246. Der skal i den forbindelse erindres om, at udviklingen af et étparti-system i Sovjetunionen var et produkt af den faktiske udvikling under borgerkrigen, og specielt her bruddet i foråret og sommeren 1918 med det venstresocialrevolutionære parti omkring spørgsmålet om holdningen til fredsslutningen i Brest Litovsk af afgørende betydning. Etparti-systemet var ikke begrundet i teorien hverken hos Marx eller Lenin, og det er først efterfølgende - i Stalins bureaukratisk-konservative konception - at det faktisk udviklede étparti-system får en teoretisk begrundelse. Etparti-systemet kan imidlertid aldrig blive normen for et proletariats diktatur. Det må tværtimod ses som en af omstændighederne fremtvungen deformation.

128. Rosa Luxemburg, *op.cit.*, pp. 106-08 og 138.
129. *Ibid.*, p. 251.
130. W.I. Lenin, *Über die Gewerkschaften*, 1920, *Werke*, 32, p. 7.
131. Se f.eks. fremstillingerne hos Isaac Deutscher, *The Prophet Armed*, 1954, og *The Prophet Unarmed*, samt *Stalin. En politisk biografi*, København 1949; E.H. Carr, *Socialism in one Country*, vols. 1-3, London 1970-72, og *The Bolshevik Revolution*, vols. 1-3, London 1961-74. En begyndelse til en historisk-materialistisk analyse og forklaring er her videre gjort ved den stadigt voksende litteratur om transformationssamfundets problematik.
132. Rosa Luxemburg, *op.cit.*, p. 140.
133. »Lad bare de tyske regeringssocialister skribe op om, at bolsjevikernes herredømme i Rusland er et vrængbillede af proletariatets diktatur. Når det var det eller er det, så er det netop fordi det var et produkt af det tyske proletariats holdning, som var et vrængbillede af socialistisk klassekamp... den socialistiske politik lader sig kun gennemføre på internationalt plan. Bolsjevikkerne har vist, at de kan alt det, som et revolutionært parti er i stand til at yde indenfor de historiske mulighedsgrænser... I Rusland kunne problemet kun stilles. Det kunne ikke løses i Rusland, det kan kun løses internationalt. Og i denne forstand hører fremtiden overalt »bolsjevismen« til. (*Ibid.*, pp. 252-53). Noget af det væsentligste, der bliver stående om Rosa Luxemburgs kritik af specielt bolsjevikkerne, er hendes kritik af tendensen til at idealisere de faktiske forhold og skjule vanskelighederne, de »negative erfaringer«. Også den russiske revolutions negative erfaringer ville nemlig være værdifulde for det internationale proletariat. Ikke mindst det tyske proletariat havde her, efter Rosa Luxemburgs opfattelse, behov for at lære af den russiske revolution.
134. Rosa Luxemburg, »Der Anfang«, *Die Rote Fahne*, 18. november 1918, *Ausgewählte Reden und Schriften*, II, Berlin 1951, pp. 594-98.
135. Se A.J. Ryder, *The German Revolution of 1918*, Cambridge University Press 1967, pp. 180 ff. og Gerhard A. Ritter und Susanne Miller, *Die deutsche revolution 1918-19*, Frankfurt a.M. und Hamburg 1968, pp. 300 ff.
136. Således også Leilio Basso, *op.cit.*, p. 144. Rosa Luxemburg kom her i konflikt med flertallet i partiet, som gik ind for, og fik gennemført, at det nystiftede KPD skulle afholde sig fra at deltage i valgene.
137. Rosa Luxemburg, »Nationalversammlung oder Räteregierung?«, *Die Rote Fahne*, 17. Dezember 1918, *Ausgewählte Reden und Schriften*, II, Berlin 1951, pp. 640-44. Nicos Poulantzas' tolkning: at Rosa Luxemburg skulle have kritiseret bolsjevikkerne for at satse på rådene i stedet for et parlament, er derfor ganske uholdbar. Se Nicos Poulantzas, »Staten, Magten og Socialismen«, i *Socialistisk Politik*, 10/78, pp. 14-15.
138. *Ibid.*, p. 640.
139. *Ibid.*
140. *Ibid.*, p. 641.
141. *Ibid.*, p. 642.
142. *Ibid.*, pp. 642-43.
143. Den fredelige periode før 1. verdenskrig afløstes af verdenskrigens og revolutionernes periode 1914-21, 20'ernes midlertidige stabilisering afløstes af 30'ernes økonomiske og politiske krise, fascismens magtovertagelse i en række lande osv., en kortvarig stabilisering ved slutningen af 30'erne afløstes af en ny verdenskrig, en efterfølgende koldkrigsperiode afløstes af en periode med midlertidig afspænding, samtidig med at kapitalismen i Vesteuropa og USA prægedes af økonomisk fremgang og stabilitet, en kortvarig opblussen af sociale og politiske modsætninger omkring 1968 afløstes af en ny midlertidig stabilisering og økono-

misk stabilitet, som så igen i de seneste år er blevet brudt af en ny økonomisk krise med massearbejdsløshed. Jeg er altså helt uenig med Fernando Claudin, når han i sin i øvrigt fortræffelige kritik af Komintern-traditionen (Fernando Claudin: *Krisen i den kommunistiske Verdensbevægelse*, Oslo-Århus, 1977) tilskriver den vesteuropæiske kapitalisme en særlig stabil karakter (med 2 verdenskrige og 2 omfattende økonomisk-politiske kriser i løbet af 3/4 århundrede?!). Det er, som om Claudin her både vil blæse og have mel i munden: Han kritiserer - korrekt - Komintern og stalinismen for i en række tilfælde at have svigtet i en objektiv revolutionær situation (for eksempel Spanien 1936-39 og Frankrig, Italien og Grækenland ved slutningen af 2. verdenskrig). samtidig opererer han med en tese om den europæiske kapitalismes fundamentale stabilitet og Kominterns heraf følgende manglende eksistensberettigelse overhovedet!

144. For eksempel ved overgangen fra en relativt stabil periode til en periode af ustabilitet, kriser og revolutionær (eller kontrarevolutionær!) gæring. Dette var for eksempel II Internationales problem i 1914 og SPD's og austromarxismens problem i årene 1927/28-34. Eller ved overgangen fra en periode med revolutionære muligheder til en periode med relativ stabilitet - Kominterns problem i 1921. Jeg mener også, at den udbredte *énsidige* fokusering på en postuleret afgrundsdyb forskel mellem øst og vest (se for eksempel Fernando Claudin: *op. cit.*, Håkan Arvidsson & Lennart Berntson: *Makten, Socialismen och Demokratien*, Lund, 1980, samt Nicos Poulantzas: *State, Power, Socialism*, London, 1978) er uheldig. Geografien er vigtig, men det er tidsdimensionen sandelig også, og jeg finder det noget mere frugtbart, som angivet, at anskue problemerne langs en *tidsakse*. Gramscis velkendte sondring mellem positionskrigsstrategi og bevægelseskrigsstrategi ville her kunne få en meget bedre anvendelse end ved dens traditionelle sammenkobling med en steril øst-vest modstilling.

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt das Verhältnis von Demokratie und Sozialismus in der Tradition der II. Internationale durch einen Vergleich der grundsätzlichen Einschätzungen Kautskys, Lenins und Rosa Luxemburgs. In einem ersten Abschnitt wird Kautskys generelle Staatstheorie analysiert mit ihrer Betonung eines entscheidenden Bruches in der historischen Entwicklung durch die klassischen bürgerlichen Revolutionen. Nach dem Zusammenbruch der feudalen Gewaltherrschaft und der Errichtung des bürgerlich-demokratischen Staates bestanden laut Kautsky völlig andere Bedingungen für die Befreiung der Arbeiterklasse als sie für die Emanzipationsversuche früherer Klassen galten. Die Klassenkonflikte konnten jetzt in friedlicher Weise ausgekämpft werden. Das Ziel des Kampfes der Arbeiterklasse war weiterhin der Sozialismus, aber dieser konnte und sollte in friedlich-demokratischer Weise erkämpft werden. Der Artikel nimmt in diesem Zusammenhang auch Stellung zu den gegensätzlichen Auffassungen von Wolfgang Abendroth und Massimo Salvadori bezüglich der Frage von Kontinuität und Diskontinuität in den Einschätzungen Kautskys.

Gegenüber Kautskys Auffassung wird Lenins klassische Kritik an Kautsky ins Feld geführt: Kautsky hätte nicht die Notwendigkeit einer radikalen »Zerschlagung« des bestehenden bürgerlich-demokratischen Staatstyps und die nachfolgende Errichtung eines Staats eines völlig neuen Typs verstanden. Der Artikel macht hier geltend, dass Lenin weitaus besser als Kautsky die Perspektive der sozialistischen Revolution beibehielt: die Niederreißung des Unterschiedes zwischen Regierenden und Regierten und die aktive Einbeziehung der Massen in das politische und gesellschaftliche Leben. Gleichzeitig wird jedoch die Bedeutung der Beharrung Kautskys auf einigen fundamentalen Rechten wie dem Organisationsrecht, dem Versammlungsrecht, der Redefreiheit wie auch dem Parteien-Pluralismus auch im Sozialismus betont.

In dem nachfolgendem Abschnitt wird Kautskys evolutionistisch geprägte Auffassung und seine ganze Parlaments-fixierte Strategie dem Aktivismus Rosa Luxemburgs und ihrer Betonung der Bedeutung von Massenaktionen ausserhalb des Parlaments gegenübergestellt. Die Darstellung konzentriert sich um die Massenstreikdebatte, jedoch wird der Zusammenhang zwischen den verschiedenen Auffassungen mit den respektiven Imperialismus-Theorien mit einbezogen. In einer Periode mit zunehmender Militarisierung, Spannung, sozialer und politischer Krise sah Rosa Luxemburg (wie auch Lenin aber nicht Karl Kautsky) den veränderten Charakter der Periode und argumentierte für eine dementsprechende Änderung der Strategie.

Danach werden die Einschätzungen Lenins und Rosa Luxemburgs einander gegenübergestellt. Es wird betont, dass Rosa Luxemburgs bekannte Kritik der russischen Revolution eingeleitet wird von einer erklärten, grundsätzlichen Zustimmung zu dieser und der Politik der Bolschewiki. Auf diesem Hintergrund wird danach ihre Kritik angeführt und ihre Betonung der Bedeutung von Freiheit, Pluralismus und aktiver Teilnahme der Massen. Es wird jedoch unterstrichen, dass ihre Kritik an der Auflösung der Konstituante nicht so verstanden werden soll, dass sie grundsätzlich das Parlament einem Räteystem vorzog /ein Fehlschluss den u.a. Nicos Poulantzas gemacht hat): In der späteren deutschen Revolution optierte Rosa Luxemburg klar für eine Räterepublik.

Als Schlussfolgerung ergibt sich, dass Lenin und Rosa Luxemburg ein klareres Verständnis der Begrenzungen und der Widersprüche der bürgerlichen Demokratie hatten als Kautsky. Beide betonen auch deren vorübergehenden, historisch bedingten Charakter, wo Kautsky umgekehrt nach und nach die politischen Institutionen der bürgerlichen Demokratie als permanente verstand, als unumgänglich auch unter dem Sozialismus. Dagegen bestand Kautsky - wie übrigens auch Rosa Luxemburg - auf dem Minderheitenschutz und dem Parteipluralismus.

Sowohl Lenin wie Rosa Luxemburg hatten ein weitaus tieferes Verständnis

des Charakters der Periode und sahen auch die kommende Katastrophe voraus: die Periode des Imperialismus und des Krieges, aber auch die Periode in der die sozialistische Revolution sich als konkrete Aufgabe stellte. Demgegenüber nahm Kautsky mit seiner Theorie der »Ermattungsstrategie« eine später wichtige Diskussion vorweg über die Möglichkeiten und Aufgaben der sozialistischen Bewegung in einer längerandauernden Periode kapitalistischer Stabilisierung und relativ entwickelter bürgerlicher Demokratie. Der Artikel wirft schliesslich die Frage auf nach dem strategischen Denken entlang einer Zeitachse, wo Perioden mit unterschiedlichem Charakter mit entsprechenden unterschiedlichen Forderungen Fragen an die Strategie der sozialistischen Bewegung stellen (vgl. z.B. die Perioden-Wechsel um 1914, um 1917/1918, um 1921, um 1933/34 und 1944/45). In dieser Verbindung werden Fernando Claudin u. A. kritisiert, weil sie sich zu einseitig auf behauptete abgrundtiefe Unterschiede zwixchen der Entwicklung im Osten und im Westen festgelegt haben.

liv i detta system av socialdemokratins så omdämlighet att
bestämmande av mera produktiven och dess fördelning i hela
folkets händer genom borgarna trigors från en annan klass
maktgruppen utom rikets kontroll och att en på grund av byggt
socialförordning som solets för en gemenskap av rikets folk och lik-
ställighetens lagar tillverkande människor denna klassiska sam-
stämmighet en dyktig för viljan att förverkligas om.
rihet jämlikt demokrati och solidaritet. Dessutom tagits
sina djupa och väsentliga socialdemokratins ideer som grund till
i arv från socialdemokratis grundprinciper som har omförskyllt er-
farenhet och grundläggande skäl att det har varit en viktig man-
niskor i rikets och rikets rikare rikare rikare rikare rikare rikare
demokratins grundprinciper som varit rikets rikare rikare rikare rikare
alla rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
av sådana rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
sina styrelser rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
vats rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
tar rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
människors rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
som rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
te rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
av rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
ning rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
slår rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
socialdemokratins rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
vil rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
nor. Socialdemokratins rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
vikt rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
olidaritet rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
sörning rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
inlevelse rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
om rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
varle rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
praia rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
grunden rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
rik och rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
lata rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
sin strävan rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
destående rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
och rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
lika rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
motsätter sig en rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
människor. Men rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare
ten i ett rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare rikare

Komintern: Demokratiet, magten og partidemokratiet

Af Niels Chr. Sidenius

Introduktion

I den internationale arbejderbevægelses udvikling efter 1945 har problemet om det borgerlige demokrati, det socialistiske demokrati og magten i samfundet været et af de centrale temaer. Aktuelt har temaet stor betydning for eurokommunismen; men også i det tjekkoslovakiske forår 1968, i Togliattis testamente fra 1964 og i de polske og ungarnske omvæltninger i 1956 træder problematikken tydeligt frem. Ja, selv i udviklingen af den jugoslaviske reform-kommunisme fra omkring 1950 tages der alvorligt på spørgsmålet om demokratiet og magten. Sideløbende behandles spørgsmålet om partidemokratiet, mere eller mindre bundet til den overordnede problemstilling.¹

Tilsvarende diskuterede den internationale arbejderbevægelse før 1914 konstant demokratiet og magten og ikke mindst forholdt den sig praktisk til ændringerne i det borgerlige demokrati, for eksempel valgrettens udvidelse og sikringen af de borgerlige rettigheder. Faktisk kan det borgerlige demokratis opkomst og udvikling ikke forstås uden om arbejderbevægelsens kamp herfor.² Disse to perioders teoretiske diskussioner og synspunkternes omsætning til politisk og organisatorisk praksis har efterfølgende medført mangfoldige analyser, både inden for den politiske venstrefløj og fra mere traditionelt videnskabeligt hold.³

Vender vi os derimod til mellemkrigstiden, behandler selv ret brede fremstillinger af den kommunistiske bevægelses teori og praksis kun i ringe udstrækning holdningen til det borgerlige demokrati som et selvstændigt tema.⁴ Og oftest behandles spørgsmålet om demokratiet også overfladisk i sammenhæng med problemstillingen om det socialistiske demokrati og magten i samfundet. Som konsekvens heraf bygger nærværende artikel på den kommunistiske bevægelses egne dokumenter.

De få analyser af Kominterns opfattelse af det borgerlige demokrati er ikke tilfældig. To hovedårsager skal anføres.

For det første kan mellemkrigstidens borgerlige demokrati og arbejderbevægelsens erfaringer hermed ikke uden videre sammenlignes med eller vurderes ud fra de aktuelle forhold og erfaringer. Ved Kominterns dannelse i 1919 havde bestræbelserne på at erobre den politiske magt i samfundet gennem det borgerlige demokratis spilleregler ikke givet resultater - tværtimod

kunne de socialdemokratiske partiers stilling til den første verdenskrig tolkes som denne strategis nederlag. Samtidig var den borgerlige stats magtanvendelse og repression langt mere åben og omfattende i mellemkrigstiden end i vore dages højtudviklede kapitalistiske samfund, blandt andet fordi den åbne vold ofte var statens eneste reaktionsmulighed på social uro og forandring. Dette forhold har ikke fremmet kommunisters vurdering af anvendeligheden af det borgerlige demokrati som et centralt led i kampen for socialismen.

Endvidere var de kapitalistiske samfunds- og klasseforhold anderledes end i dag. Arbejdere og bønder udgjorde klart befolkningens hoveddel, differentieringen af arbejderklassen var langt mindre udtalt, og kun en meget lille del af befolkningen var økonomisk afhængig af et fungerende statsapparat, enten i form af løn eller i form af overførselsindkomster. Alt dette betød, at befolkningens store masse stod over for en ofte fjendtlig stat, hvilket sammen med det borgerlige demokratis og de borgerlige rettigheders større indsnævrelse end i dag medførte, at den kommunistiske bevægelse ofte forholdt sig passivt eller direkte fjendtligt til det borgerlige demokrati som institution og som politisk kampmiddel.

For det andet må nævnes den umiddelbart sejrende revolution i Rusland, der havde to direkte konsekvenser. I første række tilførte revolutionen en voldsom prestige til den voldelige omvæltning, til det væbnede oprørsstrategi, hvilket igen virkede som en desavouering af den strategi, der havde det borgerlige demokrati som et centralt element. Denne prestige til den russiske revolution og til de russiske kommunister bevirkede i løbet af få år - især på baggrund af de mislykkede revolutionsforsøg i flere vesteuropæiske lande - at de russiske erfaringer og problemer fik karakter af en model og kom til at fungere retningsvisende for de vestlige kommunistpartiers teoretiske og politiske praksis. Som nævnt var det borgerlige demokrati i disse vestlige lande forskelligt fra vore dages, men adskillige steder var det langt mere udviklet og rodfæstet end i det Rusland, der voksede ud af zarismen. Disse forhold og i det hele taget erfaringerne med demokratiet i Vesteuropa havde imidlertid kun få muligheder for at slå igennem i Kominterns politik.

Sammenfattende betyder dette, at Komintern eksplicit og udførligt kun behandler spørgsmålet om det borgerlige demokrati ganske få gange, især på den 1. kongres i 1919 og på den 7. i 1935. Men selv om termen ikke anvendes (i almindelighed taler Komintern i øvrigt om borgerskabets diktatur), og fænomenet ikke analyseres direkte, så er det ikke ensbetydende med, at Komintern ikke løbende og for det meste afvisende tager stilling til det borgerlige demokrati. Denne konkrete stillingtagen er blot bundet til hovedelementerne i Kominterns strategi for en socialistisk revolution og for opbygningen af et socialistisk samfund. Det vil sige, at Kominterns revolutionsteori, partiteori, opfattelse af fagforeningerne og af socialdemokratiet, opfattelse af det socialistiske samfund og af fascismen m.v. konstant indeholder organisationens hold-

ning til det borgerlige demokrati og oftest også de politiske implikationer heraf. Nærværende artikel vil dog først og fremmest inddrage de dokumenter, der mest tydeligt udtaler sig om det borgerlige demokrati, dets forhold til det socialistiske demokrati og til magten i samfundet.

Nogle værdipræmisser

Emnet - Kominterns opfattelse af demokratiet, magten i samfundet og partidemokratiet - kan næppe analyseres objektivt. Forholdet mellem demokrati og socialisme er så væsentligt og følsomt et emne i den internationale kommunistiske og socialistiske bevægelses udvikling, at en analyse ikke i praksis kan undgå at tage stilling til nogle af stridspunkterne. For at klargøre en del af grundlaget for senere kritiske kommentarer til Kominterns forhold til demokratiet og magten har jeg valgt at skitsere nogle værdipræmisser. Disse præmisser er ikke særlig originale, idet de stort set er indeholdt i dele af den debat, der især siden midten af 1970'erne har fundet sted angående forholdet mellem demokrati og socialisme. Prætentivt formuleret udtrykker præmisserne essensen af arbejderbevægelsens erfaringer gennem de sidste 70 års politiske og sociale kampe.⁵

Udgangspunktet kan være parolen »ingen socialisme uden demokrati«. Denne parole er upræcis, fordi socialisme ikke kan tænkes uden demokrati-elementer - socialismen *er* med andre ord demokratisk og behøver ingen verbale forbedringer.⁶

Heraf drager jeg to konsekvenser. For det første må det politisk-socialt mål - kommunismen⁷ - afspejles i den strategi og taktik, der skal lede frem til målet, hvis ikke det opnåede resultat skal udvise uheldige eller måske endog katastrofale træk. Dette gør strategier, hvori den væbnede opstand indgår som det væsentligste element, stort set umulige ligesom alle (andre) former for magtovertagelser af mindretal udelukkes. For det andet må de eksisterende organisationer (partier og fagforeninger) og dem, der udvikles i omformningsprocessen, være præget af de samme demokratiske retningslinier, som det endelige mål. Erfaringerne med 'demokratiets' deponering hos en stadig mindre gruppe på stadig fleres vegne nødvendiggør dette.

Der kan heraf drages i hvert fald én væsentlig slutning. Arbejderbevægelsens kamp for magten i samfundet og selve udøvelsen af denne magt må hele tiden inddrage de demokratiske forhold og rettigheder, der er udviklet i kapitalistiske samfund - og disse rettigheder må hele tiden søges udvidet.

Inden for den del af arbejderbevægelsen, der skriver sin historie tilbage til Kominterns dannelse, har det altid været et dogme, at der ikke fandtes et alment demokrati, men kun et klassesamfund. I denne tradition er demokrati et statsbegreb, der mister sin realitet i takt med klassernes og dermed efter-

hånden også statens forsvinden. Det skal her fastholdes, at der i processen sker en stadig udvidelse af demokratiet, der således først bliver fuldt muligt under kommunismen - hvor det følgelig begynder at dø bort.⁸

Dette sidste led er formentlig utænkeligt, fordi der i et samfund altid vil være forskellige opfattelser af dettes udvikling, og de må kunne udfoldes inden for rammer af demokrati. Konklusionen er, at der findes demokratiske forhold og rettigheder, som den socialistiske og kommunistiske bevægelse konsekvent må arbejde for og forsvare - både under kapitalismen og i processen frem mod socialismen og kommunismen. Det er med andre ord nødvendigt at fastholde eksistensen af almene demokrati-elementer, som (og det er en meget væsentlig tilføjelse) naturligvis vil fungere forskelligt og fungere i forskellige rammer i et kapitalistisk henholdsvis et socialistisk og kommunistisk samfund. Argumentationens slutpunkt, dens morale, er derfor, at arbejderbevægelsen altid må imødegå tendenser til at reducere demokratiet til noget ydre, til noget ceremonielt i forhold til udøvelse af magten i samfundet.

Nu viser erfaringerne fra forsøg på at ændre samfundet radikalt i socialistisk retning imidlertid, at den herskende klasse ikke affinder sig hermed, jfr. for eksempel Spanien i 1936 og Chile i 1973. Selv hvor den socialistiske bevægelse har benyttet og »sejret« gennem de former for demokrati, der findes i det pågældende borgerlige samfund, er statens repressive foranstaltninger blevet vendt mod den. Vi står således tilbage med et dilemma: den vej, der nogle steder har vist sig farbar (omvæltninger à la den russiske revolution), er ikke politisk acceptabel, hvorimod den politisk acceptable vej ikke hidtil har været farbar.

Problemet kan ikke løses på papiret. Men for at sikre den politisk acceptable omvæltnings gennemførelse (og dvs. en bevægelse hen imod socialisme) er det som et minimum nødvendigt med omfattende og intensive massebevægelser, der enten selv træffer de samfundsforandrende beslutninger eller udgør grundlaget for disse beslutninger.

For fuldstændighedens skyld skal det endelig nævnes, at omvæltningen ikke er et spørgsmål om magtanvendelse i banal forstand. Næppe nogen samfundsforandrende proces skrider fredeligt frem i den forstand, at beslutningerne rationelt træffes i eksisterende, tidligere valgte organer. Den omvæltende proces må blot søge at begrænse volden og fremfor alt hindre, at den bliver et konstituerende træk ved omvæltningen.

Artiklens teser

Den resterende del af artiklen belyser tre teser om Kominterns opfattelse af demokratiet, magten i samfundet og partidemokratiet.

Den første tese drejer sig bredt om opfattelsen af demokratiet og dets relation til magten i samfundet. Jeg hævder, at demokrati ensidigt forstås snævert

bundet til klasserne, hvorved det borgerlige demokrati ensidigt forstås som borgerskabets diktatur, og endvidere, at det opfattes som noget ydre i forhold til udøvelse af magten i samfundet - både under kapitalismen og socialismen. Tesen belyses ud fra Kominterns kongresser, men især den første og den sidste, hvis vedtagelser på dette område er mest udtømmende og politisk-teoretisk mest interessant.

Den anden tese belyser spørgsmålet om faser i Kominterns demokratiopfattelse. Hyppigt inddeles Kominterns historie i fire perioder: 1919-1924 (enhedsfront fra neden), 1924-1928 (enhedsfront fra oven), 1928-1935 (ultravenstre-perioden) og perioden efter 1935 (folkefrontsperioden), men i nærværende sammenhæng er denne inddeling ikke dækkende. Hvad angår det borgerlige demokrati, kan der skelnes mellem perioden før og efter 1935, hvorimod opfattelsen af forholdet mellem demokrati og magten i samfundet muliggør en inddeling før og efter den 2. kongres i 1920.

Endelig fokuserer den tredje tese på det interne demokrati i Komintern og de nationale sektioner. Som antydnet er mit udgangspunkt, at det socialistiske mål må afspejle sig i et udstrakt partidemokrati - i en vis forstand er dette en prøvesten på eksistensen af demokratiske forhold under den socialisme, der kæmpes for. Påstanden er, at det interne demokrati i Komintern aldrig har haft særligt vide formelle rammer, og at det meget hurtigt og i stigende udstrækning bliver beskåret. Denne udvikling foregår delvis uafhængigt af ændringerne i demokratiopfattelsen og af Kominterns samfundsanalyser. Herved kommer det indre partidemokrati mere til at afspejle andre politiske og sociale forhold end sektionernes vilkår i det enkelte land, nemlig udviklingen i Sovjetunionen og i det sovjetiske parti.

Demokratiet og magten

Lenins opfattelse af demokratiet og magten, herunder hans polemik med andre ledere i 2. Internationale, behandles andetsteds i denne årbog. Jeg vil derfor ikke inddrage det centrale værk »Staten og revolutionen« fra 1917, ej heller vil jeg konsekvent søge at vurdere, i hvilken udstrækning der er overensstemmelse mellem Lenin og Kominterns synspunkter på et givet tidspunkt. Jeg vil alene se på Kominterns vedtagelser.

Kominterns 1. kongres 1919

I 1919 fremlagde Lenin 22 »Tesar om borgerligt demokrati og proletariats diktatur«, som Kominterns bureau fik ansvaret for at udbrede. Samtidig vedtog kongressen på Lenins opfordring og udkast en »Resolution til tesarne om borgerligt demokrati og proletariats diktatur«. Det er hævdet, at der er meget stor overensstemmelse mellem Lenins »Staten og revolutionen« og »Tesar

om borgerligt demokrati og proletariatets diktatur«, og at denne linie adskiller sig fra Lenins senere skrifter og det, der i øvrigt blev Kominterns grundlag.⁹ Vurderingen har uden tvivl meget for sig.

Den generelle baggrund for tesoerne er ud over den russiske revolution blandt andet forsøget på at genoplive 2. Internationale i form af den såkaldte Bern-konference i februar 1919, og derfor indeholder de eksplicit og implicit en polemik herimod. Indholdsmæssigt er tesoerne rettet¹⁰ mod opfattelser af det borgerlige demokrati, der kritiseres (tese 1-4 og 7-13), hvorimod de øvrige tesoer nærmere behandler erfaringerne fra Pariser-kommunen (tese 5 og 6) og opstiller retningslinier for demokratiet under proletariatets diktatur.

Hovedproblemet ved tesoerne er, at de i fremstillingen af det borgerlige demokrati er meget præget af de aktuelle forhold - verdenskrigen og den russiske revolution. Tesoerne gør derfor meget kontant op med forestillingen, at den afgørende modsætning går mellem »demokrati i almindelighed« og »diktatur i almindelighed«. Denne opfattelse negligerer socialismens grundlære om klassekampen ved ikke at tage hensyn til forskellige styrers klasseindhold, og processen frem mod at blive herskende klasse går gennem erobringen af den politiske magt i kombination med undertrykkelse af udbyrternes modstand, dvs. gennem en periode med proletariatets diktatur (tese 2 og 3).

Tese 4, 7 og 8 går længere. Her reduceres alle elementer i den borgerlige civilisation, det borgerlige demokrati og det borgerlige parlamentariske system til en undertrykkelsesmaskine. Ja, selv forsamlingsfriheden og pressefriheden afvises som en absurditet, en hul frase, der ikke kan eksistere i et klasse-samfund på grund af mulighedernes ulige fordeling osv. Vi ser altså, at tesoerne - selv om de har fat i yderst reelle forhold - både undervurderer betydningen af det borgerlige demokrati og de borgerlige rettigheder for arbejderklassens kamp og kommunisters mulighed for politisk aktivitet, samt at de ikke tilstrækkeligt skelner mellem de principielle muligheder i nogle demokratiske procedurer og rettigheder og deres konkrete sammenfletning med det kapitalistiske samfunds institutioner.

På denne baggrund virker det delvis selvmodsigende, når tese 9 fastslår, at jo »renere« demokratiet bliver, jo »renere« bliver også den kapitalistiske undertrykkelse og diktaturet. Når udviklingen af demokratiet er i stand til at ryste den kapitalistiske magt, er kampen for demokratiet så ikke en væsentlig bestanddel af arbejderklassens kamp?

At der er en vis modsætning i tesoerne bliver tydeligt i tese 13, der danner overgangen til beskrivelsen af demokratiet under proletariatets diktatur. Det siges her, at demokratiet historisk har ændret sig i takt med, at én herskende klasse har afløst en anden. Det er derfor utænkeligt, at historiens mest dybtgående revolution, hvor magten placeres hos det udbyttede flertal

»...kan finde sted inden for rammerne af det gamle borgerlige parlamentariske demokrati, uden de største forandringer, uden udvikling af nye former for demokrati, nye institutioner, nye betingelser for deres anvendelse osv.«¹¹

Demokrati er altså ikke identisk med borgerligt demokrati, blandt andet er de institutionelle rammer afgørende, og denne tolkning styrkes af tese 20, der taler om »ægte demokrati« forstået som lighed og frihed. Ganske vist kan dette først fremstå i forbindelse med nedbrydningen af statsmagten, men fremstillingen indikerer, at demokrati ikke er et spørgsmål om enten-eller, men om mere eller mindre.

Ser vi på fremstillingen af de demokratiske forhold under proletariats diktatur, der identificeres med rådssystemet, produceres endnu et problem, nemlig den manglende sammenhæng mellem demokratiets betydning før og efter revolutionen. Teserne gør det klart, at der under processen frem mod kommunismen er en meget snæver forbindelse mellem demokratiets udvikling og udøvelsen af samfundsmagten. I tese 14 hedder det således, at

»...proletariatets diktatur må uundgåeligt indebære ikke blot forandringer i demokratiets former og institutioner, men forandringer af en sådan art, at de medfører en udvidelse af demokratiets faktiske anvendelse hos de arbejdende klasser, som kapitalismen holdt i lænker, - en udvidelse, som verden aldrig har set magen til«. Og videre i samme tese: »Sovjetmagtens kerne består i, at det vedvarende og eneste fundament for statsmagten, for hele statsapparatet, er masseorganiseringen af netop de klasser, der var undertrykt af kapitalisterne...masserne...trækkes nu ind i en fortsat, uhindret og afgørende deltagelse i den demokratiske administration af staten.«¹²

Gennem den efterfølgende opsummering af de erfaringer, som Marx sammenfattede fra Pariserkommunen, bliver det endvidere tydeligt (specielt i tese 19), at teserne har en både dynamisk og sammenhængende opfattelse af, hvordan den borgerlige stat erstattes af arbejderklassen som herskende og regerende klasse - dette sker gennem rådsorganiseringen af samfundsmagten.

Vedrørende dette første grundlag for Kominterns opfattelse af det borgerlige demokrati og proletariats diktatur skal tre forhold opsummeres. For det første undervurderer teserne betydningen af det borgerlige demokrati for arbejderklassen og i det hele taget, ligesom de kun modsætningsfuldt og indirekte åbner for eksistensen af mere fundamentale demokratiske forhold. For det andet er der en klar og tæt sammenhæng mellem demokratiet under rådssystemet, eller proletariats diktatur, og arbejderklassens udøvelse af den samfundsmæssige magt. Og for det tredje er der ingen sammenhæng mellem betydningen af demokratiet i de kapitalistiske lande og under rådssystemet.

Kominterns 2. kongres 1920

På visse områder ligger 2. kongres i klar forlængelse af den 1. kongres, mens den på andre områder bryder med bestemmelserne af demokratiet og magten.

Den væsentligste overensstemmelse angår opfattelsen af det borgerlige demokrati, herunder specielt parlamentarismen, der under den nuværende kapitalisme afvises som skueplads for kampen for forbedringer. Derefter hedder det, at parlamentarisme som en bestemt statsorden ikke er anvendelig i et kommunistisk samfund og heller ikke i en overgangsperiode, hvor proletariatet har brug for en kamporganisation uden repræsentanter for de tidligere herskende. Derfor skal alle parlamentsinstitutioner ødelægges - og derved er vi fremme ved den klassiske formulering af kommunistisk parlamentstaktik: gennem revolutionær agitation skal kommunisterne benytte de borgerlige statsapparater til at ødelægge disse.¹³

Herved rejses tydeligere end i tesoerne fra 1. kongres spørgsmålet om kontrol med udøvelse af magt i samfundet, som parlamentarismen i de borgerlige demokratier blot er én løsning på. Komintern negligerer uden tvivl dette problem, og samtidig bliver opfattelsen af erobringen af den politiske magt og dennes forhold til demokratiet mere problematisk.

I »tesoerne om Kominterns grundlæggende opgaver« siges således, at

»...proletariatets erobring af den politiske magt er ikke afslutningen på dets klassekamp mod borgerskabet; tværtimod gør den i særlig grad denne kamp omfattende, akut, og ubønhørlig.«¹⁴

Revolutionsopfattelsen bag denne tankegang er den væbnede opstand, hvorigennem de politisk-militære kommandoposter besættes.¹⁵ Men som antydet i introduktionen er dette et noget problematisk begreb for den politiske magtovertagelse, der netop - fordi den radikalt ændrer de hidtidige herskendes forhold til magtudøvelsen - må bestå i en omfattende udbygning af de alternative, fremtidige magtorganer, sovjetterne. Foregår denne proces fra starten som den anden og positive side af den mere spektakulære 'magtovertagelse', er der intet behov for en optrapning af kampen mod borgerskabet. Samfundsmæssiggørelsen af produktionsmidlerne og den radikalt anderledes magtudøvelse er i sig selv både den stærkest tænkelige klassekamp mod borgerskabet og samtidig denne kamps tendentielle overflødiggørelse.

Problemet genfindes i tese 7, hvor begreberne frihed-ufrihed og lighed-ulighed præsenteres som begreber fra produktions-sfæren, hvor de også må anskues som meget væsentlige i den politiske sfære. Dette sammen med omtalen af »demokrati« (med anførselstegn)¹⁶ antyder, at magtovertagelsen tænkes på en sådan måde, at nogle politiske friheder og rettigheder nødvendigvis må fratages dele af befolkningen. - Der er ikke tvivl om, at udviklingen i Rusland og de russiske kommunisters erfaringer slår igennem i Kominterns vedtagelser på en ofte ret umiddelbar måde.

Hvad angår opfattelsen af sovjetsystemet bevæger 2. kongres sig tydeligt væk fra beslutningerne på 1. kongres - givetvis under indtryk af de russiske erfaringer. Sovjetterne, eller arbejdderrådene, fremstilles stadig som den histo-

risk givne form for proletariatets diktatur,¹⁷ dvs. som det eneste statsapparat,¹⁸ men partiets placering er nu blevet langt mere påtrængende.

Kongressen opstiller ganske vist en række betingelser, der skal være opfyldt for, at det revolutionære kommunistiske parti kan fungere som dets navn foreskriver,¹⁹ og kongressens definition af partiet og dets forhold til masserne er klassisk.²⁰ Men - gennem den samtidige fremhævelse af partiets nødvendighed som leder og koordinator -

»Politisk magt kan kun erobres, organiseres og anvendes gennem et politisk parti.«²¹

- skabes uvilkårligt det indtryk, at det kommunistiske parti er det eneste politiske parti, og at det udøver væsentlig politisk magt på sovjeternes funktionsområde.

Det første indtryk bekræftes indirekte, idet kongressens beslutninger ikke omtaler den efter min mening meget sandsynlige eksistens af forskellige revolutionære og ikke-revolutionære strømninger i den arbejdende befolkning, som også politisk-ideologisk vil vise sig i sovjetterne.

Det andet indtryk bekræftes langthen af beskrivelsen af forholdet mellem partiet og sovjetterne. Det er ønskeligt, at det kommunistiske parti har en afgørende politisk og ideologisk indflydelse på arbejderrådene; men på den anden side er den bastante insisteren på dette lederskab uden samtidig præcisering af sovjetternes principielle organisatoriske selvstændighed og politiske 'selvbestemmelsesret' yderst betænkelig. Uden at gå hele vejen bevæger 2. kongres sig således et stykke hen imod erstatningen af sovjetdemokratiet med partiets diktatur.

Denne tendens findes endnu tydeligere i et indlæg af Trotsky på kongressen:

»Idag har vi fået et forslag fra den polske regering om at slutte fred. Hvem afgør dette spørgsmål? Vi har folkekommissærernes råd, men det må jo også være underkastet en vis kontrol. Hvis kontrol? Arbejderklassen som en formløs, kaotisk masse? Nej. Så vi har indkaldt partiets centralkomite for at diskutere forslaget og for at beslutte... Og hvis vi fører krig ... hvem henvender vi os så til? Til partiet, til centralkomiteen...«²²

Sammenfattende ligger vedtagelserne på 2. kongres i forlængelse af 1. kongres, dvs. at de repræsenterer en undervurdering af mulighederne i det borgerlige demokrati, og samtidig peger vedtagelserne på faretruende måde frem mod en udhuling og adskillelse af nogle friheder og rettigheder, som Komintern ikke vil kalde demokratiske, fra udøvelsen af den samfundsmæssige magt.

Kominterns 3. kongres 1921

Denne kongres betegner på flere måder et vendepunkt for Komintern. Den revolutionære bølge efter afslutningen af verdenskrigen er tydeligvis fladet

ud, og enkelte partier har lidt alvorlige nederlag, jfr. for eksempel marts-aktionen i Tyskland.

Ændringen afspejler sig i Trotskys beretning »Den økonomiske krise og Kommunistisk Internationales nye opgaver«²³ og genfindes i »Tesar om verdenssituationen og Kominterns opgaver«. ²⁴ Som følge heraf er handlingsvejledningen - »Tesar om taktikken«²⁵ mere defensiv end tidligere og præget af Lenins parole »til masserne«.

Ændringen har imidlertid ikke konsekvenser for opfattelsen af demokratiet og dets relation til den samfundsmæssige magtudøvelse. Så vidt jeg kan se, berøres emnet ikke på kongressen, dvs. at den taktiske tilpasning ikke medfører en anden opfattelse af det borgerlige demokratis muligheder for kommunistisk aktivitet, herunder udnyttelse af det borgerlige demokratis institutioner til andet end den revolutionære agitation, der var parolen på 2.kongres.

Kominterns 4. kongres 1922

4. kongres ligger i klar forlængelse af den 3. kongres: Den mere 'defensive' analyse og taktik uddybes, og spørgsmålet om demokrati og magten i samfundet behandles ikke direkte.

På to punkter går analysen og taktikken videre end på 3. kongres, og i begge tilfælde kunne demokratiproblematikken være behandlet. Det første eksempel er fascismens magtovertagelse i Italien, der fandt sted få uger før 4. kongres begyndte, hvorfor Komintern kun i ringe udstrækning kunne tage hensyn til de i Italien indhøstede erfaringer. Alligevel indeholder kongressen udsagn, der klart anskuer fascismen som et opgør med det borgerlige demokrati og et voldsomt angreb på arbejdernes organisationer, hvorfor kommunisterne må organisere en modstand imod den.²⁶ Dette får dog ikke Komintern til at skifte opfattelse af det borgerlige demokrati ved at opvurdere dets betydning i en forsvarskamp mod fascismen.

Det andet eksempel er udviklingen af enhedsfront-taktikken, der videreudvikler taktikken fra 3. kongres. Hele enhedsfronttaktikken og den tilknyttede arbejderregerings-parole og -politik indeholder og åbner for en videre udnyttelse af de parlamentarisk-demokratiske institutioner - men der advares nærmest mod en sådan udvikling.²⁷ Heller ikke i denne sammenhæng tillægges de borgerlig-demokratiske institutioner nogen særlig betydning, om end nok en øget taktisk betydning.

Kominterns 5. kongres 1924

I forhold til de to foregående kongresser betyder 5. kongres en form for 'venstredrejning', idet enhedsfronten nu langt mere entydigt end tidligere forstås

som enhedsfront fra neden, ligesom arbejderregerings-parolen tolkes som en popularisering af parolen om proletarietets diktatur.

Heller ikke denne kongres behandler særlig udførligt spørgsmålet om demokrati og magt under kapitalismen og slet ikke under socialismen, til trods for at især den italienske fascismes udvikling burde have manet til eftertanke. I stedet for at finde de positioner, hvorfra et forsvar mod fascismen kunne føres, vurderes fascismen som den døende kapitalismes forsvar mod proletariatets kamp for magten i en situation, hvor de legale midler ikke længere er tilstrækkelige. Konsistent hermed ses alle de borgerlige partier, inklusive det socialdemokratiske, som mere eller mindre fascistiske:

Fascisme og socialdemokratisme er de to sider af det samme instrument for kapitalistisk diktatur...«. ²⁸

På denne baggrund undrer det ikke, at Komintern dels ændrer ved enhedsfront-taktikken, dels fastholder sin hidtidige opfattelse af det borgerlige demokrati som et borgerligt diktatur, som det ikke er værd at forsvare mod fascismen eller som giver bedre kampmuligheder end denne. Demokrati skrives stadig med anførselstegn.

Kominterns 6. kongres 1928

Den politiske venstredrejning på Kominterns 5. kongres i 1924 modificeres meget hurtigt, blandt andet som følge af opfattelsen af en relativ kapitalistisk stabilisering, og perioden frem til 1927/28 er i det store og hele præget af en yderst moderat, eller måske snarere opportunistisk, enhedsfrontpolitik. Dette sætter den 6. kongres for en længere periode en stopper for.

I forlængelse af Kominterns 3., 4. og 5. kongres, blot endnu mere udtalt, berører den 6. kongres stort set ikke spørgsmålet om det borgerlige demokrati. Det må ses som udtryk for, at kongressen ikke tillægger det nogen betydning - i hvert fald ikke som andet end et kapitalistisk herredømme-instrument.

Under behandlingen af kapitalismens krise og fascismen hedder det, at klassekampens skærpelse under imperialismen fører til parlamentarismens fallit, hvorunder den borgerlige reaktion under særlige omstændigheder får en fascistisk form.²⁹ Denne form virkeliggør

»... en ny statstype, som åbent støtter sig på vold og tvang ...«. ¹⁰

og samtidig besejrer den

»... alle de resultater som millioner af arbejdere og bønder havde tilkæmpet sig gennem 50 års økonomiske og politiske kampe«. ¹¹

Til trods for disse udsagn, der jo blandt andet kan bygge på erfaringerne med den italienske fascisme, rejser kongressen ikke spørgsmålet om forsvar

for nogle af de demokrati-elementer, der i forskellig form udfoldes i de borgerlige demokratier. Snarere tværtimod, idet kongressen markant forstærker den kort forinden påbegyndte 'enhedsfront-fra-neden'-taktik, der indebærer ofte meget voldsomme angreb på socialdemokratisk ledede organisationer, der i denne sammenhæng kunne være forbundsfæller mod fascismen.³²

Det er konsistent hermed, at det borgerlige demokrati behandles mest omfattende i programmets beskrivelse af det proletariske demokrati, nemlig som dettes negative modsætning.³³ Programmet begynder sin beskrivelse af Kominterns endemål med kommunismen, hvorunder alle klasse modsætninger og -forskelle er ophævet og statsmagten forsvundet.³⁴ Parallelt med Lenins position omtales demokratiet ikke her, idet det er et statsbegreb. Langt mere problematisk er udeladelsen af omtalen af partiernes samtidige forsvinden - betyder det, at kommunistpartiet ikke skal forsvinde?

Problemet accentueres, når vi ser på overgangsperioden og proletariatets diktatur. Denne nye statstype forstås både indholdsmæssigt og strukturelt som forskellig fra den borgerlige stat, men selv om mange bestemmelser fra Pariserkommunen og Lenins analyser medtages, fremstår to problemer med tydelighed.

For det første anses partiet, og der er tale om ét parti, det kommunistiske, for ledende og tendentielt også overordnet de egentlige masseorganer i kampen under kapitalismen, under proletariatets diktatur og i den eksisterende Sovjetunion.³⁵ Dette giver den ovenfor nævnte manglende omtale af partiets forsvinden under kommunismen en klar betydning: massernes selvbestemmelse, der på flere måder fremstilles meget positivt, udtrykker næppe den virkelige beslutningsproces.

For det andet gør Komintern den økonomiske ekspropriation af kapitalisterne til også en politisk, idet

» ...folkefjenderne og udbytterne...«

berøves de politiske rettigheder.³⁶ Dette afspejler uden tvivl kommunisternes vanskeligheder i det politisk og økonomisk tilbagesående Rusland, men rent bortset fra det principielt uacceptable i denne politiske ekspropriation er det under alle omstændigheder vanskeligt at forstå, at et forholdsvis lille antal mennesker skulle kunne sabotere den socialistiske udviklingsproces, når denne ellers foregår inden for de strukturer for massedeltagelse, der beskrives i programmet. Situationen er naturligvis en anden, hvis folkefjenderne er en større del af befolkningen, eller hvis masseorganisationerne er skaller om ceremonielle funktioner - men så er proletariatets diktatur næppe heller det mest dækkende begreb.

Sammenfattende ser vi, at den 6. kongres ikke tillægger det borgerlige demokrati nogen betydning for arbejderklassens og de revolutionæres kamp, og derved bliver det borgerlige demokrati tendentielt noget ydre i forhold til bor-

gerskabets udøvelse af magten i samfundet. På dette område adskiller kongressen sig således ikke fra de forudgående.

Hvad angår sovjetdemokratiet, eller proletariatets diktatur i form af et råds-system, beskrives mange strukturer for massedemokrati, men partiets placering er nu mere dominerende, eller i hvert fald tydeligere formuleret, end tidligere. På dette område bevæger kongressen sig således i samme retning som den 2. kongres, dvs. væk fra de oprindelige bestemmelser på 1. kongres.

Kominterns 7. kongres 1935

Jeg vil indledningsvis skitsere nogle af de mangfoldige forskelle mellem Kominterns 1. og 7. kongres. Først og fremmest fandt 1. kongres sted midt under et revolutionært opsving, hvilket var et væsentligt argument for en international organisering af en ny type og for en vedtagelse om sovjetdemokratiet. Den 7. kongres fandt derimod sted under indtrykket af mange nederlag for den internationale kommunistiske bevægelse, herunder ikke mindst nazismens magt-overtagelse og befæstelse i Tyskland.

For det andet havde Komintern større ideologisk betydning i 1919 end i 1935 (og en forventet reel betydning), fordi de revolutionære muligheder og den revolutionære begejstring var større ved periodens begyndelse end ved dens slutning.

Endelig var Kominterns placering i forhold til Sovjetunionen ændret radikalt. I 1919 og i Kominterns første år var de russiske kommunisters dominans mindre strukturel-organisatorisk end politisk-ideologisk, begrundet i eksemplets og erfaringens magt. I 1935 var Komintern derimod på næsten alle tænkelige måder indplaceret som et element i Sovjetunionens udenrigspolitik, ligesom den i 1935 politisk var underlagt SUKP.³⁷ Som én konsekvens af denne udvikling sker der fra 1920ernes midte et klart fald i den interne diskussions bredde og intensitet.

Disse forskelle rejser et særligt problem i vurderingen af diskussionen og beslutningerne på 7. kongres, både generelt og i forhold til spørgsmålet om demokratiet og magten i samfundet. I modsætning til 1919 kan Kominterns beslutninger nu ikke forstås uden i sammenhæng med den sovjetiske politik, og Kominterns underordning rejser et uløseligt problem: I hvilken udstrækning er kongressens beslutninger rent taktisk bestemt, hvor langt er de udelukkende legitimerende? Indholdsmæssigt i forhold til de borgerlige demokratier og de socialdemokratiske partier, form- og stilmæssigt i forhold til den kommunistiske eller sympatiserende del af arbejderbevægelsen. Jeg har fundet det umuligt at vurdere 7. kongres uden at tænke på samtidige og senere begivenheder med sovjetisk eller Komintern-indblanding.

Det borgerlige demokratis betydning

Kominterns 7. kongres er i eftertiden kendt som den kongres, der tillagde det borgerlige demokrati og de demokratiske friheder og rettigheder betydning. Dette er nok rigtigt; men det er bemærkelsesværdigt, hvor lidt emnet omtales direkte i de afsluttende vedtagelser. Her tales således kun om, at en række sektioner ikke har forstået nødvendigheden af at forsvare resterne af det borgerlige demokrati,³⁸ og om at de demokratiske friheder og de arbejdendes resultater skal forsvares mod fascismen.³⁹ Selv i den politiske hovedberetning, Dimitrovs »Fascismens offensiv og Kommunistisk Internationales opgaver i kampen for arbejderklassens enhed mod fascismen«, behandles problemet kun kort.

Dimitrov fremhæver i sin beretning, at fascismens magtovertagelse

*»... er ikke en simpel erstatning af en borgerlig regering med en anden, men en afløsning af en statsform for bourgeoisiets klasseherredømme - det borgerlige demokrati - med en anden form - det åbne, terroristiske diktatur«.*⁴⁰

Heraf følger, at kommunisterne må bekæmpe enhver borgerlig reaktion samt forsvare de demokratiske friheder.⁴¹

Den mest omfattende behandling af det borgerlige demokrati findes i Dimitrovs afsluttende bemærkninger til debatten om hans beretning, som svar på den frygt, mange kommunister har for at skabe demokratiske illusioner ved at formulere positive demokratiske krav. Altså kommunister, der stadig tager de foregående års teori og praksis alvorligt. Dimitrovs løsning af problemet er todelt.

Først og fremmest skal idealet om sovjetdemokratiet fastholdes; men for de kommunister, der lever under kapitalistiske forhold, er det ikke ligegyldigt, hvordan det politiske regime er. Om det er et borgerligt diktatur i det borgerlige demokratis form, selv med de mest beskårne borgerlige rettigheder og friheder, eller et borgerligt diktatur i dets åbne fascistiske form.

*»Som tilhængere af sovjetdemokratiet vil vi forsvare enhver fodsbred af de demokratiske rettigheder, som arbejderklassen har tilkæmpet sig gennem års seje kamp, og beslutsomt kæmpe for deres udvidelse«.*⁴²

For det andet afhænger kommunisternes stilling til det borgerlige demokrati af situationen og forholdene. Hvor valget står mellem borgerligt demokrati og den socialistiske revolution - som under Oktoberrevolutionen - kæmper kommunisterne naturligvis for den sidstnævnte, hvorimod de forsvare det borgerlige demokrati, når det angribes af fascismen.⁴³

Hertil efterlader Dimitrov det indtryk, at der mellem forsvaret for det borgerlige demokrati og kampen for sovjetdemokratiet blot er en formel eller ydre sammenhæng. Ligeledes fremtræder holdningen til det borgerlige demokrati

som meget taktisk, idet ingen demokratiske elementer trækkes ud og indplaces i overgangen til og under selv socialismen.

Dimitrovs position er nok mere nuanceret end som så. Således sætter han direkte kampen for demokratiet i forbindelse med kampen for den socialistiske revolution, ligesom socialismen også ses som en virkeliggørelse af det mest fuldstændige demokrati.⁴⁴

En del af den kritik, der er rettet mod folkefrontspolitikken (som opfattelsen af det borgerlige demokrati indgår i), skyder således over målet, - hvis vi tager disse formuleringer som udgangspunkt. Det gælder eksempelvis påstanden om, at der ingen kobling er mellem de demokratiske friheder og forestillingen om socialismen, samt den påstand, at der ingen sammenhæng er mellem dagspolitikken og de mere langsigtede samfundsforandrende krav.⁴⁵ Denne påstand er straks mere rigtig, når den relateres til den samtidige og senere praksis i for eksempel Spanien og Frankrig. Endvidere er der indre modsigelser i kongressens formulerede politik, hvilket bliver tydeligere med inddragelsen af opfattelsen af sovjetsystemet.

Opfattelsen af proletariatets diktatur

Resolutionen om socialismens sejr i Sovjetunionen taler om, at sovjetstaten er præget af det mest udfoldede demokrati, og at den ikke er adskilt fra og modstillet masserne, men tværtimod er organisk forbundet med dem. De videregående demokratiseringsforanstaltninger, der omtales, er gennemførelse af lige valgret, direkte i stedet for indirekte valg samt hemmelige i stedet for åbne valg. Disse uddybninger af demokratiet er mildest talt ikke epokegørende i forhold til en række vestlige demokratier, men er det selvfølgelig i forhold til det zaristiske Rusland.

Endvidere mere end antyder sætningen om en

»... uafbrudt styrkelse og udvidelse af sovjetstatens umiddelbare forbindelse med folkemasserne«⁴⁶

det virkelige hovedproblem, nemlig at Komintern (heller) ikke i teorien nedbryder skellet mellem staten og det civile samfund, dvs. udvikler sådanne strukturer og mellemmenneskelige relationer, at statsorganer af mere traditionel karakter gradvis overflødiggøres. Og praksis i Sovjetunionen både før og efter 1935 bekræfter da også til fulde dette problem, jfr. fjernelsen og i mange tilfælde likvideringen af alle former for organiseret meningsdannelse både i og uden for kommunistpartiet samt teorien om statens styrkelse i forbindelse med socialismens sejr.⁴⁷

Sammenfattende forholder Komintern sig således for første gang direkte positivt til det borgerlige demokrati og kommunisters anvendelse heraf. Det bemærkes dog, at opgøret med den hidtidige og erkendt fejlagtige linie er meget lidt dybtgående, hvilket antyder ændringens rent taktiske karakter. På

spørgsmålet om sovjetdemokratiet formulerer den 7. kongres sig mere modsigelsesfuldt end den 1. kongres og mere på linie med den klare fortrinsstilling til partiet, der for eksempel blev formuleret på den 6. kongres. Og ikke mindst er den 7. kongres i dette spørgsmål kraftigt belastet af de samtidige sovjetiske forhold.

Partidemokratiet

Som nævnt må det interne demokrati i de kommunistiske partier og i Komintern tillægges stor betydning som en art prøvesten på det demokrati, der skal gælde for hele samfundet i omformningsprocessen frem mod kommunismen. Sikring af partidemokratiet er naturligvis ingen garanti for et omfattende samfundsdemokrati, mens det vel næsten er utænkeligt, at mangel på partidemokrati skulle kunne kombineres med demokratiske forhold i samfundet som helhed.

Jeg vil ikke her komme nærmere ind på den historisk meget omfattende diskussion af de kommunistiske partiers klassiske organisationsprincip, den demokratiske centralisme. Jeg anser det for tilstrækkeligt vagt at antyde, at der må være centraliserende elementer i et kommunistisk parti, og at disse elementer i særlige situationer må kunne sikre en ret høj grad af fælles handling udadtil. Men samtidig må de demokratiske elementer altid - når bortses fra særlige situationer og under illegalitet - være til stede og dominere i organisationen. Dvs. at der altid må være en mulighed for at fremføre afvigende synspunkter, anfægte de beslutninger, som ledelsen træffer, samt organisere tendenser inden for partiet. En principel afskæring af demokratiet på disse områder fører erfaringsmæssigt til, at partiets rødder indtørres, til at partiet dogmatiseres og bureaukratiseres.

Dannelsen af en international sammenslutning øger formentlig mulighederne for dogmatisering og bureaukratisering - specielt ved organisationer som Komintern, hvor de enkelte partier er nationale sektioner af et verdensomspændende parti. Som den senere udvikling med Kominform viser, er det dog ikke den formelle opbygning af forholdet mellem partierne, der er afgørende. Der vil altid bestå en fare for, at ét eller få store partier med mere eller mindre velbegrundede særinteresser kommer til at dominere de øvrige partier politisk, ideologisk og organisatorisk.

Institutionaliseringen af internationalt samarbejde må derfor også på dette plan sikre det interne demokrati - positivt ved at sikre de samme rettigheder som i de nationale partier og negativt ved at sætte visse rammer for de centraliserede organers suveræne beslutningsret.

Kominterns 1. kongres i 1919 var primært beskæftiget med den politisk-ideologiske konstituering og etableringen af en løs, ydre skal for det internationale samarbejde. På den 2. kongres i 1920 træffes derfor de første beslutninger angående organisationens opbygning.

Kominterns 2. kongres 1920

På det organisatoriske område er 2. kongres især kendt for sine 21 »Betingelser for tilslutning til Komintern«, der dog først og fremmest er et grundlag for afgrænsning i forhold til centraltistiske partier og strømninger - en slags jernbyrd for de organisationer, der ønsker tilslutning til Komintern. Her gengives derfor kun den betingelse, der siger noget om demokratisk centralisme og dens forudsætning.

»12. De partier, der er tilsluttet Kommunistisk Internationale, skal være opbygget efter den demokratiske *centralismes* princip. I den indeværende epoke af skærpet borgerkrig vil det kommunistiske parti kun kunne gøre sin pligt, såfremt det er organiseret så centralistisk som muligt, såfremt der i det hersker en jernhård disciplin, der grænser til den militære, og såfremt dets particentrum er et stærkt autoritativt organ med vidtgående fuldmagter, og som nyder almindelig tillid blandt partiets medlemmer.«⁴⁸

Denne betingelse må vurderes i sammenhæng med Statutterne,⁴⁹ der regulerer beslutningsprocedurerne for de tilsluttede partier, der organiseres som nationale sektioner af Komintern (par. 3). Statutterne fastlægger blandt andet årlige kongresser og Eksekutivkomitéens (EKKI) ansvarlighed over for kongressen (par. 4 og 5). Dette er imidlertid også det nærmeste, som Statutterne kommer formuleringen af retningslinier for medlemmernes indflydelsesmuligheder. Det kendetegnende for statutterne er nemlig centralismen, for eksempel udtrykt gennem EKKI's mulighed for at udstede bindende retningslinier, kræve udelukkelse af grupper, personer eller partier og organisere hjælpeorganer i de enkelte lande (par. 9). Endvidere skal alle Kominterns og EKKI's beslutninger offentliggøres i sektionernes organer (par. 11), og kontakten mellem sektionerne indbyrdes skal, bortset fra undtagelsestilfælde, gå gennem EKKI (par. 13).

Lægges hertil, at partiet i det land, hvor EKKI placeres, er kraftigt overrepræsenteret heri - og det kunne på dette tidspunkt kun være Rusland og de russiske kommunister - fremstår billedet af en meget centralistisk og tendentielt russisk domineret organisation. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at Statutterne stort set kun beskriver den demokratiske side i den demokratiske centralisme i forbindelse med kongressen som besluttende forum samt en vis mulighed for at appellere udelukkelse til kongressen.⁵⁰

Manglen på en nærmere bestemmelse af det positive indhold i partidemokratiet kombineret med de russiske kommunisters vidtgående indflydelse kunne med rette fremkalde frygt for en organisation ensidigt modelleret efter de russiske erfaringer og under stadig ændring i takt med ændringer i de russiske forhold. En frygt i denne retning blev da også delvis udtalt i 1920.⁵¹ Den principielle kritik heri må dog relateres til de 21 Betingelsers og Statutternes forudsætninger, nemlig at en udpræget centralisme og et omfattende illegalt arbejde var nødvendigt i en periode med skærpede borgerkrige.

Selv om denne beskrivelse ikke passer på alle sektioners omgivelser og derfor næppe er et adækvat grundlag for en politisk praksis, så var beskrivelsen i 1920 dog heller ikke helt ved siden af. Spørgsmålet er, hvorledes forholdet mellem demokrati og centralisme ændres, når omgivelserne ændres. Det kan beslutningerne på 3. kongres give et fingerpeg om.

Kominterns 3. kongres 1921

Som nævnt er den revolutionære bølge svækket væsentligt i 1921, og Komintern ændrer da også taktik - parolen bliver: »til masserne«. På denne baggrund kunne man forvente, at centralismen var blevet svækket til fordel for demokratiet i sektionerne og i Komintern - men det er snarere det modsatte, der sker.

Den 3. kongres vedtog »Teser om de kommunistiske partiers struktur og om metoderne og indholdet i deres arbejde«,⁵² som Lenin på 4. kongres roste, men kaldte alt for russiske i en Komintern-sammenhæng.⁵³ Disse teser fastlægger ret udførligt partiernes og den enkelte kommunistes funktioner og arbejdsmetoder, og selv om de enkelte steder åbner for indkorporeringen af divergerende synspunkter (tese 47) og fastslår muligheden for at fremføre ønsker, forslag og klager direkte til den øverste ledelse (tese 49), er det centralistiske element klart dominerende.

Afsnittet om demokratisk centralisme (tese 6 og 7) udfolder således kun centralismen; og afsnittet om partiorganisationens generelle struktur (tese 43 til 52) er også langt mere detaljeret hvad angår ledelsesforhold og ledelsens muligheder for at gribe ind i de underliggende partiorganers forhold og beslutninger, end det er med hensyn til disse organers og medlemmernes demokratiske rettigheder og muligheder i partiet.

Den direkte begrundelse for centralismen er fastholdelsen af det illegale arbejde som et nødvendigt og væsentligt, om end nogle steder kun potentielt, led i partiorganisationen. Organiseringen af dette arbejde i EKKI medførte i øvrigt en vis uenighed om »Resolution om organiseringen af Kominterns Eksekutiv-komité«.⁵⁴

I Resolutionens punkt 5 udvides antallet af medlemmer i EKKI, og samtidig søges sammensætningen af det lille bureau (Præsidium) - der blandt andet varetager de illegale aktiviteter - helt overladt til EKKI. Kompromisset kommer til at gå ud på, at medlemmerne af det lille bureau som hovedregel skal vælges blandt EKKI's medlemmer - men muligheden for undtagelser består.⁵⁵ Denne ændring af Kominterns topstruktur medfører givetvis en øget koncentration af indflydelsen i toppen - og selv om det er naturligt på baggrund af de fejlslagne revolutioner i Vesteuropa, er det mere end blot symbolsk, at den samme resolution fastlægger EKKI's hjemsted til Moskva og

fastslår det russiske partis særstilling med hensyn til repræsentanter i EKKI (tese 5 og 6). Vi skal i det følgende se, at 4. kongres tager yderligere skridt på denne centraliseringens vej.

Kominterns 4. kongres 1922

Selv om den 3. kongres medførte en øget centralisering uden nogen uddybelse af organisationsdemokratiet, blev Kominterns ledelse stadig sammensat føderalistisk, dvs. af repræsentanter for de enkelte sektioner. Dette sætter 4. kongres en stopper for, og i det hele taget sker der en væsentlig styrkelse af EKKI's beføjelser over for medlemmerne.

I »Resolution om EKKI's beretning«,⁵⁶ som der i øvrigt ikke er fuld enighed om, fremhæves således EKKI's beføjelser mellem kongresserne i næsten så stor udstrækning, at muligheden for appel til den kommende kongres i praksis sættes ud af spillet. Ligeledes fremhæves, at EKKI har en betingelsesløs ret til at ekskludere enkeltpersoner og grupper, der efter EKKI's mening er fjendtlige over for kommunismen, fra både Komintern og fra den nationale sektion. EKKI har således beføjelsen til - uden om den nationale sektionens beslutning eller mangel på samme - at beskytte partiet mod

»...ikke-kommunistiske elementer«.⁵⁷

Disse beføjelser til at beskytte en øjensynlig entydig kommunisme tillægges en EKKI, der samtidig selvstændiggøres i forhold til sektionerne. I Eberleins forelæggelse af spørgsmålet om EKKI's reorganisation og fremtidige aktiviteter understreges EKKI's interventionistiske beføjelser, ønsket om at eliminere føderalismen i Komintern og de russiske kommunisters store vægt på grund af deres omfattende erfaringer.⁵⁸ Dette træder også frem i kongressens beslutning om EKKI's reorganisering.⁵⁹

Således ophæves muligheden for bundne mandater på kongresserne, og EKKI skal fremtidigt vælges af kongressen.⁶⁰ Det vil i princippet sige, at sektionerne får vanskeligere ved at fastholde særstandpunkter under kongressen, og at den øvrige kongres kan vælge repræsentanter til EKKI, som ikke er i overensstemmelse med hovedlinien i deres sektion.⁶¹ Denne ændring, hvor EKKI's medlemmer direkte får deres basis i kongressen og i EKKI, styrker klart sidstnævnte i forhold til sektionerne. Det er også hensigten - pointen her er, at det dels sker som et forsøg på organisatorisk at løse politiske uenigheder, dels ikke modsvares af institutionaliseringen af kontrollerende demokratiske procedurer.

Også på anden vis styrkes det centrale Komintern-apparat i forhold til sektionerne. Det bestemmes således, at sektionkongresserne skal afholdes efter Kominterns - intentionen er naturligvis at styrke sektionernes politiske enhedspræg. Ganske vist institutionaliseres partikonferencer før Komintern-

kongresserne, men denne »nedefra og opefter«-procedure⁶² har begrænset rækkevidde, blandt andet fordi de delegerede til Kominterns kongresser ikke må have bundet mandat.

I det hele taget udtrykker reorganiseringen af EKKI en også organisatorisk modellering efter det russiske parti. Og helt bortset fra den konstaterede mangel på internt demokrati, der er blevet mere og mere udtalt fra kongres til kongres, indebærer denne udvikling en øget risiko for Kominterns politiske og organisatoriske underordning under det russiske parti. Denne proces uddybes på 5. kongres.

Kominterns 5. kongres 1924

Den 4. kongres bestemte, at der på næste kongres skulle vedtages nye statutter til afløsning af dem, der blev vedtaget på 2. kongres i 1920. De nye statutter ændrer ikke væsentligt ved det hidtidige organisationsprincip, men fremstiller det på visse områder mere detaljeret⁶³.

Statutterne går især ind på de enkelte organisationers, apparaters og institutioners funktioner og indbyrdes relationer. De gør det blandt andet klart, at kongresserne både diskuterer og træffer beslutninger om ikke blot programatiske spørgsmål, men også vigtige taktiske og organisatoriske spørgsmål i de enkelte sektioner (par. 7). Ligeledes fastslår statutterne, at alle EKKI's beslutninger er bindende og skal udføres uden forbehold (par. 12); følgelig er sektionernes ledelser ansvarlige over for ikke blot sektionernes kongresser, men også over for EKKI, der samtidig har muligheden for både at annullere beslutninger truffet af sektionerne og træffe beslutninger, som ledelserne må udføre (par. 13). Da EKKI samtidig skal godkende afholdelse af alle ordinære og ekstraordinære kongresser (par. 32), har Kominterns ledelse stort set alle nødvendige midler til at sætte det indre demokrati i sektionerne ud af kraft og sikre gennemførelse af EKKI's vilje.

Spørgsmålet om fraktionsfrihed behandles også af kongressen. Italienske medlemmer af Statut-kommissionen foreslog indførelse af fraktionsforbud, men det blev afslået i kommissionen. Ikke fordi et sådant forbud ville indskrænke demokratiet i Komintern og sektionerne, men fordi det ville

»...forhindre EKKI i selv at organisere fraktioner i tilfælde, hvor det blev anset for nyttigt«. ⁶⁴

Dette afspejler klart forholdet mellem EKKI og sektionerne og dermed udhulingen af de demokratiske muligheder i sektionerne og i deres forhold til EKKI.

Den 5. kongres er for eftertiden mindre kendt for sine nye Statutter end for beslutningen om »bolsheviseringen« af partierne, som proklameres i »Tesar om taktikken«. ⁶⁵ Den hermed iværksatte bolsheviseringskampagne, der for-

stås som Kominterns væsentligste opgave i den aktuelle periode, er tydeligvis led i den indre partikamp i KPD (vendt mod 'højrefløjen' om Brandler og Thalheimer) og led i beskæringen af Trotskys indflydelse i Komintern.

Dette fremgår naturligvis først og fremmest af den kontekst, som bolsheviseringsparolen fremsættes i, idet hovedparten af de fem bolsheviseringspunkter (1-3 og 5) er så almene, at de ikke i sig selv fastlægger en bestemt politisk-organisatorisk praksis. Det gør derimod punkt 4, der eksplicit forbyder fraktioner, tendenser og grupper.

Da bolsheviseringen forstås som konkrete politisk-organisatoriske foranstaltninger, der afspejler det internationalt betydningsfulde i den russiske bolshevisme, er der ikke tvivl om, at forbudet mod fraktioner, tendenser og grupper skal tages alvorligt som rettesnor for det interne partiliv - også selv om det ikke er formuleret i Statutterne. Den 5. kongres formaliserer således et allerede delvist realiseret forhold i mange sektioner, nemlig at grænsen for den interne debat og demokratiet trækkes der, hvor den kunne få politisk-organisatoriske konsekvenser af nogen betydning for den af EKKI godkendte ledelse af sektionen og eventuelt for Komintern.

Og resten var stilhed ...

På tidspunktet for Kominterns 5. kongres var næsten alle debatter og aktiviteter i organisationen så tæt sammenknyttet med de stadig mere udviklede stridigheder i det sovjetiske parti og med hele den sovjetiske politik, at en selvstændig og mere afbalanceret politisk linie i Komintern var utænkelig.

Frem mod midten af 1920'erne er der i Komintern et ret frugtbart debatklima, som dog forfalder parallelt, om end med nogen tidsforskydning, med den kontinuerlige indsnævring af det generelle demokrati. Fra midten af 1920'erne kommer modsatrettede synspunkter mindre og mindre åbent frem, og debatterne får i stigende udstrækning proklamationernes golde karakter.

Kominterns 6. og 7. kongres i henholdsvis 1928 og 1935 kan derfor ikke tages alvorligt som udtryk for demokrati i organisationen - også selv om de rummer uenigheder om analysen og den politiske linie. Visse begreber som for eksempel demokrati tømmes derfor fuldstændigt for indhold, tilbage bliver en ren symbolværdi. Den 6. kongres kan derfor vedtage den selvmodsigelse, at manglerne i partierne kun kan løses

»... hvis det politiske liv i de kommunistiske partier udvikles på alle organisationstrin på grundlag af et bredere indre demokrati. Det udelukker på ingen måde, men forudsætter tværtimod: en grundig styrkelse af den jernhårde disciplin i partiet...«.⁶⁶

Som vi allerede har set, slog denne bekendelse til den jernhårde partidisciplin hurtigt igennem i Komintern, og i næsten hele organisationens levetid består en god del af dens aktiviteter i forsvaret for eller anvendelsen af denne disciplin over for 'afvigelser' af enhver art. En yderst afdæmpet erkendelse af

denne disciplins konsekvenser kommer til udtryk i en beslutning på den 7. kongres, hvori EKKI i fremtiden bl.a. opfordres til

»... at gå ud fra de konkrete forhold og betingelser i hvert enkelt land ved løsningen af alle spørgsmål, og, som regel, at undgå en umiddelbar indgriben i de interne organisatoriske anliggender i de kommunistiske partier.«⁶⁷

Denne sætning ændrer intet i praksis, men den er i Komintern-stil en ret hård kritik mod de forhold, som denne artikel har fremhævet, nemlig at sektionernes demokratiske muligheder inden for organisationen og i forholdet til EKKI er meget små, og at dette også gælder i den enkelte sektion.

Konklusioner

Det borgerlige demokrati

Kominterns opfattelse af det borgerlige demokrati er stort set konstant over hele perioden, idet 7. kongres som den eneste skiller sig ud.

Begyndende med den 1. kongres i 1919 fastlægges Kominterns klassiske opfattelse af det borgerlige demokrati: Det har ingen særlig betydning for hverken arbejderklassens situation eller som et middel i kampen for socialisme. På den 2. kongres i 1920 udformes den klassiske Komintern-taktik i forhold til repræsentation i parlamentariske forsamlinger, der kun kan bruges som talerstol for revolutionær agitation.

Heroverfor fremstår den 7. kongres i 1935 med en langt mere positiv holdning til det borgerlige demokrati. Dette udtrykkes først og fremmest i den klart ændrede opfattelse af forholdet mellem borgerligt demokrati og fascisme som to meget forskellige former for borgerligt diktatur. Og det borgerlige demokrati skal nu aktivt forsvares, hvis det trues af fascismen. Omstændigheder ved den 7. kongres gør dog, at en væsentlig del af den nye opfattelse af borgerligt demokrati (på dette tidspunkt) må forstås som en rent taktisk tilpasning foranlediget af den ændrede udenrigspolitiske situation for Sovjetunionen.

Det borgerlige demokratis relationer til magten i samfundet fremstår mere uklart, men den samme periodisering dækker nogenlunde. Så længe det borgerlige demokrati forstås som mere eller især mindre betydningsfuldt, får det et meget ydre forhold til selve magtudøvelsen. Komintern har således kun et meget ensidigt og mekanisk svar på det virkelige problem, hvorledes borger-skabets magt kan fastholdes, selv om valgretten og andre demokratiske og frihedsrettigheder udbredes til en større del af befolkningen.

Det er nok tvivlsomt, om 7. kongres har et andet og mere tilfredsstillende svar på dette problem; men gennem selve det at tillægge det borgerlige demokrati en langt større betydning, relateres det også tættere til udøvelse af magten i samfundet. Og herved etableres en forudsætning for, at det nævnte problem overhovedet formuleres.

Det socialistiske demokrati

Opfattelsen af det socialistiske demokrati, der bredt dækker såvel proletariats diktatur som hele processen frem mod kommunismen, kan inddeles i to perioder, hvor den 2. kongres i 1920 udgør skillepunktet.

Den 1. kongres i 1919 ligger klart i forlængelse af Marx' analyse af Pariserkommunen ved ret udførligt at fremstille de strukturer og processer, hvorigennem de arbejdende masser befrier sig for den kapitalistiske stat og tilegner sig magten i samfundet. Denne proces, hvor masserne erobrer deres egen frihed og dermed som tendens hele samfundets frihed, indeholder klare demokratiske elementer. Kongressen behandler således ikke demokratiet som noget ydre i forhold til udøvelse af samfundsmagten under den revolutionære omformningsproces. Herved placerer den sig i det dilemma, at der ingen rigtig sammenhæng er mellem holdningen til det borgerlige demokrati og demokratiet under den socialistiske proces. Kongressen hænger for meget fast i de strukturer, demokratiet fungerer i under borgerlige forhold, og underbetoner de mere almene demokratielementer.

Fra og med Kominterns 3. kongres i 1921 behandles spørgsmålet om det socialistiske demokrati ikke udførligt, og i den udstrækning det sker, er det under indtryk af udviklingen i Sovjetunionen, der forstås som demokratisk. Heri ligger også, at Komintern teoretisk afspejler den voksende betydning, som kommunistpartiet i Sovjetunionen har - en udvikling, der mere eller mindre eksplicit foregår på bekostning af de arbejdende massers reelle demokrati og frihedsrettigheder. Der er således både tale om, at Komintern udvander sine teoretiske synspunkter på det socialistiske demokrati og samtidig udsættes for den endnu mere tilintetgørende korrektion fra den faktiske sovjetiske udvikling.⁶⁸

Som en overgang vil jeg placere den 2. kongres i 1920; men det kan diskuteres, om ikke også den bør adskilles fra den 1. kongres. I hvert fald åbner dens beslutninger for en stigende partimagt på bekostning af massernes magt, og dermed indleder kongressen den adskillelse mellem de 'demokratiske' strukturer og procedurer og den samfundsmæssige magtudøvelse, der kendetegner de følgende kongresser.

I det store og hele bekræfter analysen de to første teser. Dog er det især det borgerlige demokrati, der forstås som bundet til klasseforhold, hvorimod det socialistiske demokrati i sin stadige uddybelse løsrives fra classesamfundets træk. Reelt er det dog kun den 1. kongres for det socialistiske demokratis vedkommende og den 7. kongres for det borgerlige demokratis vedkommende, der behandler demokratiet som mere end noget ydre i forhold til magtudøvelsen i samfundet.

Den anden teses periodisering må også fastholdes, idet den eneste større

usikkerhed opstår med hensyn til placeringen af den 2. kongres på spørgsmålet om det socialistiske demokrati.

Partidemokratiet

Artiklen har alene behandlet partidemokratiets formelle rammer, mens den side af partilivet, der udfyldes af den løbende diskussion, kun er berørt perifert. Disse to forhold hænger imidlertid sammen, blandt andet på den måde, at rammerne for partidemokratiet ændres og benyttes under indtryk af den interne diskussion og dens mulige konsekvenser.

Ser vi kun på de formelt etablerede rammer, bekræftes den tredje tese helt igennem. Dels i forhold til grundlaget, hvor Komintern ikke gør sig større overvejelser over partidemokratiet som et strategisk element i revolutions- og socialismeopfattelsen. Og dels på den måde, at de rammer for demokratiet i sektionerne og i Komintern, der fra starten er forholdsvis snævre, indskrænkes mere og mere.

Denne udvikling er ganske løsrevet fra den samfundsmæssige udvikling, analyserne heraf og den mere eller mindre udledte strategi og taktik - når vi ser bort fra udviklingen i Sovjetunionen, der også på dette område bliver stadig mere bestemmende for Kominterns teori og praksis. På grund af den stadige indsnævring af partidemokratiet er det vanskeligt at foretage en præcis periodisering. Der er dog ikke tvivl om, at der især efter den 5. kongres i 1924, hvor beslutningen om sektionernes bolshevisering vedtages, kun er meget lidt demokrati tilbage i Komintern.

Noter:

Alle citater, der ikke i forvejen er oversat til dansk, er oversat af forfatteren og Gerd Callesen.

- 1) For en kildemæssig indføring kan der henvises til Niels Chr. Sidenius, *Verdenskommunismen. Efter 1945*, København: Gyldendal, 1980. For en fremstilling henvises til Niels Chr. Sidenius, »Verdenskommunismen efter 1945 - om nogle teoretisk-ideologiske forudsætninger for eurokommunismen«, i *Politica*, 10. årgang, 1978, nr. 2, pp. 4-51.
- 2) For denne periode se Curt Sørensen, *Marxismen og den sociale orden*, Grenå: GMT, 1976, og Niels Finn Christiansen, *Socialismens historie 1. Fra kapitalismens gennembrud til 1. verdenskrig*, København: Carit Andersens Forlag & Finn Suensons Forlag, 1976.
- 3) Se f.eks. Håkan Holmberg, *Folkmakt, folkfront, folkdemokrati. De svenska kommunisterna och demokratifrågan 1943-1977*, Uppsala Universitet: Historiska Institutionen, 1982.
- 4) Se f.eks. E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923/3*, Harmondsworth: Pelican Books, 1971 (repr.); Søren Federspiel & Niels Ole Højstrup Jensen, *Socialismens Historie 2. Fra 1. verdenskrig til 1939*, København: Finn Suenson Forlag, 1977; Fernando Claudin, *Krisen i den kommunistiske verdensbevægelse. Fra Komintern til Kominform. Bind 1*, Århus: Modtryk,

- 1977; Wolfgang Leonhard, *Die Dreispaltung des Marxismus. Ursprung und Entwicklung des Sowjetmarxismus, Maoismus & Reformkommunismus*, Düsseldorf: Econ Verlag, 1975.
- 5) Uden at jeg vil forpligtes på deres fremstillinger har følgende forfattere givet inspiration. Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism*, London, Verso Editions, 1980, (især pp. 251-65); Håkan Arvidsson & Lennart Berntson, *Makten, Socialismen och Demokratien. Om det förstatligade samhället*, Lund: Zenit, 1980 (indeholder også en historisk analyse); Göran Therborn, *What Does the Ruling Class Do When It Rules? State Apparatuses and State Power under Feudalism, Capitalism and Socialism*, London: NLB, 1978 (især pp. 247-71); Alan Hunt (ed.), *Marxism and Democracy*, London: Lawrence and Wishart, 1980. - Historisk har en del af kritikken sin rod hos Rosa Luxemburg og Antonio Gramsci.
 - 6) Tilføjeisen er da også kun opstået, fordi socialismen historisk er blevet identificeret med de udemokratiske styre i Østeuropa.
 - 7) Jeg finder det ikke påkrævet at gå ind i diskussionen om forholdet mellem socialisme og kommunisme. Med mindre andet klart fremgår bruges termene synonymt.
 - 8) V.I. Lenin, *Staten og revolutionen*, København: Gyldendal, 1967, p. 104 (findes også som Udvalgte værker, bind 8, udgivet af Tiden).
 - 9) Håkan Arvidsson & Lennart Berntson, *Op.cit.*, p. 118.
 - 10) Teserne findes i Jane Degras (ed.), *The Communist International 1919-1943. Documents*, Volume 1, 1919-1922, London: Frank Cass & Co., 1971, pp. 7-15.
 - 11) *Ibidem*, p. 13.
 - 12) *Ibidem*.
 - 13) »Leitsätze über die kommunistischen Parteien und den Parlamentarismus«, i *Protokoll des II. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale*, Erlangen: Karl Liebknecht Verlag, 1972, pp. 466-78.
 - 14) »Theses on the basic tasks of Communist International«, i Jane Degras (ed.), *op.cit.*, Volume 1, 1919-1922, p. 118 (tese 6).
 - 15) Jfr. f.eks. »Theses on the role of the communist party in the proletarian revolution«, *Ibidem*, p. 131 (tese 5).
 - 16) »Theses on the basic tasks of the Communist International«, *op.cit.*, p. 119 (tese 7).
 - 17) »Leitsätze über die Bedingungen, unter welchen Arbeiterräte geschaffen werden dürfen«, i *Protokoll des II. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale*, *op.cit.*, p. 745, (tese 12).
 - 18) »Theses on the basic tasks of the Communist International«, *op.cit.*, p. 117 (tese 4).
 - 19) *Ibidem*.
 - 20) »Theses on the role of the communist party in the proletarian revolution«, *op.cit.*, p. 128 (tese 1).
 - 21) *Ibidem*, p. 130 (tese 5).
 - 22) L. Trotzki, »Über die Rolle und Struktur der kommunistischen partei«, i *Protokoll des II. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale*, *op.cit.*, p. 94.
 - 23) Findes i *Protokoll des III. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, Band 1*, Erlangen: Karl Liebknecht Verlag, 1973, pp. 47-90.
 - 24) Findes i uddrag i Jane Degras (ed.), *op.cit.*, Volume 1, 1919-1922, pp. 229-39.
 - 25) *Ibidem*, pp. 241-56.
 - 26) »Aufruf an die Arbeiter und Bauern Italiens«, i *Protokoll des IV. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, Band 1*, Erlangen: Karl Liebknecht Verlag, 1972, p. 19, og »Thesen über die Taktik der Kommunistischen Internationale«, *Ibidem*, Band 2, pp. 1011-12.

- 27) »Thesen über die Taktik der Kommunistischen Internationale«, *op.cit.*, pp. 1015-17.
- 28) »Resolution on fascism«, i Jane Degras (ed.), *op.cit.*, Volume 2, 1923-28, p. 139.
- 29) »Programm der Kommunistischen Internationale«, i *Protokoll des VI. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale*, Band 2, Erlangen: Karl Liebknecht Verlag, 1972, p. 57.
- 30) »Die internationale Lage und die Aufgaben der Kommunistischen Internationale«, *ibidem*, p. 24.
- 31) »Gegen den Faschismus«, *ibidem*, p. 222.
- 32) For en ordens skyld: dette forklarer ikke, hvorfor de to arbejderpartier kun i ringe udstrækning samarbejdede mod fascismen.
- 33) »Program der Kommunistischen Internationale«, *op.cit.*, p. 66.
- 34) *Ibidem*, pp. 61-63.
- 35) *Ibidem*, pp. 77, 84 og 94.
- 36) *Ibidem*, p. 67.
- 37) For en analyse af denne udvikling henvises til Niels Chr. Sidenius, *Kommunistisk Internationale 1928-1935. En analyse og kritik af Kommunistisk Internationales politik, specielt med henblik på Tyskland og med særlig vægt på fascistepolitikken og ændringerne heri*, Århus: Modtryk, 1976, pp. 12-21.
- 38) »Resolution zum Rechenschaftsbericht des EKKI«, i *Protokoll des VII. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale*, Band 2, Erlangen: Karl Liebknecht Verlag, 1974, p. 981.
- 39) »Die Offensive des Faschismus und die Aufgaben der Kommunistischen Internationale im Kampfe für die Einheit der Arbeiterklasse«, *ibidem*, p. 997.
- 40) Dimitroff, »Die Offensive des Faschismus und die Aufgaben der Kommunistischen Internationale im Kampf für die Einheit der Arbeiterklasse«, i *Protokoll des VII. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, Band 1, op.cit.*, p. 323.
- 41) *Ibidem*, pp. 338 og 340.
- 42) Dimitroff, »Für die Einheit der Arbeiterklasse gegen den Faschismus. Schlusswort«, i *Protokoll des VII. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, Band 2, op.cit.*, p. 773.
- 43) *Ibidem*.
- 44) *Ibidem*, p. 734.
- 45) Håkan Arvidsson & Lennart Berntson, *op.cit.*, p. 147.
- 46) »Der Sieg des Sozialismus in der Sowjetunion und seine weltgeschichtliche Bedeutung«, i *Protokoll des VII. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, Band 2, op.cit.*, p. 1007.
- 47) Se f.eks. Stalin, »Den første femårsplans resultater«, i J. Stalin, *Leninismens problemer*, København: Tiden, 1949, p. 395 og mere generelt i Wolfgang Leonhard, *op.cit.*, specielt pp. 139 og 145-46.
- 48) »Optagelsesbetingelserne til Kommunistisk Internationale«, i: *Clarté* nr. 4-5/1974 København, 1974, p. 36 f. I den tysksprogede protokol fra 2. Kominternkongres har tesen fået nr. 12 (p. 392).
- 49) Statutterne findes hos Jane Degras (ed.), *op.cit.*, Volume 1, 1919-1922, pp. 162-66 (inkl. præambel).
- 50) Den demokratiske centralismes valgprincip - underordnede organer vælger de overordnede - er dog omtalt andetsteds. Også her træder centralismen frem, idet det ikke siges, at ledelsers beslutninger forinden skal være diskuteret på underordnet partiniveau, lige som det

- hierarkiske underordningsprincip gælder for de etablerede celler, jfr. »Theses on the role of the communist party in the proletarian revolution«, *op.cit.*, pp. 134f. (tese 14 og 18).
- 51) Se foromtalen af Statutterne hos Jane Degras (ed.), *op.cit.*, *Volume 1, 1919-1922*, pp. 161-62.
 - 52) Se uddraget *Ibidem*, pp. 256-71.
 - 53) Jfr. referatet heraf, *Ibidem*, p. 257.
 - 54) Se uddraget *Ibidem*, pp. 271-73.
 - 55) Organisationsspørgsmålet behandles i *Protokoll des III. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, Band 2, op.cit.*, pp. 956-93 og 1039-49.
 - 56) Findes i Jane Degras (ed.), *op.cit.*, *Volume 1, 1919-1922*, pp. 378-79.
 - 57) *Ibidem*, p. 379.
 - 58) Jfr. foromtalen *Ibidem*, pp. 436-38. Eberleins tale findes i *Protokoll des IV. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, Band 2, op.cit.*, pp. 803-13.
 - 59) »Reorganization of the ECCI and its future activities«, i Jane Degras (ed.), *op.cit.*, *Volume 1, 1919-1922*, pp. 438-42.
 - 60) *Ibidem*, p. 438.
 - 61) Eksempelvis sammensættes EKKI på den IV. kongres ud fra en enhedsliste, der er opstillet af en kommission og med nogle ændringer anerkendt af EKKI's Præsidium. Listen bliver tydeligt præsenteret således, at ændringsforslag er uønskede, alligevel kommer der indvendinger og ændringsforslag. Behandlingen af en norsk kommunistis indvending mod valg af en bestemt nordmand som et af Skandinaviens 2 EKKI-medlemmer - fordi han støtter mindretallet i det norske parti - er instruktiv. Præsidiets forslagsstiller svarer: »Kammerater, det drejer sig her ikke om at vide, hvilke opfattelser og vurderinger det norske partis flertal har, for det drejer sig ikke om at vælge et medlem til det norske partis ledende organ. Det drejer sig udelukkende om at vælge et medlem af Internationalsens eksekutivkomite; som følge heraf er det vigtigt at vide, hvad der er Kommunistisk Internationales orientering og taktik«, i *Protokoll des IV. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, Band 2, op.cit.* pp. 966-69, citat p. 969.
 - 62) »Reorganization of the ECCI and its future activities«, *op.cit.*, p. 440.
 - 63) »Statutes of the Communist International«, i Jane Degras (ed.), *op.cit.*, *Volume 2, 1923-1928*, pp. 117-22.
 - 64) *Ibidem*, p. 117 (indledning af Degras).
 - 65) »Theses on tactics«, i Jane Degras (ed.), *op.cit.*, *Volume 2, 1923-1928*, pp. 142-56, her pp. 153-54.
 - 66) »Die internationale Lage und die Aufgaben der Kommunistischen Internationale«, *op.cit.*, p. 43.
 - 67) »Resolution zum Rechenschaftsbericht des EKKI«, *op.cit.*, p. 981.
 - 68) Se f.eks. omtalen af adskillelsen mellem teori og praksis i Håkan Arvidsson & Lennart Berntson, *op.cit.*, p. 147.

Zusammenfassung

Die Komintern: die Demokratie, die Macht und die Parteidemokratie.

Im Artikel wird die Entwicklung vom 1. Kongress der Komintern, 1919, bis zu ihrem 7. und letzten Kongress, 1935, in bezug auf die Fragen der

bürgerlichen Demokratie, der sozialistischen Demokratie, des Verhältnisses zwischen Demokratie und Ausübung der Macht in der Gesellschaft wie auch die Parteidemokratie untersucht.

Der Artikel zeigt, dass besonders der 1. und 7. Kongress die Frage der bürgerlichen Demokratie und das Verhältnis von Kommunisten zu dieser behandelt. Die ausführlichste Diskussion wurde auf dem 1. Kongress durchgeführt; dieser leitete allerdings eine Periode ein, die bis 1935 dauerte, in der die Einschätzung der bürgerlichen Demokratie durch die Komintern negativ war - im besten Fall war die bürgerliche Demokratie ohne Bedeutung. Gleichzeitig wurde sie im wesentlichen als von der Machtausübung in der Gesellschaft losgerissen verstanden. Umgekehrt mass der 7. Kongress der bürgerlichen Demokratie und dem Kampf der Kommunisten für sie grosse Bedeutung zu, und dabei wurde die Demokratie als Tendenz mehr direkt in Verbindung mit der gesellschaftlichen Machtausübung gebracht. Die Aussagen auf diesem Kongress waren jedoch nicht ganz eindeutig, und die Änderungen spiegelten überwiegend eine Veränderung in der aussenpolitischen Lage der Sowjetunion wieder.

Das Problem der sozialistischen Demokratie wurde am ausführlichsten und am befriedigsten auf dem 1. Kongress behandelt. Die Beschlüsse wurden eindeutig aus der Zusammenfassung der Erfahrungen der Pariser Kommune durch Marx abgeleitet. Daher wurden neue Strukturen und Verfahren einer Massendemokratie vorgelegt, die gleichzeitig ein wesentlicher Bestandteil der Machtausübung unter der Diktatur des Proletariats ist. Auf dem 2. Kongress wurde aber eine Unterordnung der Massendemokratie unter die Partei eingeleitet, die sich seit dem 3. Kongress 1921 in steigendem Masse durchsetzte. Auch auf diesem Gebiet spiegelte die Theorie der Komintern so die Entwicklung der Sowjetunion wieder: die Ausübung der Macht in der Gesellschaft wurde in steigendem Grad aus den 'demokratischen' Institutionen ausgeschieden, diese wurden einer wirklichen Bedeutung entkleidet.

Der Artikel betrachtet die Parteidemokratie als eine Art Prüfstein der Demokratie, die durch die sozialistische Revolution entwickelt werden sollte. Es wird gezeigt, wie die formalen Rahmen der Demokratie in der Komintern wie auch in den Sektionen praktisch von Anfang an recht eingengt waren, und dass diese Einengung nach dem 2. Kongress verstärkt wurde. . Nach dem 5. Kongress 1924, der die Bolschewisierung aller Kominternsektionen beschloss, kann man so nur schwer von einer wirklichen und fruchtbaren Demokratie in der Komintern sprechen. Diese Entwicklung spiegelt allerdings nicht die Verhältnisse in den einzelnen Ländern oder in der Komintern als Organisation wieder, vielmehr ist sie überwiegend bestimmt von der sozialen Entwicklung in der Sowjetunion und besonders von der Entwicklung der Parteiverhältnisse in der dominierende Partei der Komintern: der sowjetischen.

En fange krydser sine spor - eller træk af en politisk kulturs historie med Antonio Gramsci som knudepunkt

Af Gert Sørensen

Marx og marxismen

Tiden er de sidste årtier af det 19. århundrede. Dette kunne lyde som en regi-bemærkning og svarer i grunden til, at der i denne periode fastlægges nogle samfundsmæssige roller og begreber, der forbliver centrale i den europæiske tænkning og virkelighed op igennem det næste århundrede. Ikke sådan at forstå, at disse sceniske elementer er uden forhistorie. Dette er langt fra tilfældet. Afgørende er det imidlertid, at her bliver en række mindre arbejderpartier og klubber til et samlet organisatorisk hele, SPD i Tyskland og PSI i Italien; og fra at være »løse« intellektuelle bliver Marx og Engels organiske intellektuelle med officiel tilknytning til det tyske parti og den socialistiske Internationale.

Det var ikke mindst Engels, der fik ophøjet arven efter Marx og ham selv til partidoktrin. Dertil bidrog et værk som *Antidühring* og en intensiv brevveksling med de ledende socialdemokrater. Ligesom Karl Kautsky, partiets førende teoretiker, lancerede termene »marxist« og »marxisme«¹. Marxismen blev i denne udformning til en historieopfattelse, der, anfører Ernesto Ragionieri, påberåbte sig en videnskabelig karakter i sin udlægning af »udviklingen som en nødvendig rækkefølge af økonomiske produktionssystemer«, der kun ved systemovergangene anviste »muligheder for revolutionære brud ud fra udviklingen af de objektive betingelser«². Og som sådan kom marxismen til at dække et bredt spektrum: fra den »spontane« filosofi (kompendier, populariseringer) blandt sympatisører, partimedlemmer og ledere til den mere teoretisk sammenhængende og videnskabeligt underbyggede verdensanskuelse. Marxismen var således ingenlunde en homogen størrelse, hvilket også afspejlede sig i så forskellige personligheder som Bernstein og Rosa Luxemburg. Men den var dog så sammenhængende, at man med en vis rimelighed kan tale om et politisk-kulturelt paradigme, der var stærkt nok til at sammenknytte hidtil spredte elementer: en teori, et parti og en klasse, der ikke havde kendt til en selvstændig identitet. Hvordan man end vil vurdere denne etablering af en antagonisme, så bygger den på drastiske forkortelser og udvidelser af Marx' forskellige kritikker af den politiske økonomi. Der skal dertil siges, at flere af

disse kritikker ikke var offentliggjorte, mens Engels havde redigeret udgivelsen af *Kapitalens* sidste bøger. Foruden disse rent filologiske lakuner har heller ikke de marxiske teksters sværhedsgrad været fremmede. Der var endog de, der søgte at imødegå en begyndende hovedpine under læsningen af *Kapitalen* ved at omsvøbe hovedet med lømmetørklæder, vædet i koldt vand.³

Man kunne fristes til at fremføre den påstand, at uden marxismen ville Marx ikke være blevet kollektiv vilje. Man kunne selvsagt indvende, at dette er heller ikke Marx' anliggende, der mere er den kapitalistiske produktionsmådes funktion. Det er ikke hensigten her at fortabe sig i de langtrækkende diskussioner om videnskab, ideologi og klassebevidsthed. Nogle gange erklæres klassebevidstheden at være videnskabelig, andre gange ideologisk, nogle gange er videnskaben ideologi, andre gange er videnskaben forskellig fra ideologien, osv. Det drejer sig således om spørgsmålet, der har været af stor vigtighed ikke bare for det marxistiske paradigmes udvikling, men også for dets sprængning. Derimod synes de alle at kunne føres tilbage til det aldrig entydigt fastlagte forhold mellem de marxiske tekster og organisationen; og dette kan atter føres tilbage til Marx' skandalisering af den klassiske politiske økonomi ved at hævde, at den tilsyneladende automatik i den kapitalistiske produktionsmåde hviler på magt og samfundsmæssige styrkeforhold. Marx kritiserer den klassiske politiske økonomi for den specialisme, dvs. for ikke at have indregnet dens politiske forudsætninger.⁴ Men magten er ikke en ydre kommando i forhold til økonomien. Det centrale for Marx er derfor magten, der tilvirker de økonomiske former og forbliver i dem som indbygget automatik. Kritikken går med andre ord langt videre end en korporativ og intern falsifikation inden for en økonomisk specialisme. Faktisk omlægger Marx sin rolle som intellektuel og bliver på en gang specialist og politiker. Det er akkurat på dette punkt, at Marx begår sit »syndefald« og bliver marxisme og kollektiv udfordring af status quo.

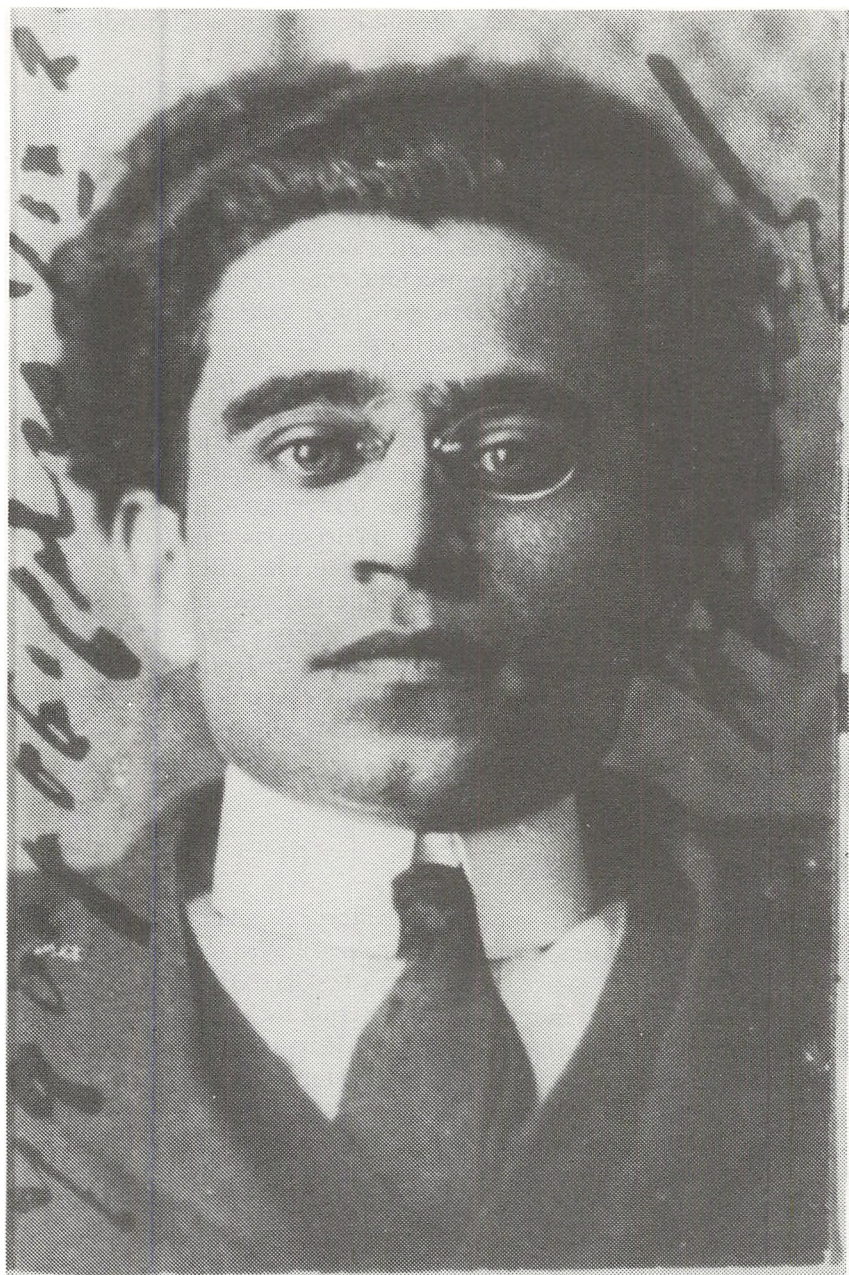
Al beskæftigelse med Marx i denne tidlige fase falder uvilkårligt sammen med en diskussion af arbejderorganisationernes mål og midler, hvad enten man som fx. Weber vil indkapsle marxismen eller som fx. Lenin udvide dens teoretiske og geografiske, politiske-praktiske område. Konsekvensen er en klar tendens til at ideologisere videnskaben hos Marx eller til at overse og helt se bort fra den specialistiske Marx til fordel for en profilering af Marx som slet og ret politisk-ideologisk genius. Og sådan forholder det sig også for den generation af unge socialister, der radikaliseres til venstre under indtryk af den første verdenskrig og den russiske revolution; ligesom det kom til at gælde for Antonio Gramsci (1891-1937), der markerede sig i det italienske socialistparti, PSI's stærke Torino-afdeling, og som under fabriksbesættelserne i denne centrale, norditalienske industriby (FIAT) efter krigen søgte at formulere en rådsstrategi sammen med Palmiro Togliatti o.a. i *L'Ordine Nuovo*⁵, for

siden at være med til at stifte det italienske kommunistparti (PCd'I) ved en splittelse af PSI (1921).

Det er således betegnende for Marx' revolutionspædagogiske placering inden for marxismen, at Gramsci i disse militante år taler om den russiske revolution som en revolution mod *Kapitalens* »forudsigelser«. ⁶ Men på den anden side er det vigtigt her at understrege, hvad der i det følgende allerede er til stede som en forudsat ledetråd, at dette umiddelbare sammenfald af politik og videnskab (økonomiske specialisme eller for den sags skyld kulturens øvrige specialismer) bliver et stigende problem for Gramsci. Den ydre fascistiske repression ufortalt (som Gramsci iøvrigt selv fik at mærke med fængslingen i 1926), så er det indlysende, at Gramsci i de senere *Fængselsoptegnelser* betragter de forhastede, økonomiske glidninger fra Marx til konkrete politiske projekter som en ikke uvæsentlig og, hvad der er vigtigt her, indefrakommende faktor i arbejderklassens historiske og ikke mindst erkendelsesmæssige nederlag. Man behøver blot slå ned på overvejelserne over Kapitalens tredje bog og afsnittene dér om profitatens tendenser-modtendenser og de følger de får for omlægningen af de intellektuelles funktion i det økonomiske, civile og politiske samfund. Disse temaer er dog ikke behandlet her i deres generelle omfang, men er alligevel formidlet i fremstillingens hovedtema: den politiske klasse, der netop ikke er defineret ved »den øjeblikbestemte opildning af affekter og lidenskaber« men som »permanent overtaler«. ⁷ Dermed flytter Gramsci blikket bort fra den umiddelbare politisering af den økonomiske analyse og over til spørgsmålet om den politiske teknik, om styrkeforholdene mellem dem, der regerer, og dem, der regeres.

Den tyske centralitet

Opbygningen af marxismen som politisk-kulturelt paradigme og altså af SPD som europæisk model kan imidlertid næppe anskues uafhængigt af udviklingen og styrkelsen af de øvrige institutioner i Tyskland efter den fransk-tyske krig i 1870-71. ⁸ Efter det franske nederlag overtog Tyskland det hegemoni på kontinentet, som Frankrig havde udøvet siden den store Revolution. Dette fik også en række konsekvenser på det ideale plan i Europa, idet de såkaldte 1789-principper mistede noget af den tiltrækningskraft, de hidtil havde haft på arbejderbevægelsen og de mere radikalt sindede borgerlige intellektuelle. Det kom til at gælde for fx. Rousseaus og Oplysningsfilosofiens rationalistiske og abstrakte begreb om det direkte demokrati og den udelelige almenvilje, der måtte vige for et begreb om det repræsentative demokrati. Dette sidste betød nok en deling i de, der repræsenterer, og de, der giver mandat til at repræsentere, men det er ikke uden videre en erstatning for det direkte demokrati. Det opfattedes blot som en mindre utopisk og mere realistisk måde at arbejde ikke

Gramscis portræt på identitetskort til Kominterns 4. kongres 1922.

bare for et politisk demokrati i det politiske samfund, men også for et bredere socialt demokrati i det civile og økonomiske samfund.

Denne omprioritering af de franske erfaringer skulle også ramme Pariserkommunens eftermæle. Denne opstand faldt akkurat midt i Frankrigs militære og storpolitiske nedtur og blev en hekatombe af menneskeliv, men også af ideer. Således fik den aldrig nogen fremtrædende plads i SPD's strategiske tænkning, skønt især Marx havde fremhævet dens eksempel. Man skal helt frem til Lenin i 1917 (*Staten og revolutionen*), før kommunardopstanden atter trækkes frem i forreste linje; karakteristisk nok skyldes væsentlige dele af den bolsjevikiske »succes« nok så meget det institutionelle magttomrum efter det zaristiske Rusland militære tilbageslag, herunder også fraværet af store, opsamlende masseorganisationer af netop SPD's type.

Og Gramsci konkluderer i sine *Fængselsoptegnelser* om den vigtige periode fra 1789 til 1870 i fransk historie således: »Faktisk er det først forsøget med Pariserkommunen i 1870-71, der historisk udtømmer alle kimene fra 1789, dvs. ikke alene overvinder den nye klasse [borgerskabet, gs.], som kæmper om magten, repræsentanterne for det gamle samfund, som ikke vil indrømme over for sig selv, at det er definitivt passé; men den overvinder også de allernyeste grupper [proletariatet, gs.], som er af den mening, at den nye struktur [den kapitalistiske produktionsmåde, gs.] med dens baggrund i den omvæltning, der tog sin begyndelse i 1789, allerede er passé«. ⁹ Citatet er hentet fra en paragraf i det centrale hæfte 13, der er skrevet mellem 1932 og 1934 og bærer titlen *Smånotater om Machiavelli*. Det har mange lag. Umiddelbart kunne man bemærke sig de klare vanskeligheder, der er forbundet med at oversætte og fortolke, ikke bare her, den sammensatte syntaks og de nok så stimulerende, men ofte noget upræcise begreber. Men derudover indeholder det en god del kritik, der rammer ikke bare Gramscis egne synspunkter fra den militante tid som venstresocialist og kommunist før fængslingen, men også mere generelt arbejderbevægelsens revolutionsopfattelser.

Således fortsætter Gramsci i den pågældende paragraf med at fastslå, at ideen om den permanente revolution, dvs. ideen om den umiddelbare videreførelse af den borgerlige revolution i den proletariske revolution, har udspillet sin aktualitet. Selv fører han ideen tilbage til de franske jakobineres '89-repertoire, og det gør han i forlængelse af Marx i *Den hellige familie*. ¹⁰ Marx og Engels taler i en *Henvendelse fra centralledelsen til forbundet* fra 1850 om den uafbrudte revolution, som nogle år forinden i *Manifestets* konkluderende afsnit eksemplificeredes med, at »den tyske revolution altså kun kan være det umiddelbare forspil til en proletarisk revolution«. Og Lenin genoptog tanken i de såkaldte *Aprilteser*, der yderligere skulle overbevise masserne og de ledende bolsjevikker om det opportune i så hurtigt som muligt at afløse den borgerlige februarrevolution med et proletarisk Oktober. Iøvrigt var Lenin på dette tidspunkt helt på linje med Trotsky, der allerede i forbindelse med 1905-

revolutionen havde lanceret den permanente revolution, men dengang i modsætning til Lenin. Ved at føre ideen om den permanente revolution tilbage til jakobinismen synes Gramsci at indicere, at arbejderbevægelsen ukritisk, men først og fremmest uhistorisk, overtager elementer fra den borgerlige radikalisme.

I en anden paragraf i dette vigtige hæfte 13 præciserer Gramsci, at den permanente revolution hører til i samfund, hvor de store massepartier og massefagforeninger endnu ikke er udviklet, hvor det civile samfund endnu er relativt autonomt og manøvredugtigt i forholdet til staten i betydningen det politiske samfund, og endelig, hvor de nationale økonomer endnu er relativt autonome i forholdet til verdensmarkedet. Fra og med 1870ernes imperialistiske ekspansion ændres dette mønster af selvstændigheder radikalt, herunder også arbejderklassens selvstændighed fra de store masseorganisationer. I dette perspektiv ser Gramsci nødvendigheden af at udskifte »den permanente revolution« med »hegemoni«, dvs. udtænke en ny politisk teknik (*arte politica*) svarende til overgangen inden for den militære teknik fra »manøvrekrig« til »positionskrig«. ¹¹

Umiddelbart kan springet, der her er gjort, fra SPD til *quaderno* 13 synes voldsomt, idet der således bliver tale om et kraftigt ryk frem til 30erne og mellemkrigstiden og hen over så skelsættende begivenheder som den første verdenskrig, den russiske revolution, fascismen og amerikanismen osv. Men Gramsci er valgt ud som et knudepunkt for en række observationer. For det første rammer de anførte passagers hastige konklusioner og politisk-militære begreber dybt ind i SPD's kamp for en position i det wilhelmske Tyskland. Det kan der ikke være tvivl om. Det hegemoni-begreb, der opereres med i *Fængelsoptegnelserne*, standser imidlertid ikke med de tyske socialdemokraters politiske kultur. Som bekendt blev Lenin og 1917 af afgørende betydning for Gramscis intellektuelle udvikling, for hans opgør med den italienske variant af det tyske socialdemokrati (PSI) og for hans medvirken til opbygning af et italiensk kommunistparti (PCd'I) på et tredjeinternationalistisk grundlag. Det vil dog være forkert så at hævde, at hegemoni-begrebet udtømmes med marxismen-leninismens forestillinger om enhedsfront og socialisme i ét land, således som disse blev lanceret i 20erne. Faktisk er fængselsrefleksionerne en udløber af den russiske models mangel på universalitet, af en fundamental krise i marxismen-leninismen. Dermed er der så lagt op til en anden observation, der kan gøres med udgangspunkt i Gramsci. Hans begrebsdannelser giver et ekko af fortid og samtid uden om de etablerede skemaer, der går tilbage til krisen i SPD's paradigme og følger splittelsen i den internationale arbejderbevægelse mellem socialdemokrater og kommunister frem til arbejderklassens mere eller mindre passive »medløberi« under den vestlige kapitalismes restaurationsbølge. Opbygningen af et nyt hegemoni skal da i lyset af denne sidste observation ses på baggrund af »modpartens« hegemonibestræbelser.

Hegemoni hos Gramsci implicerer altid kamp om hegemoni og altså hegemonikrise i de moderne kapitalistiske massesamfund.

Umiddelbart måtte dette perspektiv sprænge den oprindelige tyske optimisme omkring mulighederne for en legal og parlamentarisk flertalsvej. Uanset polemikken bag Engels' såkaldte politiske testamente, så har det gjort sit til at styrke tilliden til den nye strategi. Teksten blev ganske vist offentliggjort under stærke beskæringer i den hensigt at fremstille Engels som en i entydig forstand tilhænger af fredelige fremgangsmåder. Bortcensureringen af de mere voldelige passager skulle angiveligt have det formål at imødegå indførelsen af nye socialistlove som under Bismarck.¹² Mens Bernstein forstærker den ensidige læsning og bruger den som rampe for sin revisionisme. Tilbage er, at teksten giver et klart indtryk af at forskyde den strategiske interesse bort fra barrikaden og overrumplingen. Det store militære misforhold mellem klasserne havde, ifølge Engels, givet voldsanvendelsen og de små bevidste revolutionsminoriteter en væsentlig mindre plads i det samlede fremstød. I stedet lægger styrkeforholdene op til »parlamentarisk virksomhed«, fordi den almindelige stemmeret var en helt ny kampmetode for proletariatet: »Man fandt ud af, at de statsinstitutioner, i hvilke bourgeoisiets herredømme er organiseret, frembyder endnu flere holdepunkter, ud fra hvilke arbejderklassen kan bekæmpe disse samme statsinstitutioner«.¹³ Den parlamentariske metode, som Marx og Engels hidtil kun havde godtaget som anvendelig i England, blev nu også af Engels i testamentet anerkendt som farbar på det europæiske kontinent.¹⁴

Robert Michels blev ovenfor citeret for det synspunkt, at SPD som europæisk model ikke kan anskues uafhængigt af hele det tyske samfunds styrkelse. Også Engels måtte indrømme i sit testamente, at den omlægning af den politiske teknik, der karakteriserede partiets kultur, til syvende og sidst kunne føres tilbage til, at historien havde givet ham og Marx uret. Således var den kapitalistiske produktionsmåde langt fra »moden til afskaffelse«; tværtimod havde »den økonomiske revolution« som siden 1848 havde bredt sig over kontinentet, ligefrem gjort »Tyskland til et industriland af første rang«.¹⁵ Dette rejser en række i grunden gramscianske spørgsmål vedrørende SPD-modellens indre beskaffenhed, dens andel i styrkelsen af hele det tyske samfund og endelig styrkefoldene i det klassernes parallellogram, der førte til styrkelsen.

I et grundigt værk om SPD i det wilhelminske Tyskland skriver G. Roth, at det, der karakteriserer partiets forhold til det øvrige samfund i kampen om magten, er, hvad han kalder »den negative integration«: styrkeforholdene, den organiserede klasseudfordring var sådan, at regeringen måtte tillade selvstændige partier og fagforeninger, samtidig med at det lykkedes regeringen i en vis udstrækning at marginalisere og isolere dem. I denne situation måtte socialdemokraterne udforme deres politiske kultur, deres marxisme.

Og i nogle konkluderende bemærkninger til sin bog opregner Roth de vigtigste komponenter heri: 1. arbejdernes politiske og sociale anerkendelse, 2. formindskelse af blanquismens indflydelse, 3. arbejderens uddannelse og disciplinering for at forhindre, at medlemskab af partiet sættes lig med voldelig adfærd, 4. forbedring af arbejdsvilkår og industrielle relationer. Er målene disse, bliver SPD's funktion en subkultur.¹⁶ Eller, som Gramsci ville skrive, partiet når næppe ud over det økonomisk korporative niveau¹⁷, ud over økonomismen, og frem til at formulere et egentligt hegemoni, en egentlig regerings- og magtkultur.

Problemet, der således rejser sig i marxismens første politisk-kulturelle paradigme, bliver da, om det skal forblive »residual culture« eller ekspandere som »emergent culture« for at bruge den engelske kulturhistoriker Raymond Williams operative begrebspar.¹⁸ Og det rejser sig næsten med en cyklisk konstant fra Engels' testamente, Bernstein-debatten og helt frem til Weimarrepublikkens kapitulation over for nazismen. Og det forbliver uløseligt for paradigmet, ikke fordi positionskrigen til fordel for de nye klassers behov fortsætter, men fordi den tænkes uden om en forståelse for, at den hegemonikrise, som den åbner, ikke udelukker en institutionel og økonomisk styrkelse af det eksisterende styrkeforhold.

Marxisme og politologi i Italien

Tysklands dominerende stilling på det europæiske kontinent efter Frankrig er blevet fremhævet af flere grunde: for det første fik det generelt følger for udviklingen i det langt svagere Italien ikke bare på det økonomisk-politiske plan, men også kulturelt (fx. vendte Benedetto Croce sig imod den franske Oplysningsfilosofi, yderligere styrket heri af en stærk italiensk Hegel-tradition, der også satte kraftige mærker hos Gramsci). For det andet havde SPD status af model for det italienske PSI (*Partito Socialista Italiano*), der blev til som teori og organisation ved hyppige brevvekslinger mellem de tyske og italienske ledere, ved oversættelser og først og fremmest ved populariserende fremstillinger i store oplag. I tiåret fra 1885 til 1895 udkom over 300 titler om socialisme og marxisme.¹⁹ Og Karl Kautskys kompendium over *Kapitalen* (*Karl Marx' Oekonomische Lehren*, 1886) oversættes, men ved kun at behandle første bog er den netop med til at cementere en økonomistisk doktrin.²⁰ Den centrale lederskikkelse var i de første år Milano-advokaten Filippo Turati,²¹ mens Antonio Labriola tidligt kom til at indtage rollen som paradigme-kritiker.²² For det tredje fik tyske intellektuelle som Robert Michels og Max Weber også en fremtrædende plads i Gramscis *Fængselsoptegnelser*: de er næst efter Marx og Engels de mest citerede tyske forfattere.

Italien indtrådte først i sidste halvdel af det 19. århundrede som selvstændig nation blandt de øvrige europæiske. Spørgsmålet om staten, om organis-

ringen af den politiske magt og om de forskellige sociale kræfters vilje til magt blev derfor så meget mere akut, som borgerskabet eller bedre »den agrar-industrielle blok« (dvs. den herskende alliance mellem industrilederne i Nord og de store jordejere i Syd)²³ ikke længere kunne forlade sig på liberalismens »spontale« akkumulations- og industrialiseringsmaskine. Den anderledes situation, der måtte tage sig langt mere bundet ud i sammenligning med fx. den engelske, illustreredes klart og utvetydigt med Crispis protektionistiske lovkompleks af 1887, der førte til et brud med Frankrig. I stedet fulgte en stigende orientering mod Tyskland og tysk kapital.

Den protektionistiske linje var samtidig et centralt element i Italiens på én gang økonomisk og demografisk begrundede forsøg på at videreføre den netop afsluttede nationale samling i en aktiv imperialistisk udenrigspolitik. Landets status som *second comer* stiller imidlertid den nationale magtblok over for en vanskelig dobbeltopgave: dels at skulle markere sig på verdensmarkedet over for væsentligt stærkere nationale borgerskaber og dels at skulle definere sig i forholdet til de arbejdende klassers pres nedefra, fra *Fjerde stand*, som titlen er på Giuseppe Pellizza da Volpedos tidstypiske billede fra århundredskiftet. opgavens karakter, dens indre dynamik og løsningsbetingelser i en kapitalistisk økonomi måtte fremkalde konflikter ikke blot mellem arbejder og borger, men også mellem den herskende magtbloks uensartede komponenter.

I et brev til Filippo Turati fra d. 26. januar 1894 opridser Engels »situationen i Italien« således: borgerskabet, der var kommet til magten »efter den nationale frigørelse, forstod ikke eller ville ikke føre sejren helt igennem. Det har ikke destrueret feudalismens rester, og det har heller ikke organiseret den nationale produktion efter den moderne borgerlige model«. På denne baggrund ser Engels et perspektiv for det nyoprettede PSI i at kæmpe for en borgerlig republik, fordi »den borgerlige republik, har Marx sagt, er den eneste politiske form, hvori kampen mellem proletariat og borgerskab kan finde en løsning«. ²⁴ Bortset fra den halve sandhed om Marx' republikanske sympatier²⁵ så forudgriber Engels allerede her nogle af de temaer, der skulle tage det politiske testaments strategiske forskydninger.

Denne teksts politisk-kulturelle dimension blev yderligere understreget ved senere at blive oversat til italiensk. Under den meget situationsbestemte titel *Il Partito Socialista e le rivolte* offentliggjordes den i partiavisen *Avanti!* d. 5. juni 1898 i det klare øjemed at afsværge barrikaderne og manøvrekrigen og triumfen på kort sigt. Nogle måneder forinden havde general Bava Beccaris således uden skånsel nedkæmpet den store opstand, der havde kulmineret i Milano; og det var en tydelig demonstration af det ulige militære beredskab imellem klasserne, som også Engels havde været inde på. Diskussionen i det tyske parti, om Engels i sit testamente udelukkede den politiske vold for al fremtid, eller han ikke gjorde det, kan nok synes noget udsigtsløs. Pointen er og var i grunden den, at spørgsmålet ikke blev afgjort med et arbitrært valg i

arbejderklassen og blandt dens ledere alene, men i højere grad af hvilken holdning de herskende klasser indtog over for de nye. Et sted skriver Turati således, at socialisterne betjener sig af stemmesedlen, ikke af karabinen, men på betingelse af, at stemmesedlen ikke tages fra dem.²⁶

Milano-begivenhederne i '98 »tegnede«, ifølge Ernesto Ragionieri, »et sandt vandskel ikke bare i de forskellige politiske kræfters hele orientering men også i landets sociale liv«. ²⁷ Ganske vist var den direkte repression udtryk for den agrar-industrielle bloks militære overlegenhed, men den resulterede langtfra i arbejderbevægelsens organisatoriske og teoretiske eliminering som selvstændig social og politisk kraft. Tværtimod blev han vidne til en politisk-kulturel nytænkning, der afgørende måtte flytte klassekonfrontationen over på andre felter end de rent militære. Og videre. Umiddelbart kunne man frites til at se repressionen som et udslag af en simpel klassekamp mellem et borgerskab og en arbejderklasse. PSI's positionskrig for et nyt hegemoni skulle da betyde en yderligere mangel på ideologisk forberedthed.²⁸ Mindre blokerende for en indsigt i den samfundsmæssige dynamik, der accentueredes op til og umiddelbart efter Milano-begivenhederne, ville det være at se om-lægningen af den politiske teknik både som en selvstændig udfordring til den agrar-industrielle blok og som et resultat af ændringerne i disse år i styrkeforholdene mellem den herskende bloks forskellige interessekomponenter. Gramsci noterer således, at '98 var et *experimentum crucis* for det italienske borgerskab: »Efter det blodige tiår 1890-1900 måtte borgerskabet give afkald på et altfor snævert, et altfor voldeligt og et altfor direkte diktatur«, og han fortsætter, »i det nye århundrede indledte den herskende klasse en ny politik, der involverede klassealliancer [dvs. borgerligt demokrati].²⁹

Fra århundredskiftet blev det samfundsbærende tyngdepunkt flyttet over på en »industriell blok« af kapital og arbejderklasse. Dette betød imidlertid ikke profittens endelige sejr over jordrenten. Man behøver blot at tænke på, at de traditionelle problemer i italiensk økonomi mellem Nord og Syd, mellem by og land forblev uløste. Men tendensen gik mod et konfliktfyldt samarbejde mellem industriledere og en integreret arbejderklasse, der i vekslende omfang og intensitet skulle karakterisere den såkaldte giolittisme (efter den liberale Giovanni Giolitti, der var minister og regeringsleder flere gange i perioden frem til tiden efter den første verdenskrig og fascisternes magtovertagelse).

Den borgerlige mentalitetsændring, der her er tale om, træder tydelig frem hos fx. Ettore Conti. Denne var en betydelig eksponent for den stærkt ekspanderende elektricitetsindustri og har med sin minutiøst førte dagbog helt tilbage fra 90'erne leveret et *inside*-dokument. »Fra år 1900 til idag«, skriver Conti d. 3. marts 1914, »har vi været vidner til ikke bare den største udvikling inden for den italienske økonomi, men også til socialismens gennemslag: man kunne sige, at de fortsatte kampe, som den socialistiske bevægelse har tvunget borgerskabet til på klassekampens område, har fundet sine løsninger i et virkeligt

samarbejde, fordi de har vist sig at være et enestående incitament for en sådan udvikling. Skønt borgerskabet søger at tilbagevise de arbejdende massers presserende krav for at forhindre, at en for hurtig rytme skulle fratage industrierne enhver profitmargin, så har i det mindste den mere intelligente del af det foreståelse for den grundlæggende retfærdighed i mange af disse krav, hvorfor det heller ikke har sat sig imod med negative forhåndserklæringer«. ³⁰

Og Gioletti selv plæderede for en ny legalitet i sin stort anlagte reformtale i parlamentet fra d.4.februar 1901. Han polemiserede heri skarpt mod de myndigheder, der netop i Genova havde lukket fagbevægelsens *Camera del lavoro*. Den hele affære tjener selvsagt til at erindre om, at den borgerlige reformisme ingenlunde fulgte den lige vej. Blandt de store norditalienske industribyer var Genova traditionelt hjemsted for det mere konservativt og reaktionært indstillede borgerskab, der akkurat her samlede svær-, våben- og skibsindustrien (fx. Ansaldo). Men på den anden side formulerer Giolitti en central tanke, der afspejler nødvendigheden af nye politiske teknikker, når han hævder, at »arbejdernes organisation går hånd i hånd med civilisationens fremskridt«, og at »det er ingen nytte til at ville regere med metoder, der var brugbare for halvtreds år siden«; ellers ville »de arbejdende klasser blive fjender af staten«. ³¹

De to anførte citater fra to overensstemmende tekster, hvad angår politiske og økonomiske målsætninger og rationalitet, er allerede derved mere end blot praktisk og realpolitisk sans. Der er i grunden tale om et stykke anvendt politologi, idet de giver det konkrete, historiske indhold, som politologien orienterer sig efter. Trods det vidt forskellige teoretiske og interessebestemte udgangspunkt har marxismen og politologien det til fælles, at de hver for sig sprænger den rene videnskabeligheds rammer. begge er de i deres tilblivelse betinget af hegemonikrisen i det begyndende massesamfund og følgelig af kravet om en ny lederlagstænkning omkring magtens og den politiske kontrols fundamentale spørgsmål.

Det vil endvidere være forkert at hævde, at politologerne slet og ret var »giolittianere«. Det var langtfra tilfældet. Faktisk var mange af dem syditalienske intellektuelle og altså fra den del af enhedsstaten, der ikke kendte til den borgerlige reformisme. Udelukket fra at tage del i en direkte produktiv aktivitet, der i store træk var forbeholdt de norditalienske intellektuelle, vendte de intellektuelle fra Syden sig imod statsapparaterne for at blive administratorer eller politiske ledere. Erfaringerne herfra udmøntede sig fx. i en vis type politisk litteratur, der var en umiddelbar konsekvens, skriver Gramsci, »af det historiske Højres fald [Højre = de politiske efterkommere efter Cavour, gs.], af det såkaldte Venstres kommen til magten [Venstre = de politiske efterkommere efter Garibaldi og Mazzini, gs.] og af de »de facto« fornyelser, der er indført i forfatningssystemet for at bane vejen for en parlamtarisk styreform«. ³² Emblematiske for denne type litteratur er napotitaneren Pasquale Turiello, der i 1882 udgav sin *Governo e governati in Italia*. [Regering og

regerede i Italien].³³ Bogen giver udtryk for en genuin konservativ bekymring over tingenes almindelige elendighed efter det storslåede *Risorgimento*: den parlamentariske dengenering og opløsningen af den nationale enhed i klientellistiske særinteresser, der helt truer med at erodere den sidste rest af konsensus til de i forvejen meget svage institutioner; for slet ikke at tale om, at der da efterlades plads til de nye, fremstormende og ukontrollerbare masser. Det er imidlertid først sicilianeren Gaetano Mosca, der med sin *Elementi di Scienza politica*³⁴ [*Elementer af politisk videnskab*] fra 1896 når ud over den moraliserende men dog informationsmættede hvidbogslitteratur og udformer en egentlig politologisk systematik med eksempelstykker fra fortid og nutid og uden at være bundet til det italienske tilfælde. Og for at fuldende billedet af en ikke ubetydelig intellektuel produktivitet følges dette værk op af den nok mere kendte Vilfredo Paretos to store afhandlinger *Les systemes socialistes* (1902-03) og *Trattato do sociologia generale* [*afhandling om almen sociologi*]. (1916).

Den politiske klasse

Mosca og den passive revolution

Dette begreb er drivmotoren i hele Moscas teorimaskineri og vidner i grunden om en hastigt udviklet problemaflklaring omkring, hvad Gramsci fra sit langt senere observationspunkt ville kalde den passive revolution, dvs. revolutionen fra oven. Faktisk er der et sted i *fængselsoptegnelserne*, der sammentænker de to begreber med transformisme-fænomenet i forbindelse med »dannelsen af den moderne stat i Italien« som mellemlid. Transformismen er iflg. Gramsci »en af de historiske former«, hvorigennem den passive revolution fremtræder, og hentyder til det forhold, at mange enkeltpersoner og grupper fra de oppositionelle partier molekylært lod sig inkorporere i »den konservative-moderate« politiske klasse«, der sad ved magten.³⁵

Kort står begrebet den politiske klasse for det organiserede mindretal, der behersker det store flertal. Og mindretallets beherskelse af flertallet bygger på elementer: hierarkisk og elitær organisation og fornyelse ved selektion fra oven; Mosca taler om »en langsom og gradvis fornyelse af den politiske klasse (.....) via elementer, der fra samfundets lavere lag trænger ind i samfundets højere lag«. Trods begrebets noget upræcise og elastiske indhold (snart er mindretallet religiøst, snart militært, snart økonomisk, osv.)³⁶ så indeholder det teoretiske implikationer og historiske henvisninger, der forblev den store ubekendte i marxismen som politisk kultur. Dette markante fravær lettede ikke blot magtens manipulationer med arbejderbevægelsen som organisation og som ide, men det tømte også det marxistiske paradigme for ethvert selvstændigt perspektiv, der gik ud over den økonomisk-korporative subkultur.

Dette var tilfældet med socialdemokratismen, der i perioden frem til fascismen-nazismen, som her er på tale, aldrig fik opbygget et regeringsdueligt lederlag og en regeringskultur, omfattende demokratiets problemer, dvs. ikke det direkte demokratis men styringens og indflydelsens problemer i det politiske, civile og økonomiske samfund.

Umiddelbart leverede disse sidste punkter stærke argumenter til den traditionelle kommunistiske kritik af de socialdemokratiske partier. Og sådan ræsonnerede tredjeinternationalisten Gramsci tidligst i 20'erne i tiden omkring grundlæggelsen og opbygningen af PCd'I, ligesom Anden Internationale sprængtes på disse spørgsmål, da Lenin og de russiske bolsjevikker erobrede magten i det gamle, halvfeudale zarrige. Men Gramsci standsede ikke her. Begivenhedernes hastighed fremprovokerede en ligså hastig ommøblering af de teoretiske elementers indbyrdes styrkeforhold. I denne henseende er der mærkbare forskelle mellem Gramsci som rådkommunist i Torino-årene 1919-20, som partileder og som fange i de fascistiske fængsler. Afgørende blev det, at den russiske revolutionsmodel for erobring og organiseringen af magten og fremtiden viste sig ikke at have gyldighed i de højtudviklede og gennemorganiserede kapitalistiske stater i Vesten. Rusland 1917 blev ikke det spontant virkende samlingspunkt for udtænkningen og den praktiske udførsel af et alternativ i disse stater; tværtimod accelererede det modsætningerne mellem arbejderbevægelsens forskellige organisationer, hvilket yderligere styrkede den fascistiske og kapitalistiske restauration.

Marxismen blev som leninisme ikke bare den dominerende politiske kultur, men også den dominerende politiske klasse i Sovjetunionen. Dermed repræsenterede bolsjevikkerne et i forhold til den zaristiske stat gennemført forsøg på at føre den russiske arbejderklasse og den russiske marxisme ud over det økonomisk-korporative niveau eller ud over den negative integration, som det hed i forbindelse med de tyske socialdemokraters forhold til den wilhelminske stat. Imidlertid skulle grundlaget for denne marxistiske dominans snart demonstrere manglende hegemoni. Således lod den sig ikke overføre til Vesten. I forholdet til de vestlige stater blev leninismen derimod fanget i en på én gang ideologisk og territorial indkapsling, der nødvendiggjorde en polisk-kulturel nytænkning i Sovjetunionen - indadtil såvel som udadtil. »I nutiden«, skriver Gramsci, »har man i politisk henseende været vidne til bevægelseskrigen fra marts 1917 til marts 1921, og denne er fulgt af en positionskrig«. ³⁷ I sin abstrakte og telegramagtige korthed til trods refererer passagen til præcise historiske forhold: for det første perioden fra dannelsen af den provisoriske regering til krigskommunismens overgang til NEP og for det andet den fallerede tyske »Martsaktion« og lanceringen i Tredje Internationale af enhedsfrontstrategien.

Det er forståeligt ud fra Gramscis intellektuelle og politiske tilhørsforhold til den kommunistiske bevægelse, at hans refleksioner over ændringerne i den

politiske teknik umiddelbart måtte tage deres udgangspunkt i de afgørende forskelle mellem Øst og Vest. Hvad der forhindrede en universel og generaliserbar revolutionær teori og praksis på et leninistisk grundlag, var akkurat den anderledes vægtning af staternes tre led: det økonomiske, det civile og det politiske samfund. I de vestlige stater havde det tættere net af institutioner og økonomiens stigende internationalisering nedbrudt den relative selvstændighed, som de enkelte led endnu havde i de samme stater før 1870'erne og fortsat havde i de svagt udviklede stater (som Rusland fx.).³⁸

Det tværsnit Øst-Vest, som Gramsci opererer med, får hurtigt under den videre redegørelse for forudsætningerne en tyngde, der påny fremkalder temaet: den tyske centralitet. Selvom de russiske bolsjevikker tog praktisk fat om magten og søgte at opbygge en ny politisk klasse fra neden, så er det på den anden side tydeligt, at overgangen fra manøvrekrig til positionskrig i Rusland og i den kommunistiske Internationale afspejlede nogle konsekvenser af de passive revolutioner i den moderne vestlige kapitalisme. I sine forskellige udformninger (som enhedsfront og socialisme i et land) tager den kommunistiske positionskrig næppe fuld bestik af dette forhold og dets konsekvenser for udviklingen i den politiske klasse i Sovjetunionen.

Det er i grunden denne ensidige venten på den revolutionære Godot, der

Scrittura (autografa) *Antonio Gramsci*

Impronte simultanee delle quattro dita lunghe della mano destra

Håndaftryk taget ved Gramscis arrestation 8. november 1926.

forener socialdemokrater og kommunister bagom, hvad der måtte være af forskelle mellem henholdsvis den parlamentariske vej og den jakobinske vej. Det er den samme politisk-kulturelle krise, der åbner sig. Og Gramsci er med til at åbne denne krise, når han i sine *Fængselsoptegnelser* tænker sit begreb om positionskrig og hegemonikamp ved at indregne en stillingtagen til de passive revolutioner og den politiske klasse, det artikulerer disse kapitalistiske revolutioner. I denne henseende bidrager han til at udfylde et tomt felt i marxismen. Problemet med så fragmentariske tekster som Gramscis er, at de mangler et centrum, et styrende princip og en fastlagt betydning. De har mange centre. Tankegangene er flettet sammen i *networks*. Og begrebet den politiske klasse sætter sig netop spor i et sådant. I en paragraf, der bærer titlen *Politikelementer*, hedder det således, at det første grundlæggende udsagn iden politiske videnskab er, »at det virkelig findes regerede og regerende«³⁹. Uden at nævne Mosca i denne sammenhæng er der dog et tydeligt ekko af dennes hovedværk ikke bare i den anførte titel men også i formuleringen, der findes næsten parallelt i kapitlet om den politiske klasse.⁴⁰

Det er en kendsgerning, skriver Gramsci, at det findes ledende og ledede, regerende og regerede; og fortsætter i den nævnte paragraf: »Når denne kendsgerning er givet, må man se, hvorledes man kan lede på den mest effektive måde (når visse mål er givet), og hvorledes man derfor på den bedste måde kan forbedre de ledende (og deri består mere præcist den politiske videnskabs og tekniks første punkt), og hvorledes man på den anden side tilegner sig viden om de linier, der giver mindst modstand eller er rationelt rettede mod at opnå de lededes og regeredes lydighed«. Når det således gælder forholdet mellem de, der regerer, og de, der regeres, er det ikke længere nok, at den politiske klasse alene besidder magten, herredømmet. Det er yderligere nødvendigt at retfærdiggøre denne magt, at inderliggøre den blandt det store flertal og, som Gramsci skriver andetsteds, at skabe »en social konformisme, som er til gavn for den ledende gruppes udviklingslinje«.⁴¹ Det er hegemoniets problem, der rejses, eller legitimitetens problem, som Max Weber tematiserer i forbindelse med sine overvejelser over forholdet mellem de, der har ret til at kommandere, og de, der har pligt til at adlyde.⁴² Også Gaetano Mosca berører problemet med magtens juridiske og moralske base, når han skriver, at den politiske klasse i ethvert samfund støtter sig til en »politisk formel« eller et »suverænitetsprincip«.⁴³

Weber og parlamentarismen

Ser man på det tidsrum, hvori disse politologiske problemer formuleres, så falder det nøje sammen med en hegemonikrise, en autoritetskrise, som de nye masser i den hidtidige måde at fordele suveræniteten på i stat og økonomi.

Moscas *Elementi di scienza politica* kommer netop som PSI er dannet og den agrarindustrielle bloks repressioner udskiftes med giolittismens integrations-teknikker. Og Max Weber fortættede sine tidligere videnskabelige resultater hen mod verdenskrigens slutning i det klare politiske øjemed at optræde som Fyrstens rådgiver. Således sigtede den store tale *Der sozialismus* (juli 1918) til en gruppe på omkring trehundrede højere officerer fra den Østrigske hær og *Parlament und Regierung* (også fra 1918)⁴⁴ begge til den nye situation, der ville opstå efter de to centraleuropæiske kejserimperiers nederlag. Weber foreslog en institutionel fornyelse til fordel for et konstitutionelt parlamentarisk demokrati med stærke partier og karismatiske ledere, dvs. et »arbejdsparlament«,⁴⁵ hvori også, og især, det tyske socialdemokrati skulle have sin plads. Weber fulgte nøje den indre udvikling i SPD, og han gjorde Bersteins argumenter til sine, når denne i *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (1899) i kølvandet på Engels lagde profetierne om kapitalismens sammenbrud og den stigende elendighed bag sig. Men selvom Weber værdsatte denne i gramsciansk forstand overgang fra manøvrekrig til positionskrig og specielt den parlamentariske orientering, der lå der i, så kritiserede han evolutionismen i dens »vilje til afmagt«. Han var således af den opfattelse, at partiet forsat lå under for de negative virkninger efter Bismarck. Den konstitutionelt passive rolle, som den tyske *Reichstag* spillede, ramte iøvrigt alle partier; men dog mest SPD, hævder Weber, idet partiet lettere lod sig indfange i »en slags politisk ghetto« af frygt for at miskreditere sig i den repræsenterede klasses øjne ved at binde sig for stærkt til »et samfund og en økonomi, der for en forudsigelig fremtid vil forblive kapitalistisk«.

Fra sit politologiske og funktionalistiske udgangspunkt beklager Weber sig i grunden over, hvad der ovenfor blev nævnt som det tyske socialdemokratis og det første marxistiske paradigmes manglende regeringskultur: »Den parlamentariske regering er mulig, alene hvis de største partier i parlamentet *de facto er disponerede* for i princippet at påtage sig den ansvarlige ledelse af statens anliggender«. ⁴⁶

Det er i denne sammenhæng signifikant, at *Parlament und Regierung* oversættes til italiensk allerede i 1919 på et initiativ fra Benedetto Croce, der i mange henseende kan betragtes som det kulturfilosofiske udtryk for fx. Moscas politiske videnskab. Samme Croce brøstede sig af at have været den store inspirator til revisionisme-debatten ved århundredskiftet.⁴⁷ Ligeledes er det vigtigt at nævne, at Giolitti selv i en række taler og avisinterviews kort efter verdenskrigens afslutning talte for en styrkelse af parlamentet i forhold til den udøvende myndighed og ikke mindst til monarkiet.⁴⁸ På grund af, hvad det blev den faktiske løsning på borgerskabets hegemonikrise i Italien og Tyskland, nemlig facismens og nazismens opbygning af konsensusmekanismer uden om selvstændige, organisatoriske arbejderrepræsentationer, kan der være

grund til at fremhæve tvetydigheden i Webers *Parlamentarisierung*. Bagom hvad der måtte være af forsikringer om socialdemokraternes ufarlighed, indeholder hans forslag egentlig en opfordring til SPD om at flytte de politisk-kulturelle teltpæle frem på en langt mere fremskudt grund, end hvor partiet hidtil havde stået: den grundlovgivende forsamlings grund.

Til sammenligning lancerede dele af det italienske PSI og af det store fagforbund CGIL tilsvarende tankegange for at bryde ud af en politisk ghetto. Lederen af partiets store maksimalistiske centrumsgruppe Giacinto Serrati skriver således, at »i Italien har følgerne efter krigen skabt en demokratisk-reformistisk situation (...). Der kan ikke være tvivl om svaret. Vores parti - uden dog at vente sig mirakler deraf - har accepteret valgsystemet. Vi bør også acceptere agitationen for den grundlovgivende forsamling«. ⁴⁹ Artiklen, der er skrevet i begyndelsen af 1919, tager yderligere afstand fra det opportune i at overføre den russiske model til Italien, og dens synspunkter skiller sig dermed ud fra de mere radikale holdninger på partiets venstrefløj. Typisk herfor er Amadeo Bordiga, som Gramsci i store træk delte ideer med på dette tidspunkt og fulgte ved dannelsen af PCd'I nogle år senere; Bordiga skriver: »I Rusland har vi set, at den grundlovgivende forsamling, som forberedte sig på at spille de borgerlige klassers spil, blev opløst ved magt af sovjetterne, det proletariske diktators organer. I Tyskland ser vi to programmer overfor hinanden: borgerskabets og flertalssocialisternes [SPD, gs.] program for den grundlovgivende forsamling og den demokratiske republik; og *Spartacus*-gruppens [Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht, gs.] program for overgangen til arbejderne og soldaternes råd. I Italien studerer man allerede bevægelserne for et forsvar af den borgerlige magt, og de socialistiske interventionister, borgerskabets fortabte allierede, gør propaganda for den grundlovgivende forsamling«. ⁵⁰

I midten af 30'erne er Gramsci forlængst ude over den umiddelbare fascination ved den russiske manøvrekrig og aktualiserer i lyset heraf på nye temaer dels i forhold til det på daværende tidspunkt samtidige folkefrontsinitiativ og dels i forhold til opbrudstiden umiddelbart efter den første verdenskrig. Således hedder det om valgene i november 1919, hvor massepartierne PSI og det katolske bondeparti PPI (*Partito Popolare Italiano*) havde stor fremgang, at de netop derved havde »en karakter af grundlovgivende forsamling«. ⁵¹ Men så vidt kom det aldrig: arbejderklassen veg tilbage fra den institutionelle ansvarlighed og borgerskabets ønskede som følge af sin indre sammensætning hegemoniets genetablering på grundlag af anderledes fordelagtige styrkeforhold. Fascismen i Italien og nazismen i Tyskland imødekom dette ønske, ligesom den herskende politiske klasse i lang højere grad end arbejderklassens organisationer forstod at udnytte de nye variable: det deklasserede småborgerskab og de nye mellemlag.

Imidlertid må man bemærke, at Gramsci i sit historiske tilbageblik til de første efterkrigstidsvalg i Italien ikke længere fokuserer på det proletariske

diktators centralitet, som han havde gjort det i sin militante periode. Hele den epokale dimension ved hegemonikrisen udelukker den entydige løsning, som den russiske revolution på sin vis er udtryk for. Faktisk bliver den russiske udvikling en del af krisen. I Vesten er det »den store politik« epoke, hvor det gælder »grundlæggelsen af nye stater«, og hvor kampen består mellem de sociale grupper og klasser om at nedbryde og bevare »bestemte økonomiske-sociale organiske strukturer«. ⁵² Eller for at vende tilbage til den elementære og ureducerbare kendsgerning i den politiske videnskab, nemlig eksistensen af de, der regerer, og de, der regeres: »Når det gælder uddannelsen af de ledende: ønsker man, at der altid er regerede og regerende, eller ønsker man at skabe betingelserne for, at nødvendigheden af denne delings eksistens forsvinder«. ⁵³

Gramsci rykker med andre ord ind i borgerskabets hegemonikrise, ind i de passive revolutioner og ind i politologien, der søger at bringe det samme borgerskab, den magthavende politiske klasse praktisk og teoretisk igennem krisen. Anliggendet i *Fængselsoptegnelserne* er at bidrage til kampen for et nyt hegemoni, en »ny rationalitet«⁵⁴, dvs. midt i krisen af formulere nye mål og midler og nye forhold mellem de, der regerer, og de, der regeres, en ny regeringskultur. Og dette sker akkurat på baggrund af, at krisen ikke blot rammer borgerskabet, der skal omstille økonomien og institutionerne til et moderne kapitalistisk massesamfund, men også arbejderklassen, der i samme grad har vanskeligheder med at føre positionskrigen ud over det økonomisk-korporative niveau. Krisen i de marxistiske paradigmer, som Gramsci registrerer, udtømmer både den socialdemokratiske og den leninistiske variant. Grunden er i begge tilfælde den, at der mangler en stillingtagen til de passive revolutioner og til den politiske klasse, der ved at hierarkisere og selekttere fra oven integrerer samfundets *disiecta membra*, samtidig med at den opretholder arbejderens »separation«, som Weber anser for tidens uomgængelige kendetegn,⁵⁵ fra Økonomiens, administrationens, kulturens og den politiske magts produktionsmidler.

Michels og den politiske klasse i arbejderorganisationerne.

Der er to konsekvenser af denne blinde plet, kan man læse ud af Gramsci. For det første tænkes overgangen fra manøvrekrig til positionskrig primært, som om den fulgte en langt sigtende, separat revolutionskrig, uafhængig af den passive revolution. For det andet udvikler der sig internt i arbejderorganisationerne en politisk klasse, der »uvidende« om funktionsforholdet til magten og til organisationernes bund beforder de weberske separationer og umuliggør en alternativ politisk kultur til de passive revolutioner og *the Machiavelli*

ans (New York, 1943), som James Burnham kaldte Mosca og konsorter i sin bog af samme navn. I den flere gnage citerede §15, 4 om politikelementerne fastslår Gramsci således, at »der også findes en deling mellem regerende og regerede i en og samme gruppe«, og han fortsætter. »Det er faktisk på dette område, at de alvorligste »fejl« sker, at med andre ord de mest kriminelle mangler blotter sig, men netop de, der er de vanskeligste at udbedre. Man tror ikke alene, at, når gruppen selv har opstillet princippet, så skal lydigheden nok følge automatisk og indfinde sig uden, at man behøver at påvise dets »nødvendighed« og rationalitet, man tror til og med, at det er indiskutabelt (der er de, der mener og, hvad der er værre, handler efter denne opfattelse, at lydigheden »vil komme« uden at være krævet, uden at den vej, der skal følges, udstikkes)«. ⁵⁶ Passagen er, som iøvrigt mange andre passager i *Fængselsoptegnelserne*, uden umiddelbart identificerbare henvisninger. Hvem er fx »de, der mener« og tænker for de andre i arbejderklassens egne hierarkiske organisationer? Associationerne melder sig selvsagt med vekslende styrke, alt efter hvilket standpunkt der læses ud fra. Og det er akkurat dette, der giver stedet et fortættet historisk indhold med flertydigt implikationer. Det bliver således vanskeligt alene at se dette indhold i socialdemokratiernes indre udvikling, så meget mere som den tiltagende stalinisering i Sovjetunionen gav gode grunde til bekymring. Det skal imidlertid understreges, at Gramsci aldrig skriver eksplicit imod den sovjetiske udvikling. Han gør det derimod i, hvad man kunne kalde et æsopisk kodesprog, der indirekte antyder den dybe kontrovers han havde med sine mere ortodokst indstillede kommunistiske medfanger omkring analysen af kapitalismen og de strategiske holdninger til andre folkelige og demokratiske kræfter. ⁵⁷

I de politiske skrifter fra tiden før fængslingen følger Gramsci nøje og ikke overraskende den traditionelle kommunistiske kritik af den politiske klasse i PSI og dens forhold til arbejderbasen. Og den skærpedes omkring splittelsen af det italienske socialistparti ved kongressen i Livorno i 1921. Med skabelsen af PCd'I valgte arbejderklassen ikke længere at ville »samarbejde med de andre klasser for at udvikle og omforme den bureaukratiske, parlamentariske stat«. ⁵⁸ I denne situation, om hvilken Gramsci endnu i 1922 kunne anvende begrebet den permanente revolution, ⁵⁹ gælder det om at gøre det klart for arbejder- og bondemasserne, »at enhver støtte til demagogerne fra de socialdemokratiske partier - (.....) - er et bidrag til genopbygningen af den organisme, der i årtier har berøvet dem friheden og velfærdet«. ⁶⁰ Socialdemokratiet »er i bund og grund konservativt og reaktionært«, ⁶¹ osv; eksemplerne er mange, og trods det forskellige teoretiske udgangspunkt er der en påfaldende overensstemmelse mellem disse kritikpunkter og de resultater, Roberto Michels var nået frem til i *Zur Soziologie des Parteiwesens*. ⁶²

Michels leverer i sin bog den første samlede og systematiske kritik - omend på et tvivlsomt positivistisk grundlag - af det tyske socialdemokrati. Og den

Gramsci fotograferet til hospitalskartoteket ved sin indlæggelse på fængselsklinikken 1935.

påkalder sig især opmærksomhed, fordi den kommer indefra. Han var således en af partiets intellektuelle og plejede desuden akademisk omgang med Max Weber, af hvem han var elev. Væsentlige dele af det Weberske begrebsapparat på det specifikke objekt mangler dog læremesterens videnskabelige strengthed, og bag den tilstræbte objektive fremstilling er det ikke vanskeligt at få øje på en polemisk brod, der afslører forfatterens politisk-moralske krise. Det er desillusionen over de socialdemokratiske ledes konserverende organisationsstræben, som bogen skal gennemarbejde. Når man skal vurdere de resultater, de negative og de pessimistiske konklusioner, som Michels lægger frem, så er det ikke en betydelig faktor, at han tidligt i sit partipolitiske liv etablerede kontakter med italienske og franske syndikalister, fra Arturo Labriola til George Sorel.

Det er i lyset heraf evident, at SPD's parlamentariske positionskrig måtte forkomme en hindring for syndikalismens *action directe* og de elementer af den rousseausk demokratisme, der er tilstede heri. »Vigtigheden af den revolutionære syndikalisme består især af den klare og præcise måde, hvormed den har erkendt farene ved det borgerlige demokrati«. Men på den anden side må Michels indrømme, at selvom syndikalismen flytter den revolutionære krumtap bort fra det politiske parti, så undgår den ikke enhver organisations indre lo-

gik. I fagforeningen er der stadig tale om »et mindretals dominans over et flertal«, omend i mindre omfang.⁶³

Hovedtemaet i Michels' bog er SPD, men derudover er også det italienske PSI rigt behandlet. Overhovedet er forfatterskabet stærkt italiensk orienteret og indeholder meget empirisk stof om italienske forhold. Faktisk gjorde Michels akademisk karriere i Italien, også under fascismen, og blev derfor en vigtig kilde til udbredelsen af kendskabet til den tyske politologi og til Max Weber.⁶⁴ Umiddelbart kan springet fra syndikalisme til fascisme synes stort; men valget blev egentlig gjort af en hel generation af intellektuelle, ikke mindst af Mussolini selv.⁶⁵ Og når det gælder specielt Michels, så kan hans centrale ide om den naturgroede tendens til oligarki i enhver organisation tjene som et mellemlid. Begrebet er bredt og dækker over en vifte af tendenser, som alle, ifølge Michels, afspejles i de socialdemokratiske partier: »Dannelsen af et professionelt lederlag betyder begyndelsen til enden på demokratiet«. ⁶⁶ Jo mere organisation, desto mere bureaukratisme og bonapartisme⁶⁷ lyder det forkortede ræsonnement. Disse overvejelser over organisationernes indre opbygning og tilblivelse ved selvsupplering bringer atter Moscascas politologi i erindring, der da også citeres flere gange.

I sin mikroanalyse af en organisation, der netop defineres i opposition til den kapitalistiske produktionsmåde, bruger Michels det politologiske apparat i det klare øjemed at minde om, at borgerskabet trods defekter og svagheder er »stærkere, mere selvbevidst, mere ernergisk (.....) en socialisterne forestiller sig i deres karikaturer - nu helt traditionelle - af et overvægtigt, falskt og fejlt borgerskab«. ⁶⁸ Det er lignende overvejelser der kan forklare, at Michels finder vej frem til *Fængelsoptegnelserne*, dog ikke uden videre for at blive pænt behandlet. Bagom hvad der måtte være af polemik mod den fascistiske professor fra Gramscis side - forståeligt nok - så får temaerne en fornyet aktualitet på baggrund af den senere udvikling i Sovjetunionen i 20'erne og 30'erne. Naturligvis er det ikke Gramscis ærinde at eftergøre Michels' spring fra ultra demokratiske til ultra autoritarisme.

Bureaukrati og demokratisk centralisme i Sovjet.

Efter krigskommunismens år med militariseringen af alle samfundets aktiviteter stod det bolsjeviskiske parti over for at skulle organisere statsmagten og forholdet mellem de, der regerer, og de, der regeres, i et mere langsigtet perspektiv. Fra og med dette tidspunkt bliver det stadig vanskeligere at troværdiggøre den traditionelle kommunistiske kritik af socialdemokratierne ved at henvise til egen praksis. En anklagende indikation fremfører Gramsci i en paragraf med den i denne sammenhæng signifikante titel *Om bureaukrati*, der behandler en så historisk mættet størrelse som den demokratiske centralisme. Ganske vist mener han, at dette organisationsprincip fra den russiske marx-

ismes inventar har »forskellige udtryksformer«: i statslivet vedrørende spørgsmål om unitarisme eller føderation, og i det civile samfunds mange økonomiske, politiske og kulturelle sammenslutninger, og endelig i alliancesystemerne mellem de enkelte stater. Men dermed slettes ikke de spor, der fører princippet tilbage til det gamle russiske socialdemokratis bestræbelser på at holde sammen på de indbyrdes stridende bolsjevikiske og mensjevikiske grupperinger.

Den demokratiske centralisme er en »elastisk formel«, skriver Gramsci videre, og når man beskæftiger sig med de forskellige udlægninger, så må man adskille dem, »som tilslører et præcist program for en dels reelle herredømme over helheden«, og dem, »som tegner sekteriske fanatikeres rent ensidige position, som skønt værende i stand til at skjule et overherredømmeprogram (sædvanligvis en enkelt personlighed, som den ufejlbarlige pave [...]) ikke umiddelbart synes at lægge skjul på den bevidste, politiske udformning af et sådant program«. Fremfor i disse to sidst tilfælde at tale om demokratisk centralisme ville Gramsci fortrække betegnelsen bureaukratisk centralisme. Den egentlige demokratiske centralisme, fortsætter han, »er en »centralisme« i bevægelse«, der kan garantere »organisationens fortsatte tilpasning til den virkelige bevægelse, en samordning af pressene nedefra med den oppefrakommende kommando, en fortsat inkorporering i ledelsesapparatets solide rammer af elementer, der hæver sig op fra massernes dyb; dette sikre kontinuiteten og den regelmæssige erfaringsophobning; centralismen er »organisk«, fordi den tager højde for bevægelsen, som er den historiske virkeligheds organiske måde at træde frem på, og ikke mekanisk stivner i bureaukratiet, og fordi den samtidig tager højde for det, som er relativt stabilt og permanent, eller som i det mindste bevæger sig i en let forudsigelig retning, osv. Dette stabilitetselement i staten legemliggør sig i den organiske udvikling af den centrale kerne i den ledende gruppe, således som det er tilfældet i mere snæver målestok i partiernes liv. Har den bureaukratiske centralisme overvægtet i staten, betyder dette, at den ledende gruppe har nået et mætningspunkt og et blevet til en snæver klike, som søger at forevige sine egne, snævertsynede privilegier og regulere eller knægte oppositionelle kræfters opståen, også selvom disse kræfter er i overensstemmelse med de grundlæggende, herskende interesser (fx. i de ekstremt protektionistiske systemer, der er i strid med den økonomiske liberalisme)«. ⁶⁹

Det lange citat, der her er anført, demonstrerer atter de gramscianske teksters umiddelbare utilgængelighed for letkøbte konklusioner. Deres mangelfulde og sparsomme historiske fylde giver dem således et stærkt tvetydigt anstrøg. Det kan være rigtigt, at de protektionistiske og monopolistiske tendenser i kapitalismen sætter den liberalistiske spontanitet-»bevægelse« ud af spillet, og at en snævertsynet, privilegeret del af borgerskabet eksproprierer hele klassens økonomiske og politiske potentiel. Og fortolkes stedet på denne ensidige måde, kom-

mer synspunktet næppe videre end marxismens klassiske kritik - fra Marx' *Zur Kritik der hegelschen Rechtsphilosophie* til Lenins *Staten og revolutionen* - af den borgerlige stat som en repressiv klassestat, karakteriseret ved bureaukratiet og militæret. Det skulle da alene være den borgerlige politiske klasse, der degenererede til bureaukrati. Men allerede begrebet den demokratiske centralismes brede analytiske omfang peger i en anden retning. Det lapper over og drejer optikken fra de traditionelle kapitalistiske stater til, hvad der skulle være den første arbejderstat. Ligesom udtryk i det citerede som »pressene nedefra«, »elementer, der hæver sig op fra massernes dyb«, »en enkelt personligheds« og glidningen mellem stat og parti stærkt leder tankerne hen på enhedspartiet i Sovjetunionen.

Et sted i *Parlament und Regierung*, som Gramsci har kunnet stifte bekendskab med, skriver Weber, at en stigende samfundsmæssiggørelse af først og fremmest økonomien »uundgåeligt« medfører »en stigende bureaukralisering«. ⁷⁰ Gramsci deler næppe det kategoriske i dette udsagn; men han kan dog udlede så meget, at en udskiftning af den privatkapitalistiske industrileder med et statsapparat ikke automatisk fører til den tilstræbte omlægning af de Weberske »separationer« mellem de, der regerer, og de, der regeres. Hans *Realismus* bryder fortryllelsen omkring det sovjetiske eksperiment men i grunden også det slør, der siden havde lagt sig over Lenins sidste breve og artikler. Således havde Lenin slået til lyd for en reform af stats- og partiapparat for at imødegå en omsiggribende bureaukralisering, der helt truede med at eliminere den folkelige indflydelse og kontrolmulighed. Som sammensat politisk-kulturel figur var Lenin både et bekymret vidne til og en aktiv forkæmper for, hvad Michels havde kaldt den oligarkiske tendens. Dannelsen af et politibureau, forholdsregler af diciplinær art mod afvigelser og fraktioner (*uklon*), indstiftelsen af generalsekretærposten, som Stalin beklædte som den første, var således blot nogle af de elementer, der undergravede den demokratiske centralisme, som Lenin selv i sin tid havde været med til at udforme som det gældende organisationsprincip.

Lenin foreslog en omorganisering af arbejder- og bondeinspektionen, der, måtte han konstatere, ikke havde »skyggen af autoritet«. ⁷¹ Trods alt repræsenterede Inspektionen en institutionel nyhed, og for at den kunne varetage sine kontrolopgaver over for primært statsapparatet, krævede det, iflg. Lenin, en yderligere masserekrutering. I *Hvordan vi skal omorganisere arbejder- og bondeinspektionen* understreges det, at ingen myndighed kan unddrage sig kontrol, »det være sig generalsekretæren eller noget andet centralkomitémedlem«. Karakteristisk nok gled denne præciserende passus ud ved artiklens offentliggørelse i *Pravda*, ⁷² og fik først sin rette plads i 1970 med udgivelsen af den femte udgave af Lenins samlede værker. Men Lenin, der i sine sidste sygdomsplagede år nok besad mere prestige end reel politisk magt, blev siddet

overhørig. Dertil kom, at det hemmelige politi (GPU) i stadig stigende omgang tog del i Inspektionens og andre kontrolinstansers aktiviteter.⁷³ Og dette graverende forhold kunne være det konkrete, historiske motiv for følgende betragtning i *Fængselsoptegnelserne*: »Når partiet er progressivt, fungerer det »demokratisk« (i betydningen af en demokratisk centralisme), når partiet er regressivt, fungerer det »bureaukratisk« (i betydningen af en bureaukratisk centralisme). Partiet er i dette sidste tilfælde en rent udøvende instans, og ikke en besluttende instans: det er følgelig i teknisk forstand et politiorgan, og selve benævnelsen politisk parti er en ren metafor af mytologisk karakter.«⁷⁴ Det må desuden ikke glemmes, at Gramsci opholdt sig i Moskva som repræsentant ved Tredje Internationale for det italienske kommunistparti netop i den periode, Lenin offentliggjorde sine kritiske artikler i *Pravda*. Og det må heller ikke glemmes, at Gramsci i samme periode personligt var i kontakt med Trotsky, der i løbet af 1923 fik udgivet en række artikler med leniniske temaer under titlen *Den nye kurs*. I fængslet havde Gramsci Trotskys selvbiografi fra 1929 til sin rådighed i en italiensk oversættelse, *La mia vita. Tentativo di autobiografia*, [*Mit liv. Forsøg på en selvbiografi*] 1930.

Gramsci: en encyklopædi.

I grunden når Gramsci frem til at stille alvorlige spørgsmålstegn ved den russiske models identifikation af statsmagt og parti og ved enhedspartiets egnethed til overhovedet at udklække en demokratisk politisk klasse. Men han kommer ikke videre. Heller ikke når han anskuer overgangsproblemet i lyset af den grundlovgivende forsamling. Der er intet, der tyder i retning af, at Gramsci skulle mene, at en sådan forsamling skulle være aktuel i Sovjetunionen efter opløsningen af den første i 1918. Perspektivet synes kun gyldigt for Vesten. Også Lenin havde antydnet denne strategiske forskel i *Ekstremismen-kommunismens børnesygdom*.⁷⁵ Men hos Lenin var målet det samme: »thi det protetariske diktators epoke er begyndt«. I Gramscis tilfælde er det et ubesvaret spørgsmål, om det parlamentariske demokrati og den grundlovgivende forsamling er et i Vesten bedre instrument for et fremtidigt »demokratisk-centralistisk« enhedsparti eller, om pluralismen, der kommer til udtryk i disse systemer, er en nødvendig omend utilstrækkelig ingrediens i den nye rationalitet, der kunne modvirke sammensmeltningen af parti og stat og dermed forhindre politikens aftræden.

Gramsci åbner en krise i Tredje Internationale. Men han løser ikke denne krise. Han giver derfor heller ikke slet og ret udtryk for en genuin leninsk restauration af paradigmet, som PCI's senere generalsekretær, Palmiro Togliatti, mente det. Ligesom han heller ikke uden videre er det såkaldte nye ven-

IL GRIDO DEL POPOLO

ANTONIO GRAMSCI E' MORTO

Il fascismo lo ha assassinato!

Manifestiamo dappertutto contro questo nuovo delitto! Esigiamo la liberazione degli altri combattenti della libertà in pericolo di vita!

L'estremo saluto del Partito

Alla memoria del Capo del Partito Comunista e del proletariato d'Italia

GIUSTIZIA E LIBERTÀ

ANTONIO GRAMSCI È MORTO
dopo undici anni di atroci sofferenze nelle prigioni fasciste
Il proletariato italiano non ha che un modo per commemorarlo:
ACQUISTARE COSCIENZA DP' COMPITO STORICO E BATTERSI
Primo Maggio Lento assassinio

L'Unità

L'assassinio di Gramsci accenda nel cuore di ogni italiano il sacro fuoco della lotta
Dalle mani dei carnefici tutti i detenuti politici dobbiamo strappare ad ogni costo il sacro fuoco della lotta
L'esempio della sua vita ispirerà milioni di combattenti nella lotta per il socialismo

Antifascistiske aviser giver meddelelse om Gramscis død, april 1937.

stres mand.⁷⁶ Hvad der er af stof og begreber i *Fængselsoptagelserne*, befinder sig så langt fra »det normaliserede«, at de ikke umiddelbart kan anvendes på konkrete, politiske projekters udformning. I denne henseende kunne man give Alfred Schmidt ret, når han skriver, at Gramscis begreber er »udfoldede, ejendommeligt »eksperimentelle« og »atmosfæriske«.⁷⁷ Men fremover at se noget begrænsende heri er det akkurat dette karaktertræk, der gør *Fængselsoptagelserne* til en encyklopædi. Og dette skal ikke forstås i betydningen af en ophobning af det allerede gennemtænkte og kanoniserede. Tværtimod. Gramsci vender således tilbage til det »storpoltiske« spørgsmål omkring det nye hegemoni og den nye rationalitet, således som dette rejser sig ved overgangen til det kapitalistiske massesamfund. Gramsci tænker i de socialdemokratiske og kommunistiske paradigmers krise, men altså i marxismen, mere end i Marx. Hans anliggender er den første organiserede kritik af den kapitalistiske produktions- og civilisationsmåde nedefra. Deraf arbejderklassens centralitet, men i den noget uortodokse forstand, at klassen åbner en hegemonikrise samtidig med at den har vanskeligheder med at stable et nyt på benene.

Begrebet den politiske klasse bliver et punkt, i forhold til hvilket man kan give *Fængselsoptagelserne* en vis encyklopædisk systematik. Det er således et begreb, hvor borgerskabet samlede en betydelig praktisk forståelse for, at med massesamfundet er det ikke længere muligt som i det gamle liberalistiske at adskille styringen af økonomien fra styringen af masserne. Og med de passive revolutioners realitet bliver problemet på den anden side for det store flertal at opbygge en demokratisk regeringskultur, en delegeret suverænitæt, i det politiske, civile og økonomiske samfund og følgelig udforme forholdet mellem de, der regerer, og de, der regeres, på en sådan måde, at det garanterer indflydelsen fra nedenu og »stabilitetselementet« fra oven. Eller som Umberto Cerroni skriver: »Der er ikke udelukket, at det hele kan løses i et gigantisk manipulativt spil fra den etablerede elites side, der disponerer over modernitetens gigantiske mekanismer. Men det kan heller ikke udelukkes, at den generelle kulturelle vækst umuliggør dette spil og pålægger det et andet, hvis mål er at flytte konfrontationen over på spørgsmål vedrørende rationaliteten og universaliteten i de forslag og projekter, der er beregnet på mennesket. Kulturen synes at skulle blive det vigtige felt, hvor disse alternativer skal afgøres«.⁷⁸

Noter

1. Jvf. artikler af G. Haupt, H.-J. Steinberg og O. Negt in AAVV., *Storia del marxismo, II, Il marxismo nell'età della Seconda Internazionale*, Torino, 1979.
2. E. Ragionieri, *Alle origini del marxismo della seconda Internazionale*, in ib. *Il marxismo e l'Internazionale*, Rom, 1968, p. 47.
3. F. Andreucci, *La diffusione e la volgarizzazione del marxismo*, in AA. VV., *Storia del marxismo, II*, op. cit. p. 27.

4. B. de Giovanni, *Il criticismo di Marx*, in AA. VV., *Filosofia e politica*, Firenze, 1981, p. 179-202.
5. C. Luporini, *Il marxismo e la cultura italiana del Novecento*, in *Storia d'Italia*, V, 2, *I documenti*, Torino, 1973, p. 1586-1611.
6. A. Gramsci, *La rivoluzione Contro il «Capitale»*, d. 5. 1. 1918, in *Il Grido del Popolo*, in Gramsci, *Scritti giovanili 1914-1918*, Torino, 1958, p. 149. Se også Gramsci, *Il nostro Marx*, d. 4. 5. 1918, in *Il Grido del Popolo*, in Gramsci, *op. cit.* p. 217. Et dansk udvalg af Gramscis skrifter fra denne periode findes i Gramsci, *Arbejderkontrol, arbejdersråd, arbejderstyre* (v. j. Stender Clausen), København, 1973.
7. A. Gramsci, *Quaderni del carcere, I-IV (edizione critica dell' Istituto Gramsci, a cura di Valentino Gerratana)*, Torino, 1975, p. 1551 (Q, 12, *Per la storia degli intellettuali*, §3, *Intellettuai e non-intellettuali*, 1932). Et dansk udvalg af *Fængselsoptegnelserne* findes i Gramsci, *Politik og kultur* (v. K. Østerling Nielsen), København, 1972. Et engelsk udvalg: Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks* (v. Q. Hoare & G. Nowell Smith), London, 1971. En kort og givende indføring på dansk til de centrale temaer hos Gramsci findes i N.Aa. Nielsen, *Intelligensens pessimisme, viljens optimisme*, in *Oktober*, n. 10, 1978, p. 5-59.
8. R. Michels, *Die Deutsche Sozialdemokratie in internationalen Verbände*, in *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, bd. XXV, 1907, p. 148-231. Dette tidsskrift blev iøvrigt ledet af Max Weber og Werner Sombart; R. M. var en årrække medredaktør.
9. A. Gramsci, *Quaderni ...*, *op. cit.* p. 1581 (Q, 13, *Noterelle sul Machiavelli*, § 17, *Analisi delle situazioni: rapporti di forza*, 1932-34).
10. Marx, *Die heilige Familie* (1845), kap. VI, 3c, *Kritische Schlacht gegen die französische Revolution*. Gramsci bruger i tiden før fængslingen »la rivoluzione in persanenza«, jvf. Gramsci, *Classicismo, Romanticismo, Barotono...*, d. 17. 1922, in *L'Ordine Nuovo*, in Gramsci, *Socialismo e fascismo, L'Ordine Nuovo 1921-22*, Torino, 1972, p. 446.
11. A. Gramsci, *Quaderni ...*, *op. cit.* p. 1566 (Q, 13, *Noterelle sul Machiavelli*, § 7, *Quistione dell' «uomo collettivo» o del «conformismo sociale»*, 1932-34).
12. O. Negt, *L'ultimo Engels*, in AA. VV., *Storia del marxismo*, II, *op. cit.* p. 135.
13. F. Engels, *Indledning til Karl Marx, Klassekampen i Frankrig 1848-50*, in Marx-Engels, *Udvalgte skrifter*, I, Kbh., 1971, p. 124.
14. L. Basso, *Marxismo e democrazia* (1958), genoptrykt i *Problemo del socialismo*, n. 9, 1978, p. 9-27.
15. F. Engels, *Indledning ...*, in *op. cit.* p. 119.
16. G. Roth, *The Social Democrats in Imperial Germany: A Study in Working-Class Isolation and National Integration*, New York, 1963; it. overs. Bologna, 1971, p. 297-317.
17. A. Gramsci, *Quaderni ...*, *op. cit.* p. 1584 (Q 13, *Noterelle sul Machiavelli*, §17, *Analisi delle situazioni: rapporti di forza*, 1932-34).
18. R. Williams, *Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory*, in *ib.*, *Problems in Materialism and Culture*, London, 1980, p. 40. Samme Williams vedkender sin gæld til Gramsci.
19. Marx-Engels, *Scritti italiani*, (1955), Rom 1972. Bogens udgiver Gianni Bosio har skrevet og tilføjet et omfattende appendix med titlen *la diffusione degli scritti di Marx e di Engels in Italia dal 1871 al 1892*, der behandler *Kapitalen, Det kommunistiske partis manifest* osv. F. Andreucci, *La diffusione e la volgarizzazione del marxismo in Italia*, in AA. VV., *L'Antidühring: affermazione o deformazione del marxismo*, akterne fra et seminar, organiseret af *Fondazione Lelio e Lisli Basso* i 1979, *Annali V*, Milano, 1983, p. 245-258. E. Ragionieri, *Socialdemocrazia tedesca e socialisti italiani. L'influenza della socialdecrazia tedesca sulla formazione del Partito Socialista Italiano 1875/1895*, (1961), Milano, 1976.

20. A. Gramsci, *Quaderni...*, op. cit. p. 1285 (Q,10(II)), *La filosofia di B. Croce*, §37, *Punti di meditazione per 10 studio dell'economia*, 1932-35).
21. jvf. de endnu ikke publicerede akter fra et internationalt seminar med titlen *Filippo Turati e il socialismo europeo*, organiseret i Milano d. 8. -11. dec. 1982 af *Istituto socialista di studi storici*, Firenze.
22. I et brev til Sorel fra d. 10. 5. 1897 skriver Labriola, at »mange tror, at værdi- og merværditeorien, som fremstilles i de sædvanlige overfladiske præsentationer, *hic et nunc* indeholder den praktiske kanon, drivkraften, ja moralen og den juridiske legitimitet bag alle de proletariske krav«, A. Labriola, *Saggi sul materialismo storico*, a cura di V. Gerratat og A. Guerra, Rom, (1964), 1968, p. 192. *Istituto Gramsci* arrangerede i Firenze d. 15. -17. 10. 1981 et stort seminar om Labriola under titlen *Il problema Labriola* (akterne herfra er endnu ikke publiceret).
23. Emilio Sereni, *Il nodo della politica granaria*, in ib. *Capitalismo e mercato nazionale*, (1966), Rom, 1974, p. 117f. Sereni, der ligesom sin historikerkollega Ragionieri var medlem af PCI, bruger her en term, dog ikke uden kritik, fra partiets såkaldte Lyon-teser, som Gramsci udfærdigede i samarbejde med Togliatti til den tredje partikongres i 1926, se Gramsci, *La costruzione del Partito Comunista 1923-1926*, Torino, 1974, p. 493.
24. In Marx-Engels, *Scritti italiani*, op. cit. p. 170-174.
25. Gert Sørensen, *Arbejderklassen og fascismen*, in AA. VV., *Politikformer i mellemkrigstiden* (udg. v. Uffe Østergård), Århus Universitet (i trykken).
26. F. Turati, *In commemorazione del XX settembre 1870*, in *La Battaglia*, d. 26. 9. 1896.
27. E. Ragionieri, *Storia d'Italia*, IV, 3, *Dall'Unità a oggi*, Torino, 1976, p. 1842.
28. E. Ragionieri kritiserer i *Storia d'Italia ...*, op. cit. p. 1846, Stefano Merli for i sin bog *Proletario di fabbrica e capitalismo industriale*, Firenze, 1972, p. 853, at have fremstillet Milanoopstanden i 1898 som den italienske arbejderklassens »angreb på himlen« (*assalto al cielo*) uden at tage hensyn til »Pariser-Kommunens periodiserende værdi på den universelle historiske plan« (et indirekte ekko af Gramscis syn, jvf. ovenfor).
29. A. Gramsci, *Alcuni temi della quistione meridionale* (1926), in ib., *La costruzione del Partito Comunista ...*, op. cit. p. 145-46.
30. E. Conti, *Dal taccuino di un borghese* (1946), Milano, 1971.
31. F. De Felice (udg.), *L'età giolittiana*, Torino, 1980, p. 60-63. A. Aquarone, *L'Italia giolittiana, (1896-1915)*, I, *Le premesse politiche ed economiche*, Bologna, 1981, p. 181-233.
32. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 1976 (Q, 19, *Risorgimento italiano*, §5, *Interpretazioni de Risorgimento*, 1934-35).
33. P. Turiello, *Governo e governati in Italia* (1882), Torino, 1980 (forkortet udg.)
34. G. Mosca, *Elementi di scienza politica*, Torino, 1896. En anden udgave kommer i 1923 og har en ny anden del tilføjet. Det er denne udgave, som Gramsci har læst og refererer til. Norberto Bobbio har senere genudgivet bogen under titlen *La classe politica*, Bari (1966), 1975. Se også N. Bobbio, *Saggi sulla scienza politica in Italia*, Bari (1969), 1971.
35. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 962 (Q, 8, *Miscellanea*, §36 *Risorgimento. Il trasformismo*, 1931-32).
36. G. Mosca, *La classe politica*, op. cit. p. 264, 165.
37. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 1229 (Q, 10 (I), *La filosofia di B. Croce*, §9, *Paradigmi di storia etico-politica*).
38. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 866. (Q, 7, *Appunti di filosofia II*, §16, *Guerra di posizione e guerra manovrata o frontale*, 1930-32).

39. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 1752 (Q, 15, *Miscellanea*, §4, *Machiavelli. Elementi di politica*, 1933)
40. G. Mosca, *La classe politica*, op. cit. p. 61 (oprindelig titel, *Elementi di scienza politica*): Der eksisterer to klasser af personer: den ene består af dem, der regerer, og den anden af dem, der regeres.
41. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 757 (Q, 6, *Miscellanea*, §84, *Passato e presente. Continuità e tradizione, 1930-1932*).
42. N. Bobbio, *La teoria dello Stato e del potere*, in AA. VV., *Max Weber e l'analisi del mondo moderno*, Torino, 1981, p. 213-246.
43. G. Mosca, *La classe politica*, op. cit. p. 86.
44. M. Weber, *Der Sozialismus*, 1918, it. overs. in ib., *Sul socialismo reale*, Rom, 1979. M. Weber, *Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland*, München, 1918; ilt overs. Weber, *Parlamento e governo*, (1919), Bari, 1982. Gramsci citerer dette sidste værk flere gange, men også andre værker, fx. *Die protestantisch Ethik und der »Geist« des Kapitalismus*, 1904-1905, der blev oversat til it. i et af den italienske korporativismes førende tidsskrifter, nemlig Bottais *Nuovi studi di diritto, economia e politica*, 1931.
45. M. Weber, *Parlamento e governo*, op. cit. p. 62. se også mere generelt, M. Salvadori, *La critica del materialismo storico e la valutazione del socialismo* in AA. VV., *Max Weber e l'analisi del mondo moderno*, op. cit. p. 247-287.
46. M. Weber, *Parlamento e governo*, op. cit. p. 68, 73.
47. B. Croce, *Come nacque e come morì il marxismo teorico in Italia (1895-1900)*. Denne artikel er fra 1937 og er genoptrykt i senere udgaver af den italienske revisionismedebats hovedværk, B. Croce, *Materialismo storico ed economia marxistica*, (1900), Bari, 1977, p. 284.
48. jvf. Giolittis såkaldte Dronero-tale, d. 12. 10. 1919, in Giolitti, *Discorsi extraparlamentari*, Torino, 1952. Gramsci berører emnet i *Quaderni ...*, op. cit. p. 2006 (Q, 19, *Risorgimento italiano*, §19, *Momenti di vita intensamente collettiva e unitaria nello sviluppo nazionale del popolo italiano, 1934-1935*).
49. G. Serrati, (u. pseudonymet A. Tormenti), *La nostra via*, d. 5. 1. 1919, in *Avanti! Se også L. Cortesi, Le origini del PCI, I*, Bari, (1972), 1977, p. 146.
50. A. Bordiga, *La Costituente?* d. 22. 12. 1918, in *Il Soviet*; fra A Bordiga, *Scritti scelti*, Milano, 1975, p. 73-75.
51. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 2005 (Q, 19, *Risorgimento italiano*, §19. *Momenti di vita intensamente Collettiva e unitaria nello sviluppo nazionale del popolo italiano, 1934-1935*). P. Spriano, *Gramsci in carcere e il partito*, Rom , 1977, p. 102.
52. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. it. p. 1564d (Q 13, *Noterelle sul Machiavelli*, §6, *La grande politica e la piccola politica, 1932-34*). »Den lille politik« hentyder til »fra-dag-til-dag-politikken«, osv.
53. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 1752 (Q, 15, *Miscellanea*, §, 4, *Machiavelli. Elementi di politica, 1933*)
54. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 1246 (Q, 10, (II), *La filosofia di B. Croce*, §, 8, *Libertà e »automatismo« o razionalità, 1932-1935*). Ord som rationalitet, rationel osv. forekommer med stor hyppighed i Max Webers værker, Begrebet rationalitet, dvs. valg af midler, der er bedst egnede til at opnå bestemte mål, har altså en stærk webersk konnotation. Gramscis »ny rationalitet« indebærer dog en (indirekte) polemik mod Webers skarpe skelen mellem målrationalitet (*Zweckrationalität*) og værdirationalitet (*Wertkrationalität*). Denne skelen opererer Weber med i hovedværket *Wirtschaft und Gesellschaft* (udgivet posthumt i 1922), som Gramsci et enkelt sted henviser til indirekte, dog i en anden sammenhæng. Det er mål-

rationalitet, der har Webers særlige interesse; det er en afmystificeret rationalitet, der i praksis svarer til en kapitalistisk rationalitet, i forhold til hvilken værdirationaliteten, dvs. de etiske religiøse og politiske værdiers rationalitet, er irrationel.

55. M. Weber, *Parlamento e governo*, op. cit. p. 25.
56. A. Gramsci *Quaderni ...*, op. cit. p. 1753 (Q, 15, *Miscellaneu*, §4, *Machiavelli. Elementi di politica*, 1933).
57. P. Spriano, *Gramsci in carcere e il partito*, op. cit.
58. A. Gramsci, *I comunisti e le elezioni*, in *L'Ordine Nuovo*, d. 12. 4. 1921, in Gramsci, *Socialismo e fascismo*, Torino, 1972, p. 133.
59. A. Gramsci, *Classismo, romanticismo, baraton*, in *L'Ordine Nuovo*, d. 17. 1. 1922, in ib., *Socialismo e fascismo*, op. cit. p. 446.
60. A. Gramsci, *La sostanza della crisi*, in *L'Ordine Nuovo*, d. 5. 2. 1922, in ib., *Socialismo e fascismo*, op. cit. p. 455.
61. A. Gramsci, *Il processo della crisi*, in *L'Ordine Nuovo*, d. 13. 2. 1922, in ib., *Socialismo e fascismo*, op. cit. p. 458.
62. R. Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens*, Leipzig, 1911. It. overs. med titlen *La sociologia del partito politico nella democrazia moderna. Studi sulle tendenze oligarchiche degli aggregati politici*, Torino, 1912. Bogen genoptrykkes på italiensk i 1924, og det er denne udgave, Gramsci har haft til sin rådighed foruden en fransk oversættelse. Endvidere genudgives den på italiensk så sent som i 1966 på Bologna-forlaget *Il Mulino* med et mere end hundrede sider langt introduktionsafsnit af Juan Linz, *Michels e il suo contributo alla sociologia politica*, der i hele sit anlæg vidner om Michels som en forsat udfordring. Gramsci henviser også til andre værker af Michels, fx *Il proletariato e la borghesia nel movimento socialista italiano*, Torino, 1908, og til en i nærværende sammenhæng vigtig artikel *Les Partis politiques et la contrainte sociale*, in *Mercure de France*, 1. 5. 1928. Det skal desuden nævnes, at Michels' navn ikke figurerer i Gramscis politiske skrifter fra før 1926.
63. R. Michels, *La sociologia del partito politico ...*, op. cit. p. 464-65.
64. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 321 (Q, 2, *Miscellanea*, §, 75. *R. Michels, 1929-1933*). Gramsci nævner her eksplicit det weberske begreb om den karismatiske leder.
65. R. De Felice, *Mussolini, il rivoluzionario (1883-1920)*, Torino (1956), 1979, p. 40.
66. R. Michels, *La sociologia del partito politico ...*, op. cit. p. 189.
67. Omkring netop disse to begreber klumper Gramsci mange paragraffer. I stedet for bonapartisme bruger han dog mere ordet cæsarisme, som også optræder hos Weber og Michels.
68. R. Michels, *La sociologia del partito politico ...*, op. cit. p. 326-27.
69. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 1632-34 (Q, 13, *Noterelle sul Machiavelli*, §, 36, *Sulla burocrazia, 1932-34*).
70. M. Weber, *Parlamento e governo*, op. cit. p. 25.
71. V. Lenin, *Hellere mindre men bedre*, in *Pravda*, d. 4. 3. 1923, in Lenin, *Valda verk i tre band, III*, Moskva-Stokholm, 1975. p. 691.
72. V. Lenin, *Hvordan vi skal omorganisere arbejder- og bondeinspektionen*, in *Pravda*, d. 25. 1. 1923, in Lenin, *Valda verk ... III*, op. cit. p. 687. Se også G. Boffa, *Storia dell'Unione Sovietica, 1917-1941 - Lenin og Stalin, dalla rivoluzione alla seconda guerra mondiale*, Milano, 1976, p. 244. Boffa er medlem af PCI's centralkomité, og i det afsnit af bogen, der bærer overskriften *Il testamento di Lenin (234-254)*, tager han udgangspunkt i Gramscis begreb om

cæsarismen, selvom han er klar over, at Gramsci med dette, atter tvetydig begreb ikke »refererer til de sovjetiske forhold«.

73. Ch. Bettelheim, *Les luttes de classes en URSS, 1917-1923*, Paris 1974 (1. del af et større værk, hvoraf der er udkommet tre dele). It, overs. *Le lotte di classes in URSS, 1917/1923*, Milano, 1975, p. 220.
74. A. Gramsci, *Quaderni ...*, op. cit. p. 1692 (Q, 14, *Miscellanea*, §, 34, *Machiavelli. Partiti politici e funzioni di polizia, 1932-1935*)
75. V. Lenin, *Ekstremismen - kommunismens børnesygdom* (1920) in ib., *Valda verk ...*, III, op. cit. p. 304.
76. En oversigt over de forskellige Gramsci-læsninger giver G. -C. Jocteau, *Leggere Gramsci*, Milano, 1975. G. Sørensen, *Antonio Gramsci - fortolkninger: problemer og perspektiver* (upubliceret manuskript, 1981, p. 1-63)
77. A. Schmidt, *Historie og struktur*, Kbh. (1971), 1978, p. 101.
78. U. Cerroni, *Teoria della società di massa*, Rom, 1983, p. 36. U.C. er medlem af PCI og sidder i dag i partiets centrale kontrolkommission (sic!).

Illustrationer, der ledsager artiklen, er taget fra 'Gramsci' e il Snotempo', Milano 1977.

Zusammenfassung

Mit dem Aufbau des Marxismus Ende des 19. Jahrhunderts wurde einige gesellschaftliche Rollen, Begriffe und kollektive Identitäten begründet, die in Europa während des nächsten Jahrhunderts zentral waren. Als politisch-kulturelles Paradigma mehr als eine rein ökonomische Spezialwissenschaft trug der Marxismus dazu bei der Arbeiterklasse eine Theorie-Ideologie zu geben und eine Institution, die als Antagonismus eine Hegemoni-Krise in der herrschenden kapitalistischen Ordnung eröffnete. Zuerst schlug sie in doppelter Weise durch in Deutschland, wo die SPD bald ein Modell zur Nachahmung (über die Zweite Internationale) für andre sozialistische Bewegungen in Europa wurde, nicht zum wenigsten für die Sozialistische Partei Italiens (PSI).

Allerdings bedeutete das Wachstum der SPD nicht ohne weiteres die (u.a. von Engels) erwartete Schwächung des »Gegners«. Ganz im Gegenteil befand die deutsche Gesellschaft in ihrer Gesamtheit sich in einer Aufstiegsphase, die das Land zu der Grossmachtstellung auf dem europäischen Kontinent führte, die Frankreich bisher gehabt hatte. Zweitens hatte das zur Folge, dass die politische Kultur der SPD eine Subkultur verblieb, oder, wie Gramsci es ausgedrückt haben würde, die SPD emanzipierte sich nie von dem ökonomisch-korporativen Niveau und verwirklichte nie eine neue Hegemonie. Dies führte zusammen mit dem Ersten Weltkrieg zu einer Sprengung der sozialistischen Internationale. Mit der russischen Revolution bekam die internationale Arbeiterbewegung ein

neues Modell, das auf dem Marxismus-Leninismus beruhte und also auf einer konkreten Machterfahrung, die die russischen Kommunisten aus ihrer Unterordnung emporhob; aber es dreht sich genau um ein Modell, das nicht mehr in der Hegemonikrise des hochentwickelten Kapitalismus verankert ist.

Lenin und der Oktober wurden die entscheidenden Faktoren, die Gramsci dazu brachten seine schon vorhandene linkssozialistische Position innerhalb der PSI weiter zu radikalieren. So wirkte er mit bei der Bildung der Kommunistischen Partei Italiens (PCd'I) durch Spaltung der PSI 1921. Aber die fehlende universelle Gültigkeit des russischen Modells wurde ein wachsendes Problem für Gramsci. Und es wird in der Tat das Hauptproblem in den Schriften aus dem faschistischen Kerker, den sogenannten *Quaderni del carcere*. Das Problem hat eine Gleichzeitigkeit, indem es sich auf die Verhältnisse zwischen Ost und West in den 20er und 30er Jahren zurückführt. Aber in seiner Grundlage wird es das Problem einer ganzen Epoche, das wiederum die SPD aktualisieren musste, die Spaltung der internationalen Arbeiterbewegung und die passiven Revolutionen (oder die Revolutionen von oben), die das kapitalistische Wachstum und die Unterordnung der Arbeiterklasse garantiert hatten in diesem zusammen Krise und Entwicklung in den westlichen Ländern.

Das Hauptproblem, das auch als die historische und nicht zum geringsten erkenntnismässige Niederlage der Arbeiterklasse verstanden werden kann, ist in diesem mehr analytischen als Ganzheits- und Lösungssuchenden Artikel im Begriff der politischen Klasse zu verdichten gesucht, den Gramsci gebraucht in der Nachfolge des Politologen Gaetano Mosca. Gramscis »enzyklopädischer« Gebrauch des Begriffs ist »bewusst« ambivalent. Erstens führt er sich zurück auf die italienische (Mosca) und deutsche (Weber, Michels) Politologie und die zugrundeliegenden passiven Revolutionen (z.B. den Giolittismus in Italien). Zweitens drückt er die Notwendigkeit aus, dass die Arbeiterbewegung selbst ihn aufnimmt, teils um Einsicht in die Machtmanipulationen der passiven Revolution mit der Arbeiterklasse zu bekommen, und teils um eine Regierungskultur formulieren zu können, die die politische Kultur der Klasse hegemonisch machen kann. Die politische Klasse hat als Begriff eine Zentralität und eine Ambivalenz, der von der epochalen Situation bestimmt ist, wo die Arbeiterklasse »eine Hegemonikrise eröffnet gleichzeitig damit dass sie Schwierigkeiten hat eine neue aufzustellen«.

Myten om en »högre demokrati«, Om 30-talsdepressionen, de progressive intellektuella och Stalins sovjetsamhälle.

Af Feizel Kupferberg

»The fellow travellers were, of course, aware of the absence of political area with the breakdown they had witnessed in Europe, they tended to explain away the need for »formal freedom« as unimportant compared to the »higher democracy«, which they fancied they discerned in Russia».¹

Problemet

Den generation av den västlige vänstern, som fordes politiskt i perioden efter den XX:e partikongressen 1956 (den »nya vänstern«), lärde sig redan från början att hålla en viss distans till Stalintidens Sovjet. Graden av distans varierade, avhängigt av vilken politisk gruppering man identifierade sig med. Trotskister, rådskommunister och liknande var som regel mer oförbehållet kritiska än ex. vis gammelkommunister, albanienmarxister etc.. De senare distanserade sig på ett mer reserverat sätt, dvs. de gav uttryck för en motvilja mot att helt och hållet fördöma Stalin och det han stod för. Trots denna skillnad i graden av distans (som gav anledning till en oändlig inbördes diskussion om det rätta sättet att förhålla sig til »Frågan om Stalin«), fanns det dock en fundamental likhet i utgångspunkten, nämligen behovet av att upprätthålla en viss distans.² Ingen, inte ens de mest dogmatiska grupperingarna, gav uttryck för den motsatta ståndpunkten, dvs. en oförbehållen, helt och hållet okritisk beundran av Stalins sovjetsamhälle.

Mot denna bakgrund, kan det för den »nya vänstern« vara svårt att förstå i vilken grad just frånvaron av distans, den oförbehållna beundran, karaktäriserade hållningen till Sovjet hos den »gamla vänstern« speciellt på 30-talet. Denna beundran kom till uttryck på många olika sätt. Att söka medlemskap i det Kommunistiska Partiet var nog det mest markanta sättet att demonstrera sin nyvunna övertygelse på.³ De progressiva intellektuella som tog detta steg representerar dock blott toppen av isberget. Fenomenet »beundran av Sovjetunionen« gick på djupet i intellektuella kretsar i de västliga länderna i en omfattning som relativt sett kan jämföras med motsvarande entusiasm för Kina, Cuba og Tredje världen på 60- och 70-talet.⁴

Vad var egentligen drivkraften eller motivet bakom denna beundrande hållning? Finns det några likheter mellan denna den »gamla vänsterns« entu-

siasm för Stalintidens Sovjet och den »nya vänsterns« entusiasm för Kina, Cuba, Nordvietnam, Cambodja, Nicaragua etc? Om så är fallet, hur skall man i så fall förklara dessa likheter? Ett sätt att söka besvara denna problemställning är att undersöka vad det egentligen var som den »gamla vänstern« beundrade i Stalintidens Sovjet. *Vad* var det egentligen de såg i Sovjet eller snarare vad var det de *tyckte* sig se? Först i det ögonblick vi kan finna ett svar på denna fråga, blir det möjligt för oss att förstå hur det lyckades den gamla vänstern att undgå att se det som vi idag menar är den korrekta bilden av 30-talets Sovjet.

30-talsdepressionen: Ett samhälle i moralsk upplösning

Ett påfallande fenomen under 30-talet var att en betraktlig del av de progressiva intellektuella genomgick en påfallande drastisk radikaliseringsprocess.⁵ Denna involverade en eller flera av följande komponenter (a) Teoretiskt ett tilnärmande till marxismen (b) Politiskt en beundran av Sovjetunionen (c) Organisatoriskt ett samarbete med eller medlemskap i kommunistpartiet. Radikaliseringsprocessen var uttryck för djupgående förändringar i tro och inställning hos dessa intellektuella, så djupgående att man med ett visst fog kan tala om en »omvändelse«.

Arthur Koestler har i sin självbiografi sökt beskriva/analysera denna omvändelsesprocess i psykologiska/psykoterapeutiska termer, dvs. med utgångspunkt i relationen mellan den som omvänder och den som blir omvänd⁶, men viktigare i detta sammanhang är nog att söka förstå detta omvändelsesfenomen sociologiskt. Det som hände bland de progressiva intellektuella på 30-talet var inte blott eller ens främst uttryck för personliga problem och/eller skicklig personlig övertalning. Omvänt kan man heller inte förklara det som skedde i rent ekonomiska termer, av den enkla anledningen att den typ av omvändelse vi här talar om faktiskt var ett socialt relativt *isolerat* fenomen. Den drastiga radikaleringen/omvändelsen tycks i hög grad ha ägt rum inom en relativt avgränsad social grupp, nämligen de intellektuella (ett drag som ytterligare understryker likheten mellan 30-talet respektive 60- & 70-talen).

Att omvändelsen äger rum inom denna grupp, ger oss också nyckeln till en förståelse av fenomenet »beundran av Sovjetunionen«. Detta fenomen var i hög grad ett »intellektuellt« fenomen, ett fenomen som visserligen inte inskränkte sig till de intellektuella, men som utan tvivel hade sin sociala bas hos denna grupp. Fasthållandet av detta faktum hjälper oss att förstå varför detta fenomen närmare betraktat bestod. Det är också här, på denna punkt som det blir möjligt att identifiera de likhetspunkter som finns mellan 30-talets beundran av Stalins Sovjet och 60- & 70-talens beundran för Castros Cuba, Maos Kina, Pol Pots Kampuchea etc.

30-talets kris var, sett ur en »objektiv« eller snarare »universell« betraktning (dvs. en betraktning som tar sin utgångspunkt i huvudklassernas, arbetarklassens, borgerskapets och småborgerskapets, hållningar) en kris, som åtminstone för de utvecklade industrinationerna i väst handlade om vissa strukturella spänningar av ekonomisk, politisk och ideologisk art, spänningar som i hög grad hade att göra med en bristande anpassning mellan arbetarklassens organiserade styrka i form av fackföreningar, publikationsverksamhet, politiska partier o.s.v. på den ena sidan och en statlig förvaltning och rättsapparat som var ensidigt utformad i syfte att tilvarata borgerskapets/småborgerskapets intressen å den andra. Bortsett från den politiska demokratin på det parlamentariska fältet, som hade genomtvingats i en tidigare period, förblev staten i de västliga samhällena i hög grad en stat av övervägande »liberal« karaktär, vilket på den ekonomiska nivån bl.a. avspeglade sig i en »laissez-faire« politik, en politik som gick ut på att på alla områden låta marknadskrafterna återskapa den ekonomiska jämvikten. Det var denna hållning som i slutet av 20-talet ledde till så katastrofala resultat (kraschen i Wall Street) och som snabbt spred sig till en omfattande världsdepression. För att komma ut ur denna krävdes det en fundamental hållningsändring hos de penningägande klasserna, en beredskap att överge »laissez-faire« politiken til fördel för en marknadsstimulerande politik och generellt låta den organiserade arbetarrörelsens hållningar göra sig gällande på lika fot med andra klassorganisationers inom konkret lagstiftning, förvaltning och rättväsen (välfärdsstaten, den liberaldemokratiska staten).

Detta krävde givetvis tämligen genomgripande strukturella förändringar, men, och detta är viktigt i sammanhanget: Förändringarna var av den karaktären att de var möjliga att genomföra samtidigt som man bevarade de politiska friheter som låg inom ramen för en liberal rättsstat kombinerad med politiskt-parlamentarisk demokrati. Det krävde med andra ord inte politiskt-diktatoriska åtgärder. Detta hängde naturligtvis delvis samman med att arten av ingreppen inte var av den karaktären att de helt fråntog de penningägande klasserna de materiella privilegier och den sociala maktposition som de åtnjöt. En annan, minst lika viktig faktor var emellertid också att man inbördes kunde bli eniga om de ömsesidiga fördelar som trots allt låg i bevarandet av en marknadsekonomi. Det är på den senare punkten som den avgörande skillnaden mellan de västliga staternas lösningsmodell och fascismens lösningsmodell står att finna. Fascismen reducerade också de penningägande klassernas privilegier och maktposition. Men de gjorde det inte i form av en marknadsstimulerande stat men i form av en korporativ stat, vari marknadsmekanismerna i det stora hela var eliminerade.

Betraktar vi nu de progressiva intellektuella som under 30-tallet blev »omvända« till kommunismen, visar det sig att deras analys/tolkning av situationen på avgörande sätt skiljer sig från den ovan skisserade. Dessa intellektuella

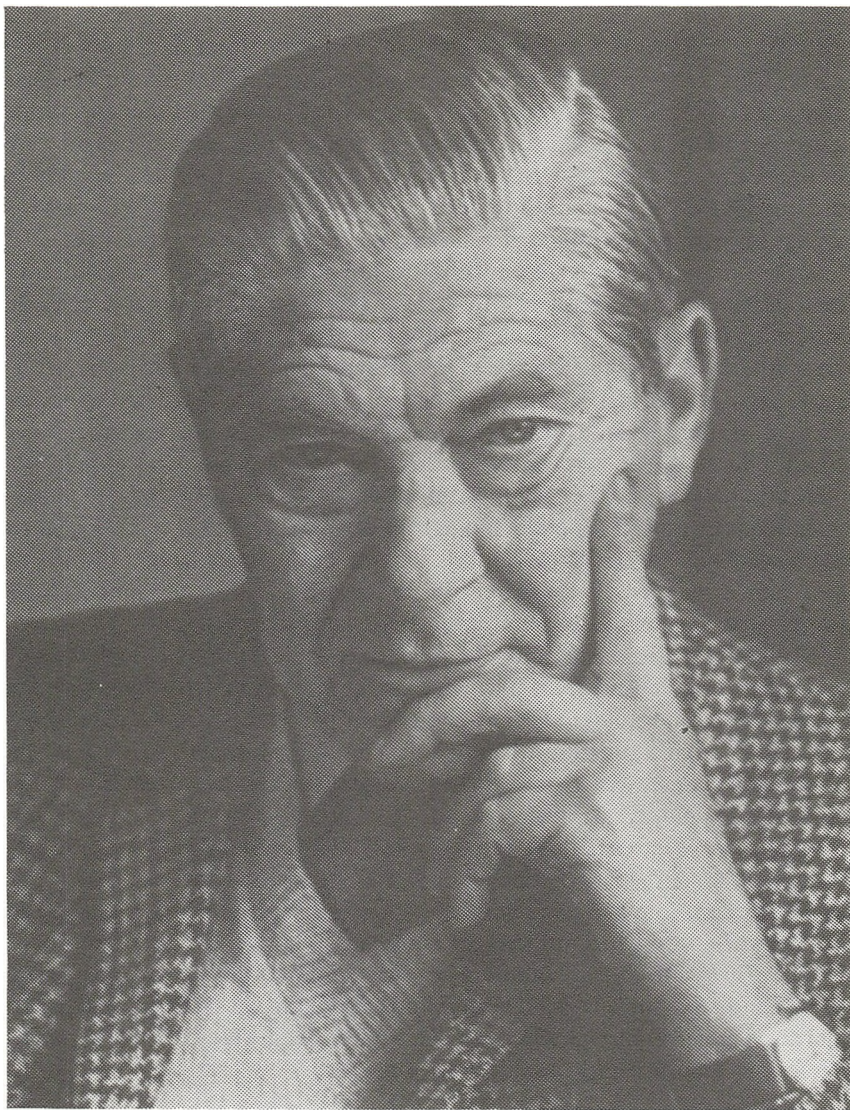
menade också att krisen var av strukturell karaktär, men synen på arten av de strukturella spänningar som det var frågan om och därmed också uppfattningen av de adekvata lösningsmodellerna var förankrade i en helt annan paradigmatiske diagnos. För dessa intellektuella var krisen så djupgående, att den ytterst satte frågetecknen vid hela den västliga civilisationen och dess moraliska grundvärderingar. De västliga samhällena var inte blott i kris, de befann sig i ett tillstånd av långtgående moraliskt sönderfall. Det fanns med andra ord ingen väg ut ur krisen inom ramen för de existerande västliga politiska institutionerna.

Den »stämning« som började breda ut sig på grundval av ovanstående tolkning av 30-talskrisen, har infångats på ett fint sätt av Lewis A. Coser: »Det var kanske inte den ekonomiska depressionen i sig själv som orsakade de intellektuellas missnöje men det åtföljande sociala oordningen. Tiderna var hopplöst ur led och ingen tycktes kunna samla dem samman igen. För de intellektuella tycktes det som om den västliga världen drev omkring utan plan, ledning eller mål. Depressionen avslöjade den uppenbara förlis som de västliga antagandena och värdena råkat in i. Hela den liberala civilisationens grundval, som tålmodigt hade rests av generationer av framstående Vitorias och deras efterföljare, tyckte kollapsa. Till vilken nytta var hela det ramverk av skydd för individen, av bekymring för lagens, frihetens och den demokratiska processens styre, vilken nytta gjorde alla dessa traditionella pieteter, denna konventionella visdom, när folk var hungriga och levde utan hopp eller mål, när män utan arbete sålde äpplen i gatorna och knuffades i brödköer? Till vilken nytta var alla dessa fina ting såsom civila friheter och politisk frihet när unga talentfulla författare inte kunde publicera, när det tycktes vara omöjligt att finna ett jobb även med den högsta professionella graden, när ingen tycktes vara i stand att besvara den påträngande frågan, »vad med i morgon?«⁷

Vad var det som drev de intellektuella ut i denna långtgående, ytterst radikala tolkning av den västliga civilisationens tillstånd? Existensen av en marxistisk filosofi och ett kommunistiskt parti bidrog givetvis till denna radikaliseringsring, liksom även närvaron av det sovjetiska exemplet. För att dessa faktorer skulle kunna göra sitt inflytande gällande, krävdes dock först att de intellektuella av en eller annan anledning redan hade satt sig i rörelse. Vi kan med andra ord inte förklara den roll som dessa aspekter kom att spela, innan vi närmare har identifierat själva drivkraften i denna radikaliseringsprocess. Men vari bestod den egentligen?

Koestler antyder i sin självbiografi en annan förklaring till sin omvändelse än den personliga/psykologiska, nämligen den *moraliska indignation* han upplevde inför de styrandes ekonomiska politik.

»Den händelse som kom min indignation att stiga till en förut okänd toppunkt var .. den amerikanska politiken att under depressionen förstöra livsmedelslager för att hålla prisorna uppe, och detta vid en tid när miljontals arbetslösa

Arthur Koestler (1905-1983). Født i Ungarn, uddannet i Wien og Berlin. Medlem af Kommunistpartiet fra 1931 - udmeldt 1938. Har skrevet flere kritiske bøger om sovjetkommunismen. Fra 1940 bosat i England.

levde på eller under svältgrænsen«. Denna ekonomiska politik hade »en brutal chockverkan på Europa och förstörde den svaga tro på den rådande samhällsordningen som fanns kvar. 1932 fanns det sju miljoner arbetslösa i Tyskland

vilket betydde att var tredje löntagare levde på arbetslöshetsunderstöd. I Österrike, Ungern och andra omgivande länder var läget likadant om inte värre. Kött, kaffe och frukt var oåtkomliga läckerheter för store befolkningslager och även brödet på bordet ransonerades i tunna skivor, medan tidningarna, helt kort meddelade att miljontals ton kaffe vräktes i sjön, att vete brändes upp, att svin kremerades, att apelsiner dränktes i fotogen »för att lätta marknaden«... ved de herda som föder sig själva men inte föder sina får! Indignationen sjöd inom mig som en kokande gryta«. ⁸

Denna moraliska indignation var dock inte blott ett uttryck för solidaritet med fattiga och undertryckta. Motivet var snarare dubbelbottnat i det att de intellektuella också kände sin egen ställning hotad. De upprördes över de socialt orättvisa i det sätt på vilket de styrande hanterade krisen, men deras djupaste aggressioner utspang ur upplevelsen av att de härskande/styrande svikit dem: att den rådande ordningen inte längre kunde garantera dem en säker framtid. Dette gäller, kan man förmoda inte minst England, där de intellektuella alltid haft ett särskilt »privilegierat« förhållande till de härskande, ett privilegium som nu tycktes glida undan från deras fötter: »1931 började många människor helt säkert att se den kris i vilken de levde som något mer än en temporär ekonomisk tillbakagång och att snarare se den som sammanbrott hos ett ärvt system av värden och slutet på ett tryggt liv«. ⁹

Här har vi det innersta motivet bakom de progressiva intellektuellas »omvändelse« under 30-talet. De blev »marxister« i det att de i marxismen tyckte sig igenkänna en ideologi, som gav deras dubbla indignation mot kapitalismen uttryck, dvs. en indignation både på arbetarnas, de undertrycktas, och på deras egna vägnar. Marxismen, med sin profetiska idé om »proletariatets historiska mission« tycktes vara i stånd att leverera en lösning på eländet, en lösning som på ett fruktbart sätt kombinerade de intellektuellas egen bristande tro på det »civila samhället« och den styrka som låg i en organiserad arbetarrörelse, som kämpade mot kapitalistiska intressen. Härvid återfick de intellektuella tron på framtiden, det fann något som var värt att kämpa för. ¹⁰ De blev (i vissa tillfällen) kommunister, i det att kommunisterna uppfattades som »handlande socialister«. De stod inte handfallna, de var beslutsamma, de gjorde något åt saken. ¹¹ Och de blev allesamman beundrare av Sovjetunionen, landet där man förverkligade drömmen om en ny civilisation.

Stalins Sovjet: Framtidens land

Det de intellektuella främst hade emot den västliga civilisationen var inte enbart de sociala orättvisorna i väst (ojämlikheten) men också den sociala otrygghet som nödvändigtvis följer av en relativt svag regering, vars makt är i avgörande grad begränsad medan individernas handlingsfrihet i det civila samhället i motsvarande grad är relativt stor. Detta »styrkeförhållande« är utan

tvekan ett väsentligt hinder för en »stabil« ekonomi. På den andra sidan är denna typ av regering emellertid också den enda historiskt kända (och troligen också den enda teoretiskt möjliga) garantin för existensen av rättskydd för individen, politiska fri- och rättigheter, en representativ regering osv.

Normalt är den relativa otruggenhet som blir resultatet av en sådan regering att »leva med« i det att alternativet uppfattas som ännu värre. I den situation som uppstod på 30-talet kom dock många intellektuella att ompröva sin tidigare hållning. Det som tidigare hade uppfattats som en »fördel« i den västliga civilisationen (nämligen den »civila samhällets« övervikt i förhållande till »staten«) kom nu att uppfattas som dess främsta och mest iögonfallande nackdel. Vi kan här identifiera en av de viktigaste motiven bakom den framväxande beundran av Stalins Ryssland: Nämligen att man där hade en regering som hade frigjort sig från de hinder, som i väst tycktes på avgörande sätt bromsa möjligheterna att få styr på ekonomin.

Denna tanke styrktes av den avgörande kontrast som tycktes råda mellan väst och Sovjet i början av 30-talet. I de västliga länderna hade hjulen närmast upphört att snurra, skorstenarna slutade ryka, varven låg öde, kraftstationer stängdes o.s.v. Det tycktes som om all energi hade försvunnit, den västliga värden syntes helt och hållet kraftlös. I Sovjet hade man på samma tidpunkt startat ett storstilat industrialiseringsprogram, här inte blott körde arbetsplatserna för fullt, man uppbyggde nya fabriker, ja till och med nya städer, kraftverk, fabrikskomplex etc., alltsammans i jättelik skala. Dette kunde inte undgå att göra ett djupt intryck på de intellektuella som i tusentals besökte Sovjetunionen på denna tidpunkt. I många västeuropeiske och amerikanska storstäder rådde det närmast en slags Sovjetfeber. Filmer, Böcker, föredrag etc. om Sovjet, fick landet att framstå nästan som en hägring i en öde öken.

För de intellektuella som besökte Sovjet under denna period, var det svårt att dra någon annan konklusion än att man här bevittnade en ny civilisations födelse (och en gammal civilisations fall). »I Västerlandet rådde massarbetslöshet, i Ryssland knapphet på arbetskraft... I Västerlandet hotade den fria konkurrensens anarki att sänka det kapitalistiska systemet i kaos. I Ryssland höll första femårsplanen genom en serie gigantiska språng på att omforma det mest efterblivna landet i Europa till det mest avancerade. ... den drastiska kontrasten mellan kapitalismens förfall och den sovjetiska planhushållningens framgång ledde oemotståndligt till slutsatsen att Sovjet representerade framtiden och vi det förflutna.«¹²

Den beundran som växte fram för Stalins Sovjet baserade sig dock inte enbart eller ens främst på konstaterandet att framtiden i största allmänhet tycktes vara tryggad i detta nya samhällssystem. Därtill kom att det tycktes som om speciellt de intellektuella hade en särskild (och privilegierad roll) att spela i Stalins Sovjet. Den amerikanske författaren Edmund Wilson framhävde som exempel Gorkijs position. Som författare betraktat hade han »ingen parallell i

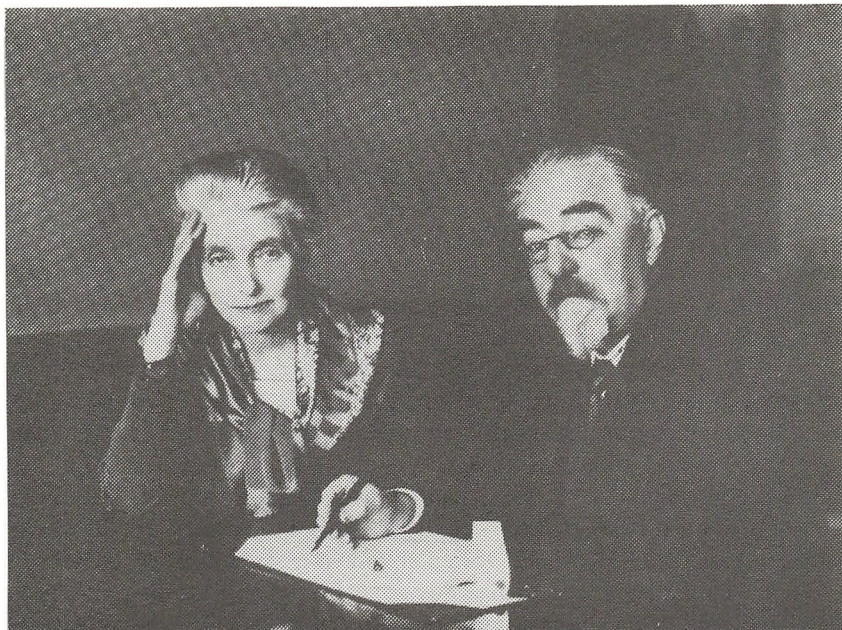
vår tid«. »I det förflutna en nära vän till Lenin, idag är han en slags kommissarie för litteratur; och han är kanske närmare till att dela Stalins ära än någon annan offentlig person. Effekten på en författare på besök i Ryssland är därför både smickrande och till nyktrande. Inte i någon annan del av världen mottar författaren så mycket ära; och inte någon annanstans är han i samma grad gjord medveten om sitt ansvar«.¹³

En ledande brittisk kommunist, professor J.B.S. Haldane, framställde dessa förhoppningar på ett mer oblygt sätt i sin bok: *Why Professional Workers Should be Communists*: »Ni kan ställa frågan: »Om kommunisterna lyckas med sina mål, vad skulle i såfall min position bli?« Svaret är att om de är bra i ditt jobb så skulle du ha mer makt och mer ansvar än du har nu. De ledande kommissarierna i Sovjetunionen, vilka ledar store socialiserade industrier, jämfört med vilka Imperial Chemical Industries eller vilken som helst av de brittiska järnvägarna är småfisk, är direktörer, vilka för det mesta är tränade som ingenjörer. De ledande vetenskapsmännen, författare, artister är mycket viktiga människor.¹⁴

Paret Sidney och Beatrice Webb tycker sig til och med kunna konstatera närvaron av en »vetenskapskult«. »En av skillnaderna mellan den sovjetiska civilisationen och den i andra länder är det sätt på vilket vetenskap betraktas. Till skillnad mot de grupper av jordägare, advokater, köpmän, byråkrater, soldater och journalister som styr i de flesta andra stater, så tror administratörerna i Moskvas Kreml verkligen på sin förklarade tro. Och deras förklarade tro är vetenskapen. Inga vunna rättigheter förhindrar dem från att basera sina beslut och sin politik på den bästa vetenskap de kan uppnå. Därutöver har den offentliga opinionen, under ledning av kommunistpartiet, kommit att, i en grad som är oöverträffad, att i överväldigande grad vara för att utnyttja sig av vetenskap i maximal grad.. hela gemenskapen är ivrig efter ny kunskap. Det finns inget land, tror vi, i vilken en så omfattande och en så varierad mängd vetenskaplig forskning utförs för offentlig räkning, såväl inom abstrakt teori som inom teknologi«.¹⁵

Myten om en högre demokrati

Sett mot bakgrund av dessa (överdrivna) förhoppningar, är det kanske inte så förvånadsvärt att de intellektuella började att se ting i Stalins Ryssland som inte existerade i sinnevärlden. Vi har ovan pekat på att de intellektuellas motiv för sin »omvändelse« var dubbeltydig: Den innehöll dels en moralisk indignation baserad på solidaritet med de undertryckta, dels ett hat mot de styrande i väst för att dessa inte visste att rätt uppskatta de intellektuellas kvalifikationer och förtjänster. I det att Stalins Ryssland tycktes innehålla ett löfte om en lösning på den andra typen av problem, varför skulle den inte också kunna lösa också det första problemet? Vad var det egentligen som hindrade ett samhälle

Sidney (1859-1947) og Beatrice Webb (1858-1943). Fremtrædende medlemmer af det engelske Labours venstrefløj. Skrev i 30'erne meget positivt om sovjetkommunismen.

av sovjetisk typ från att, utöver skänka trygghet och ära till de intellektuella, också skapa social rättvisa?

Därutöver innehöll avståndstagandet från den västliga civilisationen också, som vi pekade på ovan ett dilemma. En stark regering, dvs. en regering som inte hämnades av demokratiska fri- och rättigheter och individernas rättsskydd, och som samtidigt tycktes tildela vetenskap och kultur ett stort värde, lovade gott för de intellektuellas sysselsättningsmöjligheter. En sådan regering betydde ordning och trygghet, den eliminerade den osäkra framtid som var så karaktäristisk för situationen i väst. Denna visshet förömrades dock av tanken på vad som egentligen skulle hända när man inte längre hade de liberala och demokratiska fri- och rättigheterna. Innebar detta inte stora risker för maktmissbruk från de regerandes sida? Hur kontrollerar man egentligen en okontrollerbar regering?

Myten om att Stalins Sovjet representerade en »högre demokrati« kan ses som ett slags svar på dessa två problem. Att det var frågan om en högre demokrati betydde för det första att man *inte behövde* de liberala- och demokratiska friheterna. Dessa friheter var ju enbart av »negativ« karaktär, dvs. deras funktion var att skydda individerna mot statsmakten och utöva kontroll över rege-

ringen. Denna skydds- och kontrollfunktion hade emellertid ingen mening i ett samhälle som styrdes utifrån »allmänna« intressen, snarare än »privata« intressen. Tvärtom skulle existensen av sådana rättigheter betyda att de regerande skulle förhindras att konsekvent styra utifrån de »allmänna« intressena, i det att de skulle behöva ta hänsyn till »privata« intressen.

Det enda problemet var här hur man kunde veta att de regerande nu verkligen styrde utifrån de »allmänna intressena«. Lösningen bestod här i att helt enkelt hävda att de regerande använde sig av vetenskapliga kriterier. Och just så betraktade man också Stalins Sovjet: Det var ett vetenskapligt styrt samhälle. Kommunistpartiet betraktades som »en professionell association vilken frivilligt kvalificerade sig« för att »erbjuda ledning i offentliga affärer«, analogt med varje annan organiserad vetenskaplig profession« och »den politiska vetenskapen intar platsen för det valjippo som kallas politik i de västliga staterna«. ¹⁶ Denna tanke fick speciellt stor utbredning i Storbritannien där en rad framträdande naturvetenskapsmän, under ledning av J.D. Bernal initierade en rörelse som fick stort inflytande i brittisk naturvetenskap. Slagordet var »vetenskap är kommunism« och det tycks som om rörelsen faktisk föreställde sig att Stalins Ryssland var en slags »vetenskaplig republik«. ¹⁷

För att kunna framhäva Stalins Sovjet som en »högre demokrati« måtte man emellertid också kunna argumentera för att det var ett ur moralisk synvinkel *rättvist* samhälle, dvs. att det var ett samhälle i vilket det inte längre existerade undertryckta, diskriminerade individer. Det viktigaste medlet för detta var, menade man, den medvetna uppfostran av individen, skapandet av ett »kommunistiskt medvetande«. Kärnan i detta kommunistiska medvetande är föreställningen om den allmänna, obligatoriska arbetsplikten, vilken är huvudgaranten för den sociala jämlikheten. »Att sysselsätta sig med socialt nyttigt arbete, i enlighet med förmåga, är en universell plikt. Det är en distinkt nyhet i det sociala livet att det inte får vara något undantag från denna plikt i rikedomsbesittarens eller jordägarens favör, och heller inte till fördel för innehavaren av höga tjänster, eller de som har exceptionell intellektuell eller artistisk gåva eller förmåga.. det är detta som menas med det »klasslösa samhället«. Denna föreställning, baserar sig i sin tur på en moralisk skuld känsla, vilken »står i skarpaste kontrast med moralen i de kapitalistiska samhällena« i det att det är frågan om »en universell individuell skuld. Ingen individ uppnår vuxen ålder utan att ha ådragit sig en betydande personlig skuld till gemenskapen i vilken han har blivit född och fått sitt uppehälle och sin träning bekostad. Denna skuld skall han återbetala genom faktisk personlig tjänst genom handen eller hjärnen«. ¹⁸

Ömsesidigt bedrägeri

Vi har ovan skisserat de förväntningar som de progressiva intellektuella, vilka under 30-talet blev »omvända« hade till Stalins Sovjet. Som vi vet, lyckades

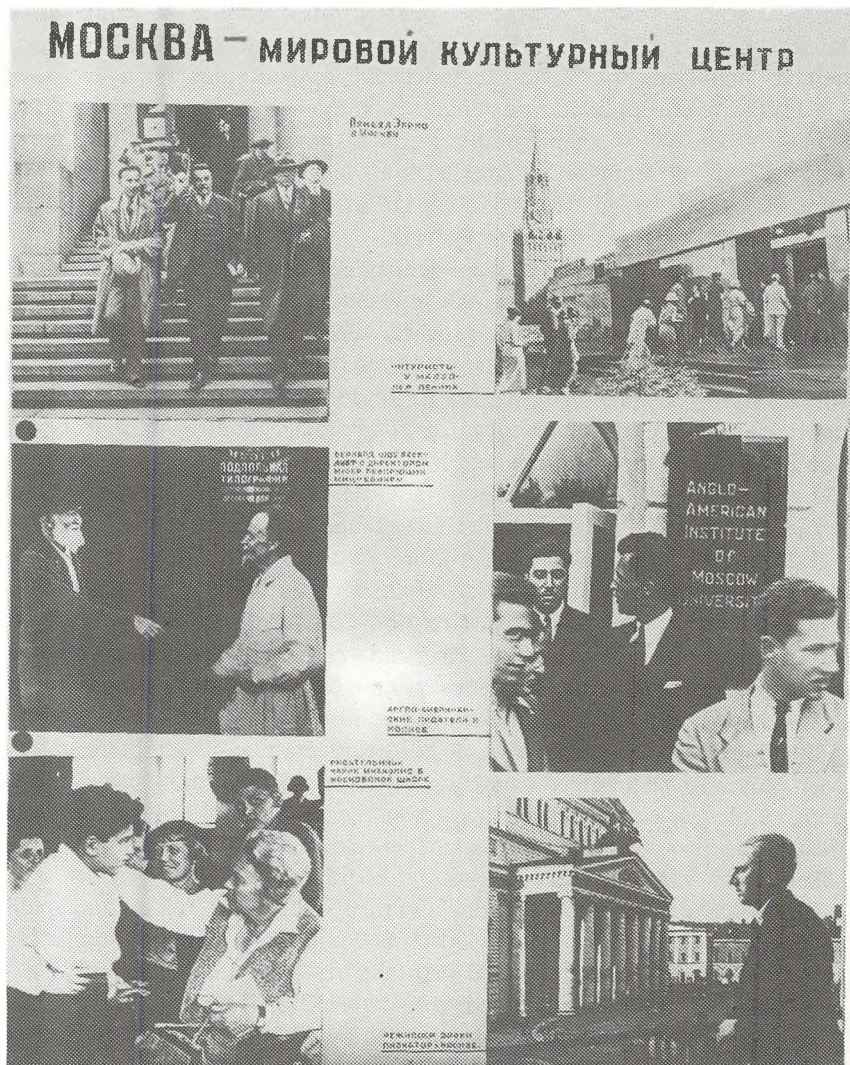
det dem att i sina besök i Sovjet i stort sett få dessa förväntningar uppfyllda. De såg det som de förväntade att se, dvs. utöver ett pulserande näringsliv och generösa anslag till författare och vetenskapsmän, såg de också en vetenskapligt baserad ledning och social rättvisa. De såg med andra ord inte att partiet, denna frivilliga professionella organisation som utbjöd sina tjänster som politiska ledare faktiskt hade upphört att existera som politisk kraft, och att den politiska scenen intagits av säkerhetspolisen under ledning av en liten klick kring Stalin. De genomskådade inte utrensningarna mot de gamla revolutionärerna, men trodde på fullt allvar att det var frågan om spioner och förrädare. De upptäckte inte att bönderna tvingats på knä genom en brutal terrorpolitik, att hela arbetslivet var genommilitariserat, att arrestationer ägde rum planmässigt i syfte att framskaffa den arbetskraft som det tack vare »profitens eliminering« rådde en sådan brist på o.s.v. De förstod med andra ord intet av vad som faktisk föregick i 30-talets Ryssland.

Hur skall man egentligen förklara denna märkliga blindhet? En möjlig hypotes kunde vara att de progressiva intellektuella under 30-talet hade bristande information om vad som egentligen föregick. Deras beundran av Stalins Sovjetsamhälle var därför uttryck för god tro, i det att de inte anade vad som ägde rum bakom kulisserna. De såg det som visades upp och intet annat, och därför hade de inte en jordisk chans att göra självständiga iakttagelser, som kunde bilda grundval för en annan bild av sovjetsamhället än den officiella. De progressiva intellektuella blev lurade, de var ett offer för de sovjetiska myndigheternas kamouflering eller förnekande av fakta.

Häri ligger otvivelaktigt en del av svaret på ovanstående fråga. De progressiva intellektuella blev otvivelaktigt lurade. I vissa tillfällen (ex.vis. den politiskt skapade hungersnöden i Ukraina 1932-33) var de inte ensamma om att vara ovetande om vad som hände. På grund av parti- och statsmonopolet över nyhetsförmedlingen, lyckades det myndigheterna att förtiga denna fruktansvärda katastrof.¹⁹ I andra tillfällen blev de föremål för selektiv lurendrejeri. (Potemkineffekten), dvs. alla kände till bedrageriet, utom de besökande.²⁰ Men utöver att bli lurade, för att de sovjetiska myndigheterna önskade att lura dem, så blev de också lurade för att de *själva* önskade att bli lurade. I detta tillfälle kan man tala om en slags »samspel« mellan myndigheterna och de besökande, det vi kunde kalla »ömsesidigt bedrägeri«.

De progressiva intellektuella som kom till 30-talets Sovjet, kom som »politiska turister« dvs. de kom i syfte att få vissa politiska trosföreställningar bekräftade. Dessa trosföreställningar utsprang ur den verklighet som de dagligen levde i hemma i väst och hade inte nödvändigtvis något med Sovjet att göra. När de progressiva intellektuella beslutade sig för att besöka Sovjet, så var det för att de *trodde* att Sovjet var ett framtidsland, att man där var på väg att realisera en »högre demokrati«. Då denna högre demokrati uppfattades som något odelat positivt och eftersträvansvärt, var man inte ute efter empi-

riska detaljer och personliga erfarenheter som eventuellt kunde få de intellektuella att tänka om, att förändra sina värderingar (i detta tillfälle att omvärdera sin syn på de liberala och demokratiska rättigheterna). Det man var ute efter var omvänt detaljer och iakttagelser, som bekräftade en i ens förmodan att denna »högre demokrati« var något »verkligt« och något »gott«.

Sovjettisk fremstilling af udlændinge på besøg i 30rne. Bl.a. ses Georg Bernard Shaw, der var meget »sovjetvenlig«. (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

Existensen av detta motiv var givetvis inte okänt för de sovjetiska myndigheterna (som är goda människokännare: det blir man om man dagligen styr folks liv i alla dess olika schatteringar) och då de kunde se vissa fördelar i att bekräfta de »politiska turisterna« i deras tro och förväntningar, lade man ned en viss möda och avsatte en icke obetydlig mängd av resurser för detta ändamål: Man byggde upp en turistorganisation, utbildade guider, organiserade speciella turer till vissa utvalda mönsterinstitutioner således att man säkrade sig att de besökande kom att bilda sig ett intryck som i övervägande grad var präglad av »framsteg« och »humanism«. Då myndigheterna i samhällena av sovjetisk typ suveränt råder över landets alla resurser var detta inget problem. Man behövde blott göra en koncentrerad insats på få områden, och resultatet utblev som regel inte.

Denna »teknik«, som Hollander kallar »selective exposure« löste dock blott ena halvan av problemet. Genom att konfronteras med mönsterinstitutioner fick de politiska turisterna en kollektion av sinnesintryck, som de kunde utfylla sina positiva förväntningar med. Men vad med de kritiska misstankar som de oundvikligen måste ha burit med sig? Vad med de iakttagelser som var ägnade att väcka obehag, olust, skepsis etc.? Såväl de sovjetiska myndigheterna som de politiska turisterna hade behov av att utveckla det ömsesidiga bedrägeriet ett steg vidare. Hade man sagt A, måste man också säga B. De positiva intrycken från mönsterinstitutionerna måste på något sätt kompletteras, således att det var möjligt för de politiska turisterna att slippa den brutala konfrontationen mellan teori och verklighet, mellan uppskrivna förväntningar och efterföljande deprimerande besvikelse.

Det sätt på vilket de sovjetiska myndigheterna löste detta problem är i sig själv värt beundran. Det är frågan om intet annat än ett psykologiskt mästerverk, som kommer att gå till historien som ännu ett uttryck för människans kolossala uppfinningsrikedom. De sovjetiska myndigheterna visste att de politiska turister som kom till deras land hade en, om än svag »predisposition«: Nämligen tendensen att »förtiga« sådana obehagliga fakta, och/eller »redefiniera« dem i en sådan kontext att det obehagliga sjönk i bakgrunden. Denna predisposition utsprang ur en slags omedveten »försvarsmekanism« hos de omvända intellektuella. De hade behov av att försvara sig mot mistanken om att de hade fel och att deras motståndare hemma hade rätt. Så länge de befann sig i hemlandet tenderade denna försvarsmekanism att fungera av sig själv. Ty på den ena sidan var ju misstanken om det obehagliga något vagt och oprecist. Det var inte något påträngande, något man kunde konstatera med egna ögon. Man kunde därför alltid avfärda sådana obehagliga upplysningar som fientlig propaganda, avsett att försvaga en i ens tro. På den andra sidan önskade man inte att göra det alltför lätt för motståndaren. Frågan om »fakta« är nästan alltid ett politiskt vapen i dagens sekulariserade värld, och därvid också något

som man är mycket påpasslig med. På denna punkt önskade man inte vika en punkt mer än nödvändigt.²¹

Problemet var, vad som skulle hända med denna försvarsmekanism, när man väl befann sig på platsen och därvid tvingades att konfronteras med det obehagliga på nära håll. Skulle den bryta samman? Det var för att lösa detta problem, som de sovjetiska myndigheterna utvecklade en slags »avväjande« manöver, det vi skulle kunna kalla »vänskapstekniken«. Denna har åtminstone tre dimensioner. För det första det vi kunde kalla »infantiliseringen«. Som besökande i ett land där en myndighetsinstans (såsom ex.vis den statliga turistorganisationen Intourist eller fackföreningarnas Centourist) står för organiserandet av hotell, mat, resor, institutionsbesök etc., ställer en eller flera flerspråkiga guider till disposition, sörjer för festliga sammankomster och liknande, blir besökaren bokstavligt »omhändertagen«. Berövad allt ansvar för den dagliga tillvaron, kan den besökande inte annat än låta sig, passivt, ledas runt från den ena aktiviteten till den andra. Han mister härvid all självständig initiativkraft. Psykologiskt är detta detsamma som att låta sig regrediera tillbaka till barnstadiet.²²

En annan aspekt, är det Hollander kallar »egomassage«, dvs. överdådiga välkomstceremonier, god mat, luxuösa hotellrum, bekvämliga transportfaciliteter, diskreta inköpscentra, personliga presenter och i vissa exceptionella tillfällen samtal/samvaro med högt uppsatta ledare. Den politiske turisterna, som redan börjat genomgå en infantiliseringsprocess, får här ytterligare en dos sövningsmedel. Egomassagen gör att han känner sig smickrad, hans upplevelse av välmåga berövar honom hans kritiska förmåga och hans skepsis börjar nu gradvis att omvandlas till oemotståndlig entusiasm. Jag skulle vilja påstå att få människor är så skapta att de inte åtminstone momentant låter sig infånga i denna känsla, i synnerhet om det är första gången och vistelsen är relativt kort. Ju längre vistelsen är, ju svårare blir det för myndigheterna att genomföra tekniken konsekvent (det blir alltför kostsamt).

Detta för oss över till den tredje aspekten av vänskapstekniken, nämligen det vi kan kalla den »psykologiska isoleringen«. Denna uppnås genom en påtaglig »överorganisering« av besöket, något som dels tar luften ur besökaren, fråntar honom energi att företa sig något på egen hand, dels hindrar honom från att komma i spontan, oförmedlad kontakt med befolkningen.²³ Därvid blir de personer som utsetts av myndigheterna att motta en, faktiskt de enda individer besökaren kommer i personlig kontakt med under sitt besök (förutom andra utläningar på hotellet). I den usträckning besökaren utvecklar några mer varma personliga känslor under sitt besök, så blir det som regel i relation till dessa representanter för myndigheter.

Den »psykologiska isoleringen« är det avgörande hindret för att bryta med infantiliseringsprocessen, och återfå sin självständighet och sin kritiska förmåga. Detta är förklaringen till att det som regel krävs flera och/eller längre

uppehåll för att »vänskapstekniken« skall upphöra att verka. Den progressiva intellektuelle som, efter att ha återfått sin tankeförmåga och kan se nyktert på tingen, trots detta fortsätter med att berömma Sovjet (eller undgå att offentligt kritisera landet) må förväntas ha andra motiv än »beundrarens«, dvs. den grupp av progressiva intellektuella vi här talar om. Det rör sig här oftast om personer som på ett eller annat sätt har »investerat« något av sitt liv i Sovjet, dvs. Sovjetforskare som är avhängiga av att få återkomma regelbundet för att kunna bedriva sitt yrke; folk i vänskapsföreningar för vem det infantila, privilegierade och isolerade livet i Sovjet blivit en livstil; eller slutligen partimedlemmar och funktionärer vilka så småningom lärt sig att identifiera sig med de regerandes tankegång.

Konklusion

Vi inledde denna artikel med att ställa frågan om man kan spåra några likheter mellan den »gamla vänsterns« beundran för 30-talets Sovjet och den »nya vänsterns« motsvarande beundran/entusiasm för Cuba, Kina, Kampuchea etc. på 60- och 70-talen. På detta kan man svara både ja och nej. Det finns en avgörande likhetspunkt, nämligen den uppblåsta myten om en högre demokrati, som man trodde och förväntade sig kunna finna i samhällene ifråga. Denna likhet skall i sin tur ses mot bakgrund av att det faktiskt är frågan om i stort sett samma skikt bland vilka denna myt tenderar att uppstå och frodas, nämligen de intellektuella. Detta förhållande reser visse intressanta frågor av mer generell karaktär om de intellektuella som social grupp: Deras hållningar, värderingar, föreställningar etc. Kort sagt: Är det tänkbart att de intellektuella tenderar att utveckla en egen, specifik ideologi, som svarar mot deras speciella sociala situation?

Det intressanta i detta sammanhang är att marxismen, som har varit den dominerande teorin/ideologin bland de progressiva intellektuella i det 20:e århundradet av någon underlig anledning aldrig har ställt sig denna fråga. Marxismen, som berömmar sig för att vara »materialistisk« när det gäller *andra* klasser och skikt (arbetarklassen, bourgeoisin etc.) tycks när det gäller sig själv vara närmast idealistisk i sin karaktär. Den framställer sin egen attraktionskraft som utspringande ur något rent teoretisk, en slags plötslig »insikt« i hur historien fungerar, hur det hela hänger samman. Detta är en uppfattning som rätta kritiserats på ett kraftfullt och övertygande sätt många gånger i litteraturen²⁴ utan att det dock synbarligen haft någon större effekt. Teorin om att intellektuella ansluter sig till marxismen blott och bart för att den är »sann«²⁵ fortsätter att dominera bland progressiva intellektuella kretsar.

Här reser sig med andra ord ett väldigt forskningsområde, där fantasi, djärvhet, nytänkande borde ha goda utsikter.²⁶ Detta för oss i sin tur över till de avgörande skillnaderna mellan den »gamla vänstern« och den »nya«. Ty

om det finns en avgörande sociologisk likhet mellan då och nu, så finns det samtidigt väsentliga historiska skillnader. I bägge tillfällen blev en grupp människor (intellektuella) djupt alienerade inför sitt eget samhälle, så alienerade att de var beredda att uppge de historiskt progressiva landvinningar som dessa samhällen uppnått (de liberala och demokratiska fri- och rättigheterna) till fördel för vad de trodde var en »högre demokrati«. Men arten av denna alienation var olika idet att den utsprang ur två historiskt helt olika konjunktu-
rer.

I det ena tillfället (30-talsdepressionen) utsprang de intellektuellas alienation ur en slags känsla av hopplöshet. De intellektuella hade förlorat tron på framtiden och de började därför att se sig om efter något radikalt nytt. Detta »nya« upptäckte man i marxismen (vilken närmast framstod som en slags »hoppets filosofi«), i kommunismen (vilken uppfattades som en »handlingens socialism«) och i Stalins Sovjet (vilken framstod som framtidens land).

Under 60- och 70-talet var det snarare »institutionssamhället« som de intellektuella reagerade emot. Den dominerande känslan var här inte så mycket hopplöshet som maktlöshet. Det man hatade, men som man samtidigt inte kunde påverka, var den tilltagande rationaliseringen av samhällets institutioner: Familjen, skolan, universiteten, arbetsplatserna, fängelserna, sjukhusen, ministerierna, armén, domstolarna och inte minst samhällets översta politiska institutioner, kärnan i den liberal-demokratiska staten, nämligen folkförsamlingarna. Hatet mot denna »byråkratiska disciplinering« var en stämning som gott svarade mot 60- och 70-talets förändrade situation. Jämfört med 30-talet var den marknad som de intellektuella skulle sälja sin arbetskraft på inte längre en »anarkistisk« marknad. Det var snarare frågan om en »stimulerad« marknad, en marknad som utsprang ur den välfärdsstatliga justering av marknadsekonomi som blev det faktiska resultatet av 30-talsdepressionens sociala och politiska konflikter.

En sådan »stimulerad marknad« hade förlorat en hel del av den tidigare »otrygghet« som den anarkistiska marknaden stod för. Till gengäld betydde detta att de typer av arbetsuppgifter som stod öppna för intellektuella tenderade att förlora något av sin tidigare charm. Kravet om »rationalitet« betydde en slags »planerad marknadsanpassning«, något som nödvändigtvis måste minska den intellektuelles autonomi. Denne blev i stigande grad själv en slags »byråkrat«, dvs. en intellektuell av vilken det förväntades att han skall utbilda sig till »expert« på ett begränsat område, snarare än att utbilda sig till en »lärd« person, en person med en allsidig utbildning, en utbildning som berikar och utvecklar hela personligheten. Det var denna utveckling (vilken förutspåddes redan av Weber) som förde till att de intellektuella i stigande grad blev alienerade inför de västliga politiska institutionerna på 60- och 70-talet (den period då den planerade marknadsanpassningen och stigande rationaliteten börjar att få markanta effekter på de högre utbildningsinstitutionerna). I

likhet med 30-talets intellektuella hatade man marknadsinstitutionerna, men grundvalen för detta hat var inte så mycket idén om marknadsinstitutionernas påstådda (makro)irrationalitet, som deras överdrivna (mikro)rationalitet. Marknaden förde till att mikrorationaliteten fördes till sin spets, och därvid hotade att frånta det intellektuella arbetet allt självständigt värde.

Det var detta som var bakgrunden för de »omvändelser« som äger rum bland de intellektuella under 60- och 70-talet. De intellektuella blev marxister i det att marxismen var ett sätt att bryta upplevelsen av maktlöshet. Om marxismen för de 30-talsintellektuella fungerade som en slags »religion«, så fungerade den för 60- och 70-talets intellektuella snarare som en »magi«. Att bli »omvänd« betydde här inte så mycket att åter se en mening med livet, att återfå hoppet till framtiden, men snarare att bli invigd i vissa mystiska formler, vars blotta uttalande tilldelades närmest en magisk kraft (m/v - arbetarklassen är utsugen, arbetarklassen gör motstånd, arbetarklassen organiserar sig; m/v:k/v-1 - profitkvoten sjunker, kapitalismen går mot sin slutliga kris, revolutionen är nära). Härvid fick de intellektuella plötsligt ett hemligt vapen, med vilket de kunde bekämpa sin egen känsla av maktlöshet. De »onda makterna« dvs. den planerade marknadspassningens rationalisering var inte allsmäktiga, de kunde hållas tillbaka genom återopande aven annan makt, *Kapitalet*.

Denna skillnad mellan 30-talets och 60-70-talets intellektuella förklarar också varför huvudparten av de intellektuella denna gång inte kände sig attraherade av de traditionelle kommunistiska partierna. Dessa tycktes ju på intet sätt vara medvetna om den stimulerade marknadsekonomens effekter vad gäller rationaliseringsprocesserna och deras disciplinerande effekt. De ställde frågan om lönerna, inte arbetsvillkoren i förgrunden för sin aktivitet. De gick in för centralisering, dvs. ökad disciplin, snarare än decentralisering. De gjorde sig inga större bekymmer om effekterna av nya energiformer (kärnkraft), ny teknologi, osv. kort sagt de förblev fångna i »rationalitetens logik«. Det förklarar också varför Sovjetunionen mötte så ringe popularitet under denna period, medan omvänt Cuba och Kina väckte så stor entusiasm. Ty det Sovjetunionen gjorde under 60- och 70-talet var ju att (om än i blygsam skala) söka ta itu med sin iögonfallande bristfälliga »mikrorationalitet« genom olika typer av ekonomiska reformer, med vissa marknadsinslag.

Dessa typer av reformer (vilka motiverades i termer av »världelagens« återinförande) uppfattades av de västliga intellektuella som en klar historisk reträtt, en regression, en utveckling *av samma typ* som den vilken ägde rum under motsvarande period i väst.²⁷ Omvänt tycktes det som om Cuba i början och mitten av 60-talet och Kina i slutet av 60-talet slog in på en annan väg. I stället för en utveckling mot »statskapitalism« sökte man där medvetet »bryta« mot världelagen (det cubanska budgetfinansieringssystemet) respek-

tive »bekämpa« den byråkratiska rationaliteten och disciplinen (»kulturrevolutionen«).

Studiet av 30-talets intellektuella reser också en tredje typ af problemställning. De omvändelser som ägde rum blev, med få undantag, inte särskilt långvariga. I USA skedde en markant förändring redan i mitten av 30-talet, i och med den nya demokratiska Roosevelt-administrationens tillträda. Den »new deal« som denna iscensatte återfödde hos huvudparten av de intellektuella tron på de västliga politiska institutionerna, det att den i ett slag bröt med den socialt orättfärdiga krispolitiken, samtidigt som den skapade massor av arbetstillfällen för intellektuella. I England finner vi snarare en slags desillusioneringsprocess i slutet av 30-talet, vilken blot delvis utspång ur den sovjetiska utvecklingen. Det republikanska nederlaget i Spanien och insikten att kriget när allt kom omkring var oundgåeligt var troligen viktigare för den stämmingsändring som ägde rum. I ingetdera av tillfällena var det emellertid frågan om en »reflekterad« förändring. Det föregick ingen »kollektiv självkritik« bland de intellektuella, således att de historiska lärdomarna kunde vidarebefordras till nya generationer (något som bl.a. manifesterade sig i USA där en stor grupp intellektuella inom främst underhållningsindustrin omvändes till stalinister strax efter andra världskriget).

Frågan är om samma sak håller på att hända idag. Det finns vissa tecken på att delar av den nya vänstern i slutet av 70-talet genomgick en tillnyktringsprocess, att man började ompröva de tidigare ståndpunkterna. Denna omprövning ägde dock i hög grad rum mot bakgrund av 60-70-talets situation, dvs. den stimulerade marknadsekonomis/välfärdsstatens politiska och sociala mönster (tilltagande rationalisering/disciplinering). Idag blåser vindarna som vi vet åt annat håll. Slagorden heter »nedskärningar« och »privatisering« av den offentliga sektorn. Kommer detta att betyda att vi denna gång kommer att uppleva en tredje typ av omvändelse, hur den så kommer att se ut? Är det med andra ord omöjligt för de intellektuella att lära av historien?

Noter:

- 1) Lewis A. Coser, *Men of Ideas*, The Free Press, 1965 s. 240.
- 2) Det är viktigt att påminna om att Kinas Kommunistiska Parti, i sin omedelbara reaktion på Chrustjovs »hemliga tal« var övervägande positiv till dennes uppgörelse med stalinismen. Tendensen till att försvara Stalin, utkristalliseras först senare, och skall ses i relation till de försämrade förbindelserna mellan Sovjet och Kina i slutet av 50-talet. Se här Trond Spurkeland, »Kinas Kommunistiske Partis analyse av Stalin-epoken og Krustsjov-regimet« i H. Ebbing m.fl., *Stalinismen - en marxistisk Kritik*, Gyldendal Norsk Forlag. 1974.
- 3) Se Stuart Samuels, »English intellectuals and politics in the 1930s« i P. Rieff (ed.) *On Intellectuals*, Doubleday & Company, 1969.
- 4) Fenomenet »beundran av Sovjetunionen« har beskrivits av bl.a. Coser op.cit.; Lewis S. Fe-

uer, »American Travelers to the Soviet Union 1917-32: The formation of a Component of New Deal Ideology« i ds *Marx and the intellectuals*, Anchor Books, 1969; Sylvia, R. Marguiles, *The Pilgrimage to Russia: The Soviet Union and the Treatment of Foreigners, 1924-37*, Madison, 1968. För en jämförelse av fenomenet med dess motsvarighet på 60- och 70-talense Paul Hollander, *Political Pilgrims, Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba 1928-78*, Oxford University Press, 1981.

Jag har i denna artikel i hög grad låtit mig inspirera av det material, som Hollander lägger fram, samtidigt som jag dock tar förbehåll för dennes ensidiga sätt att tolka detta material på. Enligt min mening kräver den intellektuella ärligheten att man gör en klar distinktion mellan kategorin »beundrare« och de andra kategorier som jag menar man också kan urskilja bland progressiva intellektuella i väst, nämligen det jag vill kalla »sympatisörer« respektive »kritiker«. Läser man Hollanders studie noggrant, visar det sig att han i praktiken baserar sig på de alternativa iakttagelser som utformats av sympatisörer och kritiker. I det att han vägrar att erkänna existensen av »pluralism« bland de progressiva intellektuella i väst (dvs. förekomsten av modstridiga, konkurrerande ståndpunkter) tenderar dock framställningen att få en övervikt av förkastande moralisering på bekostnad av resonerande analys. Det senare kräver av författaren en förmåga att åtminstone delvis »sympatisera« med sitt objekt, dvs. att identifiera någon värdering som man kan dela med den andre. Existensen av »pluralism« inom vänstern i väst är ett uttryck för att det faktiskt måste existera sådana typer av värderingar. I det ögonblick denna pluralism inte erkänns, omvandlas vänstern till något helt och hållet »främmande«. Vänstern uppfattes som något »totalitärt« och därmed också något som per definition har helt andra värderingar än dem som kommer till uttryck i västs politiska institutioner.

- 5) »In the 1930s, a great number of British and American intellectuals previously aloof from or hostile to Communism, suddenly »discovered« the Soviet Union. Beatrice Webb, who had previously considered the Russian revolution »the greatest misfortune in the history of the labor movement« fell in love with the Soviet Union. She and her husband saw there the emergence of a new civilisation that embodied, through its planning, its application of science to the reconstruction of society, its moral dynamism, and its puritanical morality, the emergence of a true welfare state. Harold Laski, previously the most consistent advocate of political pluralism and a champion of reason in politics, of gradualism and legal adjustment, suddenly lost confidence in democratic institutions and began to vaunt the virtues of Russian-style marxism. John Strachey, a former Labor M.P. wrote *The coming Struggle for Power*, a most able popularization of Communism, which contributes much to making it respectable in the West. Scores of young men fresh from Oxford and Cambridge, poets, novelists, and scientists, became for shorter or longer periods enthusiastic devotees of the Cult in Russia, even a liberal like E.M. Forster could consider at that time that Communism was the only political creed that offered hope for the future, although he himself would not be a Communist« (Coser op.cit. s. 233-4).
- 6) Se Arthur Koestler, *Pil i det blå*, Stockholm, 1966.
- 7) Coser op.cit. s. 236.
- 8) Koestler op.cit. s. 256 - 7.
- 9) Samuel Hynes, *The Auden Generation: literature and Politics in England in the 1930's*, London, 1976, s. 66. Cit. Hollander op.cit.
- 10) Jfr. följande formuleringar (cit från Hollander op.cit.): »Intellectuals believed that the Marxist diagnosis of dying capitalism was accurate, that history was on their side. There was a sense of purpose, of excitement of exhilaration in their commitment to politics. They felt they were on the offensive against war, fascism, and economic exploitation« (Granville Hicks, »How I came to Communism«, *New Masses*, september 1932). »Marxism did re-

store meaning and purpose to life by offering a sense of historical direction, and an organic version that dared to be monistic. In an age when all truths seemed relative and fragmentary, marxism could provide a rare glimps of the totality of existence, an exciting synthesis that broke down the classical dualism between self and society, idealism and realism, contemplation and action, art and life« (John P. Diggins, *The American Left in the Twentieth century*, New York, 1973, s. 116). Den religiösa undertonen är omisskännlig, och har givetvis med den profetiska tanken i marxismen att göra.

- 11) »Sherwood Anderson/en amerikansk socialist F.K./put to himself the question, »What is the difference between a Socialist and a Communist? and answered, »I guess the Communists mean it«. Lincoln Steffens, the grand old fighter against corruption, finally arrived at the conclusion that in Russia he had seen the future and it worked. »Nobody in the world« he said, »proposes anything basic and real except the communists«. (cit. Coser op, cit.s. 234).
- 12) Koestler op.cit. s. 260-1. Jfr. även följande formuleringar. (cit. från Hollander op.cit.): »The direction in the Soviet, from both the material and cultural standpoints, seems steadily and on the whole upward, and the problems those of growth. Elsewhere in the world the direction seems downward and the problems those of decay« (Corliss & Margaret Lamont, *Russia day by day*, New York, 1933)« I went round the Soviet Union in those rather rough, primitive and casual days when one saw very much of the difficulties..and yet there was no mistaking the sense of purpose and achievement.. in those days of trial. It was grim but great. Our hardships in England were less; they were deliberate and undergone in an assurance of building a better future« (J.D.Bernal: Gary Wershey, *The visible college : The collective biography of British Scientific Socialists of the 1930ths*, London, 1978); »Even today .. before a classless society has fully emerged, there is perceptible an exhilaration of living which finds no parallel in the world. To travel from the capitalist world into Soviet territory is to pass from death to birth« (John Strachey op.cit.) För en skönlitterär framställning, skriven helt och hållet i ovanstående anda, se Nordal Griegs roman *Ung må verden endnu være*.
- 13) E.Wilson, *Travels in two democracies*, New York, 1936, s. 212. Cit. Hollander op.cit.
- 14) Coser op.cit. s. 238.
- 15) Sidney & Beatrice Webb, *Soviet Communism: A new civilization*, Vol. II Longmans, Green and Co., 1936 (2nd ed.), s.1131-2.
- 16) *ibid*.s.1131.
- 17) »Dreaming of well ordered polity in which the key decisions would be on a scientific basis rather than in accord with the vagaries of the electoral process, they believed that the Soviet Union was the embodiment of those societies run by scientists and managers of whom Saint-Simon and Comte had dreamed in their day, Comte had believed that in the »stage of positive science« politics would become a sort of applied physics. Freedom of conscience would no longer play a progressive part because it would be absurd to oppose a scientifically managed state, just as it would be absurd to oppose a scientifically established law of nature. The british followers of Bernal, in their rationalism run amok, following in Comte's footsteps«. Coser op.cit.s. 238.
- 18) S. & B. Webb. op.cit. s. 1125-6, 1136.
- 19) Arthur Koestler, en av de få utländska journalister som med egna ögon upplevde denna hungersnöd skriver om detta: »Jeg tilbragte Vinteren 1932-33 hovedsagelig i Kharkov, Ukrainas hovedstad. Det var den katastrofale Vinter efter den første Kollektiviseringsbølge over landet. Bønderne havde dræbt deres kvæg, brændt eller skjult deres Afgrøde og døde af sult og Tyfus. Antallet af Døde i Ukraina alene vurderes til to Millioner. At rejse gennem

landet var som at løbe Spidsrod. Jernbanestationerne var omgivet af tiggende Bønder med opsvulmende Hænder og Fødder, Kvinder holdt forfærdelige Børn op mod Kupevinduerne med enorme, rokkede hoveder, med lemmer som Tændstikker, opsvulmede, udstående maver. Udenfor mit Hotelvindue passerede Begravelsestog Dagen lang. Elektricitetsforsyningen i Kharkov var brudt sammen; der var ikke Lys i Byen, Sporvognene kørte kun i en enkelt time for at bringe Arbejderne til fabrikkerne og hjem igen. Der fandtes hverken Brænde eller olje i Byen, og vinteren var selv efter Ukrainske forhold meget haard med Temperaturer paa minus tredive grader. Livet syntes at være gaet i Staa; hele maskinriet stod på sammenbruddets Rand.. hver morgen læste jeg i Kharkov Kommunisten om Planproduktioner der havde naaet det fastsatte Maal eller overgået det, om Kappelstrid mellem fabrikernes Stødtropper, om den røde Fanes Pris, om nye gigantforetagender i Ural, og saa videre. Fotografierne viste enten smilende, unge Mennesker med Fane i Haanden eller en malerisk Gamling fra Usbekistan, der altid smilte og altid var ved at lære at læse. Ikke et ord om den lokale Hungersnød, om Epidemierne eller om hele Landsbyers Uddøen. Den Kendsgerning at der ingen Electricitet var i Kharkov blev ikke engang nævnt i Kharkov-Avisen. Man fik følelsen af en drømmelignende Uvirkelighed. Aviserne syntes at tale om et ganske andet Land«. (Arthur Koestler, *Yogien og Kommisæren*, Samlerens Forlag, 1947, s. 158-9).

- 20) För ett groteskt exempel, se den amerikanske vicepresidenten Henry Wallace och professorn vid John Hopkins University, Owen Lattimores besök i ett sovjetiskt arbetsläger 1935 (Hollander, op.cit.) Jfr. även Informations pressreportage från Moskva-olympiaden 1980.
- 21) Dette förklarar ex.vis varför det tog så lång tid för de progressiva intellektuella att officiellt medge existensen av straffarbetsläger i Sovjet. Själva förekomsten av arbetsläger var känt redan i början av 30-tallet, men då de definierades som »uppfostringsanstalter« med en övervägande »human« karaktär, väckte kunskapen om dem inte någon större moralisk indignation. Senare, under andra världskriget, blev man klar över hur det verkligen förhöll sig, bl.a. genom sovjetiska avhoppare. Provästliga organisationer började nu att intressera sig för ämnet. ILO utpekade en undersökningskommission och det skrevs böcker om ämnet. Trots detta skulle det gå många år, innan man (mer eller mindre motvilligt) erkände att det låg en kärna av sanning i allt detta snack. Närmare bestämt tog det mer än *semton* (!) år, efter att de första rapporterna strömmade in innan man (inofficiellt, jfr. Chrustjevs »hemliga tal.«) erkände den brutala sanningen. Det bör tillfogas att denna typ av försvarsmekanism inte blott existerade hos de uttalade »beundrarna« av Sovjet på 30-tallet, men också hos den grupp som jag ovan kallat »sympatisörer«: Det var den grupp som inte hade några illusioner om Sovjet som sådant, men som ändå menade att Sovjet hade en positiv funktion att spela i världspolitiken, i kampen mot de onda/dåliga krafterna (fascismen, USA-imperialismen). Oenighet på denna punkt ledde som bekant till brytningen mellan Sartre och Camus strax efter andra världskriget (för en skönlitterär beskrivning av det dilemma som Camus ställdes inför, innan han tog sitt steg, se Simone de Beavoir *Mandarinerna*, speciellt del II, *Henry*).
- 22) »The delegate is always cared for by an organization. He isn't supposed to - no he isn't allowed to worry about anything. Usually he receives a personal guide who functions as translator, nanny and watchdog. Almost all contact with the host country is mediated through this companion, which makes distinct the delegates segregation from the social realities surrounding him. The companion is responsible for the travellers program. There is no travelling without a program. The guest may express his wishes in this respect; however he remains dependant on the organization that invited him. In this respect he is treated though he were still under age. The combination of being spoiled and impotent is reminiscent of infantile situations« H.M. Enzensberger, »Tourists of the revolution« in *Consciousness Industry*, New York, 1974 (cit. Hollander op.cit.).

- 23) Det är mot denna bakgrund man skall se den viktiga roll som »guiden« spelar i samhällena av sovjetisk typ. Utöver att ta musten ur besökaren, genom »överorganisering«, skall han genom sin närvaro säkra eller minimera risken av spontana kontakter. »A major task of the guide, was the segregation of the visitors from the natives and the forestalling of spontaneous unplanned or accidental encounters«. (Hollander op.cit. s. 384).
- 24) Se ex.vis Karl Popper, *The open society and its enemies* Vol.II (1:a uppl.1945), Lewis S. Feuer, *Marx and the intellectuals*, Anchor Books, 1969 och Alvin W. Coser, *The future of intellectuals and the Rise of the New Class*, MacMillan, 1979.
- 25) Jfr. Lenin, »The three sources and the three component parts of marxism« i *Collected Works*.
- 26) För ett första, halvdjävrt steg, se Michael Löwy, *Georg Lukacs - From romanticism to bolshevism*, Norfolk, 1979. Löwy håller sig inom en marxistisk ram (dvs. han fortsätter att uppfatta marxismen som »sann«), men detta hindrar honom inte att på ett mycket sensibelt sätt urskilja vad det egentligen är som får marxismen att framstå som så attraktiv för just (progressiva) intellektuella. Jag har försökt att vidareutveckla Löwys ansats, från en mer kritisk utgångspunkt i del III av min avhandling *Den paternalistiska andan* (Aalborg 1983).
- 27) Detta var den inre logiken bakom de flesta »statskapitalismteorier« från denna period.

Summary

The Myth of a Higher Democracy

Within in New Left the Question of democracy and socialism has often been raised in an implicit and unreflecting manner. The New Left has seen its own basic evaluations as something which was not an issue, far less something that could be scientifically examined. In other words the attitudes of the Left have operated as an ideology in exactly the same way as ideologies operate within the working class, the middle class, etc. In order to break with this ideological pattern of thought we should try to identify the social group whose interests and values are expressed in theory, organization, (foreign) political orientation. The present article can be seen as a case-study within the framework of this methodological approach. It has its main focus on the »Old« Left (that of the 30ies) and attempts to discuss the content of and the reasons for the unqualified admiration of Stalins's Soviet Union on the part of this Left. Furthermore, on the basis of a comparison between the New and the Old Left's attitudes to societies of the Soviet type, the article stresses the importance of studying the role played by a) intellectual, b) historical trends, and c) differing experience of generations in the shaping of Left wing thought.

Demokratiet i Danmark - Socialdemokratisk set.

Af Karin Hansen og Lars Torpe.

»En socialisme der ikke hviler på demokratisk grundlag er umulig ... Lige så meningsløs er ret beset et demokrati, der ikke er socialistisk«. (Gustav Bang, 1901)

»I nogen grad er de to ord - demokrati og socialisme - udtryk for det samme.

For mig er socialisme det konsekvent gennemførte demokrati«. (Anker Jørgensen, 1980)

Sammenhængen mellem demokrati og socialisme har tilsyneladende en stærk ideologisk tradition i Socialdemokratiet. Det politiske demokrati er ikke fuldstændigt uden det sociale og økonomiske demokrati, og det sociale og økonomiske demokrati må uafviseligt forbindes med det politiske demokrati.

Sådanne generelle og abstrakte formuleringer vil formentlig kunne skaffe tilslutning hos alle socialdemokrater. Nu som tidligere omfatter det socialdemokratiske demokratibegreb andet og mere end det politiske demokrati, samtidig med at begrebet har et såvel organisatorisk, institutionelt som et substantielt indhold af »lighed frihed og solidaritet«. Herved adskiller det socialdemokratiske demokratibegreb sig - nu som før - fra det liberale demokratibegreb.

Selv om der på denne måde - og på de overordnede formuleringers plan - kan spores kontinuitet i den socialdemokratiske udvikling fra Gustav Bang til Anker Jørgensen, så vil en nærmere behandling og konkretisering af begreberne demokrati og socialisme vise afgørende forskelle ikke blot i Socialdemokratiets forståelse af begreberne, men også i den socialdemokratiske form for praktisering af dem.

En af nøglerne til en forståelse af disse forskelle - og af Socialdemokratiets udvikling i det hele taget - ligger i Socialdemokratiets opfattelse af det politiske demokrati som et parlamentarisk demokrati og i dets politiske praksis inden for de politisk parlamentariske institutioner.

Gennemførelsen af det politiske demokrati har ikke blot været en idealfordring for Socialdemokratiet. En demokratisering af den konstitutionelle, parlamentariske stat efter princippet »one man, one vote, one value« ville tillige være ensbetydende med en styrkelse af Socialdemokratiets position i parlamentet. Og for socialdemokratiet var en styrket position i parlamentet ligefrem proportional med en styrket position i samfundet. Socialdemokratiet har

aldrig set nogen klasse-mæssige skranker eller begrænsninger i en parlamentarisk demokratisk stat.

Derfor har parlamentet altid været det centrale omdrejningspunkt i den Socialdemokratiske strategi. Det er herigennem den folkelige bevægelse skal - og skulle - omsættes til politisk magt.

Vi skal i denne artikel ikke beskæftige os med demokrati-socialisme-problematikken, men derimod begrænse os til at belyse det politiske demokrati - socialdemokratisk set.¹ Heri ligger to sammenhængende omend forskellige sæt af problemstillinger.

For det første, spørgsmålet om Socialdemokratiets udvikling i forhold til det parlamentariske demokrati (hvis centrale kendetegn er valg af politiske repræsentanter til parlamentet gennem almindelige frie, og lige valg samt det, at regeringen udgår af parlamentet/folkerepræsentationen, - de politiske frihedsrettigheder vil ikke blive særskilt behandlet i denne sammenhæng). Vi vil her ikke så meget focussere på den rene idemæssige udvikling som på forholdet mellem Socialdemokratiet, den socialdemokratiske strategi og politik, og det parlamentariske demokrati. Hvordan opfatter Socialdemokratiet det parlamentariske demokrati, og hvilke ændringer har fundet sted i denne opfattelse? Hvilken rolle har det parlamentariske demokrati spillet for den socialdemokratiske strategi og politik?

For det andet, spørgsmålet om den socialdemokratiske strategi og politik indvirken på det parlamentariske demokratis udvikling. Hvad har den socialdemokratiske strategi og politik betydet for det parlamentariske demokrati?

Den første problemstilling vil blive behandlet med relation til den historiske udvikling frem til og med 30'erne. Den anden problemstilling med relation til efterkrigstiden. Disse historiske perioder er ikke »tilfældigt« valgt i forhold til problemstillingerne. De udgør problemstillingsmæssigt set to forskelling perioder.

Vi vil i artiklen søge at argumentere for flg. hovedsynspunkter:

1) Med mellemkrigstiden som central brudflade ændres socialdemokratiets forhold til det parlamentariske demokrati på to områder: a) fra at være påvirket af et Rousseausk folkesuverænitetideal bevæger Socialdemokratiet sig til en position, hvor suveræniteten entydigt bliver placeret i parlamentet. Det politiske demokrati bliver lig med det repræsentative parlamentariske demokrati. b) fra primært at opfatte det parlamentariske demokrati som et middel til politisk indflydelse og på længere sigt som en mulighed for at opnå et socialistisk flertal i befolkningen og i parlamentet - og herigennem vinde socialismen - anlægger Socialdemokratiet et andet syn på det parlamentariske demokrati. Dets værdi bliver knyttet til at mediere de forskellige interesser i samfundet via forhandling og kompromis. Den overgribende norm for det parlamentariske arbejde bliver for Socialdemokratiet »det samarbejdende fol-

kestyre«. Det sociale og økonomiske demokrati skal ikke længere vindes over det parlamentariske demokratis socialistiske flertal. Det skal nu i stedet vindes over det parlamentariske demokratis samarbejdende folkestyre. Disse ændringer sker dels i sammenhæng med en stigende parlamentarisering af Socialdemokratiet og den socialdemokratiske politik, dels i sammenhæng med den klassesamarbejds politik, der udformes i forlængelse heraf.

2) Den udstrækning af det politiske demokrati til det økonomiske og sociale område, som Socialdemokratiet satte sig som opgave med formuleringen af efterkrigstidens velfærdsstrategi, fører over den velfærdsstatslige udvikling til en afpolitisering, afparlamentarisering og statsliggørelse/statslig institutionalisering af politikken og dermed til en reel svækkelse og underminering af det parlamentariske demokrati. En underminering som formidles over dels det parlamentariske demokratis udvikling som et samarbejdende folkestyre - dels den velfærdsstrategiske omformning af staten til en velfærdsstat - en »offentlig sektor«.

Dvs. den velfærdsstrategiske form for gennemførelse af det sociale demokrati, som for Socialdemokratiet var en forudsætning for ikke blot det politiske demokratis fulde realisering, men også for dets bevarelse, bliver ensbetydende med det selv samme politiske demokratis erosion.

Den velfærdsstatslige afparlamentarisering og statsliggørelse af politikken rejser påny det politiske demokrati som problem for Socialdemokratiet. Hvordan Socialdemokratiet har reageret på den nye politiske demokratiproblematik, som partiet selv har - om ikke skabt - så på afgørende vis været med til at skabe, vil vi tage op antydning- og afslutningsvist.

Fra direkte folkelig deltagelse til repræsentativt demokrati

I den for Socialdemokratiet centrale kamp for det politiske demokrati blev gennemførelsen af det parlamentariske princip i 1901 og udvidelsen af stemmeretten ved grundlovsændringen i 1915 opfattet som væsentlige sejre.² De var dog ikke tilstrækkelige til at tilfredsstille Socialdemokratiets krav til et politisk demokrati. Landstinget bestod fortsat og valgretsalderen var i Socialdemokratiets øjne stadig for høj (25 år). Hertil kommer, at Socialdemokratiet ønskede en langt stærkere markering af »folkesuveranitetetsprincippet« i forfatningen. Folket skulle have mulighed for løbende direkte at deltage i og kontrollere den parlamentariske beslutningsproces. Socialdemokratiet forestillede sig, at dette kunne ske gennem hyppige folkeafstemninger - nærmest efter svejtsisk forbillede. Sådanne tanker var allerede blevet formuleret i 1888-programmet,³ og i 1913-principprogrammet kræves der »folkeafstemning i vigtigere spørgsmål og forslagsret for befolkningen«.⁴

En egentlig konkretisering heraf sker imidlertid først i 1920 direkte foranlediget af den grundlovsrevision, som genforeningen med Sønderjylland nødvendiggjorde, men samtidig utvivlsomt inspireret af den politiske udvikling i Europa i forlængelse af verdenskrigen.

Selve forslaget til en ny grundlov indeholder ikke overraskende en afskaffelse af monarkiet, en afskaffelse af landstinget og en sænkning af valgretsaldere. Men det interessante ved forslaget er i denne sammenhæng dets bestemmelser om folkeafstemning. Socialdemokratiet foreslår, at vedtagne lovforslag (bortset fra finansloven) skal kunne forelægges vælgerne til afgørelse såfremt 50.000 kræver det, og at 10.000 vælgere skal kunne begære et på rigsdagen fremsat forslag til folkeafstemning såfremt mindst 1/4 af folketingets medlemmer står bag forslaget. Folkeafstemningen vil da træde i kraft, hvis lovforslaget ikke er blevet gennemført i den følgende rigsdagssamling.⁵

I en pjece »Parlamentarisme og diktatur« motiverede Stauning forslagene om folkeafstemning med, at de ville sikre befolkningens interesse for offentlige anliggender samt udvikle dens dømmekraft og ansvarsfølelse.⁶ Stauning er her på linie med tidligere formuleringer om Socialdemokratiets interesse i en aktiv og direkte demokratisk deltagelse. Her lå midlet til en højnelse af befolkningens politiske kultur.⁷ I samme pjece slår Stauning iøvrigt meget stærkt til lyd for at styrke »sagkundskabens« rolle i lovgivningsprocessen. Dels ved at knytte økonomer og lægfolk til det forberedende lovgivningsarbejde (altså bryde juristernes »monopol« i statsforvaltningen). Dels ved at foretage »rådslagninger med repræsentanter for de kredse, der må anses særlig interesserede«. Stauning havde her først og fremmest repræsentanter for de forskellige erhverv i tankerne.⁸

Det fremgår af selve grundlovsforslaget og også af Staunings pjece, at det politiske demokrati i sin repræsentative udformning ikke er den eneste tænkelige form for politisk demokrati. Demokrati er for Socialdemokratiet endnu ikke identisk med parlamentarisk demokrati.

Endnu i slutningen af 20'erne fastholdes dette synspunkt af K.K. Steinche, idet han i indlæg i dagspressen henviser til partiets grundlovsforslag og til argumentationen herfor.⁹ Men det er, så vidt vi ved, også sidste gang, der af en fremtrædende socialdemokrat skelnes mellem det parlamentaristiske demokrati og et mere »ideelt« politisk demokrati med direkte demokratiske elementer.

Efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland i 1933 og den begyndende politiske polarisering i Danmark, går Socialdemokratiet ud i et aktivt forsvar for demokratiet. »Demokrati« bliver her stillet overfor »diktatur« i henholdsvis den fascistiske og den kommunistiske variant. Og med »demokrati« forstås Socialdemokratiet nu entydigt den eksisterende parlamentarisk demokratiske styreform (dog minus landstinget og med valgretsudvidelse).

I forbindelse med de fornyede grundlovsdiskussioner i slutningen af 30'er-

ne stilles der da heller ikke længere spørgsmålstejn ved det parlamentariske demokrati. Og fra at være principielt tilhænger af folkeafstemninger stiller Socialdemokratiet sig nu særdeles skeptisk til dette middel. I regeringens udspil til grundlovsændring blev spørgsmålet om folkeafstemning kun rejst som en mulighed, såfremt et flertal i folketinget ønskede at lægge en bestemt sag ud til vælgerne afgørelse. Og kun fordi de konservative ønskede en folkeafstemningsparagraf som mindretalsbeskyttelse, blev der i det endelige forslag indføjet en bestemmelse, der gjorde det muligt for et kvalificeret mindretal i rigsdagen at kræve en lovvedtagelse til folkeafstemning.¹⁰

Det grundlovsforslag, som kom til folkeafstemning i 1939 og som ikke samlede tilstrækkeligt mange ja-stemmer, blev af socialdemokratiet betegnet som »en virkelig fri forfatning, hvor enhver form for privilegier og skel mellem vælgerne er ophævet«. ¹¹ Grundlovsforslaget opererede ganske vist stadig med et to-kammersystem, men begge kamre skulle fremover vælges »på een valgdag og af samme vælgerkorps«. Valgretsaldere blev foreslået nedsat til 23 år.

Tanken om folkeafstemningsmuligheden som en mindretalsbeskyttelse blev gentaget ved grundlovsforhandlingerne i begyndelsen af 50'erne. Også her viste Socialdemokratiet sig som det parti, der var mest kølig stemt overfor den mulighed,¹² og man forsøgte derfor at stramme kravene for, at et vedtaget lovforslag skulle kunne væltes ved en folkeafstemning.

Fra at være principiel tilhænger af folkeafstemningsmuligheden drejer Socialdemokratiet til at være imod. Hvorfor? For Socialdemokratiet måtte det naturligvis spille en rolle, hvilken funktion et folkeafstemningsinstitut ville få. Hvor folkeafstemningen i partiets forfatningsforslag i 1920 havde et offensivt præg, dvs. kunne bruges til at mobilisere arbejderklassen omkring et bestemt spørgsmål, så frygtede Socialdemokratiet den forhalende og konserverende funktion, folkeafstemningsinstituttet som mindretalsgaranti kunne få. Men det er uden tvivl ikke hele forklaringen.

Når Socialdemokratiet generelt i modsætning til tidligere stiller sig så fast på det repræsentative demokratis grund, så hænger det også sammen med 30'ernes politiske udvikling. I den Socialdemokratiske partihistorie anføres det således, at Socialdemokratiet var betænkelig ved at give for let adgang til folkeafstemninger, fordi sådanne kan »undergrave muligheden for et fast styre og et fast lovgivningsarbejde«. ¹³ Hvad der siges er, at hensynet til den folkelige politiske deltagelse kan komme i modstrid med hensynet til den politiske stabilitet. Og at Socialdemokratiet da må satse på stabiliteten. M.a.o. *folkestyret* kan komme i modstrid med *folkestyret*, og den socialdemokratiske løsning på modsigelsen bliver, at kun folketinget og regeringen bør have initiativ - og beslutningsret imellem valgene.

Det var vel en Socialdemokratisk lære fra 30'erne, at netop det »faste styre« i Danmark var væsentligt medvirkende til at »stormløbet på demokratiet« ikke som i andre lande med svage regeringer førte til politiske omvæltninger.¹⁴

Men hertil skal føjes, at den større vægtlægning på folketingets og regeringens handleduelighed også svarer til en generel ændret opfattelse af folketingets rolle og betydning i den socialdemokratiske politik og strategi.

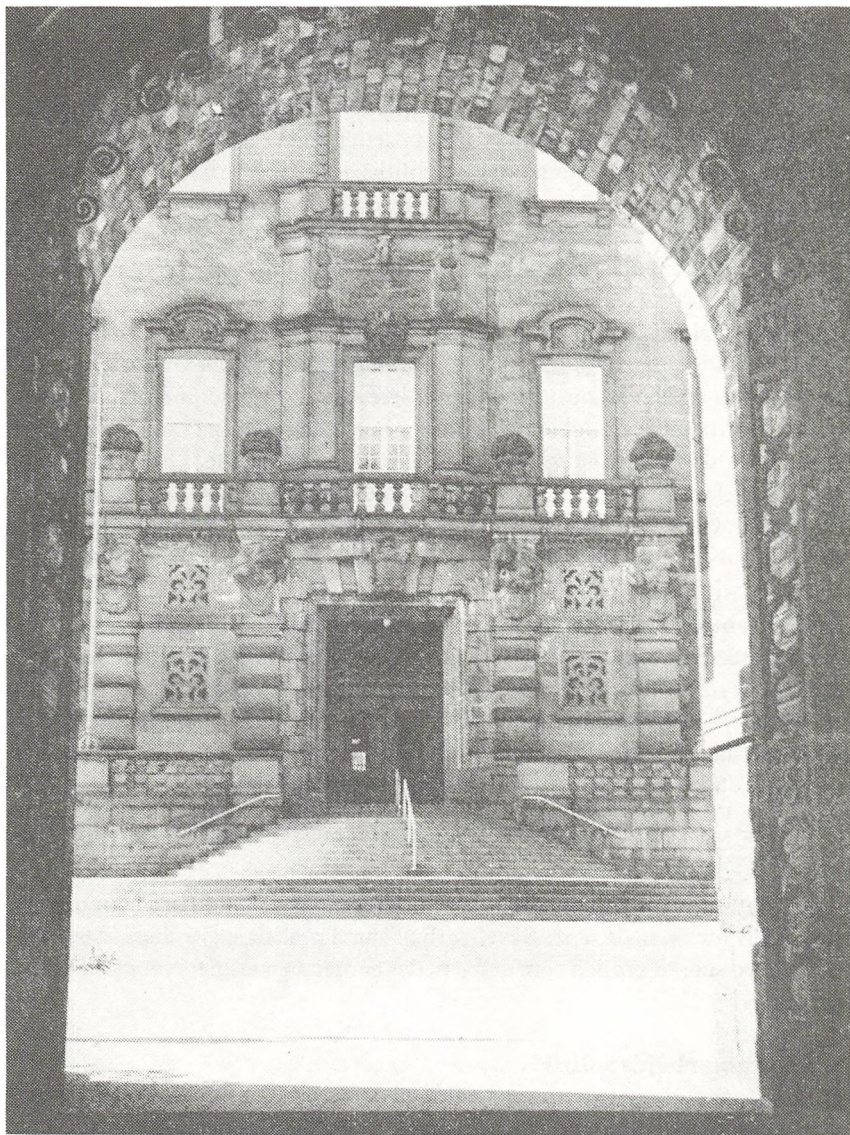
Fra det socialistiske flertal til det samarbejdende folkestyre.

Den strategi, som blev dominerende i 2. Internationale, og som blev signeret af Karl Kautsky,¹⁵ kan betegnes som parlamentarisk i den forstand, at den lægger afgørende vægt på at gennemføre det parlamentariske demokrati og vinde et socialistisk flertal i parlamentet. Den socialistiske omformning af samfundet vil herefter kun være en formalitet. Som Kautsky så det, vil den kapitalistiske udvikling af sig selv frembringe en tilstand, hvor proletariatet er den største samfundsklasse. Problemet kan derfor afgrænses til en omdannelse af befolkningsflertallet til et Socialistisk parlamentsflertal. Den politiske organisering omkring valgene og i forbindelse med den parlamentariske-politiske kamp betragtes her som afgørende redskaber i sammensvejsningen af arbejderklassen til en »klasse für sich«. Følgelig forholdt man sig også i 2. Internationale afvisende til regeringskoalitioner med andre partier. Regeringsdannelse måtte afvente det absolutte flertal. Indtil da bliver parlamentets funktion dels at udgøre et forum, hvor arbejderklassen igennem sine repræsentanter kan gøre sin indflydelse gældende, dels en platform for det videre arbejde for det socialistiske flertal.

Selv om den teoretiske og strategiske diskussion i 2. Internationale kun reflekteredes svagt i det danske Socialdemokrati, så placerede partiet sig faktisk på linie med den dominerende strømning i Internationalen. Det skete mest udtalt på kongressen i 1908, hvor Socialdemokratiet besluttede sig for at afvise enhver tanke om at deltage i dannelsen af en regering før partiet havde opnået det absolutte flertal i folketinget,¹⁶ men også i opgøret med den Bernsteinske revisionisme omkring århundredskiftet havde Socialdemokratiet sluttet op bag den dominerende strømning i Internationalen.¹⁷ Der var dog samtidig kræfter i partiledelsen, der trak i en anden retning. Således havde Borgbjerg forud for kongressen i 1908 åbent plæderet for et kommende regerings samarbejde med de Radikale,¹⁸ Senere skulle også Stauning komme til at trække i den retning. Og det blev da også partiledelsen, der kom til at trække det længste strå.

1908-beslutningen blev gradvist, men støt undergravet. Det politiske samarbejde med de Radikale blev stadig tættere, og i 1916 indtrådte Stauning i den radikale regering og blev siddende frem til 1920. Under Venstre-regeringen i 20'ernes begyndelse udsendte Socialdemokratiet klare signaler om, at partiet var at opfatte som et regeringsalternativ også uden at have op-

nået det absolutte flertal. Den praktiske opfølgning heraf skete med dannelsen af den socialdemokratiske mindretsregering i 1924 og den socialdemokratisk-radikale regering i 1929. Socialdemokratiet havde hermed endegyldigt forladt 1908-beslutningen.

Socialdemokratiets indgang til parlamentet.

Disse begivenheder udtrykker en stigende parlamentarisering af Socialdemokratiet.¹⁹ Hermed mener vi dels en forskydning af politikken og den politiske focus fra samfundet til parlamentet/staten, dels at politik i stigende omfang identificeres med parlamentarisk politik og afgrænses til en opgave for de valgte repræsentanter at udforme.

Skønt Socialdemokratiet længe havde sat folketinget i centrum for sine politiske aktiviteter, så sker der i forbindelse med regeringsdannelserne en yderligere koncentration af partiets ressourcer omkring rigsdagsarbejdet. Med den øgede vægtlægning på det parlamentariske arbejde bliver rigsdagsrepræsentationen det politiske tyngdepunkt i partiet, men der sker tillige herindenfor en yderligere forskydning af den politiske magt til regeringen og først og fremmest til regeringslederen. I kraft af sin parlamentariske beføjelse til at udnævne og afskedige ministre og i kraft af sin offentlige fremtræden som »nationens talsmand«, udstyres den socialdemokratiske partileder også med ekstra magtressourcer indadtil i partiet.

Med Socialdemokratiets stigende parlamentarisering udvikler partiet på en række områder en ny politisk kultur. For det første indstiller Socialdemokratiet sig fuldt og helt på de normer og spilleregler, der gælder for det parlamentariske arbejde. For det andet kommer Socialdemokratiet i stigende grad til at stå som den politiske formidler af et classesamarbejde. Og i forlængelse heraf - og for det tredje - opgiver Socialdemokratiet målet om at omforme samfundet via et socialistisk flertal. Vejen til samfundsforandringer kommer i stedet til at gå over »det samarbejdende folkestyre«.

Socialdemokratiet - et ansvarligt parlamentarisk parti

Hvor Socialdemokratiet længe havde anerkendt den parlamentarisk, demokratiske styreformers legitimitet, og sat folketinget i centrum for sine politiske aktiviteter, så følger nu tillige en anerkendelse af de normer og spilleregler, der hører det parlamentariske arbejde til, f.eks. i forbindelse med regeringsdannelser. Således hedder det i Odenseprogrammet fra 1923:

»Partiet vil ikke unddrage sig nogen forpligtelse, der følger af dets deltagelse i det parlamentariske liv.«²⁰

I modsætning til tidligere stemmer Socialdemokratiet nu også som oppositionsparti for finanslovene. Såvel verbalt som i praksis søger Socialdemokratiet at leve sig ind i rollen som et parti, der er medansvarlig for, at parlamentet fungerer.

Klassesamarbejdspolitik.

Politisk tilpasser Socialdemokratiet sig til den nye situation med regeringsansvar. Gradvist vokser opfattelsen frem, at Socialdemokratiet ikke længere er et rent klasseparti.

Partiet appellerer bredere. Det er blevet et folkeparti, og følgeigt et parti, der ikke vil føre ensidig klassepolitik, men samfundspolitik.²¹ Kendt i så henseende er Staunings regeringserklæring fra 1924, hvor han siger, at »Ministeriet vil føre en demokratisk samfundspolitik, ved hvilken der tages hensyn til alle landets erhverv og til alle berettigede interesser i samfundslivet«.²²

Denne linie følges op i kritikken af den efterfølgende Madsen-Mygdal-regering, som bebrejdes, at den fører ensidig klassepolitik. Heroverfor fremhæves den foregående regerings samfundspolitiske holdning og initiativer.²³

Forsøget på at udforme en politik, der kan spænde over forskellige klasseinteresser videreudvikles under den socialdemokratisk-radikale regering i 30'erne og politisk-ideologisk bliver denne politik forbundet med en national identifikation - med en fælles national interesse. Termer som klassemodsætninger og klassekamp bliver følgelig meningsløse og forsvinder ud af det socialdemokratiske ordforråd. Paralelt hermed bliver hele befolkningen et vælgerpotentialer for socialdemokratiet.

Selv om 30'ernes klassesamarbejds politik får sin konkrete udformning på baggrund af de økonomiske og politiske problemer under tiåret, så bliver 20'ernes parlamentariske erfaringer et vigtigt grundlag for Socialdemokratiets politiske orientering i 30'erne. Fra den Socialdemokratiske mindretalsregering 1924-26 »lærer« Socialdemokratiet to ting.²⁴ For det første, at sociale reformer kun lader sig gennemføre indenfor rammerne af en politik, der samtidig tilgodeser andre klasseinteresser. Altså en politik, hvor forbedringer for arbejderklassen kan forenes med produktionsvilkårene for den nationale kapital eller dele af den. For det andet »lærer« Socialdemokratiet - ikke mindst på baggrund af den langvarige arbejdsmarkedskonflikt i 1925 - at fagbevægelsens strategi ved overenskomstforhandlingerne må koordineres og tilpasses en socialdemokratisk regeringspolitik og dens forsøg på ad politisk vej og igennem et samarbejde med andre partier at forbedre arbejderklassens levevilkår. Samarbejdet med organisationerne på arbejdsmarkedet, selvfølgelig først og fremmest fagbevægelsen, bliver derfor af afgørende vigtighed. 30'ernes socialdemokratiske politik kan derfor heller ikke ses som et umiddelbart eller direkte kompromis mellem forskellige klasseinteresser. Langt snarere er der tale om, at Socialdemokratiet formulerer og gennemfører en politik, hvor klasseinteresserne er skjult i politikken, fordi de i selve formuleringen af den er blevet indoptaget, omformuleret og kombineret. Socialdemokratiet indkorporerer således selv klassesamarbejdet i sig - i sin egen politik.

Set på den baggrund er det heller ikke overraskende, at det parlamentariske demokrati kommer til at spille en anden rolle for Socialdemokratiet end tidligere.

Det samarbejdende folkestyre

Det parlamentariske demokrati får således en anderledes og mere selvstændig placering i den socialdemokratiske politik i løbet af 30'erne.

I en antologi om »folkestyrets problemer« fra 1945 diskuterer Poul Hansen, hvad der er demokratiets væsen. Et flertals majorisering af et mindretal kan, siger han, være sket under iagtagelse af alle »folkestyrets grundsætninger« og er som sådan formelt uangribelig. Men reelt har man »tilsidesat hensynet til folkestyrets væsen«.

»Folkestyrets væsen er nemlig forhandling. Demokrati eller folkestyre betyder folkets styre. Men mens diktatorens mening er een, er folkets mange. De kan ikke alle komme til gennemførelse, og man må derfor ved forhandling og ved at indgå kompromisser søge at opnå en generalnævner for alle meningerne«. ²⁵

Selv om Socialdemokratiet naturligtvis fortsat vil søge at maximere sin stemmeandel og også regere i overensstemmelse med det parlamentariske demokratis flertalsprincip, så ligger der hos Poul Hansen en pointering af, at intet parti bør udnytte sin stilling til at majorisere et mindretal. Og han går videre, når han hævder, at kernen i folkestyret i virkeligheden er forhandlingen og kompromisset. Hvad Poul Hansen siger er, at et virkeligt folkestyre er at forstå som »et samarbejdende folkestyre«. ²⁶

Set på baggrund af den parlamentariske udvikling i 30'erne og under krigen og også med den senere politiske historie i mente, er Poul Hansens opfattelse utvivlsom repræsentativ for Socialdemokratiet som helhed.

Hvor det parlamentariske demokrati tidligere for Socialdemokratiet blev opfattet som en hensigtsmæssig styreform, for så vidt som den gav Socialdemokratiet mulighed for at erobre den politiske magt, bliver det parlamentariske demokrati nu anskuet som en værdi i sig selv, og netop ikke blot som et middel. Og ikke nok med det. Det parlamentariske demokrati får en særlig tolkning i retning af det parlamentariske samarbejde.

Bag Poul Hansens synspunkt ligger den opfattelse, som har udviklet sig i Socialdemokratiet i Mellemkrigstiden, at nok er folkettinget et forum, hvor forskellige klasseinteresser kolliderer, men det opfattes som regeringens opgave at søge disse »særinteresser« sammenføjet og forenet i det, Socialdemokratiet vil betegne som en »egentlig samfundspolitik«. »Det samarbejdende folkestyre« bliver derfor i socialdemokratisk forstand - og sådan vil vi også bruge begrebet her - ikke alene et spørgsmål om patiernes parlamentariske adfærd (om f.eks. at udgøre en »saglig« »ansvarsbevidst« opposition). At leve op til normen om »det samarbejdende folkestyre« bliver også et spørgsmål om politisk at have viljen til at etablere et samarbejde mellem forskellige partier i folkettinget og herigennem formidle et samarbejde imellem forskellige interesser i samfundet.

På den måde bliver folkestyrets væsen for Socialdemokratiet identisk med viljen til klassekompromisset og samtidig den målestok, hvormed andre partiers demokratiske indstilling vurderes. »Ensidig klasse- og konfrontationspolitik« fordømmes, uanset om det kommer fra borgerligt hold eller fra venstre-

fløjen.²⁷ Det socialistiske flertal i 2. Internationales forstand har ikke længere nogen aktualitet. Flertal eller ej, en samarbejdslinie er under alle omstændigheder den, der bør følges.

Det parlamentariske socialdemokrati

Konkluderende kan vi altså slå fast, at Socialdemokratiet i løbet af mellemkrigstiden bevæger sig fra at betone folkets suverænitet til meget stærkt at betone parlamentets suverænitet. Parlamentet må håndhæve sin suverænitet, fordi det er nødvendigt med et »fast styre og et fast lovgivningsarbejde«.

Vi har sammenhængende hermed set, at det parlamentariske demokrati ændrer betydning for Socialdemokratiet. Man kan sige det på den måde, at fra at være opfattet som et middel i klassekampen bliver det parlamentariske demokrati for Socialdemokratiet en *politisk organisationsform for klassekompromisset*. En tilstand vi har sammenfattet i udtrykket »det samarbejdende folkestyre«

De to sæt ændringer i Socialdemokratiets forhold til det parlamentariske demokrati er i det foregående blevet set i sammenhæng med Socialdemokratiets valg af regeringsposition og den klassesamarbejdspolitik, der udformes i forlængelse heraf. Hvorfor Socialdemokratiet »vælger« en sådan vej har været genstand for megen analyse og debat i de senere år. Vi skal ikke gå nærmere ind på det her, men dog pege på to forhold. For det første det, at de parlamentariske institutioner helt fra Socialdemokratiets start opfattes som centret for den politiske magt i det danske samfund og derfor bliver det centrale omdrejningspunkt i den Socialdemokratiske strategi. For det andet det forhold, at den politiske demokratisering, der fandt sted med knæsættelsen af det parlamentariske princip i 1901, med kommunallovsreformen i 1908 og med grundlovsændringen i 1915, sammen med tilstedeværelsen af et forholdsvis stærkt socialliberalt parti som Det Radikale Venstre, faktisk gav Socialdemokratiet muligheder for indflydelse.

I de fleste lande havde de herskende klasser - borgerskaberne og de store jordejere - længe sat sig imod en demokratisering af den politiske styreform, således også i Danmark. Det var derfor i hovedsagen småborgerskaberne og arbejderbevægelsen, som måtte kæmpe det parlamentariske demokrati igennem.²⁸ Udvidelsen af stemmeretten og parlamentarismen gav arbejderbevægelsen større indflydelse på den statslige politik. Men i og med at denne indflydelse blev ledsaget af en accept af et klassesamarbejde, så er spørgsmålet, om de »omkostninger«, som den politiske demokratisering var forbundet med - set ud fra de herskende klassers synsvinkel - ikke blev opvejet af den »gevinst«, i form af en grundlæggende legitimering af det politiske styre, som parlamentarismen og den almindelige valgret forlenede dette med. Af væsentlig betyd-

Jensen er valgt! Borgbjerg er i Jensenius' streg fra Blæksprutten 1903 blevet det spøgelse, der går gennem Danmark. Valget af »malersvenden« Jens Jensen til finansborgmester i København vakte vrede og frygt hos borgerskabet og begejstring i arbejderbevægelsen. For første gang var det lykkedes for Socialdemokratiet at erobre en betydende magtposition i statsapparatet. Blot en snes år senere blev den første socialdemokratiske statsminister udpeget, uden at vække tilsvarende furor. Spøgelset skræmte ikke mere. Måske havde det aldrig rigtigt eksisteret.

ning var det, at Socialdemokratiet nu ikke længere var en modspiller, men en medspiller i bestræbelsen på at styrke opslutningen bag »systemet«.

I 30'erne blev forsvaret for det parlamentariske demokrati og formidlingen af et klassesamarbejde igennem de parlamentariske institutioner af Socialdemokratiet set som to sider af den samme sag. Sådan at forstå, at lykkedes det at formidle et klassesamarbejde, så lå der heri det bedste forsvar for det parlamentariske demokrati. Herigennem kom Socialdemokratiet i praksis til ikke blot at understøtte det eksisterende politiske system, men også det eksisterende økonomiske system.

Socialdemokratiet var dog på samme tid bevidst om, at det parlamentariske demokrati - på længere sigt - kun kunne overleve, såfremt parlamentet igennem en nødvendig reformering af samfundet viste sig i stand til at løse de økonomiske og sociale problemer. Således hedder det i en resolution fra Socialistisk Arbejder Internationale i 1933, som det danske Socialdemokrati også bifaldt,²⁹ at man måtte være sig bevidst, »at demokratiet kun formår at fastholde

masserne og værne dem mod fascismens forløjede demagogi, (og her kunne det danske Socialdemokrati ganske vel have tilføjet: »og kommunismens«, vores indskud) hvis den ved kraftig handling overbeviser masserne om dens evne til at beskytte dem mod kapitalismen, til effektivt at bekæmpe arbejdsløsheden samt gøre skridt til samfundets socialistiske omdannelse. *Demokratiet kan kun forsvars effektivt gennem kamp for at udvide det politiske demokrati til et socialt demokrati*»³⁰ (vores fremhævelse). Dilemmaet var imidlertid for Socialdemokratiet, at 30'ernes form for klassearbejde ikke så ud til at rumme den dynamik, som kunne pege i retning af det sociale demokrati.³¹ Først med velfærdsstrategiens formulering efter 1945 blev en sådan muliggjort.

Velfærdsstrategien som politisk strategisk udfyldning af det samarbejdende folkestyre

Den opgave, Socialdemokratiet ved II Verdenskrigs udgang satte sig for »Fremtidens Danmark«, blev udstrækningen af demokratiet fra det politiske til det økonomiske og sociale område:

»- vi går ind i en gennemgribende reformperiode, der skal udbygge vort danske politiske demokrati til også at blive et økonomisk og socialt demokrati.«³²

Kampen for det politiske demokrati stod ikke længere på dagsordenen. Det var med mellemkrigstidens udvikling og Socialdemokratiets tilpasning til den parlamentariske demokratiske styreform, udtrykt gennem idealet om »det samarbejdende folkestyre«, reelt vundet og blev formelt bekræftet ved grundlovsændringen 1953. Nu gjaldt det for Socialdemokratiet om at bruge det politiske demokrati til den videre demokratisering af samfundet, dvs. til udviklingen af øget social og økonomisk lighed og tryghed. Demokratiet skulle herigennem gives et reelt indhold af lighed og frihed:

»- demokratiet er for os ikke blot den formelle politiske ligestilling af individerne, men tillige et samfundssystem, det praktiserer et virkeligt socialt fællesskab.«³³

Socialdemokratiets strategi for realiseringen af det sociale demokrati, velfærdsstrategien,³⁴ blev udformet i slutningen af besættelsestiden og i perioden derefter som et offensivt svar på det strategiske tomrum og den defensive tilpasningspolitik, der karakteriserede Socialdemokratiet i 30'erne og under II Verdenskrig.

Udviklingen af velfærdsstaten, som i hovedsagen blev forstået som et spørgsmål om via den statslige politik og over den offentlige sektors vækst at opnå fuld beskæftigelse, social lighed og tryghed for alle, blev strategisk nøje forbundet med udviklingen af øget økonomisk vækst inden for den privatorganiserede produktions rammer. Velfærdsstrategien lagde således op til et ak-

tivt samarbejde mellem lønarbejder- og kapitalinteresser - såvel direkte i produktionen som formidlet over staten.

Med sin klare klassesamarbejdsprofil kan velfærdsstrategien siges at have sine forudsætninger i den demokratiforståelse og det -ideal, der befæstedes i Socialdemokratiet i mellemkrigstiden. Med betoningen af det samarbejdende folkestyre som det politiske demokratis væsen - som det centrale indhold i det politiske demokrati - blev det parlamentariske demokrati den politiske organiseringsform for klassesamarbejde og klassekompromis og bereder som sådan vejen for den form for udvikling af det sociale og økonomiske demokrati baseret på en bred klassemæssig forening og på et aktivt klassesamarbejde, som kendetegner efterkrigstidens velfærdsstrategi og -politik.

Samtidig er det imidlertid først med velfærdsstrategien, Socialdemokratiet får formuleret en strategi og politik, der modsvarer det parlamentariske demokrati som organiseringsform for et klassesamarbejde, og som giver et svar på det i 30'erne uafklarede spørgsmål om, hvordan den samfundsforandrende dynamik, perspektivet, i »det samarbejdende folkestyre« skulle etableres.

Fra at have karakter af et »nulsumsspil« får klassemodsatningerne og -konflikterne med velfærdsstrategiens fremhævnning af de fælles interesser i produktionens vækst og (om)fordeling via staten karakter af et »plussumspil«, der kan håndteres inden for det samarbejdende folkestyres rammer. Den politiske interessekamp reduceres til problemer, som lader sig forene med en samarbejds- og kompromisorienteret parlamentarisk politikorganisation. Velfærdsstrategien giver således såvel et politisk ideologisk indhold i som et politisk materielt eller interesse-mæssigt grundlag for det politiske demokratis udfoldelse som et »samarbejdende folkestyre«.

På denne måde kan demokratiopfattelsen, som den tilpasses og udvikler sig i Socialdemokratiet i mellemkrigstiden, og velfærdsstrategien, som den formuleres i perioden efter II Verdenskrig, siges gensidigt at have betinget og befordret hinanden. Det samarbejdende folkestyre bliver den politiske organiseringsform for klassesamarbejdets udvikling - velfærdsstrategien bliver den politiske strategi, der giver klassesamarbejdet dets konkrete indhold og perspektiv.

Vi skal ikke her beskæftige os med, hvorvidt og i hvor høj grad velfærdsstatens udvikling, som den fandt sted primært fra slutningen af 50'erne og frem til midten af 70'erne, indebar faktiske fremskridt med henblik på en realisering af det sociale demokrati, men derimod beskæftige os med, hvad denne udvikling, som har haft Socialdemokratiet som sin fremmeste politiske exponent og drivkraft, har betydet for det samarbejdende folkestyre og for det politiske demokrati som en styreform, hvor folketinget, folketingets flertal og den parlamentariske regering udgør et centrum for den statslige politikorganisation, og hvor de politiske partier fungerer som de afgørende politiske indflydelses- og deltagelsesformer for befolkningen.

Trods den ovennævnte form for samstemmighed mellem »det samarbejdende folkestyre« og velfærdsstrategien, vil vi argumentere for, at netop det sociale demokrati har ført til en underminering af det repræsentative parlamentariske demokrati og dermed af »det samarbejdende folkestyre« og dets betydning som politisk organiseringsform for klassesamarbejdet. Dvs., den form for brug og udstrækning af det vundne politiske demokrati, som Socialdemokratiet satte sig som opgave for efterkrigstidens og fremtidens Danmark, har skabt afgørende problemer for det selv samme politiske demokrati og dermed på ny rejst den politiske demokratiproblematik som centralt problem for Socialdemokratiet.³⁵

Det samarbejdende folkestyres realisering: »det harmoniske demokrati«.

På baggrund af velfærdsstrategiens harmonisering og sammenføjning af de samfundsmæssige klasseinteresser i en statslig vækst- og velfærds politik til »alles fælles bedste« - og godt hjulpet på vej af den internationale højkonjunkturs gennemslag i Danmark i slutningen af 50'erne - udviklede der sig en bred samfundsmæssig og politisk parlamentarisk konsensus om velfærdsstaten som politisk udviklingsmodel.

Endnu i slutningen af 50'erne søgte Venstre og Konservative i et kombineret forslag om offentlige besparelser og skattelettelser at bremse velfærdsstatens udvikling. Men fra 60'ernes begyndelse synes alle partier i princippet at tilslutte sig de oprindeligt formulerede socialdemokratiske velfærds mål om fuld beskæftigelse, social tryghed og lighed (forstået som lige muligheder - chancelighed i modsætning til resultatlighed).

Der opstod en konsensus, som gav det samarbejdende folkestyre nye udfoldelses- og udviklingsmuligheder.

Erik Rasmussen taler i den forbindelse om udviklingen af et værdifællesskab³⁶, og Herbert Tingsten mener i 60'erne at kunne hæfte betegnelsen »det harmoniske demokrati« på de skandinaviske velfærdsstater. »Det harmoniska demokratin kan i huvudsak betraktas som välfärdsstatens politiska form«. ³⁷ Det »harmoniske« eller sågar »lykkelige« demokrati var iflg. Tingsten karakteriseret ved at:

»...man är i det väsentlige kommit tillbaka till den politiske situation före ideologiernas och de motsatta värderingernas skede. Efter en lång tid av brytningar, efter omvandlingar och reformer, som väsentligt förändrat stat och samhället, har gemenskapen inom ett antal stater blivit så stark, att handlandet, trots partiernas fortvaro och tvister, bestämmas av samma normer, man har återgått från politik till förvaltning«. ³⁸

Såvel Erik Rasmussen som Herbert Tingsten er tilbøjelige til at se velfærdsstatens etablering som en samtidig opløsning af klasse modsætninger og kon-

flikter. Her i tager de fejl. Men betragtes det politisk parlamentariske niveau isoleret, så er der rimelige belæg for deres konklusioner.

Nok var der stadig uenighed mellem partierne - en uenighed som havde rod tilbage til eksistensen af de forskellige klassegrupperinger og -interesser - men det var en uenighed, som formuleredes og udspillede sig indenfor et grundlæggende værdifællesskab. Uenigheden stod ikke *om*, der skulle være en velfærdsstat, men om *hvor meget* velfærdsstat der skulle være. Ud fra hvad der på nationaløkonomisk og »saglig« vis blev defineret som de givne økonomiske rammer, søgte Socialdemokratiet naturligvis at trække i retning af en højere dækningsgrad for de velfærdsstatlige ydelser og en større beskatning af højere indkomster end de borgerlige partier. Men uenighederne blev ikke opfattet som mere fundamentale, end at de lod sig forhandle og kompromisse i overensstemmelse med idealet om og som en samtidig virkeliggørelse af »det samarbejdende folkestyre«.

I bogen »Folkestyret ved korsvejen«, 1962, argumenterer Gustav Pedersen (den socialdemokratiske formand for folketinget) således for, at tidligere tiders »svælg« mellem Socialdemokratiet og de borgerlige partier på en række centrale spørgsmål så som sociallovgivning, løn- og skattespørgsmål og spørgsmålet om den statslige planøkonomi er aftaget i en grad, der skulle gøre

Fra Gustav Pedersen, Folkestyret ved korsvejen.

det muligt for de demokratisk sindede og »regeringsfähige« partier at etablere et stabilt samarbejdsgrundlag for en handlekraftig regering.³⁹

Selv om andre socialdemokrater i den debat, der fulgte efter bogens udgivelse,⁴⁰ følte sig foranlediget til at slå fast, at der stadig var forskel på Socialdemokratiet og de borgerlige partier, så vidner såvel udgivelsen af bogen som den efterfølgende debat dog om, at der ikke længere var de samme konfliktdimensioner i politikken som tidligere. Og det var ikke bare de borgerlige partier, der tilpassede sig de socialdemokratiske velfærdsmål. Det var også Socialdemokratiet, der politisk ideologisk holdt »lav profil«. Fra slutningen af 40'erne og til midten af 60'erne er der meget stille om de traditionelle socialdemokratiske krav om økonomisk og industrielt demokrati. Heller ikke udenlandske debatter synes at sætte sig ret mange spor i Socialdemokratiet, og navnlig i tiåret fra midten af 50'erne til midten af 60'erne er det meget småt med socialdemokratiske bidrag til den politisk ideologiske debat. Karakteristisk for situationen i partiet er H.C.Hansens undrende bemærkning efter et besøg i England: »Det var mærkeligt at konstatere, at derovre talte man til stadighed idépolitik såvel i partiforeninger som i fagforeninger.« Hvorefter han tilføjede: »Det er vi da heldigvis kommet over.«⁴¹

Politiske problemer omkring sociale reformer, beskæftigelse, betalingsbalance m.v. blev i høj grad udlagt som tekniske problemer. »Sagligheden« blev tendentielt den nye fælles overrideologi, som trådte i stedet for, hvad der opfattedes som forældede politiske ideologier, der hørte en svunden klassekamps tid til. Den partipolitiske strid blev en strid om, hvem der stod for den mest saglige politik. Hør blot:

»Den nye regerings saglige styrke er åbenbart omvendt proportional med dens mandatdækning i folketinget. Mandaterne har man, men hvor er den saglige politik henne... Vi har sagt, at vi vil give den nye regering en saglig opposition. Og det står vi ved. Den kan simpelthen ikke undgå at blive mere saglig end den, vi andre fik af den daværende opposition. Men det betyder ikke, at vor opposition ikke vil blive skarp. Den nuværende regering kom til magten ved at sætte sagligheden til side. Det skal ikke glemmes. Vi vil vende os mod usagligheden«.

Denne politiske opsang til den nye VKR-regering, 1968, kom fra socialdemokraten Henry Grünbaum. Og som Lise Tøgeby kommenterer i Verdens Gang under overskriften »Saglighed som ideologi«:⁴² »...så hører Grünbaum nok ikke engang til de værste. Alle socialdemokratiske toppolitikere hylder sagligheden fra morgen til aften«. Og ironisk beklagende fortsætter hun: »Hvis Socialdemokratiet nu var det eneste parti, der dyrkede sagligheden, da kunne det være, at sagligheden bare var et nyt ord for socialisme. Men sådan er det jo ikke. Alle danske partier - måske undtagen venstresocialisterne - ønsker at der skal føres saglig politik«.⁴³

Som en »saglighedens« politik blev velfærdspolitikken løsnat fra sin klasse- og interesse-mæssige sammenhæng og tilknytning, og den politiske interesse-

kamp og -varetagelse gennem de politiske partier kunne transformeres til partiernes indbyrdes »frie« konkurrence om den størst mulige vælgerandel.

Partikonkurrencens krav om stemmemaximering og hermed kampen om de såkaldte marginalvælgere accentuerede yderligere de politiske partiers »midtpunktssøgende« deprofilering.

I en artikel med titlen »Valgkampen - en karrikatur af demokratiet«⁴⁴ anfører Niels Mathiassen at, »Netop i valgkampen tenderer partierne i retning af at afsvække modsætningerne - man dækker sig ind til alle sider«.⁴⁵

Det afgørende for de politiske partier er, iflg. Niels Mathiassen, ikke at støde de forskellige vælgergrupper fra sig samtidig med, at det er omkring marginalvælgerne slaget skal slås. Dette beklager han:

Konkurrencedemokratiets partipolitiske profiler.

»- ideelt betragtet, så må valgkampens formål naturligvis være at formulere en række alternativer af politiske muligheder, som vælgerne kan vælge imellem. For først når sådanne valgmuligheder består for den enkelte vælger, har han noget at have sit demokrati i.«⁴⁶

Men de politiske »alternativer« svandt ind sammen med partiernes identitetstab som repræsentanter for og formidlere af forskellige og konfligerende interesser til fordel for den på det velfærdsstatslige værdifællesskab baserede kappestrid om størst mulige vælgerandele.

Et ledsagefænomen til denne »harmoniske« afideologisering eller afpolitivering af de politiske partier og til partikonkurrencen blev en voksende afaktivering af de politiske partiers medlemsskarer og traditionelle vælgergrupper. Organisationsprocenten faldt støt,⁴⁷ samtidig med at det partipolitiske liv og initiativ i stigende grad centraliseredes i partiernes ledelse og professionelle partiapparater. Med Tingstens ord:

»I det fremgangsrike velferdsdemokratiet..., overføres produktionen av politiske krav næsten helt fra meningmann til partibyråkraterne... Vælgerne blir konsumenter som er stilt overfor partiledelsens rike produksjon.«⁴⁸

Gallup blev en ny institution, hvor igennem »folkets røst«, blev hørt. Eks. fremførte finansminister Poul Hansen på det socialdemokratiske årsmøde, 1963, at gallupundersøgelsen havde vist, at tiden ikke var inde til at fremsætte forslag om skattefradragets bortfald.⁴⁹ En udtalelse der viser, at disse anonymiserede, klasseløse vælgertilkendegivelser begyndte at vinde indpas i partiernes tilrettelæggelse af deres bejlen om vælgerens gunst.

Den forskydning fra folkets til parlamentets suverænitæt med vægten lagt på de parlamentariske samarbejds- og kompromismuligheder som grundlag for

krivelse af de enkelte politiske partier (Stilles til alle)

12 Vi beder Dem nu om at beskrive de enkelte politiske partier. Jeg viser Dem her et kort (vis kort N), hvorpå der står opført en række udsagn. Hvilke 3 udsagn synes De passer bedst (nævn parti)?

	Social- demokratiet A	Radikale B	Konser- vative C	Venstre D	S.F. F
Ungdommeligt	39	40	41	42	43
Interesserer sig meget for kvindens stilling i samfundet	1	1	1	1	1
Har en fri meningsdannelse (giver plads for afvigende meninger)	2	2	2	2	2
Fremtidens parti	3	3	3	3	3
Lønmodtagervenligt/gør mest for lønmodtagerne	4	4	4	4	4
Erhvervsvenligt/gør mest for erhvervslivet	5	5	5	5	5
Samarbejdsvenligt	6	6	6	6	6
Sagligt	7	7	7	7	7
Varetager alles interesser	8	8	8	8	8
Ved ikke	9	9	9	9	9

Interesseformidling. Sidst i 60'erne lod Socialdemokratiet foranstalte en observa-undersøgelse af vælgerens holdninger til forskellige politiske spørgsmål, til de politiske partier og deres ledere. - En undersøgelse der skulle hjælpe partiet med at finde frem til dets rette profilering og markedsføring. Siger de ovenstående udsagn fra interviewskemaet noget om, hvilken »profil« Socialdemokratiet mener vil kunne gøre sig på vælgermarkedet?

stabile regeringskonstellationer, som blev Socialdemokratiets ideal og politiske praksis i mellemkrigstiden, udfoldede sig formidlet over efterkrigstidens velfærdsstatsudvikling frem mod det tilsyneladende »harmoniske demokrati«. Ikke forstået i Tingstens fuldgyldige, klasse- og konfliktløse forstand, men der er tale om en betegnelse, der kan stå som en ret dækkende og præcis karakteristik af velfærdsstatens politisk *parlamentariske* form. En karakteristik som dækker over en udviklingsretning eller tendens, som gjorde sig gældende på det politisk parlamentariske niveau, og som indebar, at parlament og de politiske partier i stigende grad mistede i funktion som politiske deltagelsesformer for befolkningen og som formidlere af de forskellige klasser og lags behov og interesser.

Det spørgsmål som imidlertid rejser sig i forlængelse af denne udviklingsretning er, hvad velfærdsstaten betød for *parlamentets* »suverænitet«, dvs. for den parlamentariske organisering af de statslige politikker.

Velfærdsstaten som »den administrative stat«

Hvis man kan karakterisere konsekvensen af udviklingen i Socialdemokratiets demokratiforståelse og praksis i mellemkrigstiden som en *parlamentarisering* af politikken, så kan konsekvensen af det sociale demokratis gennemsættelse som velfærdsstat langt hen karakteriseres som politikken *afparlamentarisering* og »statsliggørelse«.

Når Tingsten beskriver »det harmoniske demokrati« som velfærdsstatens politiske form, så er der tildels tale om en form uden indhold eller rettere om en politisk form som gradvist får et nyt politisk institutionelt og organisatorisk indhold, som vi kan sammenfatte under termen »den administrative stat«. ⁵⁰ Tingsten betegner selv »det harmoniske demokratis« udvikling som en udvikling fra »politik til forvaltning«:

»Det væsentlige er at ved å akseptere dette programmet (velfærdsstaten - vores indskud) er betydningen av de alminnelige vurderinger eller anskuelser blitt så sterkt redusert, at man kan tale om en *utvikling fra politik til forvaltning*, fra prinsipper til teknik« (vores fremhævning).⁵¹

Hermed karakteriserer Tingsten den politisk ideologiske udvikling i (parti-) politikken og -debatten, dvs. politikken »afideologisering« og teknificering som konsekvens af den samfundsmæssige konsensus om den velfærdsstatslige udviklingsmodel. Uviklingen »fra politik til forvaltning« kan vi imidlertid også lade stå som beskrivelse af en samtidig udvikling fra en parlamentarisk til en *politisk administrativ*, *statslig politikorganisering* omfattende en politisk institutionel *forskydning fra parlament til den offentlige administration* som konsekvens af den velfærdsstrategiske realisering af det sociale demokrati.

Demokratiets udstrækning til det sociale demokrati var for socialdemokratiet ensbetydende med en statsliggørelse af den samfundsmæssige produktions- og reproduktionsproces omfattende en statslig rammeregulering af den privatorganiserede produktion og en statslig omfordeling og institutionalisering af de sociale livs- og reproduktionsvilkår.

Velfærdssamfundet var lig med velfærdsstaten, det stærke samfund lig med *den stærke stat*.

Med staten som »formidler og bekræftelse af den sociale samhörighed«⁵² antog staten form af en stadigt voksende, indgribende, fordelende og tjenesteydende »offentlig sektor«. Den offentlige administration voksede i takt hermed, personalemæssigt og organisatorisk, som forudsætning og styringsinstrument for den offentlige sektors udvikling og vækst.⁵³

Udviklingen fra en parlamentarisk til en politisk administrativ politikorganisering, hvor den offentlige administration får en øget og anderledes indflydelse på den statslige politikudvikling, er dog ikke så meget sket på grundlag af den kvantitative vækst i den offentlige administration i forbindelse med stigningen i mængden af statslige reguleringer og aktiviteter og den medfølgende kompleksitet, de øgede koordineringsproblemer m.v. i administrationens iøvrigt traditionelle politikforberedende og -implementerende arbejde.

Forskydningen mellem parlament og administration er i højere grad en følge af kvalitative ændringer i administrationens rolle og funktionsmåde som led i den velfærdsstrategiske »formforandring« af staten til en offentlig sektor.

Fra en programmeret til en programmerende forvaltning.

For det første kan den ideologiske *afpolitisering* af velfærdspolitikken, som vi har været inde på ovenfor, siges at have virket fremmende for en øget politisk administrativ indflydelse på den statslige politiktilrettælgelse. Politikken »forvandling« fra klassebaseret interessepolitik til spørgsmål om »saglig« eller rationel problembearbejdning og -løsning ud fra tekniske kalkulationer over beskæftigelsesudvikling, arbejdsstyrkens sammensætning, befolkningens aldersfordeling m.v. har så at sige i sig selv gjort politikken til en *professionel opgave* for den tekniske og administrative ekspertise i den offentlige forvaltning. Det så meget desto mere, som det er forvaltningen, der ligger inde med den »data«-viden, som mere eller mindre træder i stedet for den politisk parlamentariske interesseformidling som grundlag for politikudviklingen.

Men hertil kommer for det andet den *ændrede rolle eller funktion*, som bliver den offentlige forvaltning til del med den velfærdsstatslige udvikling i de statslige aktiviteter.

»Forvaltningen er i sit arbejde med den nye service- og forsyningsvirksomhed ikke i samme grad som tidligere bundet af judicielle regler. Det retningsgivende for virksomhedens udbygning og vedligeholdelse er i større grad blevet forvaltningens professionelle skøn. Tyngdepunktet i forvaltningens overvejelser er derfor ikke så meget, om en bestemt

aktivitet er *lovlig*, men snarere om den er *hensigtsmæssig* eller *forsvarlig* ud fra dette professionelle skøn«. ⁵⁴

Denne karakteristik af den offentlige forvaltnings ændrede funktionsmåde som »et system for hensigtsmæssige løsninger« er primært møntet på den kommunale administration - især efter kommunallovnsreformen i begyndelsen af 70'erne, hvor en stor del af de tidligere centralstatslige aktiviteter på social-, sundheds- og undervisningsområdet blev lagt ud i kommunerne, men den kunne for så vidt også være anvendt på centraladministrationen. Den offentlige administration som helhed har skiftet arbejds- og funktionsmåde sammenhængende med selve arten, karakteren, af den velfærdsstatslige reformpolitik. Som en statslig reformpolitik, der er rettet ind mod løsningen af konkrete samfundsmæssige og sociale problemer, har velfærdspolitikken i mindre grad end tidligere kunnet gives form af en generel retslig regulering, som det så, iflg. de traditionelle legaltbureaukratiske normer for forvaltningens funktion, var den offentlige administrations opgave at sørge for blev ført - regelret - ud i livet.

«...själva tekniken i reformarbetet (har) i viss utsträckning förskjutits från formell reglering till andra typer av insatser, som på grund av sin natur inte kan styras av lagstiftande församlingar. Det har vidare vuxit fram en rad myndigheter med långgående befogenheter att utfärda bindande normer för olika samhällssektorer. Begrepet verkställighet har därmed fått ett avsevärt rymligare innehåll». ⁵⁵

Det er ikke blot administrationens udøvende funktioner som har fået et anderledes og højere grad af politisk indhold. Det samme gør sig gældende i forhold til det lov- og på den anden måde politikforberedende arbejde i den offentlige administration. Også her er der sket en sprængning af de traditionelle forvaltningsmæssige normer og grænser, iflg. hvilke det forberedende arbejde er et spørgsmål om en rent teknisk og juridisk betonet bearbejdning og udformning af de iøvrigt politisk parlamentarisk organiserede initiativer.

Generelt og sammenfattende kan man om den offentlige administrations ændrede funktion sige, at den har gennemløbet en udvikling og ændring fra en (primært) *regolorienteret, programmeret* forvaltning til en (højere grad af) *målorienteret, programmerende* forvaltning. ⁵⁶ Der er her ikke tale om, at den offentlige administration totalt har skiftet karakter og funktion, men om en udviklings- eller ændringsretning, som har været den centrale for den offentlige administrations »tilpasning« til den velfærdsstatslige udvikling. - En ændring som involverer om ikke en ophævelse så dog en overskridelse af den adskillelse mellem *politikskabende* og *politikgennemførelsende* funktioner og institutioner, som indgår som væsentligt element i den parlamentarisk demokratiske statsform. ⁵⁷

Som konkrete udtryk for den offentlige administrations øgede og nye politiske indflydelse med velfærdsstatens udvikling kan der for det første henvises til

det voksende omfang, hvori lovgivningen har fået karakter af *ramme- og fuld-magtslovgivning*.⁵⁸ Der er her tale om en statslig politik- eller lovgivningsform, som i vid udstrækning og explicit giver administrationen kompetence til og mulighed for videre, selvstændig, »lovgivning« via cirkulærer og bekendtgørelser, hvorigennem de ofte helt generelle målsætninger med eller vage hensigtserklæringer for lovgivningen konkret fortolkes og bliver omsat og tillempt med henblik på anvendelse på konkrete situationer/forhold. Et illustrerende eksempel på en sådan hensigts- eller rammelovgivning er socialreformen, 1974.⁵⁹

Med udbredelsen af denne lovgivningsform får administrationens »forvaltning« eller implementering af de statslige politikker klart karakter af samtidigt politikskabende aktiviteter.

Administrationens ændrede rolle i den statslige politikudvikling kommer måske tydeligst til udtryk gennem den stigende grad af *planlægningsmæssig organisering* af politikken, som har præget den velfærdsstatslige udvikling siden begyndelsen af 60'erne og navnlig fra slutningen af 60'erne/begyndelsen af 70'erne.⁶⁰ Det behov for og krav om »offentlig planlægning«, som blev fremført med stigende styrke op gennem 60'erne fra såvel administrativ som politisk side, blev fremsat som et spørgsmål om ren teknisk rationalisering og koordinering af den statslige politiktilrettelæggelse.

»det, det drejer sig om, er at *tilvejebringe et bedre beslutningsgrundlag* for den slags beslutninger som allerede nu træffes af offentlige myndigheder og som fortsat skal træffes. Spørgsmålet er om man i højere grad end hidtil vil *bruge planlægningsteknikken som hjælpemiddel for ledelsesfunktionen inden for det offentlige - specielt på regeringsplan.*«⁶¹

Sådan formuleres kravet om en intensivering af de statslige planlægningsbestræbelser i PPII, 1973. Og reduceret til et sådant spørgsmål om en mere rationel, hensigtsmæssig og længeresigtet tilrettelæggelse af de stadigt mere »komplekse« og indgribende statslige aktiviteter blev planlægningen identificeret som et rent *forvaltningsmæssigt* anliggende.⁶² Det der stod til diskussion op gennem 60'erne var således planlægningens udvikling og indplacering som element i den offentlige administration.⁶³

Denne måde at anskue den statslige planlægning på - som en - slet og ret - særlig forvaltningsmæssig organiserings- og arbejdsmåde - forhindrede dog ikke, at planlægningen samtidig blev set som løsen på stort set alle samfundsmæssige problemer og konflikter. Denne opfattelse gjorde sig ikke mindst gældende i den partipolitiske debat - og blev især fremført fra socialdemokratisk hold. Med henvisning til debatbogen »Forud for fremtiden - oplæg til målsætning for det nye samfund«, 1965, karakteriserer Svend Auken Socialdemokratiets planlægningstænkning i 60'erne således:

»I begyndelsen af 60'erne var skabelsen af fremtidens samfund først og fremmest et spørgsmål om dygtighed og teknisk indsigt. Var man blot forud for fremtiden - dvs. forstod man at omsætte viden om teknologiske, sociale og kulturelle udviklingslinier - til at planlægge en rationel adfærd - så kunne samfundet løse fremtidens problemer, før de meldte sig«. ⁶⁴

Samfundsmæssige konflikter kunne undgås og løses bare »man« sørgede for at »planlægge, prioritere og koordinere«. Og dette »man« var - også for Socialdemokratiet - lig med den statslige administration.

Parlamentet, folketinget og de politiske partier, syntes ikke at spille nogen selvstændig rolle i denne socialdemokratiske vision om planlægning som middel for realisering af det nye samfund.

I så henseende kan visionen siges at være karakteristisk eller illustrativ for den faktiske statslige planlægningsudvikling. Dels for den selvfølgehed, hvormed planlægningen blev identificeret som en opgave for den offentlige administration. Dels for planlægningens fremvækst som en politisk administrativ organiseringsform, der - frem for at være »hjælpemiddel« for den politiske ledelse, folketinget og den parlamentariske regering - snarere må ses som en ny statslig politik- og interventionsform, der undergraver parlamentets indflydelsesmuligheder på den statslige politikudvikling.

At planlægning er mere end et stykke »administrativt udviklingsarbejde«, der kan »skabe bedre forudsætninger både for den politiske beslutningsproces og for gennemførelsen af folketingets og regeringens beslutninger«, ⁶⁵ er Per Hækkerup for så vidt inde på i sin tilslutning til det såkaldte Korsbæk-udvalgs forslag til, hvorledes den overordnede planlægning kan styrkes i centraladministrationen. ⁶⁶ Han giver her udtryk for, at den planlægning, der skal foregå på det departementale niveau, og som han mener bør styrkes, omfatter »de langsigtede overvejelser om lovgivningsreformer, rammerne for ressourceanvendelsen, både med hensyn til penge og personel og investeringspolitikken«. ⁶⁷ Tilvejebringelsen af et »bedre beslutningsgrundlag« for folketing og regering gennem administrationens planlægningsvirksomhed omfatter således også det at overveje og *tage initiativ* til politiske reformer. Administrationen tildeles - gennem planlægningen - direkte og explicit *politikinitierende* funktioner. Dette politikinitierende element i administrationens planlægningsvirksomhed fremhæves klart i den betænkning om planlægning i centraladministrationen, som udkom i 1975. Her karakteriseres en af planlægningens hovedopgaver, sammen med informationsindsamling, prognoseudarbejdelse og konsekvensberegninger, som »formulering og opstilling af forslag til ny eller revideret politik, hvor dette skønnes fornødent«. ⁶⁸ Og det er ikke kun gennem denne politikinitierende funktion, at administrationens indflydelse på politikudviklingen styrkes på parlamentets bekostning. Selve den planlægningsmæssige *organisering* af politikken har systematiske konsekvenser for *politikindholdet* - gennem karakteren af den viden (den teknisk-administrative

indsamling og bearbejdning af informationer), som ligger til grund for politiktilrettelæggelsen, gennem karakteren af de foretagne konsekvensberegninger, gennem opstilling af alternative politikker (i det omfang der overhovedet opstilles flere alternativer). De endelige politiske beslutninger ligger nok i politisk parlamentariske hænder, men reelt bliver de ofte truffet forinden - i forbindelse med den administrative tilrettelæggelse af politikken - i kraft af selve den *måde*, tilrettelæggelsen foregår på.

Konsekvensen af den kommunale planlægningsvirksomhed, hvorigennem det offentlige serviceniveau i stigende grad blev tilrettelagt op gennem 70'erne karakteriserer Bent Rold Andersen eks. således:

»De egentlig politiske problemer løses af embedsmænd gennem deres valg af forudsætninger for og udformning af planløsninger og konsekvensanalyser. De politiske valg fremtræder for politikere, som om de var tekniske størrelser«. ⁶⁹

Gælder denne karakteristik for forholdet mellem administration og politikere på det kommunale plan, så er den ikke mindre dækkende for forholdet mellem de centralstatslige administrative og politiske institutioner. Den planlægningsmæssige organisering af de velfærdsstatslige politikker fører til en systematisk - erodering af den parlamentariske »suverænitet«, dvs. af folketinget, de politiske partier og den parlamentariske regering som de centrale politikskabende institutioner.

Den velfærdsstatsbetingede forskydning af politikken fra de politisk parlamentariske til de administrative statsapparater, som kommer til udtryk og befæstes gennem henholdsvis rammelovgivning og planlægningsvirksomhed, har haft konsekvenser for den *institutionelle organisering og strukturering af de statslige apparater*. Såvel de *administrative* som de *politisk parlamentariske* apparater er søgt organisatorisk tilpasset til de velfærdsstatslige vilkår. Og karakteristisk for udviklingsretningen her er det, at det er de administrative apparater, som i videst omfang har undergået en institutionel forandring.

De *administrationsreformer*, som har fundet sted siden begyndelsen af 60'erne har som centralt sigtepunkt haft at få såvel centraladministrationen og den lokale administration som forholdet mellem disse to administrationsniveauer organiseret på en hensigtsmæssig måde i forhold til den offentlige forvaltnings nye funktioner og ændrede rolle i det politiske system. For centraladministrationens vedkommende har den væsentligste bestræbelse gået på en organisatorisk udskillelse af de mere traditionelle regelstyrede forvaltningsopgaver (rutinemæssige enkeltsagsbehandlinger) til særlige direktorater under departementerne med henblik på at styrke departementernes stilling som »sekretariater for ministeren«, dvs. deres mulighed for at varetage de nye »planlægnings- og udviklingsopgaver«. ⁷⁰

Med kommunallovnsreformen i begyndelsen af 70'erne ⁷¹ søgte man yderli-

gere at aflaste centraladministrationen fra det detailorienterede arbejde til fordel for en styrkelse af det overordnede departementale udviklingsarbejde, samtidig med at kommunerne fik en i forvaltningsmæssig henseende mere hensigtsmæssig størrelse og udformning. Der blev endvidere skabt basis for udviklingen af en statslig udgiftsplanlægning, som omfattede hele den offentlige sektor - såvel de statslige som de kommunale udgifter.⁷²

Sammenfattende kan man sige, at den »røde tråd« i 60'ernes og 70'ernes administrationsreformer har været en organisatorisk tilpasning af den offentlige administration med henblik på en styrkelse af dens »overgang« fra en regelorienteret, programmeret til en målorienteret og programmerende forvaltning.⁷³ Dvs. til en offentlig administration, der i højere grad end den traditionelle, har kunnet hamle op med den velfærdsstatslige udvikling »fra politik til forvaltning«, og som kunne udgøre knudepunktet i den »stærke« stat - »den administrative stat«.

Omvendt er det betegnende, at den organisatorisk institutionelle »tilpasning« for de *parlamentariske* apparaters vedkommende stort set har været begrænset til oprettelsen af en ny stående udvalgsstruktur i folketinget.⁷⁴ En udvalgsstruktur, som har været rettet ind mod den centraladministrative ressortopdeling⁷⁵ og som har medvirket til en øget specialisering og »professionalisering« af det politisk parlamentariske arbejde. Folketingsmedlemmerne har mere eller mindre udviklet sig til små »embedsmænd« - specialiseret inden for »deres« ressort. Folketingets organisatorisk institutionelle »tilpasning« har således bestået i en tilpasning til centraladministrationen/den offentlige administration som velfærdsstatens nye hjerte - eller måske mere rammende udtrykt - hjerne.

I relation til den forskydning fra parlament til de administrative statsapparater, som vi her har søgt at skildre, skal det nok præciseres, at det for det første ikke skal forstås sådan, at de administrative embedsmænd, »bureaukraterne«, simpelt har tilranet sig den politiske »magt« på folketingets og politikernes bekostning. Sådan fremstilles og diskuteres problematikken ofte i den offentlige debat. Derimod er der tale om en strukturel, institutionel forskydning fra de politisk parlamentariske til de administrative statsapparater, som hænger sammen med statens udvikling og ændrede karakter som velfærdsstat - som »offentlig sektor«. Og som hænger sammen med hele den velfærdsstrategisk formidlede afpolitisering af politikken. Det parlamentariske demokratis udvikling til »det harmoniske demokrati« har i sig selv muliggjort politikken forskydning væk fra de politisk parlamentariske institutioner og ind i staten, de administrative statsapparater.

For det andet kan forskydningen heller ikke sættes lig en forskydning fra den »lovgivende magt« forstået som folketinget og de enkelte folketingsmedlemmer til den »udøvende magt«, regering og administration. En sådan for-

skydning har nok fundet sted, men er sådan set mindre relevant eller interessant i og med den parlamentariske regerings position som formidler og bindeled mellem folketing og administration.

Mere interessant er den udvikling eller det skift i *regeringens* rolle som bindeled mellem folketing og administration, som indgår som del af forskydningen fra parlament til forvaltning. Denne forskydning dækker nemlig også over en samtidig positions- eller funktionsforskydning *inden for* regeringen - fra dens rolle som *politisk valgt og parlamentarisk baseret* regering til dens rolle som *forvaltningsledelse*. Regeringens position er nok blevet styrket på folketingets bekostning, men sagen her er, at det i høj grad er som ansvarlige *fagministre*, som forvaltningschefer, regeringen er blevet styrket - og ikke i kraft af sit politiske mandat. Og det samtidig med og som udtryk for at regeringens position som *politisk* ledelse af forvaltningen er blevet svækket. Ejler Koch har karakteriseret ministrenes afmagt som politisk valgt ledelse af forvaltningen således:

»Politikerne står i spidsen for et stort og kompliceret administrativt system, som de kun har begrænsede muligheder for at påvirke, og de bliver derfor afhængige af deres embedsmænd. Målene og midler fastlægges af administrationen og i kommissionsbetænkninger, som ministrene gør til deres politik«. ⁷⁶

Den position og indflydelse, som regeringen har, udnytter den ikke politisk over for administrationen, men som administrationschefer over for folketinget og de politiske partier.

Interesseinstitutionalisering i forvaltningen.

Selv om de administrative statsapparater på mange måder har fået overtaget i forhold til de politisk parlamentariske institutioner, så er forvaltningens »magtovertagelse« ikke ubegrænset. Den politisk administrative politikorganisering finder ikke sted i et administrativt og teknokratisk »tomrum«. For det første er den administrative politikorganisering selvfølgelig begrænset af, at den finder sted inden for rammerne af en fortsat parlamentarisk statsform, dvs. den skal have et politisk parlamentarisk flertal for sig i sidste ende - hvilket selvfølgelig spiller ind på politiktilrettelæggelsen i administrationen.

Hertil kommer imidlertid - og det som et nok så centralt element i udviklingen af »den administrative stat«, at politikorganiseringen i den offentlige administration finder sted i en vis form for direkte samspil med en række forskellige interesseorganisationer og -grupper i befolkningen.

Den politisk institutionelle forskydning fra parlament til forvaltning omfatter således fremvæksten af nye *interesserepræsentations- og deltagelsesformer*, som er rettet ind mod, og som indgår som integreret element i den politisk administrative politiktilrettelæggelse. ⁷⁷

Der er udviklet en *funktionel interesserepræsentationsstruktur* uden om og ved siden af de parlamentarisk demokratiske repræsentationsformer.

Udviklingen af disse funktionelle repræsentationsformer ind i staten/de administrative statsapparater kan delvist ses som en effekt af den funktions- eller indholdstømning af de politiske partier, som forbindelsesled mellem klasser og stat, som vi tidligere har været inde på i forbindelse med karakteristikken af »det harmoniske demokrati«. Og dermed også som en slags erstatning for og supplement til de parlamentarisk demokratiske repræsentations- og deltagelsesformer. Men der er imidlertid tale om repræsentations- og deltagelsesformer af en ganske anden - og funktionel - karakter. De omfatter hovedsagelig de »berørte« interesser i befolkningen, dvs. særlige interesse- og befolkningsgrupper, der primært berøres af de forskellige typer statslige reguleringer, ydelser m.v. Som sådanne særlige, berørte interessegrupper - og som oftest via en organisering som sådanne - inddrages de i og får (med-) indflydelse på den politisk administrative politikorganisering i de »respektive« dele af den offentlige forvaltning. Der er tale om en interesserepræsentationsstruktur, der så at sige er skabt i den administrative velfærdsstats billede, og som er delvis tværgående i forhold til de klassespecifikke interessestrukturer og -modsetninger.

På det centralstatslige niveau, hvor interesserepræsentationen primært finder sted ind i de erhvervsregulerende og serviceproducerende ministerier⁷⁸ foregår repræsentationen via et system af centraladministrative udvalg, råd, nævn m.v., hvor repræsentanter for de forskellige »relevante« interesseorganisationer indgår, via ad hoc møder mellem interesseorganisationsrepræsentanter og administrationens embedsmænd, gennem forskellige former for høringer, gennem kontakter strækkende fra de mere formaliserede til helt uformelle telefonsnakker såvel fra administrationen til interesseorganisationerne som den anden vej rundt.⁷⁹

De nye funktionelle repræsentations- og indflydelsesformer ind i forhold til den administrative politiktilrettælgelse omfatter imidlertid også former af en noget anden karakter - former, hvor det direkte deltagelses- eller *participations* aspekt er det fremherskende imodsetning til de mere *repræsentativt* organiserede og *interesseorganisations* orienterede indflydelsesformer, som er de mest fremherskende på det centralstatslige niveau. Particiationsaspektet gør sig især gældende på det lokale plan - i forhold til de kommunale og amtskommunale forvaltninger.⁸⁰

De mest institutionelt udviklede deltagelsesformer er udviklet i forbindelse med planlovsreformen fra 1972, dvs. i forhold til den fysiske planlægning eller stedplanlægningen på kommune- og regionsniveau.⁸¹ De her »berørte« og inddragne interesser/interessegrupper falder lidt udenfor det ellers almindelige billede, for så vidt som deres funktionelle og »særlige« karakter knytter sig til, at de inddragne befolkningsgrupper er »borgere« i de respektive lokalom-

råder, kommuner og amter, som planlægningen omfatter. Det er i kraft af, at de bor det pågældende »sted«, befolkningsgrupperne »berøres« og inddrages i den kommunale og amtsregionale stedplanlægning.

Løvrigt er udviklingen af mere direkte deltagelsesorienterede indflydelsesformer primært knyttet til udlægningen af den velfærdsstatslige serviceproduktion til kommunerne i forbindelse med kommunallovnsreformen. Denne såkaldte »decentraliseringsproces« har ført til fremvæksten af en lang række forskellige former for og eksperimenteren med »borger«-, »klient«- og »bruger«-deltagelse i det kommunale forvaltningsarbejde - især omkring de forskellige kommunale institutioner.⁸²

De nye deltagelsesformer er - sammen med kommunallovnsreformen overhovedet - blevet markedsført under betegnelsen »nærdemokrati« og bliver som sådan ofte set som det stik modsatte af det centraliserede »interessedemokrati« ind i centraladministrationen. Selv om de *former*, hvorunder disse to typer interesseinddragelse ind i den offentlige forvaltning finder sted, selvfølgelig er ret så forskellige, så er der dog tale om en interesseinddragelse af principielt set samme og funktionelle art, dvs. om en interesserepræsentation og -inddragelse, der er *funktionaliseret under* eller *tilpasset til* den »administrative stat« og dennes udvikling. Og som sådan er der for begge typer vedkommende tale om repræsentations- og deltagelsesformer, som indgår som element i den politisk administrative politikorganiserings tagen over i forhold til den parlamentarisk demokratiske organisering.

Delvist indflettet i udviklingen af de her omtalte funktionelle repræsentations- og deltagelsesformer er der sket en udbygning af »*korporative*« samarbejdsstrukturer og -institutioner mellem fagbevægelse, kapitalorganisationer og stat/statsadministrationen. Imodsetning til de funktionelle repræsentationsformer er der her tale om direkte klassesamarbejdsbaserede og -orienterede organer mellem henholdsvis lønarbejder- og kapitalinteresser, hvor disse (organiseret gennem fagforeninger/fagbevægelse og arbejdsgiverforeningen) inddrages som modstående »parter« i den statslige politikorganisering på de områder, hvor »parternes« interesser i særlig grad er involveret og støder sammen. Det gælder specielt i forhold til den økonomiske politik og arbejdsmarkedspolitikken.⁸³

Udbygningen af de »korporative« 3-parts-strukturer er blevet kraftigt intensiveret med velfærdsstatens udvikling - som en udvikling, der overhovedet har været baseret på eksistensen af et udstrakt klassesamarbejde mellem lønarbejder- og kapitalinteresser i samfundet såvel direkte i produktionen som over staten. Dette klassesamarbejde er i øget omfang blevet statsligt organiseret og institutionaliseret som en del af den politisk administrative politikorganisering og er hermed blevet sammenflettet med udviklingen af de funktionelle interesserepræsentationsstrukturer. De to sæt af »udenomsparlemen-

tariske« interesserepræsentations- og indflydelsesstrukturer eksisterer således ikke ved siden af hinanden som klart identificerbare, adskilte størrelser. De er mere eller mindre integreret i hinanden deres forskellige karakter til trods. Hvortil kommer at de faglige organisationer og kapitalorganisationerne selvfølgelig også indgår - hver for sig - som særligt »berørte« interesseorganisationer i den funktionelle repræsentationsstruktur.⁸⁴

Gennem udviklingen af de her omtalte, forskelligartede, repræsentations- og deltagelsesformer ind i den offentlige forvaltning er de samfundsmæssige interesser blevet institutionaliseret i staten⁸⁵ - i de administrative apparater og ført væk fra de parlamentarisk demokratiske institutioner. Selvfølgelig ikke »væk« i absolut forstand - men forholdsvis og som tendens.

Opsummering: Det politiske demokratiproblem rejses

De forskellige træk i den politisk institutionelle og strukturelle udvikling i velfærdsstaten, som vi her har skildret, mener vi at kunne sammenfatte som det, vi indledningsvist kaldte en *afparlamentarisering* og *statsliggørelse* af politikken. Der er sket en udvikling og forskydning fra en parlamentarisk demokratisk politikorganisering, hvor parlamentet og de politiske partier står som de centrale formidlere mellem samfund/klasser og stat, hen imod en statsliggjort og statslig institutionaliseret administrativ politikorganiseringsform - omfattende »udenomsparlamentariske« politiske indflydelses- og beslutningsstrukturer. Denne »administrative stat« har udviklet sig inden for rammerne af den parlamentarisk demokratiske statsform, men har om ikke ædt den op indefra, så dog gjort den til en form, der dækker over et faktisk politisk institutionelt indhold, som ikke længere lader sig karakterisere som parlamentarisk demokratisk.

Afparlamentariserings- og statsliggørelsesprocessen er sket på grundlag af og formidlet over dels det samarbejdende folkestyres udvikling frem til »det harmoniske demokrati«, dels den velfærdsstrategiske omformning af staten til en velfærdsstat - en »offentlig sektor«.

Vi må således konkludere, at den velfærdsstatslige form for realisering af det sociale demokrati, som - socialdemokratisk set - var ikke blot ensbetydende med det politiske demokratis fulde realisering, men samtidig en forudsætning for det politiske demokratis bevarelse, har ført til, at det politisk parlamentariske demokrati er blevet eroderet og afgørende svækket. Det politiske demokrati er således på ny blevet sat som centralt politisk problem.

Det var ikke Socialdemokratiets intentioner - men det blev resultatet. Et resultat som i dobbelt forstand er blevet Socialdemokratiets problem.

Socialdemokratiet har fuldt og helt identificeret sig med den velfærdsstats-

lige afparlamentariserings- og statsliggørelsesproces. Det har jo samtidig været en proces, som for Socialdemokratiet har stået som demokratiets udstrækning fra det politiske til det sociale område. En proces som lå i forlængelse af den faktiske gennemførelse af Socialdemokratiets strategi og politik.

Socialdemokratiet har imidlertid ikke blot politisk ideologisk identificeret sig med processen. Socialdemokratiet er også politisk organisatorisk blevet integreret i politikens statsliggørelse. Det, der på den ene side har handlet om Socialdemokratiets erobring af statsapparaterne, har på den anden side handlet om statsapparaternes erobring af Socialdemokratiet. Socialdemokratiet er såvel politisk som organisatorisk blevet sammenflettet med de velfærdsstatslige institutioner og apparater - er så at sige flyttet ind i dem og væk fra sin egen klasse- og interessebærende basis og fra de sociale og folkelige kræfter og bevægelser, med rod i denne basis.

Det gælder selvfølgelig ikke mindst for Socialdemokratiets politiske og organisatoriske top. I august-nummeret af Ny Politik, 1983, bliver Ritt Bjerregaard bedt om, at give sin vurdering af, hvordan det kan være, at Socialdemokratiet, der har gjort så meget for at opbygge velfærdsstaten, alligevel lider nederlag ved valgene. Hendes svar er, at »De opgiver og bliver administratorer«. ⁸⁶ Om de socialdemokratiske politikere, der bliver ministre (som hende selv -) siger hun:

»De er næsten gået hen og blevet embedsmænd. De forvalter Danmark for folket ligesom enhver anden hæderlig administrator, og alt er såre godt. Bortset fra en enkelt lille detalje: At vi så ikke længere har socialdemokratiske politikere. Det gør vel heller ikke så meget undtagen altså til valgene. For hvis det, man kan stemme på, når man stemmer socialdemokratiske er en eller anden upartisk bureaukrat, hvorfor så stemme socialdemokratiske?« ⁸⁷

Det er således ikke bare *det politiske parlamentariske demokrati*, men også *Socialdemokratiet selv*, der er blevet »offer« på den administrative velfærdsstats alter.

Hvorledes har Socialdemokratiet forholdt sig til dette politiske demokrati-problem, som partiet har om ikke skabt så på afgørende vis været med til at skabe?

At spørgsmålet om det politiske demokrati påny trænger sig på som følge af den administrative velfærdsstats udvikling er ikke uerkendt i Socialdemokratiet. Ejler Koch har formuleret problemet således.

»Vi (dvs. Socialdemokratiet - vores indskud) har hidtil kun interesseret os for demokratisering af den lovgivende magt gennem politiske valg. Det slår ikke længere til. I den moderne administrative stat er magtcentret bl.a. i ly af parlamentarismen, som mere eller mindre sætter folketingsud af funktion, og den teknokratiske udvikling flyttet fra den lovgivende forsamling til administrationen. Lige som vi op til nu kun har interesseret os for demokratisering af lovgivningen, må fremtidens opgave blive at gennemføre en demokratisering af statsmagtens nu vigtigste redskab, administrationen.« ⁸⁸

Problemet er altså ikke blot, at det politiske demokrati, som Socialdemokratiet historisk har stået for og kæmpet for - det parlamentariske demokrati - er blevet undermineret og tendentielt sat ud af spillet som den afgørende politiske organiserings- og indflydelsesreform. Problemet er også, at det parlamentariske demokrati ikke længere »slår til« som *formen* for det politiske demokrati. Den ændring af de politiske produktions- og organiseringsvilkår, som har været en følge af den velfærdsstatslige udvikling, sætter det politiske demokrati på dagsordenen som et spørgsmål, der ikke kun handler om en genoplivning og fornyelse af de parlamentariske demokratiske institutioner som deltagelses- og indflydelsesformer for befolkningen, men som tillige må omfatte en radikal demokratisering af de administrative statsapparater. Ejler Koch gør sig således til talsmand for nødvendigheden af en »reform af folkestyret«, der dels skal styrke de politisk parlamentariske organers mulighed for at stå for den overordnede politiske styring, dels skal indebære en omfattende decentralisering af de statslige opgaver og en vidtgående, direkte, demokratisering af de politisk administrative beslutningsstrukturer.⁸⁹

Ejler Koch er ikke den eneste socialdemokrat, som har formuleret sig omkring den problematik, som den administrative velfærdsstat rejser for det politiske demokrati⁹⁰, men han er nok den der mest indgående og ihærdigt har forsøgt at sætte spørgsmålet på Socialdemokratiets politiske dagsorden. Hvilket imidlertid ikke rigtigt er lykkedes. Det har således været enkelte - og enkeltstående - socialdemokrater, som har slået til lyd for den demokratiske udfordring, som lå i udviklingen af den administrative stat. Socialdemokratiet har ikke samlet taget spørgsmålet op⁹¹ - endsige forsøgt konkret at tackle udfordringen⁹².

For Socialdemokratiet som det parti, der har stået i front for udviklingen af den stærke stat og for politikken statsliggørelse, har det centrale spørgsmål ikke været set som en politisering og demokratisering af den administrative stat/statsadministrationen - tværtimod - det centrale spørgsmål for Socialdemokratiet har handlet om statsadministrationens rationalisering og effektivisering.

Det forhold at statsliggørelsesprocessen har foregået over en samtidig statsliggørelse af Socialdemokratiet og dermed over en svækkelse af Socialdemokratiets livlinie bagud til partiets klasse- og interessebaserede basis har i anderledes grad været set som et problem, der måtte sættes på partiets dagsorden. Det ikke mindst med den fremvækst af nye typer sociale bevægelser og såkaldte græsrodsbevægelser, som fandt sted fra slutningen af 60'erne/begyndelsen af 70'erne og frem. - Bevægelser der som politiske deltagelsesformer gik uden om og var vendt mod de »etablerede« politiske partier og repræsentationsformer, og som satte krav om selvforvaltning og selvbestemmelse i centrum for den politiske aktivitet.

I slutningen af 60'erne forsøgte Socialdemokratiet gennem en organisato-

risk »fornyelse« af partiet, at gøre partiet mere »tillidsvækkende« gennem en styrkelse af det interne medlemsdemokrati.

»I dag og i endnu højere grad i morgen til *måden* vi træffer vore beslutninger på i Socialdemokratiet være næsten lige så afgørende for folks tillid til os, som hvad det er vi beslutter. Kan vi inden for arbejderbevægelsen nå frem til et organisatorisk virke, der er en demon-

»Nu må Socialdemokratiet lære at lytte til græsrodderne«. Politisk Revy's »forsideillustration« til Socialdemokratiets landsmøde, september 1982.

stration af demokratiet som livsform vil vore muligheder for at få befolkningen til at forstå vore ideer være meget større, samtidig med at dette vil være den eneste effektive modvægt mod truslen om ekspertstyre.«⁹¹

Formålet med dette »fornyelses«-arbejde var på en og samme gang at vende den udvikling i retning af dalende medlemstilslutning og -aktivitet, som prægede partiet op gennem 60'erne, og at åbne partiet op i forhold til de ungdoms- og studenterbevægelser, som voksede frem i slutningen af 60'erne.

Den organisatoriske »fornyelse« blev fulgt op af en begyndende ideologisk profilering af partiet. Mennesket og dets trivsel skulle sættes i centrum, og »livskvalitet« er op gennem 70'erne blevet det nye slogan, der skal appellere til de nye folkelige kræfter, Socialdemokratiet har besvær med at få kontakt med.

Siden slutningen af 70'erne har den organisatoriske struktur igen været til debat i partiet. Forholdet til græsrodsbevægelserne har spillet en central rolle heri: Kan Socialdemokratiet lære noget af dem? Kan de slå rod i Socialdemokratiet? Er den organisatoriske struktur i arbejderbevægelsen tidssvarende nok til at indfange de nye strømninger i partiet? Sådanne spørgsmål har været oppe at vende, og på kongressen i 1984 skal der træffes beslutninger om den fremtidige organisatoriske struktur.

Græsrodsbevægelserne er et problem for socialdemokratiet, erkendes det.⁹⁴ Men de accentuerer samtidig problemerne i partiet. Mellem en traditionel vækstorienteret fløj, som ser med ubehag på alt det »græsrodsføleri« og en venstrefløj, som i 70'erne har ladet sig påvirke af de »grønne« strømninger.⁹⁵

Socialdemokratiets problemer med græsrodsbevægelserne er således i nok så høj grad et politisk spørgsmål, som det er det organisatoriske spørgsmål, det primært diskuteres under.

Det er tillige et spørgsmål, som ikke kan løses uden en samtidig løsning af den politiske demokratiproblematik, som den velfærdsstrategiske statsliggørelse af politikorganiseringen og -udviklingen har medført.

Socialdemokratiets vanskeligheder med at etablere forbindelsen til de nye sociale bevægelser og strømninger er en integreret del af denne demokratiproblematik, idet afparlamentariserings- og statsliggørelsesprocessen samtidig har været en proces, der har flyttet Socialdemokratiet (længere) væk fra folket - (mere) ind i staten.

Noter:

1. Af nyere litteratur som generelt er inde omkring forholdet mellem Socialdemokrati og det parlamentariske demokrati kan nævnes: Ralph Miliband, *Capitalist democracy in Britain*, Oxford University Press, 1982, Barry Hindess, *Parliamentary democracy and socialist politics*, London 1983, Christine Buci-Glucksmann, og Göran Therborn, *Der Sozialdemokratische Staat*, Hamburg 1982, Torben Hviid Nielsen, *Borgerskabets reformer og marxismen*, År-

- hus 1977, Claus Offe, *Konkurrensdemokrati och keynesiansk välfärdsstat*, Zenit nr. 19, Marts 1983, Adam Przeworski, *Social democracy as a historical phenomenon*, *New Left Review*, 122, juli-august 1980, Hans Ebbing, *Klassekompromis i krise - en periode tar slutt*, *Vardøger* nr. 11, 1981.
2. Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen, *En bygning vi rejser*, bd. I s. 273 og s. 357. Borgbjerg skrev i *Socialdemokraten* i 1915, at med den nye grundlov ville arbejderne nu have alle midler i hænde til at vinde målet. »Det gælder blot om at bruge dem«. (*Socialdemokraten* 6.4.1915, cit. fra Niels Finn Christiansen, *Revisionismens betydning for Socialdemokratiets ideudvikling fra 1890'erne til 1930'erne*, upubliceret guldmedaljeafhandling, Københavns Universitet 1964, s. 136).
 3. Lise Togeby, *Revisionismens betydning for Socialdemokratiets ideudvikling fra 1890erne til 1930erne*, 'Institut for statskundskab, Århus Universitet 1974, s. 67-68.
 4. Gerd Callesen og Hans Norbert Lahme (udg.), *Den danske arbejderbevægelses programatiske dokumenter og love (1871 til 1913)*, Odense Universitetsforlag 1978, s. 89.
 5. Lise Togeby, *op.cit.*, s. 244.
 6. Thorvald Stauning, *Parlamentarisme eller diktatur*, København 1923, s. 34.
 7. Således fx. hos Gustav Bang, jvf. Lise Togeby, *op.cit.*, s. 181.
 8. Thorvald Stauning, *op.cit.*, s. 22-23.
 9. K.K. Steinche: *Også en tilværelse*, bd. II, København 1946, s. 250.
 10. Tage Kaarsted, *De danske ministerier 1929-1953*, København 1977, s. 90ff.
 11. *Socialdemokratiet og fremtidens politiske opgaver*, Politisk manifest fra partikongressen 1939, i *Socialdemokratiske Noter* nr. 3., 1939, bd. 10, s. 203.
 12. Erik Rasmussen, *Komparativ politik*, bd. 2, København 1969, s. 25.
 13. *En bygning vi rejser*, *op.cit.*, bd. II, s. 126.
 14. Se fx. Th. Stauning, *Socialdemokratiet i dag*, København 1938, s. 27.
 15. Hans kommentar til Erfurterprogrammet, Karl Kautsky, *Das Erfurterprogram*, Stuttgart 1919 (1892), kan betragtes som grundlaget.
For 2. Internationales politiske strategi, se iøvrigt Curt Sørensen, *Marxismen og den sociale orden*, bd. II, GMT 1976, samme forfatters artikel i denne årbog samt Barry Hindess, *Parliamentary and socialist politics*, London 1983, s. 15ff.
 16. Lise Togeby, *op.cit.*, s. 145.
 17. Niels Finn Christiansen, *op.cit.*, s. 78.
 18. Lise Togeby, *op.cit.*, s. 144.
 19. For en bredere historisk behandling af denne proces se: Claus Bryld, *Det danske socialdemokrati og revisionismen*, bd. 2, København 1976, Niels Finn Christiansen, *Reformism within danish socialdemocracy*, *Scandinavian journal of history*, nr. 3, 1978, Hans Erik Avlund Frandsen, Jørgen Bloch Poulsen og Morten Thing, *Planøkonomi og folkefront*, København 1979, Jens Christensen, *Socialdemokratiet i Danmark 1910-1930*, *Den jyske historiker* nr. 12, 1977, Karin Hansen og Lars Torpe, *Socialdemokratiet og krisen i 30erne*, Århus 1977.
 20. Odense-programmet. Arbejdsprogram, vedtaget på kongressen i 1923, cit. fra Claus Bryld, *op.cit.*, s. 168.
 21. *Ibid.*, s. 50-51.
 22. *En bygning vi rejser*, *op.cit.*, bd. II, s. 88.
 23. Staunings tale til kongressen i 1927, *Protokol for den 20. socialdemokratiske partikongres i Vejle 1927*, s. 47.

24. For en mere udbygget gennemgang se: Karin Hansen og Lars Torpe, *op.cit.*, s. 74-80.
25. Poul Hansen, Problemer omkring det moderne folkestyre, i Oluf Bertolt (red.) *Folkestyrets problemer*, København 1946, s. 103.
26. Udtrykket »det samarbejdende folkestyre« stammer egentlig først fra den parlamentariske debat i 50'erne, hvor det blev lanceret af den radikale Bertil Dahlgård. Han så heri en parlamentarisk norm gående på, at oppositionen under en mindretalsregering havde pligt til et sagligt samarbejde med regeringen. (Jvf. Erik Rasmussen *op.cit.*, s. 294). Som det vil fremgå giver vi begrebet et lidt andet og videre indhold. Socialdemokratiet sluttede sig i 50'erne til den radikale »doktrin« (jvf. Poul Meyer, *Politiske partier*, København 1965, s. 177) og ifølge den socialdemokratiske partihistorie, så har socialdemokratiet også søgt at praktisere det videre frem. Således skriver K.B.Andersen i en kritik af VKR-regeringen, at »det samarbejdende folkestyre, som socialdemokratiet både af dyd og nødvendighed havde søgt at praktisere, blev sat ud af kraft den dag der kom en regering under radikal ledelse« (J.O.Krag og K.B.Andersen, *Kamp og fornyelse*, København 1971, s. 371, vores understregninger).
27. Se fx. Th. Stauning, *Socialdemokratiet i dag*, København 1938, og Hans Hedtoft Hansen, *Den socialdemokratiske arbejderbevægelse og arbejderkooperationen*, Kooperationen 1937.
28. Se fx. Göran Therborn, *The rule of capital and the rise of democracy*, New Left Review nr. 103, Håkan Arvidsson og Lennart Berntson, *Socialismen och demokratin*, Lund 1980 s. 38ff.
29. Hans (Hedtoft) Hansen - daværende partisekretær - redegør i Socialisten nr. 9, 1933 for SAI's konference.
30. *Ibid.*, s. 301. Konklusionerne i resolutionsteksten er ret parallelle med de tankegange, der ligger i Hartwig Frisch's centrale bog fra 1933, *Pest over Europa*.
31. Jvf. Karin Hansen og Lars Torpe, *op.cit.*, s. 196ff.
32. Hans Hedtofts åbningstale til Socialdemokratiets kongres, august 1945, *Socialdemokratiske Noter*, bd. 14-16, 1942-45, s. 384.
33. Hans Hedtoft, grundlovstale i Ålborg, *Socialdemokratiske Noter*, bd. 20, 1948-49, s. 613.
34. Strategien blev første gang formuleret i Socialdemokratiets efterkrigsprogram, »Fremtidens Danmark«. For en nærmere behandling af dette programs og af velfærdsstrategiens tilblivelse, se Karin Hansen og Lars Torpe, *op.cit.*
 Ud over strategien for det sociale demokratis realisering indeholder »Fremtidens Danmark« også forslag til etablering af et »økonomisk demokrati«, forstået som oprettelse af et omfattende system af virksomheds- og brancheråd, som skal indgå i en direkte planøkonomisk styring af den samfundsmæssige produktion. Økonomisk demokrati i denne forstand glider imidlertid hurtigt ud af den socialdemokratiske strategi for efterkrigstidens Danmark, og det, der står tilbage er velfærdsstrategien som en strategi for etablering af fuld beskæftigelse (via en keynesiansk form for »planøkonomi«), social og økonomiske lighed og tryghed.
35. I artiklen »Konkurrensdemokrati och Keynesiansk välfärdsstat«, *Zenit*, nr. 1, 1983, argumenterer Claus Offe for det synspunkt at: »- den fortlöpande förentligheten mellan kapitalism och demokrati, som var så otänkbar för både den klassiske liberalismen och den klassiska marxismen (inclusive Kautsky och Andra Internationalen), historisk sett har vuxit fram tack vare uppkomsten och den gradvise utvecklingen av två förmedlande principer, nämligen a) politiska masspartier och partikonkurrens samt b) en keynesiansk välfärdsstat. Det är med andra ord en specifik typ av kapitalism som har förmåga att samexistera med demokratin« (s. 13). Vi er meget enige i dette synspunkt, som Offe fremfører i en samtidig afvisning af den opfattelse af demokratiet som den for kapitalismen adækvate statsform, som har været udbredt inden for store dele af den nyere marxistiske statsteori. Hvad Offe imidlertid ikke tager op i sin behandling af disse to formidlingsformer for demokratiets og kapitalis-

mens sameksistens er den gensidige indflydelse som disse 2 sæt af »formidlende principper« historisk har haft på hinanden. Efter vores opfattelse er det således først med velfærdsstrategien og den samfundsmæssige accept af velfærdsstaten som fællesmål for den samfundsmæssige udvikling, at demokratiet får mulighed for at udfolde sig til et »konkurrence-demokrati« mellem afradikaliserede, centraliserede og identitetsløse massepartier (s. 14-17).

36. Erik Rasmussen, *Ideologi og Politik*, København 1969, s. 42.
37. Herbert Tingsten, *Från ideer til idyll*, Stockholm 1966, s. 60.
38. *Ibid.*, s. 59.
39. Hvilket iflg. Gustav Pedersen var nødvendigt for at sikre tilliden til folkestyret - og dermed sikre demokratiet.
40. Jvf. Jens Otto Krag, og K.B.Andersen, *Kamp og fornyelse*, København 1971, s. 231f.
41. Jvf. Holger Eriksen, Kritik af Socialdemokratiets politik, *Verdens Gang*, nr. 7, 1963, s. 211. Brydningerne omkring jordlovene i 1963 og senere under S-SF-flertallet fra 1966 til 1968 udgør ikke noget brud på denne linie. Jordlovene kan næppe siges at repræsentere andet og mere end et forsøg på at løse problemerne vedrørende udenlandsk jordopkøb ved en evt. dansk tilslutning til Fællesmarkedet samt problemerne omkring de kraftige stigninger i jordpriserne bl.a. som følge af den hastige byudvikling. I sig selv ville de ikke »flytte nogen hegnspele«. Venstres og Konservatives propaganda og taktiske manøvrer omkring folkeafstemningen kom da også noget bag på såvel Socialdemokratiet som De Radikale. Med hensyn til det såkaldte røde kabinet, så blev det fra socialdemokratisk hold pointeret, at der her blev ført en socialdemokratisk politik - »og ikke en tøddel mere«, som Per Hækkerup udtrykte det. Socialdemokratisk politik var her at forstå som en videreførelse af den hidtidige politiske linie (se fx. behandlingen af S-SF-flertallet i *Kamp og Fornyelse op.cit.*, s. 323ff. For et andet synspunkt end vores på Socialdemokratiets linie i denne periode se: Vagn Oluf Nielsen, *Socialdemokratiets politik i 1960'erne, Årbog for arbejderbevægelsens historie 1977*).
42. *Verdens Gang*, nr. 6, 1969, hvorfra citatet af Henry Grünbaum er hentet.
43. *ibid.*, s. 165.
44. Niels Mathiassen, *Valgkampen - en karrikatur af demokratiet?* Indlæg på Socialpolitisk Forrenings møde på Hindsgavl, 1964 (pjece).
45. *ibid.*, s. 7.
46. *ibid.*, s. 5.
47. Socialdemokratiets organisationspct. faldt således fra 29,1% i 1957 til 18,1% i 1968 - jvf. Poul Nielsson, *Partitilknytningens intensitet*, speciale ved Institut for Statskundskab, 1971, s. 21. Samme nedadgående tendens gjorde sig gældende for de borgerlige partiers vedkommende.
48. Herbert Tingsten, *Demokratiets problem*, København 1965, s. 155.
49. Jvf. Holger Eriksen, *op.cit.*, s. 211.
50. Et udtryk vi har lånt fra Ejler Koch, Statsmagten - Viggo Kampmann, (red.), *Magtens afmagt*, København 1971.
51. Herbert Tingsten, *op.cit.*, s. 153.
52. »Staten som en bekræftelse på den sociale samhörighed betyder altså, at staten er formidler af en større frihedsoplevelse for den enkelte end han hidtil har kendt« - citat fra en artikel af Ole Hyltoft i *Ny Politik*, gengivet i Ejler Koch, *op.cit.*, s. 34.
53. Det såvel på centralstatsligt som på regionalt niveau - det sidste især i forbindelse med kommunallovnsreformen i begyndelsen af 70'erne.

54. Lauritz Hvidt, Forholdet mellem kommunernes politiske og administrative ledelse, *Nordisk Administrativ Tidsskrift* nr. 3, 1977, s. 181.
55. Daniel Tarschy, *Den offentliga revolutionen*, Stockholm 1978, s. 62.
56. Jvf. Claus Offes behandling af rationalitetskriterierne hos en henholdsvis »legal-bureaukratisk« og en »socialstatslig« forvaltning - i Rationalitetskriterien og Funktionsproblemen politisch-administrativen Handels, *Leviathan*, heft 3, 1974, samt G. Schmied und H. Treiber, *Bürokratie und Politik*, München, 1975, s. 180ff.
57. Adskillelsen mellem politik og forvaltning har selvfølgelig aldrig været total - også tidligere har forvaltningen udøvet politiske og politik-initierende funktioner. Men med velfærdsstatens udvikling er tidligere tiders »undtagelser« fra eller overskridelser af den parlamentarisk demokratiske norm så at sige blevet sat i system.
58. Jvf. eks. Jørgen Grønnegård Christensen, *Centraladministrationen*, København 1980, s. 358.
59. En reform hvis grundsynspunkt og hensigt iflg. Bent Rold Andersen vanskeligt kan gives konkret og detaljeret regelkarakter - jvf. Burekratisering af kommunerne, *Nordisk Administrativ Tidsskrift*, årgang 57, 1976, s. 183f.
60. PPI, 1971, og PPII, 1973, fungerede i høj grad som murbrækkere for en øget planlægningsmæssig organisering af de statslige politikker - jvf. eks. E. Jørgensen (budgetdepartementet), De senere års planlægningsinitiativer i Danmark, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, nr. 3, 1980. Samtidig åbnede kommunalreformen op for dels en kraftig udbygning af den statslige og kommunale sektorplanlægning dels bestræbelserne i retning af at udbygge den statslige budget- og udgiftsplanlægning som et i forhold til såvel sektorplanlægningen som den fysiske planlægning overordnet og sammenfattende planlægningssystem for hele den offentlige sektors udvikling. For en gennemgang af de konkrete planlægningssystemers og -initiativers udvikling, se Niels Arnfred m.fl., Planlægningstendenser i dansk offentlig forvaltning - problemer og perspektiver - i N. Arnfred m.fl. (red.), *Samfundsplanlægning - en antologi*, Odense 1980.
61. PPII, *Perspektivplanredegørelse 1972-1987*, København 1973, s. 25.
62. Jvf. Erik Ib Schmidt, *Offentlig administration og planlægning*, København 1968, - diverse betænkninger om administrationens organisation - således *Administrationsudvalget af 1960. 1. Betænkning*, Betænkning nr. 301, København 1962, *Redegørelse fra arbejdsgruppen vedrørende centraladministrationens organisation*, Betænkning nr. 629, København 1971, *Planlægningen i centraladministrationen*. Betænkning fra udvalget vedr. centraladministrationens planlægningsvirksomhed. Betænkning nr. 743, København 1975, samt *Perspektivplanlægning 1970-1985*, København 1971 og *Perspektivplanredegørelse 1972-1987*, *op.cit.*.
63. Se den efterfølgende gennemgang af reformeringen af statsadministrationens opbygning.
64. Planlægningens rolle i samfundet om 25 år, *Byplan* 6, 1976, s. 184.
65. Knud Heinesen, Rationalisering i politisk perspektiv, *Nordisk Administrativ Tidsskrift*, nr. 2, 1976, s. 73.
66. Betænkning nr. 629, *op.cit.*
67. Økonomi- og budgetministeren om Korsbæk-udvalgets betænkning, *Debat og Orientering*, nr. 13, 1972, s. 192.
68. Betænkning nr. 743, *op.cit.*, s. 14.
69. Bent Rold Andersen, *op.cit.*, s. 186.
70. Jvf. Betænkning nr. 301, *op.cit.*, og Betænkning nr. 629, *op.cit.* Betænkning nr. 743, *op.cit.* går videre med forslag til, hvordan centraladministrationens planlægningsvirksomhed kan

- styrkes gennem opretning af overordnede, tværpartementale og -sektorale planlægningscentre - forslag som imidlertid ikke er blevet gennemført.
71. Omfattende en inddelingsreform, en opgave- og finansieringsreform, som lagde en væsentlig del af de velfærdsstatslige serviceydelser ud til kommunerne samtidig med, at den statslige (med-)finansiering af de kommunale opgaver ændredes fra refusions- til bloktilskudsordninger.
 72. For en behandling af det såkaldte »kommunale selvstyre« efter kommunallovnsreformen se, Kommunalt selvstyre, *Politica*, nr. 3, 1980.
 73. En tilpasning, der også har rummet en personalemæssig »udskiftning« fra de traditionelle jurister til økonomer, politologer og nye typer planlægningsuddannede administratorer.
 74. Erik Damgård, *Folketinget under forandring*, København, 1979.
 75. *ibid.*, s. 135.
 76. Ejler Koch, Folkestyre - planlægning, kan det forenes? - i *Social Planlægning, beslutning og gennemførelse*. Socialpolitisk Forening småskrifter nr. 44, København, 1973, s. 33.
 77. Det kan ikke karakteriseres som noget nyt, at interesseorganisationer indgår og deltager i den administrative virksomhed - noget sådant er set før velfærdsstatens udvikling. Det nye består i, at en sådan form for deltagelse er ekspanderet kraftigt, nye måder at »deltage« på er udviklet - og overhovedet er sådanne politisk administrativt orienterede deltagelsesformer sat i system med velfærdsstaten.
 78. Jacob A. Buksti og Lars Nørby Johansen, *Variations in organizational participation in government: The case of Denmark*, Paper prepared for presentation at the 5th Nordic Political Science Conference, Bergen, august 27-30, 1978, s. 27.
 79. Jvf. Jørgen Grønnegård Christensen, *op.cit.*, s. 327. Se desuden Egil Fivelsdal, *Interesseorganisationer og centraladministrationen*, København, 1979 og Carsten Jarlov, Lars Nørby Johansen og Ole P. Kristensen, Offentlige udvalg 1946-1975 - i Mogens N. Pedersen, *Dansk politik i 70'erne*, København 1979.
 80. - heri inddrages dog også interesseorganisationer og foreninger efter stort set samme »retningslinier«, som gør sig gældende på det centraladministrative niveau.
 81. for en behandling af disse - se Georg Gottschalk og J. Chr. Tonboe, *Offentlighed, hemmelighed og medindflydelse i planlægningen*, bd. 1, København 1974 og bd. 2, København, 1975.
 82. Jvf. Ole Nørgård, Nærdemokrati og forvaltningsreformer, *Nordisk Administrativ Tidsskrift* nr. 3, 1977 og *Kommunalt Nærdemokrati*, Betænkning nr. 798, København 1977.
 83. Vi sondrer således mellem udviklingen af »funktionelle« interesserrepræsentationsstrukturer og »korporative« classesamarbejdsorienterede (3-parts-)strukturer ind i staten/de administrative statsapparater. Det er en sondring, som normalt ikke drages i den nyere korporativismelitteratur, hvor de to sæt af strukturer mere eller mindre slås sammen og behandlet under ét som korporative = funktionelle strukturer. Dog ikke i den marxistisk orienterede litteratur - her er det classesamarbejdsstrukturerne mellem fagbevægelse, kapitalorganisationer og stat som behandles, samtidig med at de strukturer, som vi har benævnt som »funktionelle« stort set lades ude af betragtning. Vi finder derimod begge typer af strukturer centrale for forståelsen af den statslige og politiske institutionelle ændring. Samtidig med at vi mener, der må sondres mellem dem som to forskellige sæt af strukturer - såvel hvad angår deres opståen, som hvad angår deres funktion og implikationer - hvilket ivojrligt ikke skal behandles i denne sammenhæng.
- Jvf. eks. også C. Offes kritik af både det marxistiske »social class«- og det borgerligt politologiske »pluralist group«-paradigmes anvendelighed, når det handler om at gribe og forklare eksistensen og forskelligheden mellem den statslige indkorporering af 1) »organized

interest groups that are in fact class organizations -- or organizations of class fractions - og 2) »organized interest groups representing collectivities that are specifically affected by state policies«, The attribution of public status to interest groups: observations of the West german case, - i Susanne Berger (ed.), *Organising interests in Western Europe*, Cambridge 1981, s. 139f.

84. I denne sammenfletning af de to strukturer mener vi at finde »rationale« bag den pluralistiske korporatismetraditions behandling af dem som værende udtryk for et og det samme.
85. Som et ydeligere og andet aspekt af interesseinstitutionaliseringen i staten kan nævnes de velfærdsstatslige »fagbureaukratier«, dvs., de offentligt ansatte eksperter og administratører knyttet til de offentlige institutioner. I kraft af disses professionelle interesser og deres kontakt med brugerne af de offentlige velfærdsforanstaltninger kommer de ofte til at fungere som »repræsentanter« for de pågældende klient- og brugergrupper og disses interesser.
86. Artiklens titel, *Ny Politik*, nr. 8, 1983.
87. *ibid.*, s. 14.
88. Ejler Koch, Statsmagten i Viggo Kampmann, *op.cit.*, s. 38f.
89. Jvf. *ibid.*, s. 40ff, samt Ejler Koch, Folkestyre - planlægning, kan det forenes?, *op.cit.*, s. 51ff.
90. Svend Auken har formuleret sig i lignende vendinger i relation til den statslige planlægningsudvikling: »Desuden må det erkendes, at det parlamentariske system i sin nuværende udformning er uegnet til at løse den vigtige demokratiske kontrol- og målsætningsfunktion for den centrale planlægning. Det må udbygges, således at berørte befolkningsgrupper inddrages direkte i beslutningsprocesserne«, i Svend Auken, Gunnar Thorlund Jepsen, Ejvind Larsen, *Økonomisk politik/Politisk økonomi*, København 1972, s. 33.
91. Det nærmest i så henseende er nok den behandling spørgsmålet får i den socialdemokratiske lighedskommissions redegørelse, *Kravet om Lighed*, en redegørelse fra den socialdemokratiske folketingsgruppes lighedskommission, 1973. Ejler Koch sad i kommissionen og han har formodentlig sat sit afgørende præg på den måde, spørgsmålet her tages op på, og på de krav til »Reform af folkestyret«, som fremlægges. I al fald er behandlingen og forslagene helt på linie med, hvordan Ejler Koch iøvrigt har formuleret sig omkring problematikken.
92. En enkelt detalje i det samlede problemkompleks forsøgte Kjeld Olesen at tage fat på i midten af 70'erne med konkrete forslag om politisk udnævnte statssekretærer og nedsættelse af planlægningsgrupper direkte under ministrene, grupper som skulle være organisatorisk uafhængige af de enkelte ministerier - begge forslag med henblik på at styrke ministrenes/regeringens position som politisk valgt ledelse - jvf. »Regeringen må have overskud til at tænke tanker«, *Ny Politik*, nr. 5, 1975. Forslaget blev varmt bakket op af Ole Espersen: »- hvis de valgte politikere ikke får rimelig mulighed for at styre landet, hvem er det så i virkeligheden som foretager denne styring?« *Ny Politik* nr. 7, 1975 - men mere eller mindre slået hen af Anker Jørgensen - »Regeringsarbejdet og planlægningen«, *Ny Politik* nr. 8, 1975.
93. Indstilling fra Det organisatoriske Udvalg til Socialdemokratiets kongres 1969, s. 1 - her citeret fra Poul Nielsson, *op.cit.*, s. 44.
94. Det erkender partiets organisatoriske næstformand Inge Fischer Møller, jvf. referat i Politiken 6.9.1982 af socialdemokratiets årsmøde.
95. Se fx. Erling Olsens beskrivelse af den socialdemokratiske venstrefløj. Erling Olsen, *Den disciplinerede Keynes*, *Økonomi og Politik*, nr. 1, 1983.

Summary

The article discusses the relationship between the Danish Social Democratic Party and political, parliamentary democracy.

Firstly, the question of the party's historical development in relation to parliamentary democracy. How does the Social Democratic Party perceive parliamentary democracy and what changes have occurred in this perception? What role has parliamentary democracy played for social democratic strategy and policy? *Secondly*, the question of the impact on the development of parliamentary democracy by social democratic strategy and policy. What have social democratic strategy and policy meant for parliamentary democracy?

The first question is raised in relation to historical developments up to and including the 1930ies. It is argued that - with the interwar years as the crucial intersection period - the attitude of the party to political parliamentary democracy changes in two respects: 1) From being influenced by the Rousseauian ideal of the Sovereignty of the People the party moves to a position where sovereignty is unambiguously placed in the parliament. Where the party in a Constitutional Bill of 1920 in principle advocates the institution of plebiscites it opposes it in principle at the time of the 1953 amendment to the Constitution. 2) From primarily seeing parliamentary democracy as a means of political influence and, in the longer perspective, as a way of achieving a Socialist majority among the population and in parliament, thus gaining the victory for Socialism, the party now takes a different view of parliamentary democracy. Its purpose now is to mediate between the differing social interests via negotiations and compromises. The prevailing standard for parliamentary democracy becomes »The co-operating democracy«.

These changes occur partly in connection with an increasing parliamentarization of the Social Democratic Party and its policy up through the 20ies and 30ies, partly in connection with the class-collaborationist policy developed in continuation thereof.

The other question is discussed in relation to the post-war period.

An exposition and argumentation is made to the effect that the welfare strategic extension of democracy from the political to the economic and social spheres - a task which the party set itself for the post-war and future Denmark - has contributed to a depolitization, deparliamentarization and state-oriented organization and development of policy and thus to a real weakening and erosion of parliamentary democracy. An erosion that is brought about partly by the manifestations of parliamentary democracy as a »co-operating democracy«, partly by the re-shaping of the state into a welfare state - a »public sector«.

The development of the welfare state - seen by the Social Democracy Party not only as the complete realization of political democracy, but also as a

prerequisite for maintaining democracy - thus becomes tantamount to the actual erosion of political, parliamentary democracy.

Thus, political democracy is again raised as a problem, but one which the Social Democratic Party has difficulties in relating to and tackling in so far as the party has identified with and become more or less integrated in the process of state-orientation that has put the problem on the agenda.

»Magt« versus »demokrati«.

Et uløst problem i dansk socialistisk teori

Af *Torben Hviid Nielsen*

»Det er ikke Demokratiets Hensigt at danne en stærk Regeringsmagt, ... det er tvertimod dets Hensigt, at lade den hele Samfundsorden opstaae ved de fri Enkeltes Sammenslutninger til Foreninger, til Communer, disses til større Communalforbund, således at altsaa al Regering, forsaavidt derved tænkes en overordnet Anstalt, for hvilken Individierne må bøje sig, efterhaanden forsvinder, og dens magt fordeles paa disse og paa Forbundene«

Frederik Dreier, 1853.

»Fra at være antimilitaristisk gled (socialdemokratiet) over i pacifismen uden at tænke den tanke til bunds, at man derved tog forskud på verdensfreden og undergravede sin egen vilje til magt. Samtidig virkede standpunktet også indadtil således, at man med dygtighed gennemførte en demokratisk skattepolitik og en human socialpolitik, der begge ligger indenfor kommunens horizon, men derimod ikke nåede til en konstruktiv økonomi, der berørte selve produktionsapparatet. Det er nemlig en statslig opgave og forudsætter magten i den nationale stat.... Det viste sig at arbejderne nok havde en organisation, men at de manglede magt. Derfor er arbejderbevægelsen og socialismen efter krigen gået ind i den tredje fase: *Kampen om Magten*«

Hartvig Frisch, 1933 og 1927.

Relationen mellem »magt« og »demokrati« er tilsyneladende vendt til sin modsætning med udviklingen fra den utopiske socialist Dreier til den realistiske socialdemokrat Frisch: For Dreier var demokratiet et middel til at mindske magten i utopia - for Frisch var magten den nødvendige forudsætning for at bevare demokratiet i kapitalismen.

Bag denne ændrede opfattelse af relationen mellem »magt« og »demokrati« ligger imidlertid en ikke mindre ændring i begrebernes indhold! For Dreier var demokratiet, vendt imod stændersamfundet, primært en social organisationsform og en personlighedstype - for Frisch var demokratiet, vendt imod nazisme og bolsjevisme, primært en politisk styreform som parlamentarisme. Tilsvarende skrev Dreier endnu ud fra idealet om et samfund, hvor ligheden og den demokratiske indstilling ville gøre magten overflødig eller ændre dens karakter, så den blev til »uberegnelig nytte for begge parter« - mens »magten« for Frisch nødvendigvis havde karakter af nulsum i kampen mellem klasserne. For Dreier kunne samfundet reformeres, så magten kunne reduceres eller undslippes - for Frisch var statsmagten det nødvendige og uundgåelige kampterræn.

Problemet: adskillelsen af »magt« og »demokrati«

Den her antydede ændring i betydningen af og relationen mellem »magt« og »demokrati« er imidlertid et upåagtet og ofte overset fænomen i både den politiske og sociale historieskrivning og i de teoretiske og politiske diskussioner. Oftest behandles og beskrives »magten« og »demokratiet« som om de to størrelser var principielt uafhængige af hinanden og uden indflydelse på hinanden. »Magten« beskrives som var den uafhængig af styreformen - og »demokratiet« beskrives som kun fordeling af magt (indflydelse, autoritet e.l.), hvor fordelingen ikke har konsekvenser for magten og magtformen selv.

»Magten« har ofte - specielt i den politiske historieskrivning - status som kontinuum i den ellers omskiftelige historie; som den eneste eller en af de få uhistoriske størrelser i historien. Både i metaforik og i funktion optræder »magten« oftes som blot *scene* eller blot *instrument*. Der kæmpes om magten - og magten bruges. Men magten er næsten altid sig selv lig ved næste kapitel af historien: klar til at nye aktører kan træde ind på scenen og spille andre roller - eller til som instrument at blive anvendt til andre formål. Kun magten er forblevet sig selv lig; den er scene for alle og potentielt instrument til alt.

Denne anvendelse af »magt«-begrebet svarer til et etymologisk begrundet og godt etableret paradigme i samfundsvidenskaberne, hvor magten samtidig anvendes som årsagsforklaring. Som årsag forbinder magten magthavernes intention med de historiske og sociale konsekvenser.¹ Opfattelsen passer yderligere som fod i hose til de dominerende tendenser i efterkrigstidens politologi, der forstår politik som læren om autoritativ magt- og ressourcefordeling. Og i overensstemmelse hermed har de indflydelsesrige »moderetninger« i politologien (som f.eks. forfatningstraditionen, pluralismeteorien, korporatismeteorien og segmenteringsteori) da også i deres hurtige afløsen hinanden alle været diskussioner om magt-fordeling og -placering, men ikke om magten selv.

Den væsentligste undtagelse fra dette billede er diskussionen mellem *Wright Mills* (1956) og *Parsons* (1957) (og den moderne variant af den »principielt« samme diskussion mellem *Habermas* (1977) og *Hannah Arendt* (1978)). - Parsons kritiserede ikke blot *Wright Mills* empiriske påvisning af en sammen-tømret magtelite, men selve den bagvedliggende magtforståelse. For Parsons kunne magten ikke kun forstås som magtkampens symmetriske nulsums-spil, men også som et kollektivt gode.

¹»Magt er en generaliseret færdighed eller ressource i et samfund.... Magt er evnen til at mobilisere samfundets ressourcer for opnåelsen af et mål, som der er skabt eller kan skabes en offentlig forpligtigelse overfor.« (Parsons, 1957, p. 140).

Heller ikke denne diskussion mellem Wright Mills og Parsons drejer sig imidlertid om magtens ændrede historiske karakter, men snarere om forskellige og modstridende ahistoriske magtopfattelser. Bag uenigheden synes de to at være grundlæggende enige om, hvad de diskuterer: forskellige opfattelser af magten, og ikke ændringer i magtens historiske karakter.²

»Demokrati«-begrebet er både i historien og i historieskrivningen et langt mere åbent og flertydigt begreb end »magt«-begrebet. Demokratiets egen historie er også en del af »demokrati«-begrebets historie. Kampen om den rette forståelse af »demokratiet« har været en væsentlig del af kampen for og om demokratiet - og begrebet rummer en nødvendig spænding mellem styring og deltagelse.

Trods denne historie i demokrati-begrebet selv, er demokratiet i historieskrivningen imidlertid ofte reduceret til en af magtformen uafhængig styreform (hvis historie så beskrives). Den teoretiske apologi herfor fandt en foreløbig kulmination i J. Schumpeter's »realistiske demokrati-teori« (1943) (og herhjemme hos Alf Ross. (1946). For Schumpeter var demokratiet en politisk metode,

»d.v.s. et bestemt institutionelt arrangement, som tilsigter at opnå en politisk - retslig eller administrativ - beslutning, og som derfor ikke er et formål i sig selv (242). Derfor er demokratiet heller ikke »by the people«..., men »folkets funktion er at skabe en regering eller et mellemliggende organ (f.eks. et valgkollegium), som derefter skaber en national udøvende magt eller regering« (269). Demokratiet er således den mest effektive form for konkurrencen om politisk lederskab og »vælgerne uden for parlamenterne må acceptere arbejdsdelingen mellem dem og de politikere, som de vælger« (295). »Demokratiet betyder ikke og kan ikke betyde, at folket regerer i nogen klar betydning af hverken »folk« eller »regerer«. Demokratiet betyder kun, at folket har mulighed for at acceptere eller forkaste dem, der regerer dem« (284-285).

Som teoretiker lod Schumpeter sig imidlertid ikke nøje med denne realisme i beskrivelsen af den nuværende demokratiform som politisk styreform. Han hævdede også - og det er det teoretisk og historisk springende punkt - at hans nye realisme samtidig bevarede hovedparten af det, som traditionens tilhængere af den demokratiske metode forbandt med demokratiet (p. 269).

Et enkelt Tocqueville-citat er imidlertid tilstrækkeligt til at vise, at et andet og mod realisme-teorien stridende demokrati-ideal findes - i al fald som teori.

»Den virkekrang, som demokratiet har ført med sig på det politiske plan, gør sig også gældende i det civile samfund; og når alt kommer til alt, tror jeg at denne virksomhed er det demokratiske styres største fortjeneste. Jeg er mere tilbøjelig til at rose demokratiet for det, som det sætter i gang hos andre, end for det, som det selv gør...I et demokrati ligger storheden ikke så meget i det, som regeringerne selv gør, men i det, som bliver til uden deres hjælp. Demokratiet giver ikke folket den bedste regering, man kan tænke sig; men den gør det, som selv den bedste regering ofte er ude af stand til at gøre: den skaber i hele

samfundet en vågen aktivitetstrang, en overstrømmende kraft, en energi, som aldrig vil kunne eksistere uden demokratiet, og når forholdene er gunstige, kan denne kraft gøre underværker. Det er den virkelige fordel ved demokratiet...(225)

Tocqueville's beskrivelse af »Demokratiet i Amerika« er selv et slående eksempel på sammenblandingen af idealerne (om et liberalt demokrati) og beskrivelsen (af samtidens Amerika). Alligevel repræsenterer han utvetydigt et demokrati-ideal, der teoretisk strider imod Schumpeters realisme. For Tocqueville er idealet deltagelse, for Schumpeter er idealet styring. For Tocqueville skabes styringen gennem deltagelsen, for Schumpeter er deltagelsen en udemokratisk trussel imod styringen. Den historiske diskussion efter Schumpeter har da heller ikke drejet sig om, hvorvidt denne teoretiske modsætning mellem demokratiidealer findes, men om hvor i historien de afgørende brud sker.³

For den deltagende demokrati-opfattelse, som vi her har repræsenteret ved dens liberale rod i Tocqueville, er demokratiet ikke kun en overfor magtformen neutral styreform. Demokratiet er også en styreform, men deltagelsen adskiller demokratiet fra alle andre styreformer. Demokratiet er hverken kun eller primært en politisk magtform, men en deltagerform, »a Way of Life« som *John Dewey* skrev, og som *Grundtvig* kunne have sunget, hvis det ikke havde lydt så amerikansk. Derfor var demokratiet også i den tidlige liberalisme et middel til at mindske magten i samfundet.

»Magt« og »demokrati« i dansk socialistisk teori

En sammenfatning

Hovedparten af historieskrivningen om den danske arbejderbevægelse og socialdemokratiet (og hovedparten af den programmatisk debat i parti og fagbevægelse) er foregået og foregår i overensstemmelse med denne normale begrebsbrug. Selvom nuancerne er store, anvendes »magt« og »demokrati« (og »socialisme«) ofte som synonyme eller i al fald som udskiftelige begreber. Det sande »demokrati« er også både »magten« og »socialismen«.

Skal man tro vægtige teoretikere og politikere i den danske arbejderbevægelse, har der imidlertid aldrig været overensstemmelse mellem magtformen og demokratiformen i det danske samfund. Det har altid været det programmatisk mål at skabe denne overensstemmelse, men udgangspunktet har også altid været, at den ikke var der. Fig. I sammenfatter indholdet i »magt«- og »demokrati«-begrebet og relationen mellem magt- og demokratiopfattelsen i tre faser af den danske arbejderbevægelses historie. Figurens formål er at illustrere et teoretisk ræsonnement. Derfor fremhæver den det »typiske« for standpunkterne og kontrasterne mellem teorierne - af og til på bekostning af

nuancer og ligheder. (Jvf. nedenfor). Tilsvarende er politikere og teoretikere med så forskellig status som organisatoren og redaktøren *Frederik Dreier*, den politiske ordfører og senere kulturminister *Harvig Frisch* og finans- og statsminister *Viggo Kampmann* valgt som eksempler alene fordi det underliggende ræsonnement bedst lader sig illustrere ud fra disse, og trods de åbenlyse forskelle m.h.t. repræsentativitet, realpolitisk indflydelse og type af »teoretisk« ræsonnement.

Både for en historisk (vertikal) og for en systematisk-sociologisk (horisontal) læsning har der fundet en sammenhængende udvikling sted i opfattelsen af »magt« og »demokrati« og af relationen mellem disse.

»Magt«-begrebet skifter således indhold på tre områder: med hensyn til dets gyldighedsområde, med hensyn til opfattelsen af årsagerne til magt, og med hensyn til vurderingen af magten og dens karakter.

Figur I. Indholdet i »magt«- og »demokrati«-begrebet og opfattelsen af relationen mellem »magt« og »demokrati« hos Dreier, Frisch og Kampmann.

	»Magt«	»Demokrati«	Programmatisk relation mellem »magt« og »demokrati«
1840'erne. før-socialdemokratisk, utopisk socialisme. Eks. Dreier	Primært social ulighed og ufrihed p.g.a. andres privilegier Magt som socialiseringsform Afskaffelse af privilegier er også afskaffelse af magt.	Primært social lighed Personlighedstype: »En demokrat« Opdragende og uddannende funktion, deltagelse.	Demokratiet vil betyde formindsket eller fordelt og kontrolleret magt i Utopia
1920'erne. Parlamentarisk demokrati. Eks. Frisch	Primært statslig politisk ressource. Nulsum i kamp. Politisk magt er midlet til social og økonomisk magt.	Primært politisk demokrati (som forudsætning for økonomisk og socialt demokrati) Styreform som parlamentarisme. Styringsmiddel som plan.	»Viljen til magt« er forudsætningen for demokratiet som parlamentarisme og styreform vendt imod nazisme og bolsjevisme.
1960'erne. Statsbærende velfærdssocialdemokrati. Eks. Kampmann.	Statsmagten blev ikke midlet til social og økonomisk magt. Kamp som nulsums-spil erstattes af fordeling af tilvæksten. Misforhold mellem socialdemokratiets politiske magt og borgerskabets økonomiske magt.	Det politiske demokrati er konsolideret, men blev ikke indgang til socialt og økonomisk demokrati. Muligt misforhold mellem »styring« og »deltagelse«	Overensstemmelse mellem magt og demokrati vil blive genetableret, idet magtens nulsumskaraktter ændres med væksten, og økonomisk (og socialt) demokrati vil føre til økonomisk (og social) magt.

I den *første*, utopisk socialistiske fase dækker magtbegrebet ofte en enhed af politiske, økonomiske og sociale fænomener. Magten er altid også en socialiseringsform. Den væsentligste årsag til magt er ulighed og privilegier, og politikken drejer sig ikke primært om at erobre (mod-) magt, men om at afskaffe andres magt gennem afskaffelsen af deres privilegier. I sidste ende er denne afskaffelse af magt og privilegier i alles interesse, derfor er det muligt at mindske magtmængden i samfundet og/eller ændre magtens nulsumskarakter.

I den *anden* fase, i kampen for parlamentarismen, er magten som middel og politisk kampterræn primært (men aldrig entydigt) den statslige-politiske magt. Denne politiske magt er tendentielt uafhængig af socialiseringsformen - og politisk magt handler primært om statslig magt og indflydelse. Socialdemokratiet er blevet en integreret del af interesse- og partipolitikken, og magten forstås derfor som en positiv ressource. Tilsvarende er magtkampen som valgaritmetikken nødvendigvis et nulsums-spil.

I den *tredie* fase, hos det statsbærende socialdemokrati, er den principielle adskillelse af magtsfærerne blevet et realpolitisk dilemma. Statsmagten blev ikke indgangen til den økonomiske og sociale magt; og der er derfor opstået et »misforhold« mellem socialdemokratiets politiske magt og borgerskabets økonomiske og sociale magt. I velfærdssamfundet søges dette magtdilemma imidlertid løst ved en politisk besluttet indførelse af økonomisk demokrati, idet væksten ændrer magtens nulsums-karakter, så fordelingen af tilvæksten kan erstatte kampen om nulsumsmagten.

»Demokrati«-begrebet har i den samme periode gennemgået en tilsvarende ændring.

I den *første* fase bruges demokratibegrebet ofte som en personkarakteristik, om en personlighedstype. Demokratiet tjener primært opdragelse og uddannelse gennem deltagelse, og den nødvendige styring sker qua deltagelsen. Ofte har begrebet en egalitær undertone af social lighed. I den udstrækning begrebet benyttes om en styreform er det i forlængelse af produktions og kommuneorganiseringen, og ikke som en selvstændiggjort statslig - politisk sfære: parlamentarisme.

I den *anden* fase anvendes demokratibegrebet primært, men aldrig entydigt, om det politiske demokrati, styreformen. Kampen for parlamentarismen er den afgørende politiske frontlinie; »demokrati« og »parlamentarisme«, der har hver sin etymologiske afstamning, sammenstilles ofte til »parlamentarisk demokrati«. I den udstrækning »en demokrat« endnu anvendes, er det oftest som karakteristik af tilhængeren af en styreform, og ikke som karakteristik af personligheden, som personlighedstype. Ofte tænkes demokrati og magt som de samme sociale realiteter: det sociale og økonomiske demokrati vil også blive arbejderbevægelsens magt.

I den *tredie* fase betragtes det politiske demokrati som konsolideret. Men som statsmagten ikke blev indgangen til den sociale og økonomiske magt, blev

det politiske demokrati heller ikke indgangen til det sociale og økonomiske demokrati. Spændingen mellem den første fases betoning af deltagelse og opdragelse, og den anden fases betoning af styring og plan, viser sig derfor i øget udstrækning som et administrativt-politisk problem: parlamenterne afmægtiggøres, idet både styring og deltagelse i øget udstrækning foregår af ikke forfatningsmæssige kanaler: styring i korporative organer og deltagelsen i »græs-rødder«.

Med disse ændringer i begrebsindholdet er der samtidig fra Dreier til Frisch sket en omvendning af den programatiske relation mellem »demokrati« og »magt«. For Dreier ville demokratiet (som livsholdning og social organisationsform) samtidig betyde en mindsket eller fordelt, kontrolleret magt i Utopia. For Frisch var »viljen til magt« omvendt en forudsætning for at bevare demokratiet (som styreform) vendt imod nazismens og bolsjevismens pest. Kampmann søgte som »utopisk realist« atter at bringe overensstemmelse mellem »magt« og »demokrati« ved både som Dreier at ændre magtens karakter af nulsum (nu gennem væksten) og som Frisch at gennemføre det økonomiske (og i mindre grad sociale-) demokrati (nu gennem statslig-politisk beslutning).

Skal man tro de tre teoretikere, har der imidlertid aldrig været overensstemmelse mellem »magt« og »demokrati«, selvom det altid har været arbejderbevægelsens og socialdemokratiets program at skabe en sådan overensstemmelse. Hver fase har tilstræbt sin form for foreningen af »magt« og »demokrati« og hver efterfølgende fase har måttet nystille problemet. Indirekte ligger der en erkendelse af den forrige fases manglende realpolitiske løsning af problemet bag disse nydefinitioner, men denne erkendelse føres sjældent videre til direkte kritik af den foregående fase eller analyse af de faktiske ændringer i magt- og demokratiformerne.

Det sker delvist i den resterende del af denne artikel. I tre afsnit dokumenteres, tolkes og nuanceres de tre teoretikere, og i to mellemliggende afsnit skitseres træk af den samfundsmæssige og realpolitiske udvikling, der er baggrund for den forskellige og delvist modstridende begrebsbrug. Til afslutning diskuteres endelig nogle teoretiske implikationer for »demokrati«- og »magt«-begrebet.

Frederik Dreiers utopi: Demokrati som livsform - en forudsætning for reduktion af magten

Både i den socialdemokratiske historieskrivning og i sovjetmarxismen er naitet og utilstrækkelighed i magtforståelsen - sammen med de manglende materielle og klasse-mæssige forudsætninger - den mest almindelige kritik af den tidlige, utopiske socialisme. Denne karakteristik er imidlertid kun delvist rig-

tig og ikke uden præg af efterrationalisering. Kritikken af naiviteten i forståelsen af de faktiske magtforhold tjener nemlig ofte til samtidig at se bort fra principielle forskelle i idealerne om magt.

Den utopiske socialisme og tidlige arbejderbevægelse havde ofte uformidlet både en »realistisk« opfattelse af de aktuelle magtforhold, og et »utopisk« ideal om en anden magtform. Ofte forsøgte de at forene beskrivelsen og forståelsen af de aktuelle magtforhold som nulsumskamp med idealet om en samfundstilstand, hvor magten forsvinder eller reduceres sammen med uligheden.

Reformatoren, jernstøber *P.F. Lunde* (1848) og den nationalliberale økonom *C.N. David* (1848) synes således i deres diskussion i 1848 at være enige om analysen af de faktiske magtforhold. I al fald hævder de, at deres uoverensstemmelse alene drejede sig om idealernes mulighed, og (afledt deraf) om midlerne. Begge forstod magtforholdene i den daværende samfundsstruktur som nulsumskamp. Men mens David fastholdt, at denne magtform ville fortsætte uanset reformtyper, var det Lundes opfattelse, at

»vi befinde os i Begyndelsen af en Omvæltning saa stor og vældig som nogen, der er gaaet forud, thi dens Valgsprog er: Udligning af saadanne Misforhold i Samfundet, som staae hindrende i Veien for Alles muelige velvære og det hele Samfunds forædling«. (26)

Efter denne omvæltning vil magten ifølge Lunde ændre sin nulsumskarakter, og »repræsentationssystemet« kan få sin fulde betydning i en blanding af laugskorporatisme og »selvregulering«. (40)

Lunde har da både et produktionsmæssigt og et demokrati-teoretisk argument for magtens ændrede karakter. Produktionsbegrundelsen kan minde om keynesianismens velfærdsfordeling af væksten, men er her et argument i Næringslovsdebatten og begrundes med agrarsamfundets ordsprog: »Naar det regner paa Præsten, saa drypper det på Degnen«. Anvendt her, hedder det altsaa, »har Mesteren Fortjeneste, saa faaer Svenden ogsaa godt heraf, men bliver Mesteren en Stymper, kan Svenden umueligt staae sig godt«. (38). Den demokrati-teoretiske begrundelse ligger tæt på Rousseaus totalitære variant af almen viljen, idet »Den Enkelte maa jo underkaste sig den hele Korporations Vilje«. (36).

Troen på oplysningen og fornuften, kort: *rationalismen*⁴ er ofte den eneste »teoretiske« og politiske forbindelse mellem de to principielt modstridende magt-opfattelser. *Dreier* finder det således muligt, at fornuften gennem oplysning og opdragelse kan erstatte interessekampen, og associationen, den frie forening, kan blive en utilitaristisk syntese af »Individualismen«, »Læren om den private Fordeel« og den »modsatte yderlighed, nemlig Fordringen om Opoffrelse af egen Interesse«. (1973, p. 154). Det er således med urette, at den

herskende klasse tror, at »den sociale Reform gaer ud paa at plyndre dem, medens den gaer ud paa at gjøre Alle vellevende og sikkrede« (p. 87).

I den udstrækning Dreier overhovedet tænker sig demokratiet som en politisk-national størrelse, er det som videreudvikling af produktionsprocessens organisering. Samfundets reform starter som en social og ikke en politisk proces - og ligheden og demokratiet forplanter sig, som hos Lunde, fra produktionsprocessen til det politiske niveau. »Det er ikke Demokratiets Hensigt, at danne en stærk Regeringsmagt« (236) og »Statsmagten skal ikke regulere eller beskytte, men tværtimod ophæve eksisterende begrænsninger og uretfærdigheder, som er indeholdt i Lovgivningen« (240).

Formidlet over laugskorporatismen er kommunen demokratiets afgørende niveau, hvor produktionsorganiseringen og statsorganiseringen mødes. Dreier vil

»lade den hele Samfundsorden opstaae ved de fri Enkeltes Sammenslutning til Foreninger, til Communer, disse til større Communalforbund, saaledes at altsaa al Regering, forsaavidt derved tænkes en overordnet Anstalt, for hvilken Individierne maa bøie sig, efterhaanden forsvinder, og den Magt fordeles paa disse og paa Forbundene« (1974, p. 41).

Som led i både opdragelsen og afskaffelsen af privilegier argumenterede Dreier med en radikalitet, som der endnu findes rester af i Gimleprogrammet (men som i den senere arbejderbevægelse er fortrængt til råds-kommunistiske tankegange) for *valg* af både embedsmænd og lærere i uddannelsessystemet,

»saaledes at Borgerne, efter omhyggelig Overveielse og Undersøgelse, vælge Embedsmændene af de laveste Grader, og disse atter i Forening med Borgerne vælge de høiere Embedsmænd....., saaledes endvidere, at Lønnen retter sig efter Arbeidet, efter Ansvaret og tildels efter Familiens Størrelse« (s. 148).

Demokratiet er for Dreier et afgørende og nødvendigt middel til lighed og opdragelse. Som forfatnings- og styreform i traditionel politisk og samtidig nationalliberal forstand, har den begyndende arbejderbevægelse imidlertid et langt mere tvetydigt forhold til demokratiet.

Repræsentation og valg opfattes i en direkte (Rousseausk) og ikke-parlamentarisk forstand: principielt er valg af faste repræsentanter en uønsket afhændelse af magt. Bortset fra det »selvfølgelige« krav om udvidelse af valget, er demokratiet i påfaldende ringe grad relateret til samtidens forfatningsdebat - og der synes ikke at være afgørende forskel på Dreier's syn herpå før og efter 1849. *Marcus Thrane*, lederen af den samtidige og mere indflydelsesrige norske arbejderbevægelse, mente ganske vist ud fra en fejlagtig statistik-brug, at »en oplyst absolutisme med garantier«⁵ kan tjene og har tjent ligheden og den sociale sag bedre end en fri forfatning. Ud fra en statslig-politisk effektivitetsbetragtning kunne han således agitere for ideen om én »Arbejderkonge«, der kunne stække kapitalens magt, ligesom de »Borgerkonger«, der havde stækket adelens magt.⁶

Fra utopi til realisme

Det tidlige, utopiske magt- og demokrati-ideal fortrænges succesivt fra den socialdemokratiske arbejderbevægelse i løbet af I. og II. Internationale for at give plads for det statsbærende partis magtrealisme og for et entydigt forsvar for parlamentarismen. Og i denne sammenhæng er dette skift i magt- og demokratiforståelsen vigtigere end den samtidige diskussion om reform og revolution, der også har domineret de senere videnskabelige fremstillinger af perioden.

Da den danske sektion af I. Internationale blev dannet i 1871 var politikken tendentielt etableret som selvstændig politisk sfære og i den dominerende sprogbrug havde magt-begrebet ændret indhold: fra primært at betegne social ulighed og privilegier til at dække politisk indflydelse og forstås som en positiv ressource. Magten var blevet politikkens medium. Pio og den danske sektion af Internationale afspejler måske snarere en nødvendig tilpasning til denne realitet end en eksplicit stillingtagen i den strategiske debat om reform eller revolution.

I de første år efter 1871 synes begge de teoretisk modstridende forståelser af relationen mellem »magt« og »demokrati« imidlertid endnu at findes i et uafklaret forhold i den danske sektion af Internationalen.

De tidlige programskrifter og ideologiske debatter har således ofte en spændvidde, så de - specielt da samtiden ikke selv stillede dette problem eksplicit - kan tolkes og forstås som udtryk for begge opfattelser. Gimle-programmet taler f.eks. ikke blot om »Staten«, men om »Statens fundament«, og fordrer »direkte lovgivning gennem folket« og »afskaffelsen af den stående hær (og) indførsel af en almindelig folkehær«. - Forbindelsen til det tidlige, utopiske standpunkt knyttes ofte over inspirationen fra Pariserkommunen, mens nybruddet i den statslige realisme henter sin inspiration fra den tyske Lassalleanisme. Det uafklarede organisatoriske forhold mellem parti og fagbevægelse i I. Internationale er endnu et udtryk for denne sameksistens af begge magt- og demokratisyn.

Lassalles statsrealisme fæstede sig imidlertid hurtigt med Det Socialdemokratiske Forbunds reorganisering efter 1878 og med fagbevægelsens selvstændige organisering og gradvise centralisering fra 1885 til 1899. Og den fik yderligere næring med partiets parlamentariske fremgang fra de første repræsentanter i Folketinget i 1883, over Systemskiftet i 1901, og positionen som det største parti i Folketinget i 1913, til funktionen som parlamentarismens forsvarer under Påskekrisen i 1920. N.F. Christiansen kan således sammenfatte, at det danske socialdemokratis politiske strategi fra 1879 til 1901 »blev bestemt af deltagelsen i forfatningskampen«, og at »det centrale omdrejningspunkt i socialdemokratiets ideologi og praksis var, at socialismen og social fri-

gørelse både ville basere sig på det politiske demokrati og begynde i kampen for det«. (1978, p. 303 og 304).

Med ændringerne i klassestruktur, med demokratiseringen af valgloven og med valgfremgangen overførtes fremskridtstroen fra teknologien til demokratiet: med socialdemokratiet ved magten ville det samfundsmæssige demokrati og arbejderbevægelsens magt blive identiske størrelser.

Hartvig Frisch's realisme: Viljen til magt som forudsætning for demokratiet som styreform

Det blev imidlertid ikke den nationale udvikling, men bolsjevismens og nazismens tryk, der førte *Hartvig Frisch* til den klare erkendelse af, at demokratiet ikke nødvendigvis fører til magten, men at »magtnihilismen« i stedet kan ødelægge demokratiet. Allerede i 1922 skrev Frisch vendt imod Kaustsky's determinisme, at

»al magt her i verden kommer af viljen til magt. Hvad viljen til magt så igen opvokser af, det er et stort sagligt spørgsmål om økonomiske og kulturelle betingelser, og her har Marx' og Engels' skrifter i enestående grad beriget den historiske videnskab. men hvis der ud af disse betingelser, af hvad grund det nu kan være, *ikke* vokser viljen til magt, så vil disse betingelser ikke i sig selv være tilstrækkelige. Det er netop en af overklassens stærkeste støtter, som ofte selv under fare har stået sin prøve, at den altid har viljen til magt« (1950, p. 11).

Første Verdenskrigs udbrud viste at

»Arbejderne nok havde Organisation, men at de manglede Magt. Derfor er Arbejderbevægelsen og Socialismen efter krigen gået ind i den tredje fase: Kampen om magten«. (1927).

Frisch's magtforståelse har en dobbelt brod: *mod arbejderbevægelsens pacifistisk-deterministiske magtafholdenhed og mod magthavernes magtnihilisme*.

Skydeskiven for den historiske selvkritik af arbejderbevægelsen er oftest det tyske socialdemokrati, der i næsten to menneskealdre var toneangivende i den europæiske arbejderbevægelse, men den reelle adressat er ligeså ofte tendenser i samtidens danske socialdemokrati og i dets forhistorie. Med determinismen i både »katastrofeteorien« og den »revolutionære myte« (1950, p. 24) blev den revolutionære marxisme, som i sin indstilling var antiheroisk, forvandlet til en uheroisk ideologi. Tilsvarende blev den oprindelige antimilitarisme forvansket til pacifisme. Og pesten over Europa, bolsjevismen og nazismen, blev mulig da borgerskabet mødte denne uheroiske magtafholdenhed i arbejderbevægelsen med »magtnihilismen«.

I løbet af 20'erne og 30'erne sker der en væsentlig ændring i Frisch's forståelse af magten. Den unge humanists kritik af »viljen til magt« som sådan og af

»magtforherligelsen« (som endnu minder om Dreier) præciseres til realpolitikernes kritik af »magtnihilismen«. Det er ikke længere magten som sådan, men magtnihilismen, hvor retfærdighedsbegrebet er opløst og magten er den eneste kilde til ret, der udsættes for kritik.⁷ Under udarbejdelsen af denne forståelse finder Frisch konstant analogier mellem den græske oldtid og det 19. århundrede: Sofisternes modsætning mellem »naturen« og »loven«, der blev et vigtigt element i den attiske imperialismes ideologi, er principielt den samme rene magtnihilisme som Nietzsche, osv.⁸

Frisch udarbejdede intet nyt, positivt magtbegreb. Men mellem afgrænsningen fra og kritikken af både den socialdemokratiske arbejderbevægelses uheroiske afholdenhed og »undergraven sin egen magt« og borgerskabets »magtnihilisme« finder Frisch rum for sin egen åbne og paradoksale »teori« om »viljen til magt« som forudsætning for at bevare demokratiet. Uklarhederne i det teoretiske argument kompenseres ofte af den realpolitiske henvisning til skræmmebillederne fra bolsjevisme og nazisme.

I et Nordisk forord til »Pest over Europa« fra 1933 går Frisch ud fra, at de nordiske lande nu har reddet sig uden om både Sovjetstjerne og Hagekorset. Socialdemokratiene er blevet Folkepartier, og »man kan med rette sige, at de nordiske lande befinder sig på overgangen fra det liberale til det sociale demokrati« (1933, p. 12). Frisch giver bønderne en indrømmelse, som megen senere socialdemokratisk historieskrivning ikke har givet dem, idet »det var bønderne i Norden, der førte parlamentarismen til sejr og skabte det politiske demokrati - den ære er deres«. Til gengæld er det »arbejderbevægelsen, der har bygget videre på dette grundlag og støbt fundamenterne til det sociale demokrati« (p.13).

Hvor Dreier ville lade det sociale produktionsmæssige demokrati forplante sig videre til det politiske demokrati, er det for Frisch den politiske hovedopgave at udvide det etablerede politiske demokrati til det sociale demokrati. Så længe kapitalismen er det herskende system, og det vil for Frisch sige så længe demokratiet forbliver *kun* politisk, har demokratiet fire mangler. Det er 1. »Pengemagtens overordentlige og ikke altid skjulte indflydelse« - det er 2. »Statsapparatets utvivlsomme hældning til gunst for overklassen« - det er 3. »Traditionens magt« og endelig er det - måske lidt overraskende - 4. »den parlamentariske skavank, som kaldes *kompromisét*, og som hænger sammen med den bestående partideling. I Parlamentarismens Moderland England har man som bekendt holdt fast ved valg i Enkeltmandskredse, og det er utvivlsomt en ulykke for Fastlandenes Demokratier, at man ved forholdstalsvalg har umuliggjort dannelsen af en stærk regering« (1933 b, p. 159).

Overgangen fra det blot politiske (for Frisch: »liberale«) demokrati til det sociale demokrati havde siden Socialdemokratiets gradvise indvoksen i regeringsposition erstattet reform-revolutionsdiskussionen som det afgørende strategiske problem. Specielt i årene 1918 - 1920 foregik der i »Socialiserings-

udvalget« under *J.K. Lindberg's* ledelse en betydelig og internationalt inspireret debat herom. Men efter forslaget om Bedriftsråd i 1925 spillede kommissionens arbejde ingen rolle for socialdemokratiets parlamentariske arbejde.⁹ I 1933 så Hartvig Frisch imidlertid en anden løsning på problemet i det held for bevægelsen, at »krisen med jernhård nødvendighed fremtvinger radikale løsninger: Planøkonomi, Socialisering og Rationalisering«. (1933 b, p. 162) Og i 1938 beskrev Frisch i to store arbejder Staunings regeringspolitik som en udvikling »fra Krisepolitik til Planøkonomi« (1938).

Fra realisme til velfærdsstat

Hartvig Frisch forventede stadig, at der med socialdemokratiets absolutte og permanente flertal i begge Rigsdagens kamre ville blive skabt overensstemmelse og sammenfald mellem det almene, politiske demokrati og arbejderbevægelsens og socialdemokratiets magt. I Frisch's forståelse var det politiske kompromis stadig udtryk for en begrænsning i den socialdemokratiske magt. Udviklingen til »Folkeparti« skulle, både for Frisch og Stauning, sikre det absolutte flertal, der med den rette politik samtidig selv ville overbevise om, at det fortjente at blive permanent.

Selvom flere ledende socialdemokrater efter krigen har omdefineret kompromisset til et essentielt træk i folkestyret, indgår tankefiguren om det absolutte flertal stadig i den socialdemokratiske programskrivning og agitation. Funktionen er imidlertid ændret. Tidligere var den udtryk for forventning og håb. I dag tjener den oftest til gennem fraværet at forklare, hvorfor bestemte programpunkter (endnu) ikke er gennemført.

Siden 30'erne har partiets realpolitik også gradvist indstillet sig på, at dette absolutte og permanente flertal aldrig ville blive opnået. Med udviklingen til Folkeparti begyndte samtidig både tabet af kernevælgere og kampen om marginalvælgerne - og 46,1 tilslutning ved Folketingsvalget i 1935 blev det maksimum, der aldrig siden er overgået. Yderligere er venstrefløjens vækst efter krigen i Danmark - delvist i modsætning til udviklingen i både Norge og Sverige - sket uden en samtidig og tilsvarende styrkelse af den samlede arbejderbevægelse til flertal, idet fremgangen for partierne til »venstre« med få men markante undtagelse er sket på bekostning af socialdemokratiet. (Jvf. *Valentin*, 1980 b).

Med denne udvikling i klassestruktur og vælgertilslutning har forståelsen af det politiske kompromis' karakter imidlertid også ændret sig: fra Frisch's forbigående situation mens man afventede det absolutte flertal, til en »permanent tilstand« (jvf. *Kirchheimer*, 1941). Og dermed har den strategiske og politiske hovedproblemstilling også forrykket sig sammenlignet med både II. Internationales klassiske reform-revolutions diskussion og med Socialiseringskommissionens arbejder i forlængelse af I. Verdenskrig.

II. Internationales klassiske magt- og reformismediskussion gik stadig med rette ud fra, at socialdemokratiet var en uden for staten stående pressionsgruppe. I dag står socialdemokratiet imidlertid ikke blot mellem stat og klasse (*Olofsson*, 1979) og mellem klasse og organisation (*Heldar*, 1978). - Socialdemokratier er i dag selv både stat, klasse og organisation. Gennem sin organisation er partiet den måske væsentligste vertikale sammenhængskraft mellem stat og samfund. Partiet er blevet en væsentlig del af magten uden at »have magten«. Det er på samme tid en del af magtstrukturen og subjekt for magtforandringer.

En række nyere undersøgelser har i forlængelse af denne udvikling koncentreret sig om et muligt misforhold mellem partiets regeringsansvar og politiske indflydelse på den ene side og dets manglende økonomiske magt, de manglende økonomiske reformer på den anden side. (jvf. f.eks. *Korpi*, (1978, p. 109) og *Esping-Andersen* (1980, p. 3).

I forlængelse heraf har man da undersøgt og diskuteret, hvilken forklaringsværdi der kunne tilskrives henholdsvis klasseudviklingen (*Therborn* m.fl. (1978)) og den førte parlamentspolitik (*Korpi*, (1978)). Eller man har diskuteret sammenhængen mellem klassestruktur, klassepolitik og den socialdemokratiske statspolitik (*Esping-Andersen* (1980)).

Trods det konstaterede »misforhold« mellem politisk og økonomisk magt og den konstaterede sammenhæng mellem parlamentsmagt og klassestruktur, gennemføres hovedparten af disse undersøgelser imidlertid uden samtidig at spørge til konsekvenserne for magten og magtstrukturen selv; som om den socialdemokratiske politik kun har haft effekter gennem magten som medium, men ikke ændret magten og magtformen selv. Og det synes at være en væsentlig begrænsning i undersøgelserne.¹⁰ Socialdemokratiet har nemlig ikke blot brugt magten - det har også, gennem sin strukturpolitik, ændret magtformen og de samfundsmæssige magtrelationer.

Samtidig med at socialdemokratiet programmatisk fastholdt udvidelsen af det politiske demokrati til økonomisk og socialt demokrati, pågyndte den socialdemokratiske realpolitik nemlig i 20'erne og 30'erne en pragmatisk kamp om magten både i bureaukratiet og på markedet. Programmatisk ville man lade demokratiet gennemtrænge bureaukratiet og markedet - i realpolitikken kæmpede man om magten i bureaukratiet og på markedet. Programmatisk ville man ændre scenen - i realpolitikken kæmpede man på scenen. Denne form for pragmatisk politisk kamp har, som vi skal argumentere for nedenfor, ikke blot direkte modvirket den tidlige bevægelses ideal om en overgribende demokratisk forening af de tre magtsfærer, men også - som en utilsigtet konsekvens - bidraget stærkt til den nuværende »styringskrise« mellem de tre magtformer.

For den utopiske socialisme var idealet om et samfund med mindst mulig magt samtidig idealet om et samfund, hvor flest mulige relationer udspillede

sig i det civile samfund (hos Dreier i Kommunen) og hverken på markedet, i bureaukratiet eller i den politiske stat. Og i denne erkendelse foregreb eller indoptog den utopiske socialisme en række kritikker, som senere blev afgørende elementer i både den klassiske sociologi, marxismen, liberalismen og eliteteorien.

Markedets og pengeøkonomiens etablering blev af mange ikke blot opfattet som et fremskridt for den økonomiske effektivitet og arbejdsdelingen, men også som det civile samfunds ødelæggelse. Samfundet blev mindre fællesskab; det ekspressive blev instrumentelt; »at have«-relationer erstattede »at være«-relationer, osv. Det handlede den klassiske sociologi og den tidlige marxisme om. Og den utopiske socialisme ville modvirke dette ved midler som »associationer«, der umiddelbart ombytter produkterne, og »kreditomsætning« samt folkebanker, hvor hele samfundet i forening kunne løskøbe sig fra kapitalens åg.

Senere blev *staten* (ud over dens minimumsfunktioner) opfattet som en trussel imod markedet og varenes og individernes frihed på markedet. For de tidligt liberale var selv den bedste regering kun et nødvendigt onde - og for den unge Marx var staten og dermed politisk aktivitet rettet imod staten i sig selv fremmedgjort praksis. Den utopiske socialisme ville modvirke denne udvikling ved at ændre statens rolle til forvaltning af ting, som det hed i Engels fra Saint Simon overtagne ideal.

Endnu senere, da demokratiet som parlamentarisme var ved at forvandle sig til et primært statsligt fænomen, opfattedes en del af staten: *bureaukratiet*, som en trussel imod en anden del af staten, *demokratiet*. Det handlede både den klassiske forfatningsdebat og elite- og bureaukratiteori om. Og den utopiske socialisme forsøgte at modvirke det ved formindskelse af bureaukratiet og valg af embedsmænd.

For den tidlige, utopiske socialisme var markedet, bureaukratiet og demokratiet modsætningsfyldte og uforenelige magt- (og styrings-) mekanismer - og denne erkendelse foregreb indsigter, der senere blev væsentlige kritikker i så forskellige strømninger som den tidlige engelske liberalisme, den klassiske tyske sociologi og bureaukati- og eliteteorien.

Det var da også modsætning til både denne indsigt og de samtidige programformuleringer, da de stats- og regeringsbærende socialdemokrater fra 1920'erne påbegyndte en kamp om magten i hver af de tre magtsfærer på magtsfærernes allerede etablerede betingelser. Forsøget på at nedbryde de tre magtsfærer erstattedes af kampen om magten i de tre sfærer; på disses betingelser. Med denne udvikling gik ikke blot den kritiske indsigt i de tre magtsfærers forskellige »logikker« og funktionsmåder tabt for socialdemokratiet. Socialdemokratiet blev samtidig (og i direkte modstrid med disse indsigter) selv en afgørende magtfaktor bag demokratiets konsolidering og indsnævring på det politiske niveau, og den fortsatte udvidelse af både markedsmagten og bu-

reaukratiets magt. Først hermed blev den tidlige socialismes indsigter endegyldigt til utopisk realpolitik - og samtidig hermed bidrog socialdemokratiet selv væsentligt til at skabe det moderne styringsproblem mellem de tre magtcentre.

Demokratiet blev, istedet for udvidelsen ud over den statsligt-politiske sfære, mere og mere indsnævret til den parlamentariske strategis afgørende problem: det absolutte flertal i vælgertilslutning. Deltagelse indsnævredes tendentielt til repræsentation og vælgertilslutning, og i den samme proces blev solidariteten i arbejderklassen tendentielt indsnævret til loyalitet over for partiet og fagbevægelsens apparater.

Som statsbærende blev også socialdemokratierne afhængig af en udøvende magt: et *bureaukrati*. De klassiske programpunkter om eliminering af bureaukratiet gennem valg af embedsmænd blev fortrængt til rådskommunismen, syndikalismen og nogle få outsiders som *Herbert Iversen*. Istedet udbyggedes tjenestemandssystemet og socialdemokratiet begyndte kampen for også gennem uddannelsespolitikken at få sine egne embedsmænd. Bureaukratiet blev en kampscene, istedet for en magtsfære, der skulle reduceres for at give plads til demokratiet.

Den utopiske socialismes kamp imod *markedet* som magtsfære erstattedes hurtigt af fagbevægelsens kamp for rettigheder på markedet og partiets *Hilferding'ske* forestillinger om at markedet socialiserede sig selv (som vi har set hos Frisch i forlængelse af 30'ernes krise, og som man genfinder hos J.O. Krag i forlængelse af krigsøkonomien (1944)). Flere og flere samfundsmæssige funktioner er - samtidig med at de blev defineret som social- og uddannelsespolitik - forflyttet fra markedet og det civile samfund til staten, men det har ikke betydet en samtidig og tilsvarende mindskelse af markedsmagten. Markedet er ikke i den Hilferdingske betydning af ordet blevet socialiseret gennem plan, men istedet reguleret og kontrolleret gennem rammebetingelserne.

Kampmanns »realistiske« utopi eller »utopiske« realisme

Viggo Kampmann er en af de få socialdemokratiske statsministre, der har fået lejlighed til fra tilskuerens position at se tilbage på sin egen politik og reflektere over dens forudsætninger og resultater. I 1969 så han sig konfronteret med et magt- og demokratiproblem, der mindede stærkt om Hartvig Frisch's, men samtidig var en forklaring på hvorfor Frischs strategiske forventninger ikke var indfriet. Den politiske magt var ikke blevet indgangen til den sociale og økonomiske magt - og det politiske demokrati var ikke blevet indgangen til det sociale og økonomiske demokrati. »Man kan ikke sige« skrev han, »at behersker man staten, behersker man hele økonomien« (1967, p. 94) og »det po-

litiske demokrati, ..., hindrer på ingen måde, at det kapitalistiske samfundssystem udfolder sig med en ulige indkomstfordeling og en meget skæv formuefordeling som resultat« (1970, p.18).

De tidlige 60'eres reformperiode og Kampmanns egen statsministertid havde ellers været et ambitiøst forsøg på at fuldføre det politiske demokratis udvidelse til det sociale og økonomiske gennem en ændring af magtens egen struktur og karakter. Velfærdsstrategien var et nyt svar på Frisch's strategiske dilemma. Det var tidligt Kampmann's erkendte udgangspunkt, at socialdemokratiets politiske magt og indflydelse ikke var tilstrækkeligt til at vinde i et symmetrisk nulsums-spil, hvor gevinst for arbejderbevægelsen ville være et tilsvarende tab for de økonomiske magthavere. Hvis socialdemokratiet ikke havde magt til således at bryde borgerkabets økonomiske privilegier i en nulsums-kamp, så havde det til gengæld magt til i vækstsamfundet at ændre selve magtens karakter. Hvis magtkampens terræn indskrænkedes til væksten, ville magtkampen ikke længere være nulsums-spil. Samfundet og klasserne kunne sammen skabe tilvæksten og fordele den, istedet for at kæmpe om gamle positioner og privilegier. Logikken var, forsimplet som den fremtræder i dette lys, besnærende: den ville bryde det tomrum i magtkampen, som partiet var kørt fast i i 30'erne ved at »genoptage« de »utopiske« forsøg på at ændre selve samfundets magtstruktur. Utopien var alligevel realistisk - eller realismen var selv utopisk. I al fald ville gode tider blive bedre.

Væksten og dermed velfærdssamfundet var imidlertid den afgørende forudsætning. Nulsums-kampens symmetri ville blive brudt, når vækstens velstand (den gennemsnitlige indkomst pr. indbygger) over den statslige politiks fordelingsaspekter blev omsat til velfærd (indkomst efter skat og offentlige ydelser). »Udviklingen fra velstandsstat til velfærdsstat kræver en fortsat økonomisk vækst«, men »denne muliggør til gengæld praktisk taget fortsat vækst«, og der skulle således »teoretisk set ikke være nogen grænse for den økonomiske vækst« (1967, p. 86 og 70).

Forsøget på at indføre denne besnærende logik gennem socialdemokratiets tilrettelæggelse af betingelserne for den, stødte imidlertid på principielle grænser for både 1) væksten, 2) omfordelingen og 3) styringen. Og fra slutningen af 60'erne viste de sig alle som væsentlige realpolitiske problemer.

For det første havde *væksten* en ydre grænse både i naturens egne ressourcer og økologi og i menneskets tilpasningsmuligheder til den intensiverede produktion. Som utilsigtet konsekvens er forsøget på at nå frem til disse grænser i dag selv en væsentlig del af den nuværende krise.¹²

For det andet blev velstanden i den udstrækning den blev skabt gennem væksten ikke i tilsvarende grad omsat til *velfærd*. Bent Hansen viste dette allerede i 1969. Væksten førte til velstand og statsvækst, men ikke tilnærmelsesvis i samme målestok til omfordeling og lighed. Velfærdsstaten var næsten 4-doblet siden krigen, men omfordelingen var kun steget lidt: den udgjorde sta-

dig kun godt 10 af de skattepligtige indtægter, og godt halvdelen heraf var stadig omfordeling fra erhvervsaktive til ikke-erhvervsaktive.

Endelig var det en del af strategien selv, dens realisme, at *styringen* primært skulle ske i tilvæksten, uden for nulsumsspillet, og det vil i praksis sige i staten (og dens tilvækst). Kampmann forende selv statsvæksten og statsstyringen med øget liberalisering og bedre afskrivningsregler for erhvervslivet. En klar demarkationslinie ville fremme væksten. Styringen blev derfor ikke en totalstyring, der kunne forene beslutningsmæssig effektivitet med deltagelse, men snarere et arbejdsdelt udtryk for det permanente politiske kompromis, hvor arbejderbevægelsen og socialdemokratiet fik den afgørende indflydelse på staten og dens vækst - mens kapitalen og de borgerlige partier bevarede den afgørende politiske indflydelse på den private økonomi og markedet. Efterkrigstidens store indenrigspolitiske hårdknuder er da også opstået, hvor denne demarkationslinie er søgt overtrådt og kampen derfor atter ført ind i nulsums-zonen, enten fordi partierne har søgt indflydelse uden for de accepterede sfærer eller fordi reformer i de accepterede sfærer har haft (u-)tilsigtede konsekvenser i de andre.

Den politiske behandling af den ældre Kampmanns forslag til økonomisk demokrati som lovfæstet udbyttedeling mellem arbejde og kapital er selv et godt eksempel på denne demarkationslinie.

Forslaget blev udarbejdet mens VKR-regeringen afsluttede den »krisefrie« velfærdsstat i 1969, og vedtaget samme år i august på Dansk Smede- og Maskinarbejder Forbunds 38. Kongres. Dets hovedformål var på samme tid at skabe

»en mere ligelig formuefordeling og alle medarbejders deltagelse i de økonomiske beslutninger indenfor virksomhederne« (1970, p.7).

Allerede i dette udgangspunkt ligger en dobbelt erkendelse af velfærdsstrategiens utilstrækkelighed på to afgørende områder. Uden for nulsums-zonen har væksten ikke ført til en tilsvarende omfordeling - og det slet ikke på formuesiden. Og inden for nulsums-zonen, i produktionen, har den manglende kamp også ført til manglende deltagelse.

Med forslaget er Kampmann imidlertid også tilbage *både* i nulsums-zonen, og i sin variant af det statsbærende socialdemokratis tilsyneladende strategiske problem: »magten« til at udvide det politiske demokrati til (socialt) og økonomisk demokrati.''

Afslutning: Det administrative demokrati-problem og det teoretiske magt-problem

Den utopiske socialisme og den socialdemokratiske arbejderbevægelses hovedstrømninger har altid begge ifølge deres programmer og selvforståelse - trods det her konstaterede skift i betydningsindholdet i og relationen mellem

»magt« og »demokrati« - kæmpet for at skabe overensstemmelse eller sammenfald mellem »magten« og »demokratiet«. Den socialdemokratiske realpolitik har imidlertid aldrig skabt dette sammenfald. I alle tre faser har vi kunnet konstatere en sammenhæng mellem på den ene side magt- og demokratiopfattelsen og på den anden side de faktiske historiske magt- og demokratiformer. Men der har også i alle tre faser været en markant uoverensstemmelse mellem de programatiske intentioner og de i al fald delvist utilsigtede konsekvenser af den førte realpolitik.

Denne udvikling gør det nødvendigt at sætte spørgsmålstegn ved væsentlige dele af indholdet i de dominerende nutidige »magt« og »demokrati«-begreber, som de er beskrevet til indledning.

Den »realistiske« demokrati-teori hævdede endnu at forene demokratiets styrings- og deltageraspekt, »realismen« og »idealerne«. Med den beskrevne uoverensstemmelse mellem på den ene side det politiske demokrati og på den anden side det sociale og økonomiske demokrati, synes demokratiets styrings- og deltageraspekt imidlertid på en række områder at være blevet tendentielt uforeneligt. Og med det statsbærende socialdemokratis stigende politiske indflydelse har dette politiske og organisatoriske dilemma for socialdemokratiet også omsat sig til et administrativt-styringsmæssigt problem for den socialdemokratiserede stat.

I det sidste ti-år har denne udvikling ført til en manifest styrings- og demokratikrise, idet væsentlige kanaler for både styring og deltagelse nu ikke blot går uden om parlamenterne (og allerede dermed adskiller den klassiske forfatningsteoris identifikation af demokratiets centrum i parlamenterne og den politiske magt), men også er institutionelt adskilte: Trods segmenteringen foregår mere og mere styring gennem og i korporative organer - og deltagelsen foregår tendentielt mere og mere i »græsgrødder« og uden om de traditionelle politiske partier med deres tætte tilknytning til stat og administration. (jvf. hertil Valentin, 1980).

Bag denne manifesterede politiske krise ligger imidlertid en dybere strukturel krise, både for demokratiets magtform og for systemets effektivitet. Som skitseret blev den selvstændiggjorte politisk-statslige magt set fra socialdemokratiets synsvinkel ikke samtidig indgangen til den økonomiske magt, men snarere til den samtidige eksistens af tre principielt forskellige magtcentre og magtformer. Dermed blev der imidlertid skabt en ny, moderne tredeling af magten, som har ganske andre teoretiske og politiske implikationer end Montesquieus og den traditionelle forfatningsteoris tredeling af magten.

Montesquieus magtdeling var en deling af magten inden for staten, mellem dens grene (den lovgivende, udøvende og dømmende magt), som bl.a. skulle tjene til at kontrollere de enkelte grene af statsmagten og herigennem mindske mulighederne for og tendenserne til at de enkelte grene af staten selvstændiggjorde sig og greb ind over for de øvrige grene af staten og samfundet. Ideelt

var denne tredeling, der stadig har stor udbredelse som selvforståelse og forfatningsideal, en magtbalance og -reduktion.

Den moderne, faktiske tredeling af magten er en deling mellem forskellige magtcentre og magttyper, hvor beslutninger og handlinger i en magttype ofte får utilsigtede, men nødvendige konsekvenser for og i de øvrige magttyper. Under Montesquieus ideal om en indre statslig kontrol og reduktion af magten, er der skabt en reel samfundsmæssig spredning af magttyper og -centre.

Med denne udvikling synes magtparadigmet imidlertid også at være blevet utilstrækkeligt på tre væsentlige områder. Det gælder 1) sammenknytningen af magt og årsag, 2) forventningerne om homologi mellem den politisk-statslige magt og den individuelle, socialisationsteoretiske magt og 3) den ofte udtalte forudsætning om »magtkvantummets konstans«.

1) I socialdemokratiets egen historieskrivning er magtforståelsen ofte indskrænket til en (delvis) rigtig konstatering af en umiddelbar sammenhæng (korrelation) mellem programmernes intention og politikkenes konsekvens. Tankemodellen er, at magten som årsag forbinder magthavernes *intention* med de historiske og sociale konsekvenser. »Magtrelationer kan forstås som årsagsrelationer af en special slags«, som *Robert A. Dahl* (1968) præcist har sammenfattet den paradigmatisk brug af begrebet.

I polemik eller kontrast til denne historieskrivning har vi her istedet fremhævet en række eksempler på, at hel eller delvis målopfyldelse samtidig - og gennem den samme magtudøvelse - har skabt »utilsigtede«, men nødvendige konsekvenser på andre områder. Magten har *også* - og med de nuværende magtstrukturer i stigende grad - »utilsigtede konsekvenser«, som ikke er underlagt den samme interesse og rationalitetsstruktur, og som ofte forhindrer en entydig årsags- og ansvarsplacering.¹⁴ Problemet er ikke blot »fangens (*liberale*) dilemma«, hvor dilemmaet først opstår fordi betingelserne ændres gennem alle enkeltindividets søgen efter deres eget optimum, og som derfor kan »løses« ved et »rationelt« valg mellem rationalitet eller selvbestemmelse. Istedet er der med Weber tale om en slags »*Paradoxie des Folgen*«, hvor konsekvenserne ikke lader sig kalkulere ud fra samme interesser og rationalitetsform. Idag er magten ofte ikke A' magt til positivt at bestemme B' handling, men A' relative magt til at tvinge B til at udføre en handling, der nok er påvirket af A, men hverken i overensstemmelse med A' eller B' intentioner. Ud fra intentions- og konsekvens-betragtninger er muligheden for entydigt at placere magt og afmagt på subjekt og objekt erstattet af forskellige grader af relativ afmagt.

Både magtparadigmets og socialdemokratiets egen entydige hæften sig ved den tætte sammenknytning mellem magt og konsekvens, og den understrøm i europæisk tænkning fra historikeren *Vico*, over økonomen *Menger*, og den gamle *Engels* til *Max Weber*, der hæfter sig ved »utilsigtede konsekvenser« el-

ler »Paradoxie des Folgen«, synes utilstrækkelige som udtømmende forklaringer på dette problem. Det teoretiske problem, der imidlertid rejser sig i forlængelse heraf, er, om der med de nuværende magtstrukturer findes en nødvendig og systematisk sammenhæng mellem målopfyldelse på den politiske magts niveau og utilsigtede konsekvenser i andre magtsfærer.

2) Efter politikken selvstændiggørelse som egen institutionel sfære og efter det realistiske demokratis adskillelse af styring og deltagelse, synes magten som *statslig politik* og som *socialiseringsform* sværere at forene og begribe i ét begreb. Der er ingen umiddelbar homologi mellem statsmagten og socialiseringsens normaliseringsmagt. *Steven Lukes* og *Michel Foucault* er de to nyere teoretikere, der mest konsekvent har gennemtænkt henholdsvis det politisk-sociologiske magtbegreb og det socialisationsteoretiske magtbegreb, og begge ender karakteristisk nok som konsekvens i uløste problemer om formidlingen mellem de to magtformer:

Følgende engelsk liberal tradition tager Lukes udgangspunkt i magtens afgrænsning fra strukturel determination (som han mener Poulantzas (1968) er udtryk for). Magten er knyttet til ansvarlighed og »to identify a given process as an »exercise of power« rather than as a case of structural determination, is to assume that it is in the exerciser' or exercisers' power to act differently« (1974, 55). Med dette udgangspunkt finder han både pluralisme-teoriens endimensionale magt-begreb og non-decisionsteoriens todimensionale magtbegreb for begrænset. Pluralismeteorien svarede til et liberalt interessebegreb, non-dicisionsteoriens svarer til et reformistisk interesse-begreb, og Lukes vil udvide de to til et tredimensionalt magt-begreb, der svarer til radikale interesser. Således gennemtænkt i sin konsekvens ender det politologiske magtbegreb imidlertid med Lukes egne ord i »det ubevidstes problem« som han atter tredeler: i 1) den Freudianske ubevidsthed om egne motiver, i 2) den mere spilteoretiske ubevidsthed om andres forventninger og tolkninger og 3) i ubevidstheden om konsekvenser (som vi har bestemt nøjere ovenfor).

Foucaults udgangspunkt er modsat »magtens mikrofysik« som socialisationsform og den franske strukturetænkning, hvor individet ikke konstitueres gennem autonomi og ansvarlighed, men gennem dets indgåen i fællesskabet. »Derfor er magten«, skriver Foucault, »»altid allerede tilstede«; man er aldrig »udenfor« magten... der er ingen »margin« hvorfra de, der vil bryde med systemet, kan hoppe ud af magten« (1980, p. 141). Foucaults mange undersøgelser af galskaben, sindssygdomme, fængslet, seksualiteten osv. beskæftiger sig derfor ikke med mulighederne for autonomi, men med magten som positiv prægning, som normaliseringsmagt, som disciplinering osv. Denne indfaldsvinkel fører til en række nye indsigter på social- og socialisationshistoriens områder, men ender i sin konsekvens karakteristisk nok i det samme problem som Lukes: formidlingen fra magtens mikro-fysik til statsmagten. Af og til

tenderer Foucault til selv - som nyfilosofferne (f.eks. Glucksmann (1977)) - at overføre magtens mikrofysisk som den generaliserede magtform (f.eks. 1979, 224), mens han andre steder giver den statsligt-politiske magt en teoretisk særstatus, som han imidlertid ikke bestemmer (f.eks. 1976, kap. IV,²).¹⁵

3) *Bertrand Russel* sammenfattede et udbredt synspunkt, da han hævdede, at »magten er det fundamentale begreb i socialvidenskaberne på samme måde som energi er det fundamentale begreb i fysikken« (1938, 10).

Den politologisk-sociologiske magttænkning er ofte forløbet i analogier til naturvidenskaberne. Det Newtonske årsagsbegreb er blot et eksempel herpå. Ofte har denne analogi-tænkning imidlertid ikke blot været analogier til naturvidenskaben som sådan, men til den klassiske mekanik, og disse analogier har ofte indeholdt en udtalt præmis: man har forudsat magtens konstans, som den klassiske mekanik forudsatte energiens konstans.

I modsætning hertil har vi søgt at vise, at magten også selv er underlagt historiske forandringer, også selv er resultat. Magten er ikke blot scene for ethvert spil eller instrument for enhver intention. Den kan ikke blot som i diskussionen mellem Wright Mills og Parsons anskues forskelligt; den har udviklet sig. Disciplinen var en afgørende ændring i magtens mikrofysik; og den moderne tredeling af magten i demokrati, bureaukrati og marked er en afgørende ændring af statsmagtens fysik.

Med det civile samfunds reduktion er flere og flere samfundsmæssige relationer idag trukket ind i magtsfærer. Meget taler for, at diskussionen mellem Lukes og Foucault om autonomi versus prægning også er en historisk diskussion. Magten og magtens kvantum ligger ikke fast, men det er afhængigt af samfundstypen et historisk bestemt *transformationsforhold* mellem magtrelationer og andre samfundsmæssige relationer, (som der forøvrigt i relativitetsteorien er et transformationsforhold mellem energi og masse).

I analogi til »*magtens mikrofysik*« og »*statsmagtens fysik*« kan man måske tale om »*magtens atomfysik*« for at kendetegne dette transformationsforhold og for at antyde, at også det har kritiske punkter. Transformationsforhold vil imidlertid aldrig kunne bestemmes i en slags »*magtens relativitetsteori*«. Dertil er magten selv for historisk; der findes intet ikke-historisk bestemt transformationsforhold.¹⁶

Noter

- 1) Opfattelsen er sammenfattet præcist af *Robert A. Dahl*, der imidlertid samtidig gør den til teorien om magten: »The closest ekvivalent to the Power relations is the Causal relations«, og »Power relations can be viewed as causal relations of a peculiar kind« (1968, p. 406). - Det klareste udtryk for opfattelsen er traditionen fra *Bacon* og *Hobbes*. Her er læren om årsag og virkning det samme som læren om magt og handling. Forskellen ligger udelukkende i synsvinklen og ikke i sagen selv. En almen teori om magt har samme struktur som et kausalforhold, hvor mål-middel relationen indgår som handlingsorientering.

- 2) Diskussionen mellem *Parsons* og *Wright Mills* har mange lighedstræk med den senere »marxistiske« diskussion mellem *Poulantzas* (1968 og 1969) og *Milliband* (1970). *Parsons* og *Poulantzas* er fælles om at bryde med nulsums-opfattelsen af magten, og dermed også om kritikken af *Wright Mills* og *Millibands* identifikation af position og magt. Trods denne lighed i udgangspunktet, er der imidlertid store forskelle i det positive magtbegreb hos *Parsons* og *Poulantzas*. Som cirkulationsmedium har magten hos *Parsons* et element af konsensus og fællesskab, mens *Poulantzas* magtbegreb har store ligheder med begrebet om »social struktur« i den klassiske sociologi.

De samme principielle forskelle i magtopfattelsen kan iøvrigt føres tilbage til både absolutismen og skolastikken. Konstitutionalisten *Montesquieu* argumenterede for muligheden af magten som middel til fælles bedste over for absolutismeteorikeren *Hobbes*, der mente, at enhver magt indsnævrede effekterne af en andens magt. Og i skolastikkens opløsning forsøgte *Vilhelm af Occam* tilsvarende at bestemme magten som muligt middel til fælles bedste, som »tjeneste«, over for skolastikkens betoning af magten som relation og hierarki (jvf. *Lukes*, (1978)).
- 3) For *M.I. Finley* (1973) er der således tale om en principiel modstilling mellem det klassiske, athenensiske demokrati og det »moderne« demokrati. For *Carole Patemann* (1970) er der tale om en »idealtypisk« modstilling af deltagerdemokrati og styringsdemokrati, som hun mener at genfinde i alle faser af det moderne demokrati: *Rousseau* - *James Mill*, *Cole* - *Bentham* og *Jugoslaviske selvforvaltningsidealer* - *Schumpeter*. Hos *C.B. Macpherson* (1977) går den samme modstilling delvist igen som en teori om faser i det moderne demokrati: fra »Protective Democracy« over »Developmental Democracy« og »Equilibrium Democracy« til »Participatory Democracy«.
- 4) Det er denne rationalisme (som også *S.E. Stybe* (1959) har fremhævet) *Georg Brandes* (1905) sigter til, når han karakteriserer *Dreier* som »fuldstændig fri for uklarhed, vi har ikke i Norden en mindre blødagtig og mere mandig skribent«. I *Brandes* egen begrebsbrug, må den utopi hos *Dreier*, som han ikke har øje for, karakteriseres som »uklar«, »blødagtig« og »kvindelig«.
- 5) Jvf. *O. Bjørklund* (1970).
- 6) Argumentationen for at magten kan ændre karakter fra nulsum til at tjene et fælles bedste er udbredt i tidens offentlige debat. I diskussionen om bøndernes selveje kan det således spores så langt tilbage som i al fald 1725, og i *Orla Lehmann's* egen nedskrivning af *Falster-talen* er det et bærende element. Det hedder således, at jo større Magt Folket faar, desto større Magt faar ogsaa Kongen, thi Kongen og Folket ere Eet, og kun den Konge, som har et stærkt Folk, kan selv være stærk ...»Kun om een Ting gjælder det, at hvad man giver til den Ene, det tager man fra den Anden, og denne ene Ting er netop - Penge«. - Det er imidlertid indtrykket at argumentet ofte snarere end en konsistent ideologi er udtryk for en forventet acceptabel argumentationsform, der har foregrebet enevælde og censur.
- 7) Sammenlign f.eks. fremstillingen og kritikken af *Nietzsche* i »Europas Kulturhistorie« (fra 1928) (1973, IV, pp. 309-12) og i »Pest over Europa« fra 1933 (1950, pp. 33-37).
- 8) Jvf. både *Studentersamfundstalen* »Magtnihilismen i Oldtiden« fra 1942 og disputatsen »Magt og Ret i Oldtiden« fra 1944.
- 9) *Socialiseringskommissionens* formand *J.Kr. Lindberg* havde i sin magtforståelse endnu et betydeligt element af den tidlige fases sammenknytning af magt og privilegier, men argumenterede samtidig for, at »man meget vel kan tænke sig en Samfundsorten, hvor den sociale Magt ikke medfører social Ulighed« (1933, p. 9).
- 10) Undersøgelser som *Arvidsson* og *Bernison* »Makten, Socialismen og Demokratiet« (1980) og *Buci-Glucksmann* og *Therborn's* beskrivelse af den socialdemokratiserede stat og det keyne-

sianiserede samfund (1982) arbejder sig begge frem til spørgsmålet om magtens ændrede karakter, men viger tilbage for at stille det.

- 11) Teoretikere som *Lindblom* (1977) og *Hernes* (1978) har beskrevet og forklaret den nuværende »styringskrise« som resultatet af en konflikt mellem de samme tre magtcentre reduceret til styringscentre. - I kontrast til disse har vi fremhævet, 1) at der bag dette »styringsproblem« ligger et principielt magt- og demokratiproblem, 2) der ikke blot er tale om »ydre« og »indre« perverteringer i skæringsfaldene mellem styringsapparaterne, men om principielt forskellige magt- og demokratityper med forskellige funktionsmåder, og 3) at omfanget og karakteren af denne styringskrise i stor udstrækning er en »utilsigtet konsekvens« af den førte velfærds politik og ikke blot »en pragmatisk sammenføjning av delløsninger« (*Hernes* (1978)).
- 12) Jvf. hertil *Hviid Nielsen* (1978) og *Logue* (1979).
- 13) Det hedder således både, at »forslaget indeholder bestemmelser, der efterhånden vil berøve kapitalmagten væsentlige dele af dens privilegier« (1970, p. 19) og at »Når forslaget går ud på at gennemføre en lovfæstet udbyttedeling, så er det ikke blot for at sikre, at alle virksomheder skal deltage i udbyttedelingen, men også udtryk for den opfattelse, at et sådant forslag kun kan gennemføres ad politisk vej. Det økonomiske demokrati bør vokse ud af det politiske, og forslaget har tilknytning til det politiske demokrati ved den politiske kontrol, der skal føres med arbejderfondenes administration. Tillige vil udbredelsen af det økonomiske demokrati give det politiske demokrati et større indhold, når der ikke mere bliver tale om udelukkende at administrere inden for et kapitalistisk samfunds rammer« (p. 86).
- 14) Jvf. hertil *Wright Mills* (1958) og *E.P. Thompson* (1981).
- 15) *Poulantzás'* sidste ufuldendte værk (1978) er det hidtil mest konsekvente forsøg på at gennemtænke, hvilke konsekvenser Foucaults indsigt i magtens mikrofysik får for det mere traditionelle politologiske magt-begreb, der også er Althusser-skolens. - Jvf. *Lukes* (1983) for hans forståelse af Foucaults problemstilling og dens sammenhæng med hans egen.
- 16) Teoretiske og filosofiske implikationer heraf er bl.a. diskuteret hos *Debray* (1981) og *Serres* (1968-80).

Litteratur

Arendt, H.: »*On Violence*«. London, 1970.

Arvidsson, H. og Berntson, L.: »*Makten, Socialismen och Demokratin*«. Lund, 1980.

Bjørklund, O.: »*Marcus Thrane, socialistleder i et u-land*«. Oslo, 1970.

Brandes, G.: »*Frederik Dreier*«, i »*Samlede Skrifter*« Bd. 15. Kbh. 1905.

Buci-Glucksmann, og Therborn, G.: »*Der sozialdemokratische Staat*«. Hamburg, 1982.

Christiansen, N.F.: »*Reformism within Danish Social Democracy until the Nineteen Thirties*«. In *Scandinavian Journal of History*, 1978, vol3, pp. 297-322.

Dahl, R.A.: »*Power*« in »*International Encyclopedia of the Social Sciences*« vol XII, 1968, pp. 405-415.

David, C.N.: »*Nogle Betragtninger om Arbejde og Capital*«. Kjøbenhavn, 1848.

Debray, R.: »*Critique de la raison politique*«. Paris, 1981.

Dreier, F.: »*Folkenes Fremtid*«. Tekster om ideologikritik og arbejderorganisation. Sammenstillet af Finn Hauberg Mortensen og Johs. Nymark, København, 1973.

Dreier, F.: »*Samfundets reform*«. Kilder til Danmarks økonomiske og sociale historie 1. clio-reprint 1974, (opr. 1853).

Esping-Anderson, G.: »*Social Class, Social Democracy and State Policy*«. New Social science Monographs. Copenhagen, 1980.

- Finley, M.I.: »*Democracy - Ancient and Modern*«. London, 1973.
- Foucault, M.: »*Discipline and Punish*«. New York, 1979.
- Foucault, M.: »*Histoire de la sexualité, 1: La volonté de savoir*«. Paris, 1976.
- Foucault, M.: »*Power / Knowledge*«. Oxford, 1980.
- Frisch, H.: »*Europas Kulturhistorie*«. Bind IV, København 1973. (Opr. 1928)
- Frisch, H.: »*Fra Krisepolitik til Planøkonomi*«. I »Socialisten«, 1938, 35. årg., nr. 3 og nr. 4.
- Frisch, H.: »*Kampen om magten*«. Social-Demokraternes Kronik den 14.9. 1927.
- Frisch, H.: »*Magt og Ret i Oldtiden*«. København 1944.
- Frisch, H.: »*Magtmiljøet i Oldtiden*«. I »Tænkt og Talt under Krigen«. København 1945, pp. 38-56.
- Frisch, H.: »*Mellem Sovjetstjerne og Hagekors*«. I »Socialisten« 1933 30. årg. nr. 5 (1933).
- Frisch, H.: »*Pest over Europa*«. 2. udgave, København, 1950 (Opr. 1933).
- Glucksmann, A.: »*Les maîtres penseurs*«. Paris, 1977.
- Habermas, J.: »*Hannah Arendts Communications Concept of Power*«, in »Social Research«, vol. 44. no. 1, 1977.
- Heidar, K.: »*Social Democratic Parties between Class and Organization*«. I »Scandinavian Political Studies«, vol. 1. New series - No. 2-3, 1978, pp. 215-231.
- Hernes, G.: »*Makt, Blandingsøkonomi og blandingsadministrasjon*« i »Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon«, Oslo, 1978.
- Hviid Nielsen, T.: »*Magtens Afmagt*«. I »Information« 25.10.1982 og »Zenit« nr. 79, 1983.
- Hviid Nielsen, T.: »*Velfærdssocialdemokratismen - og dens krise*«. I »Nordisk Forum« nr. 18, 1979 pp. 10-42.
- Kampmann, V.: (red.): »*Magtens afmagt*«. København 1971.
- Kampmann, V.: »*Socialismens Skæbne*«. København, 1967.
- Kampmann, V.: »*Vore arbejdsopgaver i sekstiårene*«. Socialdemokratisk Forbund, 1960.
- Kampmann, V.: »*Økonomisk Demokrati - et forslag til lovfæstet udbyttedeling mellem arbejde og kapital*«. København, 1970.
- Kirchheimer, O.: »*Changes in the Structure of Political Compromise*«. In »Studies in Philosophy and Social Science«, vol. IX / 1941, pp. 264-289.
- Korpi, W.: »*Social Democracy in Welfare Capitalism - Structural Erosion, Welfare Backlash and Incorporation?*«. In »Acta Sociologica«, 1978 - supplement.
- Krag, J.O. og Gersmann, P.: »*Krigsøkonomi og efterkrigsproblemer*«. København, 1944.
- Lehmann, O.: »*Talen paa Falster*« (1837) i »*Af Orla Lehmanns Papirer*«, ved Jul. Clausen, København, 1903.
- Lindberg, J.K.: »*Magt. En bog om Arbejdets Ordning*« I-II. København, 1933.
- Lindblom, C.E.: »*Politics and Markets. The World's Political-Economic Systems*«. New York, 1977.
- Logue, J.: »*The Welfare State: Victim of Its Success*« in Dædalus, vol. 108, no. 4, 1979, pp. 69-87.
- Lunde, P.F.: »*Forslag til forbedring i de arbejdende Classers Kaar*«. Kjøbenhavn, 1848.
- Lukes, S.: »*Macht und Herrschaft bei Weber, Marx, Foucault*« in Matthes, J. (hrsg.): »*Krise der Arbeitsgesellschaft?*« Verhandlungen des 21. Deutschen Soziologentages in Bamberg 1982. Frankfurt/New York, 1983.
- Lukes, S.: »*Power: A Radical View*«. London, 1974.
- Lukes, S.: »*Power and Authority*«. in Bottomore, T. and Nisbet, R.: A History of Sociological Analysis« London, 1978.
- Macpherson, C.B.: »*The Life and Times of Liberal Democracy*«. Oxford, 1977.
- Milliband, R.: »*The Capitalist State: Reply to Nicos Poulantzas*«, in »New Left Review«, vol. 59, 1970.
- Olofsson, G.: »*Mellan klass och stat: om arbetarrörelse, reformism och socialdemokrati*«. Lund, 1979.

- Parsons, T.: »The Distribution of Power in American Society«. In »World Politics«, vol. X, okt. 1957 - jul. 1958. pp. 123-143.
- Pateman, C.: »Participation and Democratic Theory«. Cambridge, 1970.
- Poulantzas, N.: »L'Etat, le Pouvoir, le socialisme«. Paris, 1978.
- Poulantzas, N.: »Pouvoir politique et classes sociales«. Paris, 1968.
- Poulantzas, N.: »The problem of the Capitalist State« in »New Left Review« vol. 58, 1969.
- Russel, B.: »Power. A New Social Analysis«. London 1938.
- Schumpeter, J.A.: »Capitalism, Socialism and Democracy«. London, 1974 (opr. 1943).
- Serres, M.: »Hermes I-V«. Paris, 1969 - 80.
- Stybe, S.E.: »Frederik Dreier, Hans liv, hans samtid og hans sociale tænkning«. Copenhagen, 1959.
- Thompson, E.P.: »Notes on Exterminism, the Last Stage of Civilization«. I »New Left Review«, nr. 121. 1980, pp. 3-31.
- Tocqueville, A.: »Democracy in America«. Edit by J.P. Mayer and M. Lerner. New York, Evanston and London, 1956 (opr. 1835).
- Thernborn, G. m.fl.: »Sweden Before and After Social Democracy: A First Overview«. In »Acta Sociologica«, 1978 - supplement.
- Valentin, F.: »Brud og reproduktion af samfundsmæssige magtforhold« i »Økonomi og Politik«, 1980, nr. 4, pp. 374-399. (1980 b).
- Valentin, F.: »Fordeling af påvirkningsmuligheder«. Arbejdsnotat 14. Lavindkomstkommissionens sekretariat. København, 1980. (1980 a)
- Wright Mills, C.: »The Causes of World War Three«. New York, 1958.
- Wright Mills, C.: »The Power Elite«. Oxford, 1956.

Figure 1

The content of the concepts of power and democracy and the views of the relationship between power and democracy as taken from Dreier, Frisch and Kampmann

	Power	Democracy	Programmatic relationship between power and democracy
Presocial democratic utopian socialism of the 1840's Ex.: Dreier	Primarily social inequality and lack of freedom because of others' privileges Power as a form of socialising Abolition of privileges equals abolition of power	Primarily social equality Type of personality: »a democrat« Scholastic and didactic function participation	Democracy will mean reduced or distributed and controlled power in Utopia
Parliamentary socialism of the 1920's Ex.: Frisch	Primarily state political resource Zero in struggle Political power is the tool to social and economic power	Primarily political democracy (as prerequisite for economic and social democracy) Form of government as parliamentarism Tool of government as plan	»The will for power« is the prerequisite for democracy as parliamentarism and form of government turned against Nazism and Bolshevism
State supportive welfare Social-Democracy of the 1960's. Ex.: Kampmann	Government power were not tools of social and economic power Struggle as zero-play replaced by distribution of growth Inbalance between Social-Democratic political power and middle-class economic power	Political democracy was consolidated, but did not become the road to social and economic democracy Possible inbalance between »government« and »participation«	The agreement between power and democracy will be re-established as the zero nature of power will change with growth, and economic (and social) democracy will lead to economic (and social) power.

Summary:

»Power« versus »Democracy« - an unsolved problem in Danish socialist theory.

Both in history and in political sociology *power* and *democracy* are often treated and conceived as if - in principle - they were independent of each other. *Power* is often described as in itself unchangeable and unhistorical; as a possible stage for any play and as a potential tool for any programme. Thus the discussion of the 50's between Wright Mills-Parsons, and that of the 60's between Miliband-Poulantzas was concerned with basically different conceptions of power - and not about historical change and development of power itself. The concept of *democracy* is more open and historical than the concept of *power* - but especially after Schumpeter's »realistic« theory of democracy (1943), democracy is often reduced to a form of government independent of the form of power, even in the writings on history.

This article analyses the content of the concepts of *power* and *democracy* and also the views of the relationship between these two, as held by three prominent Danish theorists and politicians: Frederik Dreier (1825-58), the pre-Social-Democratic utopian socialist, Hartvig Frisch, The Social-Democratic spokesman and later minister for cultural affairs (1893-1950) and Viggo Kampmann (1910-1976), minister of finance and prime minister.

The main results of the analysis is summarized in fig. 1 (next page), which does not contain all the aspects of the often contradictory theorists and politicians, but aims at stressing what is theoretically typical and the contrasts.

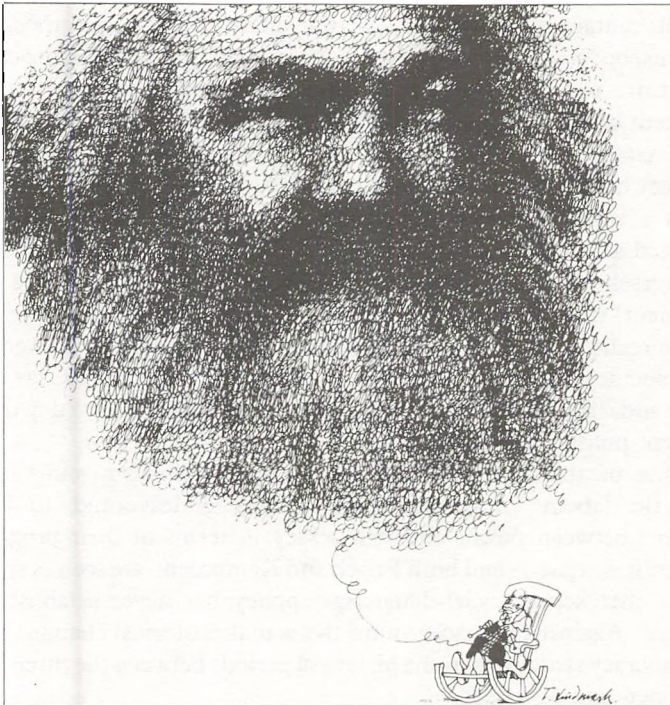
As it turns out - and contrary to the usual contemporary understanding - the content of both the power and the democracy concepts have undergone decisive changes, and the views of the relationship between power and democracy have been turned around. The *Dreier* democracy (as an attitude to life and a social form of organization) would also imply a reduced or distributed and controlled power in Utopia. To *Frisch* »the will for power« was reversely a prerequisite for maintaining democracy (as a way of government) turned against the plague of both Nazism and Bolshevism. As a »utopian realist«, *Kampmann* again tried to create agreement between power and democracy by changing the zero nature like *Dreier* (to day through growth) and, like *Frisch*, by creating economic democracy (to day through a government political decision).

In spite of this development, both utopian socialism and the social-democratic labour movement have always endeavoured to establish agreement between power and democracy in terms of their programmes. However, it is argued - and both *Frisch* and *Kampmann* are seen as symptoms of this - that actual social-democratic policy has never established such agreement. Against this background the actual, historical changes in power and democracy structures in the historical periods between the three theorists are outlined and discussed.

Finally the theoretical problems in the concept of 1. democracy and 2. power are treated.

1. It is argued that the government crisis of the last decade is also attributable to the fact that »government« and »participation« in democracy have a tendency to follow two not only non-constitutional but also institutionally different channels: government in corporative bodies and participation in »grass roots«. It is also argued that the traditional Montesquieuan tripartition of state power between its branches (legislative, executive and judiciary) is being replaced by or transferred to a new modern division of power between basically different power centres and types (marked, bureaucracy and democracy).

2. The question of whether these historical changes in power and the forms of power must also be extended to a theoretical break with a) the coupling of power and cause (see *Hobbes* and *Dahl*) is discussed; b) the expectation of homology between the political state power and the individual socialization theoretical power (*Lukes* and *Foucault* arrive at this problem each from his point of departure) and, c) the frequently implicit pre-condition of the »constancy of the quantity of power«, derived from a transfer from classical mechanics.

Diskussionen i VS om demokrati og socialisme

Af Preben Wilhjelms

I det borgerlige skræmmebillede er *socialisme* ensbetydende med et samfund med klart totalitære træk, manglende demokratiske rettigheder og retsbeskyttelse, individuelt såvel som kollektivt, og et gennemført statsligt formynderi.

Efter min opfattelse er dette billede den væsentligste ideologiske eller bevidsthedsmæssige hindring for socialisme i vor del af verden. For desværre er skræmmebilledet ikke helt ubegrundet.

Gennem årtier har 2. og 3. internationale partier, socialdemokratiene og kommunistpartierne, støttet den forestilling, at der er en grundlæggende modsætning mellem demokrati (=vest) og socialisme (=øst). Denne »ideologiske alliance« har kompromitteret og svækket den socialistiske bevægelse. I modsætning hertil har det fra starten været noget helt fundamentalt for *venstresocialismen* at knytte demokrati og socialisme uadskilleligt sammen.

Det borgerlige demokratibegreb

Det »demokrati«, de borgerlige partier og klasser forsøger at tage patent på, er overordentligt indskrænket, selvmodsigende og konjunkturbestemt.

Det indskrænkes af den private ejendomsret til produktionsmidlerne, som på afgørende punkter i kraft af økonomisk magt tilsidesætter det formelle, politiske demokrati. Det indskrænkes af det statslige og kommunale bureaukrati. Og det tilsidesættes om nødvendigt af det kapitalistiske borgerskabs sammenfaldende interesser med udenlandske stormagter.

Det borgerlige demokrati udspringer af borgerskabets opgør med enevælden, og det er derfor ikke mærkeligt, at det i det væsentlige begrænser sig til *den enkeltes* rettigheder og retsbeskyttelse, nærmest som en afspejling af de frihedsrettigheder, man krævede på det *økonomiske* område. Derfor har det borgerlige demokratibegreb aldrig rummet de *kollektive demokratiske rettigheder*, som er af særlig betydning for den klasse, hvis styrke helt og holdent beror på evnen til kollektiv handling, nemlig arbejderklassen. Også på dén led er det borgerlige demokrati utilstrækkeligt fra en socialistisk synsvinkel. Endelig har det vist sig, at borgerskabets og dermed de borgerlige partiers interesse for de klassiske 'borgerlige' frihedsrettigheder eller demokratiske rettigheder er meget taktisk bestemt. Sikkerheden mod statslige overgreb, som spillede en central rolle i opgøret med enevoldsstaten, er hos de borgerlige partier afløst af en statsliderlighed, som snart ikke lader 2. og 3. internationale par-

tier noget efter. Man har medvirket til, at *yringsfriheden* er blevet underkastet indsnævrende fortolkninger for så vidt angår offentligt ansatte, at *forsamlings- og demonstrationsfriheden* undergraves ved politiets systematiske fotoregistrering af deltagerne i lovlige og fredelige demonstrationer, at *den kulturelle frihed* udhules ved politiets adgang til oplysninger om enkeltpersoners bibliotekslån, at *brev- og telefonhemmeligheden* undergraves ved bemyndigelser til forsvarsministeren udenom de almindelige betingelser i retsplejeloven, at *frihedsberøvelse uden dom* anvendes i stigende omfang, at *grundlovens tre dages grænse* tilsidesættes, og at *politiets metoder og beføjelser* aftrappes, bl.a. ved anvendelse af civilklædte 'uro'-patruljer og af politiprovokatører. For blot at nævne enkelte eksempler på tendensen i de seneste år.

De borgerliges holdning til demokratiske rettigheder og den enkeltes retsbeskyttelse har altså vist sig at være i høj grad »konjunkturbestemt«. Om der er tale om klar politisk bevidsthed, er nok tvivlsomt, men rygmarsvreflekserne fejler ikke noget: man er ikke betænkelige ved statslige overgreb, nu hvor det er den *borgerlige* stat, der får redskaberne og beføjelserne.

Den socialistiske tradition

De to historiske hovedstrømninger i den socialistiske bevægelse har været præget af en fatal tvetydighed i deres forhold til begrebet demokrati.

Socialdemokraterne har (gennem klassesamarbejdet) bekræftet det borgerlige, indskrænkede demokratibegreb. De hævder som bekendt, at der faktisk eksisterer »politisk demokrati« i de vestlige, kapitalistiske samfund. Modsætningen mellem et formelt »politiske demokrati« og det reelle økonomiske klassesdiktatur har de i hvert fald ikke bidraget til at tydeliggøre med deres konstruktion »økonomisk demokrati«, som befinder sig et sted mellem tvangsopsporing og udbyttedeling, men på intet tidspunkt har været anledning til diskussion om, hvorved det socialistiske *demokrati* kvalitativt skulle adskille sig fra det borgerlige.

Socialdemokraterne har ikke siden pionertiden haft betænkeligheder ved statens magtbeføjelser. Det er bemærkelsesværdigt, at SD så at sige aldrig har befundet sig i den progressive ende af spektret, når talen var om politilove eller retsplejegarantier. Forklaringer er vel, at SD - fordi de det meste af tiden har fået lov til at *administrere* kapitalismen og det borgerlige samfund - har opfattet staten som *deres* stat. Iøvrigt har de, især i udenrigspolitikken forhold sig rent taktisk til demokratibegrebet præcis som de borgerlige.

Kommunisterne har - i deres forsvar for den »virkeliggjorte socialisme« østpå - ladet sig forlede til at betone klassesdiktaturet som historisk nødvendighed, og på den baggrund bekræftet det borgerlige demokratibegreb ved at tale nedvurderende om demokratiet som noget »borgerligt«. I den aktuelle kamp for bevarelse og udvidelse af demokratiske rettigheder har de sædvanligvis

stået på demokratiets side, også når det gjaldt de så foragtede »borgerlige« rettigheder. Men det har samtidig været klart for alle, at det også for kommunisterne er et taktisk spørgsmål. Man vender sig skarpt mod politiske fyringer, registreringer og indgreb mod aktionsretten herhjemme, men finder det i orden, når det samme sker i de »socialistiske« lande. Man slås for frie fagforeninger og fuld strejkeret herhjemme, men ikke i Polen. Man er imod retshåndhævelsesarrest, isolation og dødsstraf i Danmark, men ikke i DDR. Man fordømmer USAs imperialistiske interventioner, men ikke Sovjets. Altså præcis som de borgerlige, - blot med modsat fortegn.

VS's demokratiopfattelse i praksis

Fra partiets start har VS *praktiseret* en mere vidtgående og konsekvent demokratiopfattelse end de gamle arbejderpartier. På det organisatoriske plan kom det bl.a. til udtryk ved spændende nyskabelser som kollektiv ledelse, forbud mod dobbeltposter, funktionstidsbegrænsning på repræsentative poster, fraktionsfrihed og mindretalsbeskyttelse.

I den internationale politik viste det sig ved samme kritiske holdning overfor begge supermagters tilsidesættelse af mindre nationers selvbestemmelsesret og andre imperialistiske træk og overfor manglen på demokratiske rettigheder og retsbeskyttelse internt i både USA og Sovjet. (Det er ganske karakteristisk for VS, at man i 1969 næsten samtidig fik udvist partimedlemmer fra USA og fra Sovjet, Begge steder af rent politiske grunde med forbindelse til ytringsfriheden!)

I den hjemlige politik var partiets profil i disse spørgsmål meget klar. Vi har overalt, hvor det var muligt, støttet decentralisering og mindretalsbeskyttelse, f.eks. ved en pluralistisk kultur- og uddannelsespolitik. Vi har i praksis demonstreret, at der var tale om en principiel og ikke en taktisk holdning (støtte til kultur- og uddannelsesinstitutioner med en ideologisk linie, som vi iøvrigt bekæmper). Vi har demonstreret, at demokrati for os ikke kun er et spørgsmål om flertalsafgørelser, men også om respekt for mindretal, og at f.eks. videnskabelige, kulturelle og etiske spørgsmål ikke kan underkastes flertalsafgørelser, som enhver så skal bøje sig for (f.eks. holdningen til abort eller homoseksualitet).

Vi har optrådt ligefrem provokerende konsekvent i spørgsmål om retsgarantier. Da vi var medinitiativtager til afskaffelse af den sidste rest af dødsstraf i dansk livgivning, forpligtede vi os til ikke i et fremtidigt socialistisk samfund at genindføre dødsstraf. Da vi med held modarbejdede den europæiske »terrorisme« konventions forpligtelse til at udlevere personer til dødsstraf i hjemlandet, udtalte vi klart, at det naturligvis også måtte gælde vore politiske modstandere. Vi var de eneste til at forsvare Hans Hetler og i starten også Thevis mod de tvivlsomme retsplejemetoder, der blev anvendt overfor dem, og vi har

kritiseret metoderne overfor Hauschildt og Bonde Nielsen, selv om alle disse personer og deres handlinger naturligvis politisk er alt andet end vores kop te. Vi har forsvaret medlemmer af politiets organisationer imod repressalier på grund af faglig aktivitet præcis som vi har gjort det for asfalt-, stillads- og havnearbejdere, og vi har mht. offentligt ansatte yringsfrihed og alle andre demokratispørgsmål i praksis demonstreret, at for VS er demokratiske rettigheder og retsgarantier udelelige sådan at forstå, at de skal gælde for vore venner såvel som for vore fjender.

Jeg har selv gennem alle årene været partiets ordfører på retsområdet. I hvert enkelt tilfælde er den principielle linie forud blevet godkendt af partiets ledelse. Der har *aldrig* været rystet på hånden i disse sager, uanset hvordan partiledelsen var sammensat, og uanset at vi i nogle tilfælde kom til at fremstå som de eneste, der 'forsvarede' nogle af vore mest indædte politiske modstandere.

Den konsekvente kamp for demokratiske rettigheder og retsgarantier blev efterhånden en af VS's mærkesager, også i offentlighedens øjne.

Holdningen drages i tvivl

For de fleste af partiets medlemmer, specielt for alle de oprindelige medlemmer, var denne holdning ganske selvfølgelig, selv om den aldrig eksplicit var nedfældet i noget partiprogram eller debatteret sammenhængende, principielt og detaljeret i partiorganisationen.

Men ind imellem kom der tegn på, at ikke *alle* medlemmer var ganske konsekvente i disse spørgsmål, når det også skulle gælde vore politiske modstandere (som led i bevidsthedsprocessen søgte vi altid at tydeliggøre holdningen ved at benytte de mest kontroversielle eksempler: skulle den ubetingede yringsfrihed for offentligt ansatte også gælde højtstående officeres og politifolks agitation? JA! skulle beskyttelsen mod udlevering til dødsstraf i givet fald også gælde shahen af Persien? JA! osv. osv.). Den slags eksempler var med til at artikulere partiets opfattelse, men det skete altså også, at nogle medlemmer havde svært ved at acceptere en så kategorisk holdning til de demokratiske rettigheders og retsgarantiens udelelighed. Hvilket vel ikke er så mærkeligt, eftersom VS her lagde en mere konsekvent linie end man nogensinde har set fra noget andet dansk parti.

For 3-4 år siden opstod imidlertid nogle mere principielle og rodfæstede modforestillinger i partiet. De viste sig først i forbindelse med Kampuchea, Afganistan og Solidarnosz i Polen. Der var synspunkter i disse sammenhænge, som mere lignede DKPs målet-helliger-midlet-holdning og den elitære »leninisme«. Det blev klart, at der hos et lille mindretal af medlemmerne var en temmelig rodfæstet holdning, som var ganske uforenelig med hvad vi andre opfattede som karakteristisk venstresocialistisk. Det faldt i min lod at

diagnostisere dette fænomen og at påpege uforeneligheden - og det førte til en afskalning fra partiet i 1980, som dog kun omfattede langt under 1%.

Diskussionen havde imidlertid vist, at langt større dele af VS var mindre sikre i disse spørgsmål end det hidtil var fremgået af partiets praktiske politik, som ellers løbende var godkendt af partiledelsen. Det førte til den konklusion, at der var behov for en mere sammenhængende partidiskussion om hele spørgsmålet DEMOKRATI OG SOCIALISME.

Demokrati og socialisme-resolutionen

I VS er der størst garanti for, at en sådan diskussion kommer til at omfatte *hele* partiet, hvis man forsøger at præcisere synspunkterne i form af et resolutionsforslag, som man indstiller til kongressens vedtagelse. (Garantien for grundig partidiskussion ligger bl.a. i, at sådanne forslag skal være indleveret flere måneder før kongressen, at der skal foreligge alternativer, og at alt kongresmateriale går ud til alle partimedlemmer).

Frem til 1981-kongressen var vi derfor en gruppe, som udarbejdede et resolutionsforslag om DEMOKRATI OG SOCIALISME, som forsøgte at beskrive dels det borgerlige demokratis utilstrækkelighed, dels det socialistiske demokratis rækkevidde og udelelighed samt den dialektiske begrundelse for en holdning, som ved første øjekast kan forveksles med den skinbarlige idealisme.

Som pædagogisk princip valgte vi - i overensstemmelse med de bedste traditioner i VS - at hente vores argumentation ikke fra de nemme, men fra de mest kontroversielle eksempler. Det er ikke en fremgangsmåde, som er målrettet mod vedtagelse for enhver pris, - tværtimod, den kan godt blokere for vedtagelse, i hvert fald i første omgang, men den er så meget mere effektiv i bevidsthedsprovsen. Eksempler: Det er nemt nok at forholde sig til USAs interventioner i Vietnam eller Grenada, men hvad med Vietnams i Kampuchea? eller Tanzanias i Uganda? Og hvad med cubanerne i Angola? Og selvfølgelig skulle Danmark ikke udlevere Rudi Dutschke, - men hvad med shahen i givet fald? Og det er klart, at vi skulle svinge svøben over retssystemet i Herløv Petersen-sagen, - men også i Hetler-sagen? Osv., osv.

Demokrati og Socialisme-resolutionen gjorde ikke noget forsøg på at komme let om ved det. Den opstillede fordringerne så konsekvent, som det aldrig er opfyldt af noget parti herhjemme (og vistnok i det hele taget), og den anførte selv de stærkeste modargumenter, vi kunne komme i tanke om. Det viste sig da også, at den anfægtede meget store dele af partiet, som ikke tidligere havde haft vanskeligheder med den linie, vi havde ført, men som aldrig havde gennemtænkt konsekvenserne fuldt ud. Der var f.eks. medlemmer af folketingsgruppen, som i årenes løb havde fulgt profilens opbygning og havde kendskab til de principielle begrundelser, der hele tiden var opnået rygdæk-

ning for, men som alligevel ikke ønskede at være medforslagsstillere, da vi første gang præsenterede kongressen for en sammenhængende argumentation i form af et resolutionsforslag. Der er sågar medlemmer, som *siden* har forladt partiet bl.a. med henvisning til, at demokrati-resolutionen ikke uden videre blev vedtaget med akklamation (hvilket skulle demonstrere partiets uoprettelige tåbelighed), som dengang den blev fremsat ikke bare nægtede at være medforslagsstillere, men også advarede imod, at den overhovedet blev fremsat! Men sådan har socialistpartier jo til alle tider haft tilhængere, som ikke har kunnet affinde sig med, at bevidsthedsprocessen forløber ikke bare i dem selv, men i hele partiet, og som i mangel på simpel revolutionær tålmodighed sædvanligvis er endt i socialdemokratiet, fordi det pågældende venstrefløjsparti ikke var revolutionært nok!

Hvad *indholdet* angår, så er Demokrati og Socialisme-resolutionen et forsøg på så præcist som muligt at beskrive den utaktiske og kompromisløse holdning til demokratiske rettigheder og retsgarantier, som partiet i forvejen har udviklet i sin politiske praksis. Det er et væsentligt punkt, at de historiske erfaringer viser, at mål og midler hænger nøje sammen, og at man ikke ustraffet tager midler i brug, som er i strid med den socialisme-forestilling, partiet har. Derfor kan »midlertidig tilsidesættelse« af demokratiske principper eller »midlertidig suspension« af princippet om folkets selvbestemmelse over egen tilværelse ikke godtages.

Det er et andet væsentligt punkt, at fastlæggelsen af demokratiske rettigheder og frihedsrettigheder selvfølgelig ikke er hævet over klassepolitikken, og at disse rettigheder således må defineres på arbejderklassens præmisser (således at frihedsrettighederne f.eks. ikke kan bruges til at udbytte andre eller til at undergrave kollektive overenskomster), *men at rettighederne derefter gælder for alle*. Det lyder måske som en selvfølge, - men det har det faktisk ikke været under »den virkeliggjorte socialisme«, og det er det end ikke for alle VS-medlemmer, når det konkretiseres ved mere kontroversielle eksempler.

Det er klart, at resolutionsforslaget også præciserer det borgerlige demokratis begrænsning, omtaler nødvendigheden af *kollektive* demokratiske rettigheder (som ligger det borgerlige demokratibegreb meget fjernt), og kommer ind på nødvendigheden af at bryde med den borgerlige legalitet, bl.a. gennem 'civil ulydighed'. Dett er selvfølgelig helt afgørende punkter i forhold til omverdenen, men *de* er ikke kontroversielle internt. Her drejer det sig mere om afgrænsningen: hvordan finder vi balancen mellem brud på den borgerlige legalitet på den ene side og så ukritisk accept af »retfærdige« mindretalskup eller ligefrem terrorhandlinger på den anden side? Dét er demokrati-resolutionens tema.

Indvendingerne

Demokratidebatten i VS er på ingen måde afsluttet. Indtil nu har der ikke på

kongresserne kunnet skabes flertal for resolutionen. Men det er også bevidsthedsprocessen, der er det afgørende, og debatten har allerede både flyttet og artikuleret medlemmerne.

Modstanden mod resolutionen bygger tildels på misforståelser, men delvis også på reel uenighed. Misforståelserne beror ofte på ond vilje, som det desværre synes uundgåeligt i et parti, der ikke gør noget for at lægge låg på fraktionskampene. Det er således blevet anført, at vi med den kategoriske fastholden ved demokratiske metoder og ved grundlæggende retsprincipper på idealistisk og virkelighedsfjern maner tager afstand fra den danske modstandsbevægelse under besættelsen og fra befrielsesbevægelsernes metoder i de tidligere kolonilande. Det er selvfølgelig noget vrøvl. At vi forpligter os på f.eks. at afstå fra dødsstraf i et kommende socialistisk Danmark betyder naturligvis ikke, at vi - som det er blevet sagt - tager afstand fra stikkerlikvideringerne under besættelsen. De principper, vi søger at opstille i resolutionen, skal gælde for dét socialistiske samfund, vi ønsker at opbygge, - og dér accepterer vi ikke undtagelser, uanset begrundelsen (som ellers altid bekvemt kan konstrueres). De kan selvsagt ikke opstilles for borgerkrigs lignende situationer eller for situationer, hvor den socialistiske bevægelse - eller en bred national befrielsesbevægelse - tvinges til at arbejde i illegalitet.

Men udover sådanne misforståelser, som der var mange af i det første debatår især, så er der utvivlsomt også reelle og meget dybtgående uenigheder. Med udtrykket »dybtgående« menes ikke nødvendigvis, at de ikke kan overvindes; faktisk har mange medlemmer ændret opfattelse efter at de forskellige spørgsmål har været grundigt endevendt ved diskussion af konkrete, kontroversielle eksempler. Med »meget dybtgående uenigheder« menes uenigheder, som hvis de fortsat består efter at begge parter har artikuleret deres synspunkter gennem debatten, viser en så forskellig opfattelse af spørgsmålet om demokratiet under socialismen, at det må anses for meningsløst at være i samme parti.

De reelle uenigheder, som hidtil har kunnet registreres, har især bestået i, at modstanderne af resolutionen har fundet det forkert kategorisk at afskrive sig muligheden for at bryde de i resolutionen opstillede principper for rettigheder (især mindretalsrettigheder). Nogle har fundet det alt for idealistisk, andre har fundet det opportunistisk at afgive sådanne kategoriske erklæringer. Det er for så vidt meget positivt, at indvendingerne netop har været af dén art, fordi det viser, at disse kritikere fastholder den gode VS-tradition aldrig at lefle for folk, men så præcist som muligt redegøre for, hvad vi anser for sandheden, uanset hvor meget det koster. Det er den linie, VS har fulgt, f.eks. i spørgsmålet om socialismen kan gennemføres alene ved hjælp af stemmesedlen, hvor vi trods kanonaderne fra bl.a. SF og DKP efter Allendes valgsejr i Chile fastholdt, at historien viser, at den gamle herskende klasse aldrig på demokratisk og fredelig vis har givet magten fra sig. Kritikerne af resolutionen

har ikke villet tilslutte sig, at vi *ufrageligt*« vil tilstå de reaktionære fulde demokratiske rettigheder under socialismen«, og at »vi vil bekæmpe vore modstandere politisk, men *aldrig* gennem indskrænkning af deres demokratiske rettigheder«. Kritikerne er ikke *i almindelighed* uenige i disse principper, men har blot ikke villet udelukke, at der *kan* opstå situationer, hvor det må anses for nødvendigt at bryde disse principper. Når man alvorligt mener det, er det al respekt værd, at man siger det åbent. Efter sidste kongres forklarede kritikerens repræsentant i TV, at det f.eks. under socialismen ikke kan udelukkes, at der *kan* opstå situationer, hvor det er nødvendigt at suspendere strejkeretten.

Opportunisme eller erkendelse af udviklingens dialektik?

Det er imidlertid ikke opportunistisk uhæderlighed, der ligger bag resolutionsforslaget. Det stikker betydelig dybere. Og det er de samme grunde, som fra starten fik os til at opbygge VS med fraktionsfrihed og mindretalsbeskyttelse.

Som marxister har vi en dialektisk opfattelse af samfundet og af samfundsudviklingen. Vi mener, at *den dialektiske materialisme* i det væsentlige er en brugbar forklaringsmodel. Det betyder dels at samfundsudviklingen opfattes som et resultat af en stadig kamp mellem modsætninger, dels at de materielle forhold, specielt produktivkræfternes udviklingsniveau, er grundlæggende for samfundets politiske, sociale og kulturelle indretning.

Når al udvikling drives af kamp mellem modsætninger, så er og bliver det absurd ikke at ville anerkende sådanne modsætninger i det socialistiske parti selv. Som om dét ikke skal udvikle sig! Fraktionsfrihed og mindretalsbeskyttelse er indført i VS ikke som udtryk for en luksusbetonet tolerance, men som en funktionel nødvendighed! En erkendelse af - for nu at sætte det på spidsen - at al udvikling, ethvert fremskridt starter som kætteri. Udviklingen lader sig naturligvis ikke standse, fordi man fornægter dens dialektik, - så opnår man blot, at den må foregå i eksplosioner.

Dette dialektiske ræsonnement, som vi har anvendt på *partiets* organisation, insisterer vi i resolutionen på også skal anvendes på *samfundet*. Så enkelt er det. Det socialistiske samfund er heller ikke statisk. Også det vil være under stadig udvikling. Enten strukturerer vi det, så den dialektiske udviklingsproces har gode vilkår (fri partidannelse, mindretalsbeskyttelse, osv.) - eller også må det udvikle sig gennem eksplosioner. »Kætterske« mindretal skal ikke *tåles* eller *tolereres*, de skal opfattes som *uundværlige*. Hvordan sikres det ellers, at den politiske bevidsthedsproces er på omgangshøjde med udviklingen? Hvordan bliver begåede fejl ellers korrigeret i tide? Det er en elendig dialektiker, som ikke erkender »kætteriets« centrale funktion for samfundsudviklingen, og det er en elendig materialist, som ikke erkender, at »kætteri« kun er farligt,

hvis det er i overensstemmelse med den materielle samfundsudvikling - og dermed historisk berettiget!

Hermed skulle være givet i det mindste en antydning af, at det ikke er opportunisme, men et grundlæggende opgør med de udialektiske samfundsmødder af alle afskygninger, der ligger bag Demokrati og Socialisme-resolutionen.

I den fulde udstrækning ligger der i resolutionen desuden en opfattelse af statens og af partiets rolle, som kan give anledning til dybtgående uenighed. Hvis f.eks. kritikerne af resolutionen efter nærmere overvejelser fastholder, at de ikke kan tilslutte sig bl.a. fordi det ikke kan udelukkes, at der kan opstå situationer, hvor strejkeretten må suspenderes, - så har der udkrystalliseret sig to helt uforenelige eller 'antagonistiske' opfattelser. Hvem er det nemlig, der i givet fald skal suspendere strejkeretten? - og hvad betyder det? Det kan kun være *staten* eller *partiet*, og det betyder, at man sætter staten eller partiet over arbejderklassen, - at man med andre ord i arbejderklassens navn udøver et reelt diktatur over arbejderklassen gennem en ikke klasse-mæssig, men bureaukratisk magt. Det er svært at se, hvordan en sådan holdning kan forenes med VS's grundlæggende selvforvaltningsmodel.

Status i demokratidebatten

Demokrati og Socialisme-resolutionen har endnu ikke kunnet opnå flertal i VS. På kongressen i 1982 var det tæt på, men der kunne kun opnås flertal for en resolution, som var fyldt med forbehold svarende til de ovenfor referede indvendinger.

Det er imidlertid ret meningsløst at foretage en statusopgørelse. Demokrati er en proces. Politisk bevidsthed er en proces. Politisk bevidsthed er en proces. Spørgsmålet havde ikke været afsluttet, *selvom* der var opnået flertal, - processen skulle naturligvis fortsætte.

De spørgsmål, vi her beskæftiger os med, er af så afgørende betydning, at jeg ikke vil udelukke, at det kan ende med to velartikulerede holdninger, som naturligt må finde plads i hver sit parti, dvs. en ny afskalning som den, vi oplevede for et par år siden, og som er omtalt ovenfor. Men processen er i fuld gang, og den kan også resultere i bred enighed.

Det er på en måde mindre afgørende. Væsentligere er, at vi allerede er så dybt i denne debat om demokrati og socialisme, at det mig bekendt ikke har noget sidestykke nogetsteds. Måske især fordi den ikke er ført på overfladen eller på de nemme problemstillinger, men hele tiden på de vanskeligste og mest kontroversielle eksempler og problemstillinger. Når jeg f.eks. ser de tilsvarende problemer behandlet af SFs retspolitisk udvalg i en debatbog udgivet her i 1983, så føler jeg mig sat 5 år tilbage i forhold til de diskussioner, vi har været igennem i VS. Det er blevet til en samling velmenende almindelig-

heder, som næsten kun kan vække modstand hos velskolede, overbeviste stalinister. Alle kontroversielle spørgsmål er fortrængt. En Carl Madsen ville have kunnet pille fremstillingen fuldstændig fra hinanden, den ville fremstå som den skinbarlige idealisme, de socialistforskrækkede ville finde socialisterne endnu mere utroværdige end i forvejen, mens de uforfærdede sandhedssøgende ville falde for Carl og hans historiske belæg.

I sammenligning hermed synes jeg nok, at VS, *alle dele af VS*, er kommet overordentlig langt med demokratidebatten. Vi er ikke nået til en fuldstændig afklaret *enighed*, men der er til gengæld ikke stukket noget til side, og dén debatform har skabt en demokratibevidsthed, som hos *alle* deltagere stikker langt dybere end før, - som ikke lader sig puste ud af »specielle« omstændigheder, som er helt uforudsete, og som derfor kan få os til at reagere på en måde, som vi aldrig havde troet mulig. Sådanne »specielle« omstændigheder vil altid opstå, og de er bekvemme at henvise til, når principper skal brydes. En sådan udskridning har VS's debat vaccineret imod. Vi kan ikke om nogen situation hævde, at den er ganske uforudset, efter det vi har gennemtæsket. Der vil være nogle grundigt gennemtænkte holdninger at støtte sig på, uanset hvilke omstændigheder vi måtte komme i.

Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg i 1970'erne

- et studie i partipolitisk samarbejde og konflikt i arbejderbevægelsen¹

Erik Christensen

1. Indledende problemformuleringer²

Et meget tæt samvirke mellem fagbevægelsen og Socialdemokratiet har altid været et meget karakteristisk træk ved dansk arbejderbevægelse. I 1970'erne skete der imidlertid en stigende, åbenlys partipolitisering af den faglige kamp som følge af, at de tre venstrefløjspartier, SF, DKP, og VS, gjorde sig stærkere gældende i fagbevægelsen. Socialdemokratiet forsøgte heroverfor at fastholde sin »eneret« på fagbevægelsen, hvilket fik 1970'erne til på nogle områder at minde om 1930'erne og slutningen af 1940'erne, hvor der også skete en opblussen af den partipolitiske kamp i fagbevægelsen mellem socialdemokrater og kommunister.

Hvorfor konkurrerer politiske partier om indflydelse i fagbevægelsen? Normalt opfattes politiske partier i vort politiske system som valgorganisationer eller folketingspartier, der søger at vinde og bevare magtpositioner i statsapparatet igennem forskellige former for valg. Her vil politiske partier imidlertid blive set som nogle organisationer, der optræder på forskellige politiske scener i samfundet (eksempler: Den parlamentariske scene, fagbevægelses-scenen, scenen for sociale bevægelser, en kommunalpolitisk scene og en statsadministrativ scene), og jeg vil opfatte et politisk parti som værende et arbejderparti, hvis det har en vis tilknytning til arbejderklassen og søger at opnå indflydelse og magtpositioner samt påvirke bevidsthedsudviklingen i sociale bevægelser, fagbevægelsen og andre interesseorganisationer tilknyttet arbejderklassen, samt parlament og statsapparat med henblik på at bevare eller ændre magtstrukturen på disse felter.

Overordnet søger alle politiske partier i vort politiske system i så høj grad som muligt autoritativt at træffe beslutninger om værdiernes fordeling i samfundet i overensstemmelse med partiets værdisystem. Herindenfor har partierne særlige mål med deres aktiviteter på de forskellige politiske scener, der kan ses som midler for opnåelse af det overordnede mål, og hvor sammenkædningen af disse mål er forskellig i de forskellige partier. På den parlamentariske scene er de generelle mål: 1. Stemmemaximering og 2. Maksimering af

den parlamentariske indflydelse, og på fagbevægelsesscenen antages målene at være: 1. At udforme og udmønte en faglig politik. 2. At maksimere indflydelsen i fagbevægelsen, hvilket sker ved bestræbelser på a. At få valgt kandidater til faglige tillidsposter. b. At skaffe partiet økonomiske ressourcer. c. At påvirke de politiske standpunkter i fagbevægelsen efter partiets faglige politik. d. At hverve nye medlemmer. Arbejderpartierne adskiller sig i forhold til hinanden ved en forskellig langsigtet målsætning, der bl.a. viser sig ved, dels en forskellig prioritering af de forskellige midler til at maksimere deres indflydelse i fagbevægelsen, dels i en forskellig sammenkædning af de faglige mål med partiernes parlamentariske aktiviteter. I nogle partier er de faglige aktiviteter således relativt selvstændige, mens de i andre er tæt kædet sammen med og måske endda styret af de parlamentariske aktiviteter, således kan faglige aktiviteter nogle gange have som funktion at skabe vælgertilslutning, lægge pres på folketinget eller skabe tilslutning til partiets parlamentariske politik.

Den socialdemokratiske dominans i danske fagbevægelse har mange steder i fagbevægelsen dels betydet etablering af et »etpartisystem« med forskellige permanente organisatoriske bestræbelser på at holde alle andre venstrestrømninger ude fra enhver indflydelse (HIPA, AIC og socialdemokratiets faglige sekretariat) for at sikre, at alle fremtrædende tillidsposter blev besat af socialdemokrater, dels medført, at fagbevægelsen på en lang række områder har tilpasset sit arbejde efter Socialdemokratiets parlamentariske behov og virksomhed.

Dette socialdemokratiske adfærdsmønster er blevet forstærket af den kommunistiske tradition for fagligt arbejde, hvor der også i høj grad er sket en central politisk styring af den faglige virksomhed med de samme ambitioner om at blive det altdominerende parti i arbejderbevægelsen.

Man må se den socialdemokratiske praktisering af dette etpartisystem i fagbevægelsen som en væsentlig indskrænkning af det interne faglige demokrati, og det illustrere samtidig Socialdemokratiets modsætningfyldte demokratiopfattelse.

Medlemsdemokratiet i fagbevægelsen er dels bestemt af en række indre organisatoriske forhold (bl.a. lovene), dels af en række ydre begrænsninger bl.a. lovgivning og aftaler med arbejdsgiverne, hvor den socialdemokratiske partimæssige tilknytning og styring af fagbevægelsen er et element, der er med til at forstærke fagbevægelsens oligarkiske karakter (karakter af et fåmandsvælde).

Hvor Socialdemokratiet på det parlamentariske plan er tilhænger af ideen om »det samarbejdende folkestyre«, der altid har indebåret en respekt og hensyntagen til andre politiske partier og især til de borgerlige politiske partier, har man altid været uforsonlig overfor andre politiske partier og bredere strømninger internt i fagbevægelsen. Fagbevægelsen er blevet betragtet som Socialdemokratiets »naturlige ejendom«, og man har altid forsvaret det som

en sådan institution, uanset hvad men ellers måtte mene om medlemsdemokrati i fagbevægelsen.

I denne artikel vil jeg specielt fokusere på det samarbejds- og konkurrence-mønster mellem arbejderpartierne om magt og indflydelse i Arbejdernes Fællesorganisation i en af landets store provinsbyer, Aalborg. Hvorfor blev fællesorganisationerne genstand for politisk magtkamp i denne periode? og Hvorfor påkalder udviklingen i den aalborgensiske fællesorganisation særlig interesse?

Fællesorganisationer er sammenslutninger af lokale fagforeninger til varetagelse af fælles faglige og politiske interesser. De havde en central placering i den faglige kamp i fagbevægelsens barndom, mens deres funktioner blev væsentligt reduceret, da forbundende blev hovedstrukturen i den samlede fagbevægelses opbygning.

I 1970'erne nedsatte LO som følge af kommunalreformen et udvalg, der skulle se på fællesorganisationernes fremtidige struktur og arbejderopgaver for at aktivisere fællesorganisationerne og fremlægge forslag om ændring i deres placering i det faglige arbejde. Man udarbejdede en betænkning, der blev forelagt på LO's kongres i 1971, hvor man bl.a. henstillede, at fagforbundene i højere grad sluttede op om fællesorganisationernes arbejde, at der blev skabt større og mere effektive enheder, samt at man begyndte at danne amtsorganisationer og fællesorganisationer, hvor de ikke fandtes.

Opprioritering af det faglige arbejde i fællesorganisationerne betød samtidig, at arbejderpartiernes - specielt venstrefløjspartiernes - opmærksomhed og interesse for disse organisationer steg, hvorfor de blev arenaer for den politiske kamp og konkurrence mellem arbejderpartierne. Traditionelt har der bestået et tæt samvirke mellem langt de fleste fællesorganisationer og de lokale partiforeninger i Socialdemokratiet dels i form af en gensidig repræsentation i hinandens bestyrelser, dels ved at fællesorganisationerne har været sikret en vis indflydelse på den socialdemokratiske kommunalpolitik ved mange steder at være sikret bestemte pladser ved opstilling af socialdemokratiske byråds-kandidater.

Hvorledes udspillede den politiske kamp og konkurrence mellem arbejderpartierne sig i Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg i denne periode? Når det spørgsmål påkalder sig særlig interesse ud over den rent lokalhistoriske, hænger det sammen med, at samarbejds- og konfliktmønsteret mellem de tre ældre arbejderpartier (Socialdemokratiet, SF og DKP) i midten af 1970'erne fik en noget anden form end i København og andre store provinsbyer, idet man indenfor fællesorganisationens rækker så udfoldet et samarbejde mellem de tre arbejderpartier, som var ret usædvanlig i forhold til den landsmæssige tendens.

I offentligheden viste dette samarbejde sig mest tydeligt 1. maj, hvor fællesorganisationen i Aalborg i modsætning til alle andre større danske provins-

Fællesorganisationens 1. maj demonstration i 1976.

byer var arrangør af en stor fælles 1. maj demonstration med talere fra det tre arbejderpartier, ved folketingsvalg, hvor fællesorganisationen rykkede store annoncer ind i aviserne med parolen: »Danmark skal ikke regeres udenom fagbevægelsen. Stem på et af de tre arbejderpartier, SD, SF, eller DKP«, og

ved politiske kriseforlig eller indgreb i overenskomstforhandlingerne, hvor fællesorganisationen stod som arrangør af protestdemonstrationer.

Hvad var den historiske baggrund for dette samarbejde? Hvori bestod det, og hvor omfattende var dette samarbejde rent faktisk? Hvor harmonisk var samarbejdet? Var der under samarbejdets ydre overflade dybe konflikter? Og hvorfor blev samarbejdet nedtonet sidst i 1970'erne og afløst af mere åbenlyse konflikter mellem arbejderpartierne som i det øvrige land? Det er nogle af de spørgsmål jeg i det følgende vil forsøge at belyse og besvare.

II. Den etablerede venstrefløjs voksende indflydelse og socialdemokratisk svækkelse 1969-73

Da fællesorganisationernes betydning steg i begyndelsen af 1970'erne, kunne man på landsplan se, at DKP og SF forsøgte at bryde det socialdemokratiske monopol på fællesorganisationerne og få skabt lighed mellem arbejderpartierne, således at alle partier blev repræsenteret i fællesorganisationerne. I efteråret 1971 oplevede man et gennembrud for disse bestræbelser, idet det lykkedes både DKP og SF med overvældende flertal på fællesorganisationens repræsentantskabsmøde i København at få tildelt en observatørpost i FO's FU i lighed med Socialdemokratiet. Denne ændring i landets største fællesorganisation, hvor modstanden mod kommunister og andre venstreorienterede tidligere havde været meget stor, bevirkede, at både DKP og SF i den følgende tid satsede kraftigt på at vinde frem i andre fællesorganisationer i landet.³

1. Fællesorganisationens struktur og arbejderpartiernes repræsentation

I Aalborg havde arbejdsmændenes afd. Fabrik (der var kommunistisk ledet - Robert Høfler formand) allerede i efteråret 69 i fællesorganisationen foreslået vedtægterne for fællesorganisationen ændret, således at Socialdemokratiets særlige repræsentationsret i form af de socialdemokratiske byrådsmedlemmers og redaktøren for A-pressens deltagelse i fællesbestyrelsesmøderne blev strøget⁴. Det blev imidlertid aldrig vedtaget, men da hele Arbejdsmændenes Fællesledelse, der repræsenterede en betragtelig del af den aalborgensiske fagbevægelse, truede med at melde sig ud af fællesorganisationen, hvis lovene ikke blev ændret under en eller anden form, blev et lovrevisionsarbejde sat igang,⁵ der resulterede i, at lovene blev ændret i efteråret 1971.⁶ Ved denne lovændring blev det tidligere fællesbestyrelsesmøde som højeste organ for fællesorganisationene erstattet af et repræsentantskab, hvor medlemsorgani-

sationerne var repræsenteret ved deres formand eller næstformand samt af 1. repræsentant for hver 100 medlemmer indtil 1000 medlemmer og derefter 1. repræsentant for hver 200 medlemmer, hvilket betød en vis demokratisering af fællesorganisationen. Derimod beholdt Socialdemokratiet sin særstilling i organisationen, idet »formanden for Arbejderpartiet, den af arbejderne valgte borgmester, samt redaktøren for den socialdemokratiske presse« automatisk fik sæde i forretningsudvalget for fællesorganisationen med fuld stemmeret på linie med de på repræsentantskabsmødet 10 valgte medlemmer. Andre automatiske medlemmer af forretningsudvalget var formanden for Arbejdsmændenes Fællesledelse og formanden for Byggefagenes Samvirke.

Men til repræsentantskabsmøderne fik »de nuværende arbejderpartiers valgte byrådsmedlemmer« dog adgang uden stemmeret. Det var på det tidspunkt kun Socialdemokratiet og SF. Repræsentantskabet udgjorde ialt en forsamling på 250-300 mennesker.

Selvom det altså ikke lykkedes ad den formelle lovændringsvej for den etablerede venstrefløj (DKP og SF) at opnå en formel ligestilling med Socialdemokratiet, lykkedes det alligevel venstrefløjen i de kommende år at opnå betydelig indflydelse i fællesorganisationen i Aalborg.

Allerede i 1969 kan man se af referater af fællesbestyrelsesmøderne, at DKP'ere og SF'ere var ivrige debatdeltagere på disse møder, og at DKP'erne forsøgte af få indvalgt nogle af deres folk i forretningsudvalget (Robert Høfler, formand for afd. Fabrik) dog langt fra med held.⁷ Men en enkelt DKP'er havde dog sæde i FU, men ad anden vej. Det var Asger Ladefoged (formand for snedker-tømrerne og for Byggefagenes Samvirke), der på forhånd var sikret en plads i fællesorganisationens forretningsudvalg. Desuden blev formanden for Arbejdsmændenes Fællesledelse, Holger Larsen, der var repræsenteret på samme måde, regnet for DKP-sympatisør (og blev senere DKP-medlem).⁸

I 1971-72 kan man i Aalborg som i den øvrige del af landet rigtig begynde at spore en stigende aktivitet og politisering omkring fællesorganisationernes virksomhed. På fællesbestyrelsesmøderne og siden repræsentantskabsmøder gør venstrefløjsrepræsentanter sig stadig stærkere gældende, og i foråret 71 blev formanden for arbejdsmændene i Nr. Sundby, Niels Klitgaard (der var fremtrædende DKP'er, medlem af centralkomiteen) indvalgt i FU.⁹

2. EF-modstandens betydning for samarbejdet mellem arbejderpartierne

Samarbejdet mellem en række socialdemokratiske faglige tillidsmænd, kommunister og folkesocialister i modstanden mod fællesmarkedet i 1971-72, var uden tvivl med til at nedbryde nogle traditionelle barrierer og modsætninger i

fagbevægelsen og bane vej for SF's og DKP's større indflydelse og respekt i fagbevægelsen. Flertallet i fællesorganisationen støttede Danmarks tilslutning til EF, men der blev med udgangspunkt i fagbevægelsen allerede i marts 71 dannet en lokalkomité mod Romunionen, der siden gik ind i Folkebevægelsen mod EF, hvor fællestillidsmanden på værftet (Richard Jensen, DKP'er), formanden for Arbejdernes Fællesledelse, Holger Larsen) og en SF'er (Villy Gregersen, værftsarbejder) tegnede det faglige ansigt.¹⁰ Dette samarbejde lagde også grunden til, at man 1. maj 1972 for første gang i mange år kunne arrangere en demonstration på tværs af politiske skillelinier foranstaltet af Arbejdsmændenes Fællesledelse og Byggefagenes Samvirke, hvor socialdemokrater imod EF som det eneste sted i landet gik sammen med venstrefløjen. Hovedparolen var Nej til EF. Talerne var Per Dich (SF), formanden for Socialdemokratisk Samfund, Hans Jørgen Christensen og Ivan Hansen (DKP), samt en repræsentant fra den norske komité mod EF.¹¹

Støtten fra LO's top og Socialdemokratiets ledelse til Danmarks tilslutning til EF ved folkeafstemningen i efteråret 72 skabte stor utilfredshed i store dele af fagbevægelsen (arbejdsmændene og smedene gik også imod som forbund) og blandt socialdemokratiske medlemmer og tillidsmænd, og var helt afgjort med til at styrke venstrefløjens stilling i fagbevægelsen, og man kunne også herfra se bevidste forsøg efter folkeafstemningen på at bryde det socialdemokratiske monopol i mange fagforeninger og fællesorganisationer. I Aalborg så man det ved, at SF allerede kort efter folkeafstemningen indsendte en ansøgning om økonomisk støtte til partiet i lighed med den støtte, man i forvejen gav Socialdemokratiet. Repræsentantskabsmødet i november 72 blev også noget af en sejr for venstrefløjen, dels fik SF bevilget 500 kr., hvilket ganske vist ikke var meget, men havde stor symbolsk betydning, fordi fællesorganisationen nu indirekte anerkendte, at der fandtes mere end ét arbejderparti, dels blev formanden for malernes fagforening i byen, Robert Dahl (der var SF'er) valgt ind i FU, og kommunisten Robert Høfler opnåede en 1. suppleantpost. Forretningsudvalget havde nu en ret betydelig venstrefløj og var tværpolitisk sammensat med repræsentanter fra 3 arbejderpartier.¹²

3. Aktivitetsudvidelse og venstrefløjens styrkelse

Umiddelbart synes venstrefløjens stadig stærkere repræsentation i FU at have medført en betydelig aktivitetsudvidelse, idet en række nye opgaver blev taget op, hvor de nyvalgte venstrefløjsfolk var initiativtagere. Allerede i sommeren 72 havde man således nedsat et nyt historisk udvalg under fællesorganisationen med Niels Klitgaard som formand, og i 1973 fik man et ØD- og et universitetsudvalg med Robert Dahl som formand. Det er ligeledes karakteristisk, at det var DKP'erne og SF'erne i FU, der foreslog, at man tog nogle miljøpro-

blemer på DAC (Dansk Andels Cement) op til behandling, samt foreslog, at man fik ændret mødeformerne i organisationen.¹³

Den mere aktive linie i fællesorganisationen efter venstrefløjens kraftige repræsentation viste sig også udadtil på forskellige måder. I foråret 73, da overenskomstforhandlingerne brød sammen, og det kom til en 3 uger lang arbejdskonflikt, afholdt fællesorganisationen på forslag fra en række arbejdspladser, således først et stort møde for samtlige tillidsmænd i byen (450 deltagere) og siden en stor demonstration i byen (med 4-5000 deltagere), hvor Niels Klitgaard og LO's næstformand Kaj Petersen talte.¹⁴ Det var en ny form at markere sig på for fællesorganisationen på det tidspunkt. En anden måde det gav sig udtryk på var, at FO i foråret 73 forøgede sin støtte til Vietnam 69 til 5000 kr., hvor man tidligere kun havde givet 500 kr.¹⁵

På et punkt lykkedes det dog ikke venstrefløjens i FU at komme igennem, og det var med et 1. maj arrangement 1973 inden for fællesorganisationens rammer. I marts 73 foreslog Robert Dahl, støttet af formanden for Arbejdsmændenes Fællesledelse, Holger Larsen, at fællesorganisationen lavede en 1. maj demonstration med talere fra de tre arbejderpartier, der var repræsenteret i FU. Det blev imidlertid nedstemt med 8-5 af det socialdemokratiske flertal i FU, hvor kun formanden for murerne, Sigurd Kristensen, som eneste socialdemokrat støttede det.¹⁶ Den socialdemokratiske argumentation mod det var, at man på grundlag af tidligere maj-fester var bange for et for dårligt fremmøde og vanskeligheder med på et så sent tidspunkt at kunne fremskaffe top-talere fra de tre partier. Den reelle grund var naturligvis, at det ville være et brud på den socialdemokratiske tradition med ikke at anerkende andre arbejderpartier. Da det socialdemokratiske flertal i fællesorganisationen strittede imod, gentog man succesen fra 1. maj 72, således at Arbejdsmændenes Fællesledelse og Byggefagenes Samvirke igen kom til at stå som arrangør af en enhedsdemonstration med talere fra de tre gamle arbejderpartier.¹⁷ Denne gang lykkedes det at få DSU og Frit Forum til at støtte arrangementet, og en repræsentant fra DSU, Ib Ellemann, optrådte som socialdemokrat på talerlisten, selv om Socialdemokratiet som parti ikke ville støtte arrangementet. Herudover talte Henning Phillipsen (SF) og Jørgen Jensen (DKP).

En begivenhed, der kom til at styrke enheden og samarbejdet i fællesorganisationen var Hope-Computer sagen ved Hadsund, hvor 9 fagforeningsfolk blev anklaget for ulovligt at have holdt en virksomheds medarbejdere inde-spærret. I august 73 faldt byrettens dom i denne sag i Hadsund, hvor de tiltalte blev dømt. Blandt de anklagede var fællesorganisationens formand i Aalborg, formanden for Kvindeligt Arbejderforbunds afdeling i byen, Gerda Lang, formanden for afd. Fabrik, Robert Høfler og næstformanden i Nørresundby, Arne Dahl Olsen. Fællesorganisationen var derfor naturligvis fra første færd meget aktiv i mobiliseringen mod virksomheden og dommen, og var

også med til at arrangere en stor demonstration i Hadsund, hvor bl.a. LO's formand Thomas Nielsen deltog, og Niels Klitgaard var mødeleder.¹⁸

I efteråret 73 styrkede venstrefløjen yderligere deres position i fællesorganisationen. SF søgte nu ikke kun om økonomisk støtte, men ansøgte nu også om formel repræsentation i FU i lighed med Socialdemokratiet, denne ansøgning blev i første omgang henlagt og aldrig siden imødekommet.¹⁹

Derimod lykkedes det SF at få forhøjet sit årlige økonomiske tilskud fra 500 kr. til 1000 kr., og venstrefløjen blev betydeligt styrket i FU, idet både SF'eren Kaj Aardestrup (formand for arbejdsmændenes afdeling anlæg og bygning) og Robert Høfler blev valgt. Ved formandsvalget, hvor formanden, Gerda Lang trak sig tilbage, følte venstrefløjen sig imidlertid også så stærke, og var dog samtidig opsplittede, at både Robert Dahl og Niels Klitgaard stillede op imod socialdemokraternes kandidat, formanden for murerne, Sigurd Kristensen, der kun blev valgt med 103 stemmer mod Dahls 81 og Klitgaards 61. Her oplevede man imidlertid også det ejendommelige, at kommunisten Asger Ladefoged foreslog Sigurd Kristensen, mens formanden for Arbejdsmændenes Fællesledelse, Holger Larsen anbefalede Robert Dahl. Hvis venstrefløjen var stået sammen om en fælleskandidat, synes de her meget let at kunne have besat formandsposten. Men det synes personlige eller partipolitiske markeringer at have forhindret. Repræsentantskabsmødet blev afholdt sidst i november 73, efter at Anker Jørgensen af Erhard Jakobsen var tvunget til at udskrive folketingsvalg, hvorfor mødet blev præget af valgkampen, hvor kommunisterne var meget i offensiven og foreslog, at fællesorganisationen afholdt et valgmøde med de tre arbejderpartier. Det skete også samtidig med, at man anbefalede at stemme på et af de tre arbejderpartier.

En faktor, der uden tvivl har været med til at lette venstrefløjens fremmarch i fællesorganisationen i den periodem var SF's parlamentariske samarbejde med socialdemokraterne i det andet arbejderflertal i 1971-73. Denne faktiske anerkendelse af SF som troværdig politisk samarbejdspartner medførte uden tvivl, at det blev betydeligt sværere for mange socialdemokrater ikke også at anerkende SF som troværdig faglig samarbejdspartner. Anerkendelsen af SF fik så som videre effekt, at man også måtte anerkende DKP, ikke mindst på grund af dets stærke stilling i fagbevægelsen.

III Enhedspolitikens storhedstid 1974-77

1. Hope-sagens betydning for enhedspolitikken

Da Hope-sagen skulle for landsretten i Aalborg i februar 74 gik fællesorganisationen for alvor ind i mobiliseringen af arbejderbevægelsen imod en dom-

Hope Computer protestdemonstrationen i Aalborg den 11. februar 1974 starter i Kjellerupgade i Aalborg.

fældelse i sagen. På initiativ af den nye formand, Sigurd Kristenen, besluttede man i januar i fællesorganisationens FU at afholde en stor demonstration i Aalborg og i tilslutning hertil et massemøde, hvor alle tre arbejderpartier skulle repræsenteres. Fra socialdemokratisk side blev der dog udtrykt nogen betænkelighed ved, at der kunne gå for meget politik i denne sag, og den måske kunne blive udnyttet af et af arbejderpartierne, men man gav dog sin tilslutning til en magtfuld markering fra fællesorganisationen²⁰. Aalborg kom til at opleve en af de største demonstrationer i byens historie, (ca. 20.000 mennesker) idet mange fagforeningsfolk fra hele landet og specielt mange fra landsdelen deltog. Mødeleder var Niels Klitgaard, og forrest i demonstrationen gik DASF's formand, Ejler Sønder. Talere var den socialdemokratiske rådmand, Holger P. Nielsen, (der samtidig var medlem af FO's FU) og den kommunistiske fællestillidsmand på B&W, Erik Hansen. I den efterfølgende faglige konference for ca. 2000 faglige ledere i Aalborgshallen var der tre hovedtalere, LO's formand, Thomas Nielsen, Ejler Sønder og kommunisten Jørgen Jensen fra Metal i Lyngby. Dette arrangement var bemærkelsesværdigt, fordi det var første gang i mange år (hvis der i det hele taget findes fortillælde?), at ledende socialdemokratiske og kommunistiske fagforeningsfolk gik i aktion for en fælles sag og lavede et sådant arrangement sammen. Endvidere var det ejendommeligt, at SF ikke var repræsenteret hverken med en taler til demon-

trationen eller med en indleder til den faglige konference, skønt man i FO havde talt om at få de tre arbejderpartier repræsenteret.

Jørgen Jensens indlæg var præget af ønsket om aktionsenhed med socialdemokrater og han forsøgte at fremstille kommunisterne som en respektabel samarbejdspartner. Konferencen kom imidlertid til at forløbe lidt anderledes end arrangørerne havde tænkt sig, idet den senere debat blev mere spontan og livlig end ventet, og der kom enkelte skarpe udfald mod LO-formanden. Egenommeligt nok blev kritikken af Thomas Nielsen slet ikke omtalt i Aktuelt's reportage. Dagen efter rettede Thomas Nielsen imidlertid i Aktuelt skarpe angreb mod kommunisterne og betegnede den sidste halvdel af konferencens forløb for en planlagt kommunistisk aktion, der var en stærk udfordring for fagbevægelsens socialdemokratiske tillidsmænd.

Forløbet tyder på, at man efter konferencen har besluttet at udnytte kritikken af LO-formanden til at igangsætte en større propagandaoffensiv overfor kommunisterne, idet Aktuelt i den følgende tid var præget af angreb og mistænkeliggørelse af kommunisternes arbejde i fagbevægelsen. Denne reaktion skal ses i sammenhæng med den situation Socialdemokratiet stod i efter folketingsvalget i december 73, der betød et alvorligt valgnederlag, arbejderflertallet faldt og dannelsen af den borgerlige Hartling-regering, samt af DKP igen overraskende var blevet repræsenteret i folketinget. En situation med nu tre folketingsrepræsenterede arbejderpartier, SF's og DKP's synlige fremmarch i fagbevægelsen og den interne splittelse i forbindelse med EF-afstemningen, følte den socialdemokratiske top i fagbevægelsen deres dominans truet så meget, at man hurtigt efter valget etablerede et nyt fagligt apparat og indledte en storstilet modoffensiv mod venstrefløjen i fagbevægelsen, hvor angrebene på kommunisterne efter Hope-demonstrationen og -konferencen kun var et led.

I februar 74 etablerede man derfor et fagligt sekretariat i partiet, hvor man bestræbte sig på at genoprette og videreudbygge det kontaktnet, der var blevet opbygget gennem AIC, således at man i det faglige sekretariat i partikontoret fik direkte kontakter til samtlige fagforbund, partikredse, fællesorganisationer og socialdemokratiske klubber.²¹ Det nye sekretariat skulle ligeledes arbejde tæt sammen med LO's afdeling for fællesorganisationer. En af de første aktioner, det nye socialdemokratiske faglige sekretariat foretog, var rettet mod fællesorganisationerne. I LO og partiets ledelse besluttede man, at ingen fællesorganisation længere ville få godkendt deres vedtægter i LO, hvis de indeholdt bestemmelser, der gav SF og DKP ligestilling med Socialdemokratiet i fællesorganisationerne. Desuden besluttede man at ville udelukke SF og DKP fra fællesorganisationen i København ved at få nogle socialdemokratiske dominerede fagforeninger til at foreslå, at partirepræsentanterne i FO's FU skulle stryges. Aktionen mod de andre arbejderpartiers repræsentation i FO i København lykkedes. På årsmødet i april 74 blev et forslag om at udelukke par-

tierne knebent vedtaget, og det lykkedes ligeledes for socialdemokraterne udelukkende at få valgt socialdemokrater ind i bestyrelsen.

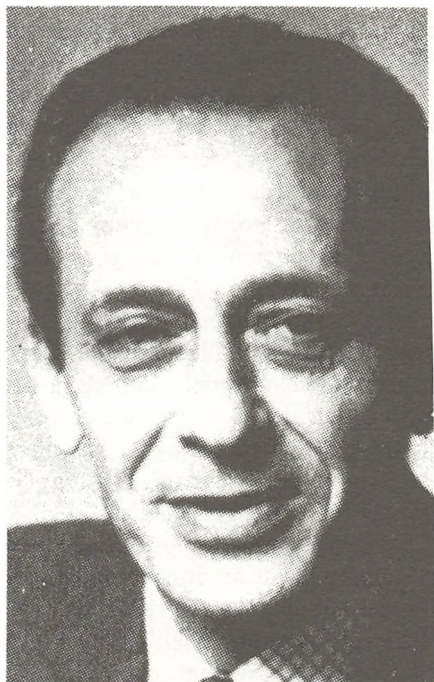
I Aalborg så man fra fællesorganisationernes side imidlertid med forundring på Thomas Niensens korstog mod kommunisterne, og selv socialdemokraterne sagde, at de synes, at han havde »oprådt mimoseagtigt«. ²² Det endte dog med, at LO i sommeren 74 besluttede at bevilge 45.000 kr. som økonomisk støtte til Hope-arrangementet efter ansøgning fra fællesorganisationen, selvom der fra LO's side synes at have været utilfredshed med etableringen af arrangementet, hvilket fremgik af et takkebrev fra fællesorganisationen, hvori man sagde, at man var i en »særlig situation«, hvor der »ikke er megen tid til vurdering for eller imod en aktiv medvirken«, samt at LO med denne støtte ikke skulle tage det som »anledning til at tro, at vi blot skal koble os på næste gang uden at søge råd²³). Men hvor Hope-demonstrationen og konferencen altså i landssammenhæng blev indledningen til en åben krig fra den socialdemokratiske top imod kommunisterne i fagbevægelsen, blev det lokalt i Aalborg indledningen til et intensiveret samarbejde mellem de tre arbejderpartier på en række områder.

Hvad der ikke lykkedes 1. maj 73 blev en realitet 1. maj 74, hvor fællesorganisationen for første gang stod som vært for en stor demonstration og møde med faglige talere fra de tre arbejderpartier (Knud Christensen (LO og SD), Robert Satori (SID og DKP) og Holger Foss (Bryggeriarbejderne og SF)). ²⁴ I demonstrationen deltog ca. 3000, og Holger Foss gjorde sig specielt bemærket ved kraftige udfald mod fagbevægelsens topledelse og arbejdsretten, hvilket høstede en del bifald. Linien blev fulgt op senere i maj 74, hvor der i hele landet rejste sig en omfattende politisk strejkebølge som protest imod Hartling-regeringens forslag om en række punktafgifter, hvor Socialdemokratiet blev forsøgt inddraget i et forlig, men på grund af strejkerne holdt sig uden for det. I Aalborg rettede en deputation fra værftet forslag om, at fællesorganisationen gik foran i disse protester, og de blev støttet heri af SF'erne og DKP'erne i FU, mens socialdemokraterne var skeptiske. ²⁵ Det endte dog med, at FO, i løbet af de 10 dage urolighederne varede, indkaldte til en demonstration og to store møder, hvoraf et var for tillidsmændene. Til demonstrationen den 14. maj kunne man samle hele 4000 mennesker på Gammeltorv, hvor der blev holdt taler af lokale faglige repræsentanter fra de tre arbejderpartier (Asger Ladefoged (DKP), Ivan Giliamsen (SD) og Erik Dybdahl Jensen (SF).

2. Første socialdemokratiske forsøg på en modoffensiv over for venstrefløjen

I det socialdemokratiske faglige sekretariat har man tydeligvis været meget bekymret over den politiske situation i fagbevægelsen i 1974 efter venstreflø-

jens fremmarch og succes med en række arrangementer. Lederen af sekretariatet, Kjeld Arne Sørensen, afholdt derfor i august 74 et møde i Aalborg med en udvalgt kreds fra Socialdemokratiet, fagbevægelsen og fællesorganisationen om det faglige sekretariats opgaver, og om hvordan man kunne standse

Kjeld Arne Sørensen, leder af AIC 1968-73 (Arbejderbevægelsens Informations Central), siden 1974 leder af Socialdemokratiets faglige sekretariat.

venstrefløjens fremmarch i den aalborgensiske fagbevægelse.²⁶ K.A.S. gjorde her rede for planerne om at reorganisere de tidligere AIC-klubber, og sagde, at et af de største problemer for socialdemokraterne var, at »vore folk bliver væk fra talerstolen«, og en socialdemokratisk tillidsmand, sagde, at det i øjeblikket »ikke er populært at træde frem som socialdemokrat på arbejdspladserne«, hvorfor man måtte give tillidsmændene en bedre uddannelse. Formanden for FO, Sigurd Kristensen deltog også i mødet, og sagde, at socialdemokrater må »vise initiativ i bestemte situationer« for at klare sig over for venstrefløjens og beklagede, at mødet i Aalborg-hallen i forbindelse med Hope-konferencen var »løbet fra socialdemokraterne«, fordi man ikke havde

været forberedt på kommunisternes optræden. SK gjorde endvidere opmærksom på det kommunikationsproblem mellem parti og fagbevægelse, som altid ville være der, når en eksplosiv udvikling opstod: »Et hastemøde i FO bliver indkaldt til næste dags formiddag kl. 11. En delegation fra en større arbejdsplads møder op, og forlanger et protestmøde samme dags eftermiddag kl. 18 på Gammeltorv. I største hast arrangeres højtalervogne, og der møder 2000 mennesker, som har nedlagt arbejdet. Hvis andre har planlagt dette nøje og forelægger os de fuldbyrdede kendsgerninger, må vi på stedet træffe vore afgørelser uden først at skulle holde stribevis af møder med partifæller. Hvordan kan en kontakt fungere under disse vilkår, så et harmonisk samarbejde kan sikres? Det bliver en af udvalgets største opgaver.« Der er ingen tvivl om, at SK her havde de netop overståede maj-strejker i erindring, og at han hentydede til kommunisternes organisatoriske evner og bestræbelser på at tage initiativet ved arrangering af protestmøder i faglige og politiske krisesituationer. Resultatet af mødet blev, at man ville nedsætte et snævert udvalg på 3-5 personer, der skulle udarbejde en skitse til forslag om etablering af et kontaktsystem for socialdemokratiske arbejdere til alle arbejdspladser.

Problemerne for socialdemokraterne i Aalborg med venstrefløjens fremmarch blev også berørt i Socialdemokratiets medlemsblad i Aalborg i efteråret 74, hvor man skrev, »at kommunisterne og SF kan blive en udfordring, hvis de til sidst står med hele initiativet«, og at »deres brug af begrebet »manden på gulvet« køres i dag i et bevidst forsøg på at lægge større afstand mellem medlemmer og ledelse i fagbevægelsen«. ²⁷ Her meddelte man endvidere, at man i Socialdemokratiet i Aalborg havde oprettet et fagligt sekretariat, der i løbet af efteråret 74 afholdt nogle kontaktmøder for socialdemokratiske faglige tillidsmænd med bl.a. Anker Jørgensen og Kjeld Olesen. At FO delvis fungerede som en forlænget arm for disse aktiviteter ses af, at mødet med Anker Jørgensen blev indkaldt på FO's brevpapir.

3. Den kontrollerede enhedspolitik fortsættelse under en vis socialdemokratisk modstand

Den stærke faglige aktivitet under den borgerlige Hartling-regering fortsatte i efteråret 74. Den socialdemokratisk dominerede fællesorganisation i København arrangerede sammen med Byggfagenes Samvirke i København, Århus Aalborg og Odense en stor demonstration den 26. november foran Christiansborg og blandt talerene var foruden socialdemokratiske og kommunistiske tillidsmænd, formændene for de tre arbejderpartier i Folketinget: Anker Jørgensen, Gert Petersen og Knud Jespersen. ²⁸ Forud herfor diskuterede man også i FO i Aalborg, om man skulle deltage i denne demonstration, men da socialdemokraterne var meget uvillige og de økonomiske udgifter ved at sende

en række folk af sted blev stor, afholdt man sig fra at deltage i demonstrationen i København. Derimod afholdt man et folkemøde om eftermiddagen efter arbejdstid på Gammeltorv, hvor repræsentanter fra de tre arbejderpartier talte (Kaj Poulsen (SD), Villy Fuglsang (DKP) og Erik Bartolumæusen (SF)), hvor der imidlertid kun mødte ca. 800 mennesker op. Men samtidig tog 600 nordjyder fra byggefagene i særtog til København for at deltage i den københavnske demonstration.

Selv om det på forskellige måder blev tydeligt, at socialdemokraterne var ved at samle kræfter til at imødegå venstrefløjens fremmarch, gav det imidlertid kun få udmiddelbare resultater. Således bevarede venstrefløjen deres repræsentanter i FO's FU ved repræsentantskabsmødet i efteråret 74, hvori- mod Holger Larsen blev væltet som formand for de kommunale arbejds- mænd, hvorfor han også måtte trække sig som formand for Arbejdsrådene's Fællesledelse. Her lykkedes det socialdemokraterne at forhindre kommuni- sterne i at besætte denne post (Poul Seerup (formand for chaufførerne) 45st. over for Robert Høflers 27 st.). På fællesorganisationernes repræsentantskab- smøde i december 74 opnåede kommunisterne at få bevilget 1000 kr. på linie med SF, et beløb, der dog var beskedent i forhold til SD's bevilling, som lå på ca. 10.000 kr. Da der var udskrevet folketingsvalg, opfordrede repræsentants- kabsmødet i lighed med mødet i 73 til at stemme på et af de tre arbejderpartier (A, F eller K).²⁹

I maj 75 gentog man successen fra 74 ved at arrangere en demonstration i FO's regi og med talere fra de tre arbejderpartier, men i modsætning til 74 i fuld forståelse med det centrale faglige sekretariat i Socialdemokratiet, idet dette stod for aftaleindgåelsen med den socialdemokratiske faglige taler, fag- foreningsforkvinde Grete Schøn, fra Kvindeligt Arbejderforbund i Køben- havn.³⁰ De øvrige talere var Gurli Madsen (DKP) og Grete Westergaard (SF). Fra FO's side indskærpede man overfor arbejderpartierne, at der ikke måtte medbringes politiske faner, og at der ikke måtte sælges andre emblemer end FO's, for at sikre »ro i demonstrationstoget«, som man udtrykte det. Da kommunisterne imidlertid forud og under demonstrationen uddelte deres blad (Folkets Kamp), hvor man på forsiden skrev: »Med kommunisterne 1. maj - slut op«³¹ og iøvrigt ikke gjorde opmærksom på, at det var en enhedsde- monstration med FO som arrangør, og den socialdemokratiske taler blev mødt med nogle mishagsytringer, medførte det nogen utilfredshed i dele af den socialdemokratiske bevægelse.³² I et anonymt indlæg i Socialdemokra- tiets medlemsblad i Aalborg umiddelbart efter 1. maj 75 blev der skarpt taget afstand fra den form 1. maj demonstrationen havde fået, »det var en pinlig oplevelse«, dels fordi man mente, at venstrefløjen havde brudt aftalerne om ikke at uddele blade og sælge mærker, dels fordi den socialdemokratiske taler ikke kunne komme ordentligt til orde. Desuden mente man, at den resolution, der var blevet vedtaget på mødet, var en hån mod arbejderbevægelsen. Derfor

krævede man, at der skulle ske en urafstemning om sådanne tværpolitiske enhedsdemonstrationer blandt fagbevægelsens medlemmer, hvis sådanne arrangementer skulle gentages. At der tydeligvis inden for Socialdemokratiet fandtes en højrefløj, som var meget utilfredse med udviklingen i fællesorganisationen, fremgik også at et senere indlæg i samme blad, hvor det blev foreslået, at socialdemokrater skulle bruge samme metoder overfor kommunisterne, som de brugte over for socialdemokraterne, hvilket ville føre til, at man effektivt holdt dem ude fra næste års 1. maj arrangement.

I 1975 var der imidlertid heller ikke i SF hel tilfredshed med fællesorganisationernes 1. maj arrangement, dels fordi FO havde afslået at ville invitere VS med, da man ikke betragtede det som et arbejderparti, dels på grund af FO's optræden i forbindelse med Uniprint-konflikten, som man havde nægtet at støtte. Disse synspunkter vandt dog ikke tilslutning blandt et flertal af SF's bestyrelse, men viste at enhedspolitikken heller ikke her vandt fuld tilslutning.³¹

Denne begyndende socialdemokratiske »murren i krogene« og organisatoriske oprustning synes ikke at have nogle umiddelbare effekter FO's arbejde. Den aktivitetsudvidelse i FO, der var sket ved venstrefløjens indvalg i FO's FU fortsatte i 1975, hvor man nedsatte et arbejdsløshedsudvalg, som Robert Høfler og Arne Dahl Olsen blev de ledende kræfter i, og Robert Dahl tog initiativ til, at man ligeledes nedsatte et miljøudvalg, hvori man fik 3 repræsentanter fra NOAH med.³⁴ På trods af socialdemokraternes stigende frygt eller måske netop derfor, fortsatte FO med at være ret aktiv i alle faglige-politiske krisesituationer, fra socialdemokraternes side måske netop for at vise, at der ikke kun var venstrefløjen, der kunne tage initiativer. Det viste sig i marts 75, da den nye socialdemokratiske regering greb ind i overenskomstforhandlingerne efter at de var brudt sammen og ophøjede et mæglingforslag til lov. Ved den lejlighed indkaldte man til et stort protestmøde for tillidsmænd og sendte derudover en delegation til Folketingets erhvervsudvalg for at protestere mod indgrebet.³⁵

På trods af socialdemokratisk utilfredshed med enhedsarbejdet i FO lykkedes det også i både 1976 og 77 at gentage 1. maj arrangementerne men en enhedsdemonstration og talere fra de tre arbejderpartier. I 76 med Finn Thorgrimsson (SD), Holger Foss (SF) og Ole Sander (DKP) som talere.³⁶ I 77 med Finn Thorgrimsson (SD), Holger Foss (SF) og Anne Grete Jelstrup (DKP) som talere. I 1976 var der dog 5 socialdemokratisk dominerede fagforeninger indenfor FO (bl.a. HK, Tobak, KAF, og Metal), der nægtede at deltage i fællesdemonstrationen og i stedet for om formiddagen lavede deres egen rent socialdemokratiske demonstration.³⁷

FO fortsatte også i denne periode med sine aktiviteter i faglige og politiske krisesituationer. Da det første augustforlig blev indgået i 76, lavede FO en skarp protestskrivelse mod det og sendte som tidligere en delegation til folke-

DANMARK SKAL IKKE REGERES UDENOM ARBEJDERNE

BEKEND KULØR

Den 15. februar skal du tage stilling til dette:

Skal vi skruе tiden tilbage her i landet?

Skal vi akøre væk af de rettigheder, vi har sikret de ældre? De syge? Vore børns muligheder? Skal vi fortsat finde os i en kynisk, hensynsløs jord- og boligspekulation..? Vil vi en alles krig mod alle - med de følger, det vil få?

Skal danske arbejdere fratages al indflydelse?

Skal fagbevægelsen fratages ret til at forhandle om og kæmpe for arbejdernes løn- og arbejdsvilkår, så alt bliver et diktat fra de få ..?

BEKEND KULØR

Højrekræfterne i dette land udnytter hensynsløst den situation vi er i - den situation, som de har hovedansvaret for. De handler, som om de har afkrævet de 170.000 arbejdsløse. De modsætter sig ethvert indgreb mod spekulation. De kæmper kynisk for de fås interesser - der udnytter de mange.

Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg appellerer hermed indtrængende til enhver, der læser dette:

BEKEND KULØR

Den kamp vi står i gælder vor tilværelse. Vælger du at tie, bliver du et offer. Tag klart parti mod højrekræfterne. Støt dansk fagbevægelses krav. Vi vil en samfundspanlægning, der hindrer kriser, standser spekulation, sikrer arbejdernes mod kynisk udnyttelse. Vi vil et samfund med ret til arbejde, ret til en ordentlig løn - og ret til en virkelig politisk og faglig indflydelse.

Stands højrekræfterne i tide

Danmark skal ikke regeres uden om arbejderne

Bekend kulør - stem på et af de tre arbejderpartier

A - Socialdemokratiet

F - Socialistisk Folkeparti

K - Danmarks Kommunistiske Parti

ARBEJDERNES **F** FÆLLESORGANISATION AALBORG

tingets politisk-økonomiske udvalg for at protestere mod forliget. Denne gang blev der også fra socialdemokratisk side udtrykt betænkelighed ved for skarpe reaktioner, således mente Holger P. Nielsen, at man skulle være forsigtige i fagbevægelsen med reaktioner, der kunne vælte regeringen.³⁸ På en konference i november 76, afholdt af Formandsinitiativet i København, besluttede man at gøre den 7. januar 77 til en landsdækkende aktionsdag op til indgåelsen af de nye overenskomster. I Aalborg forsøgte man også at følge den parole op ved at afholde et tillidsmandsmøde først i januar. På dette var imidlertid både socialdemokrater og kommunister meget betænkelige ved nye aktionsformer, der indebar arbejdsnedlæggelser.³⁹

Rent økonomisk støttede man også en række foretagender, som det ikke var normalt i den socialdemokratisk dominerende fagbevægelse. I 1975/76 gav man således Folkebevægelsen mod EF 1000 kr., Dansk komite for Østersølandene ligeledes 1000 kr., samt Portugal-indsamlingen 500 kr.⁴⁰

4. Modstand mod LO's amtskonsulentordning

På LO's kongres i maj 75 vedtog man at ansætte amtskonsulenter i tilknytning til amtsfællesorganisationerne. Det skete dog kun med et spinkelt flertal, fordi mange (herunder venstrefløj) frygtede en central styring af fællesorganisationernes arbejde, idet disse konsulenter skulle udpeges af LO's forretningsudvalg. Blandt de ivrigste modstandere var fællesorganisationen i Aalborg, og i denne sag stod alle sammen. Dette skete imidlertid også i modsætning til de fleste andre fællesorganisationer i Nordjyllands amt, som var positive over for den nye ordning, mens FO i Aalborg frygtede, at det »blev styret fra København«. ⁴¹ Da man tidligere i 70'erne skulle oprette amtsfællesorganisationen, havde fællesorganisationen i Aalborg også været betænkelig og modsat sig »overordnede organer i amtet«, ⁴² en modstand, som antagelig har været begrundet i, at sådanne nye organer ikke ville være til særlig stor servicemæssig hjælp for den stærkeste og største fællesorganisation i amtet, men kun kunne betyde en økonomisk byrde og måske virke stækkende på handlefriheden.

På LO-kongressen i 75 udtrykte formanden for FO, Sigurd Kristensen, modstanden således: »Vi har ikke brug for endnu et overorgan, en mand, der rejser rundt og fortæller os, hvad vi skal gøre. Det kan vi selv finde ud af«.

Amtskonsulentordningen betød en væsentlig styrkelse af LO's organisatoriske struktur og blev i forhold til den ret stærke modstand på 75-kongressen gennemført meget hurtigere end ventet, idet man allerede i 79 havde fået konsulenter i alle 14 amter. ⁴³ Aalborg blev et af de sidste steder, man gjorde det, og det skete bl.a. først efter, at man havde været udsat for pres fra LO's side. Politisk blev den nye faglige struktur tillagt stor betydning af socialdemokraterne, idet amtskonsulenterne blev anset for at være et centralt led i skabelsen

af et tættere samarbejde mellem Socialdemokratiet og den lokale fagbevægelse.

5. Holdningen til forskellige former for arbejdskonflikter

Et udtryk for enhedspolitikken var den støtte fællesorganisationen på forskellig måde ydede til konfliktramte arbejdere i en række arbejdskonflikter, en støtte som man normalt ikke så i socialdemokratisk dominerede fællesorganisationer. Men det var dog ikke alle former for arbejdskonflikter, man ville støtte fra fællesorganisationens side.

Da 70 grafiske arbejdere strejkede og protesterede mod lukning af deres arbejdsplads, Uniprint i København i vinteren 75, opstod der spontant ikke mindre end 40 støttekomiteer over hele landet, der oplyste om denne konflikt, indsamlede penge og afholdt støttedager. I Aalborg blev der også på initiativ af VS, SF og KF nedsat en støttekomité, der arrangerede en støtteindsamling og -fest. Her forsøgte man også at få FO til at støtte dette initiativ, men det blev afvist af et enigt forretningsudvalg, fordi man mente, at der i denne organisationsform med støttekomiteer lå »en politisk udnyttelse vendt mod fagbevægelsen«. En nogenlunde tilsvarende situation opstod kort tid efter ved en strejke på Skandinavisk Tobaksvirksomhed, Skråen i april 75, hvor FO gik ind og forsøgte at mægle og også støttede arbejderne økonomisk, men hvor man samtidig tog stærkt afstand fra dannelsen af mere spontane strejkestøttekomiteer, og specielt vendte sig mod en pjeces, der blev lavet af en gruppe elever fra St. Restrup Højskole, som man betragtede som »kræfter, som modarbejder fagbevægelsens aktionsenhed«.⁴⁴

Denne holdning med at vende sig imod mere spontane fagopinionelle aktiviteter, som netop blomstrede op i 1975, og som som regel blev støttet af forskellige små venstregrupper og i enkelte tilfælde også direkte blev initieret og ledt af sådanne, faldt helt i tråd med den landspolitiske tendens, hvor specielt Socialdemokratiet, fagbevægelsens top og kommunisterne i en række tilfælde vendte sig voldsomt mod sådanne initiativer. I beretningen fra FO 1974/75 havde man således et langt afsnit om disse »splittelseskrafter«, der blev kaldt »selvbestaldede grupper«, »kinesere« og fordømt i kraftige generelle vendinger, uden at man mere konkret oplyste om, hvori denne virksomhed bestod og forbeholdt sig til fagbevægelsens ideer og målsætning.

I modsætning til Uniprint-konflikten gik FO ind i støtten til en række andre store arbejdskampe i midten af 70'erne. I sommeren 76 var 1200 arbejdere i konflikt på Den kongelige Porcelænsfabrik i København, efter at ledelsen havde afvist et lønkrav, hvilket udløste et omfattende solidaritetsarbejde i strejkesøttekomiteer. Men i modsætning til tidligere gik nu også en række fag-

foreninger ind med kontant støtte, og en række socialdemokratisk dominerede fællesorganisationer (i Aalborg, Århus og Silkeborg) arrangerede støttefester.⁴⁵ Dette mønster gentog sig ved BT-konflikten i foråret 77, hvor fællesorganisationen igen rykkede ud med en stor solidaritetsfest i Aalborg-hallen.⁴⁶ Når disse konflikter blev støttet, hang det givetvis sammen med, at det var faglige områder, hvor kommunisterne stod stærkt, og de ellers blev støttet af kommunistisk dominerede fagforeninger. Det var ligeledes karakteristisk, at solidaritetsarbejdet i forbindelse med BT-konflikten i alt overvejende grad blev kanaliseret og ledt ind gennem Typografforbundet, hvilket afspejlede kommunisternes syn på, hvorledes et sådant arbejde skulle organiseres i fagbevægelsen og ikke af selvstændige strejkestøttekomiteer uden formel tilknytning til fagbevægelsen, som det skete i Uniprint-konflikten.

6. Andet socialdemokratisk forsøg på en modoffensiv over for venstrefløj

I efteråret 76 synes det faglige sekretariat i Socialdemokratiet for alvor at være begyndt at arbejde for at udelukke ikke-socialdemokraterne af FO's FU. I et brev - skrevet på FO's brevpapir - af FO's formand og en AOF-sekretær⁴⁷ til en kreds af SD's fagligere ledere, opfordrede man dem »til at få de bedst mulige valgt« på FO's repræsentantskabsmøde for at »styrke mulighederne for at gøre os stærkere gældende«. Aktionen synes imidlertid ikke at have været særlig succesfuld, idet både Robert Dahl (SF) og Robert Høfler (DKP), der var på valg, blev genvalgt. Det socialdemokratiske forsøg gentog sig imidlertid igen i efteråret 1977, hvor man foranstaltede en aktion blandt alle socialdemokratiske delegerede for kun at stemme på egne kandidater.⁴⁸ Man opfordrede denne gang alle SD's faglige ledere og delegerede til at møde op til et særligt arrangeret møde for at bestemme, hvilke socialdemokrater man skulle stemme på. På dette møde arrangeret af det faglige sekretariat besluttede man sig for at opstille 4 socialdemokratiske kandidater, hvorefter man sendte et brev til alle socialdemokratiske delegerede til repræsentantskabsmødet, hvori man kraftigt anbefalede at stemme på disse 4 kandidater, for »hvis vi ikke står sammen, risikerer vi, at de andre løber med magten«. Man understregede endvidere kraftigt kun at stemme på disse 4 og ikke opstille andre socialdemokrater, da det ville sprede stemmerne. Denne gang var man også udsat for et kraftigt pres fra den socialdemokratiske top.⁴⁹ Kort forud for repræsentantskabsmødet havde det faglige sekretariat i byen afholdt et møde med statsminister Anker Jørgensen og LO's næstformand, Knud Christensen, hvor Anker Jørgensen utvetydigt gav udtryk for modstand mod socialdemokraternes lokale samarbejde med de øvrige arbejderpartier. Han sagde direkte, at det havde »knebet med at tone rent flag over for kommunister og SF. Jeg kan godt huske annon-

cer fra valgkampen (1977). Annoncer som gav et lille stik i brystet. Der stod. De tre arbejderpartier. Jeg håber, at det nu er historie. Det er ikke intolerance over for andre, men vi skal kende vores egen værdi«. Hermed havde fagbevægelsens top og partiledelsen klart givet deres mishag til kende med enhedsarbejdet i fællesorganisationen, og man forsøgte nu for anden gang at få det standset. Repræsentantskabsmødet blev især præget af to ting, dels en debat om ungdomsarbejdet i fagbevægelsen (Faglig Ungdom kontra et mere bredt tværfagligt ungdomsarbejde under LO) og valgene til FU.⁵⁰ Faglig Ungdom i byen var tilsluttet LLO (Lærligenes Landsorganisation), der fra 1972 til 77 blev støttet af LO og betragtet som fagbevægelsens ungdomsorganisation. Da LLO imidlertid i 1974 støttede det kommunistisk dominerede Formandsinitiativ og på andre måder kritiserede LO, trak LO på sit repræsentantskabsmøde i 1976 sin anerkendelse og økonomiske støtte tilbage fra 1. januar 1977. I LO forsøgte man herefter at oprette et tværfagligt ungdomsarbejde i tilknytning til fællesorganisationerne med kontakt til et landsomfattende fagligt sekretariat i tilknytning til LO's afdeling for fællesorganisationer. Blandt socialdemokraterne i fællesorganisationens FU ville man gerne være med til at sætte et sådant arbejde igang. Da disse tanker imidlertid mødte stærk modstand hos de unge selv, og venstrefløjens i fællesorganisationen ligeledes gik imod, kom man ingen steder med disse planer. Debatten smittede imidlertid af på valgene, hvor det lykkedes at vælte Niels Klitgaard, der havde været en af drivkræfterne i enhedsarbejdet fra DKP's side, og i stedet få valgt formanden for smedene i byen, Hans Jørgen Simonsen, der blev regnet for at være høresocialdemokrat.

IV. Enhedspolitikens sammenbrud 1978-80

1. 1. maj 1978 med to demonstrationer

De klare meldinger fra den socialdemokratiske top om, at man nu måtte til at standse enhedsarbejdet i fællesorganisationen, kunne dog ikke umiddelbart forhindre, at FO også i 1978 stod som arrangør af tværpolitik 1. maj arrangementet, men dog kun denne gang med talere fra Socialdemokratiet og DKP, idet SF var sprunget fra. Mødet blev afholdt i Aalborg-hallen og talere var formanden for Gastronomisk Forbunds Aalborg-afdeling, Erling Madsen, Carl Scharnberg, Dan Lundrup, repræsenterende de københavnske typografer og kommunisterne og næstformanden for Dansk Metal, Tage Jensen, repræsenterende Socialdemokratiet. Men herudover afholdt Socialdemokratiet et særskilt aftenmøde på Kunstmuseet, hvor så fremtrædende folk som LO-formanden, Thomas Nielsen, og arbejdsminister Svend Auken, var talere,

hvilket kan tages som udtryk for, hvor meget man satsede på at markere sin partiprofil i Aalborg.

Ved siden af disse arrangementer afholdt SF sammen med VS og KF en socialistisk enhedsdemonstration, der blev en relativ stor succes, og hvor talerne var, Horst Horster (SF), Thio Tyroll (VS) og Leif Søndergaard Andersen (KF).⁵¹

Når det omkring 1. maj 78 kom til et brud mellem SF og FO i Aalborg, hang det sammen med flere forhold. De to SF-repræsentanter i FO's forretningsudvalg, Robert Dahl og Kaj Aarstrup meldte sig i løbet af 1977 ud af SF på grund af den partikonflikt, der kom dels om 5 folketingsmedlemmer i 1976/77, der mente, at partiet havde forladt Aksel Larsens linie og svunget ind på en farlig venstrekurs, dels lokalt omkring Henning Phillipsens folketingskandidatur, der både havde sammenhæng med hans tilhørsforhold til de fem, men også bundede i lokal utilfredshed med hans forbindelse med SF's partiforening i Aalborg og hans økonomiske transaktioner som boligforeningsformand. I denne konflikt støttede Robert Dahl og Kaj Aarstrup Henning Phillipsen, og da han i vinteren 77 trak sig som folketingskandidat, da han ikke opnåede en topplacering på partilisten i Nordjyllands amt, meldte de sig sammen med en del af Phillipsens øvrige tilhængere ud af SF.

Forretningsudvalget i Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg ved 90 års jubilæet i 1976. Fra venstre Robert Dahl (malerne), Kaj Aarstrup (SID anlæg og bygning), Børge Christensen (bagerne), Robert Høfler (SID, fabrik), Svend Erik Mortensen (AOF, sekretær for FO), Gerda Schrøder (Kvindeligt Arbejderforbund), Sigurd Kristensen (murerne, formand for FO), Niels Klitgaard (SID, Nørresundby), Inger Kloss (tobaksarbejderne) og Asger Ladefoged (Byggefagernes Samvirke).

Dele af SF (specielt det faglige udvalg og SFU) havde desuden siden 1975 indledt et stadigt tættere samarbejde med KF og VS i byen og havde i en række situationer stillet sig kritisk over for fællesorganisationens handlinger. I efteråret 77 besluttede SF at indgå valgteknisk samarbejde med VS op til kommunalvalget i 78, noget som også blev tilbudt DKP at indgå i, men afslået af DKP. Disse forhold var med til at bevirke, at fællesorganisationen op til byrådsvalget i 78 fratog SF det årlige økonomiske tilskud, partiet havde fået siden 1972, og anbefalede over for fællesorganisationens medlemmer kun at stemme enten på Socialdemokratiet eller DKP.⁵²

I 1978 kunne man imidlertid også i DKP begynde at se utilfredshed med den måde 1. maj arrangementerne havde fået i fællesorganisationen. Forud for demonstrationen i 78 anbefalede man i Folkets Kamp deltagelse, men sagde samtidig, at man »ikke har lagt skjul på, at de sidste års demonstrationer har været tamme«⁵³

2. Det endelige brud trækker ud under SV-regeringen 1978-79

Den begyndende socialdemokratiske udrensning af venstrefløjsfolk fra fællesorganisationernes forretningsudvalg i efteråret 77 og bruddet med SF i forbindelse med byrådsvalget og 1. maj 78 medførte imidlertid ikke, at den hidtidige enhedspolitik på en række områder umiddelbart blev opgivet, hvilket uden tvivl hang sammen med SV-regeringens dannelse i august 78, der skabte meget stor utilfredshed i fagbevægelsen og hos mange menige socialdemokrater. SV-regeringens dannelse fremkaldte flere spontane protester, og traditionen tro indkaldte fællesorganisationen til et protestmøde for tillidsmænd i Vejgård-hallen først i september, hvor der imidlertid viste sig tydelige forskelle i fællesorganisationens ledelse om, hvorledes man videre skulle forholde sig. Venstrefløjen (bl.a. Kaj Aarstrup og Asger Ladefoged) mente, at man skulle lægge op til en manifestation 3. oktober på landsplan sammen med andre dele af fagbevægelsen, mens Hans Jørgen Simonsen modsatte sig noget sådant. Det endte dog med, at man besluttede at foretage sig et eller andet, og den 3. oktober afholdt FO et protestmøde mod den nye SV-regering.⁵⁴

På fællesorganisationens repræsentantskabsmøde i efteråret 78 fulgte FO's formand, Sigurd Kristensen, linien op med et meget kraftigt angreb på Socialdemokratiets regeringssamarbejde med Venstre. Sigurd Kristensen trak sig ved denne lejlighed som formand for FO efter at have beklædt denne post i 5 år, hvor enhedspolitikken havde været hovedlinien for organisationens arbejde. Han blev afløst af Frank Iversen (formand for træindustriarbejderne) og valgene til forretningsudvalget fulgte ellers linien fra sidste repræsentantskabsmøde med organiserede socialdemokratiske bestræbelser på at fortrænge

venstrefløjen, idet både Robert Dahl (ønskede ikke genvalg) og Robert Høfler fra venstrefløjen røg ud af forretningsudvalget. Derimod blev Erling Christensen (formand for elektrikerne og DKP'er) nyvalgt.⁵⁵

Da regeringen i foråret 79 for tredje gang i træk greb ind i overenskomstforhandlingerne, reagerede fællesorganisationen i lighed med tidligere først ved at indkalde til et tillidsmandsmøde, hvor FU's protestudtalelse blev afvist og erstattet af en betydelig skrappere, og hvor det lykkedes venstrefløjen i den aalborgensiske fagbevægelse imod flertallet i fællesorganisationens forretningsudvalg, at få vedtaget at afholde en senere demonstrationsdag, hvor der blev talt meget forskelligt om indgrebet af Kaj Aardestrup og Hans Jørgen Simonsen.⁵⁶

1. maj 79 blev også præget af modstanden mod SV-regeringen. Derfor genoptog FO traditionen med en enhedsdemonstration med talere fra de tre gamle arbejderpartier, idet SF igen besluttede at gå sammen med FO. Talere var Holder Foss (SF), formanden for HK i Aalborg H.C.Hansen, (SD) og sekretær i SID, Kaj Buch (DKP). SF's begrundelse for denne gang at vælge fællesorganisationens demonstration var, at næsten alle fagforeninger i byen sluttede op om demonstrationen, og at det var vigtigt, at FO manifesterede sin utilfredshed over for SV-regeringen. I forlængelse af mønstret fra 1978 blev der imidlertid også afholdt en alternativ socialistisk enhedsdemonstration af SFU, KF, VS (Simon Thøgersn (SFU), Vibeke Sperling (KF) og Thio Tyroll (VS)).⁵⁷

I kredse i Socialdemokratiet var der imidlertid stor utilfredshed med forløbet af 1. maj arrangementet i 79, idet specielt SF's taler, Holger Foss brugte lejligheden til at tage kraftigt afstand fra den socialdemokratiske linie og politik i fagbevægelsen, hvilket blev mødt med kraftigt bifald i forsamlingen, men taget meget unødigt op af de lokale højresocialdemokrater. Dette viste sig senere i Socialdemokratiets lokale partiblade, hvor de betegnede Holger Foss' tale som et spark til Socialdemokratiet, og som begrundelse for at foreslå at bryde traditionen med enhedsdemonstrationer 1. maj 1980 gav, at »vi ønsker ikke at være aktøren i et dårligt teaterstykke«.⁵⁸

Men også i SF og DKP blev der imidlertid udtalt stor skepsis efter 1. maj arrangementet i 79. I DKP's lokale blad, Folkets Kamp, stillede man åbent spørgsmålet, »Rinder timeglasset for enhedsdemonstrationer i FO?«⁵⁹ Man mente, at man igennem årenes løb siden 1974 havde set forskellige splittelsesforsøg fra venstregrupperinger og højresocialdemokrater, og sagde direkte, at i modsætning til socialdemokrater og SF'ere, var kommunisterne de eneste, der havde været loyale over for enheden. Konkret kritiserede man arrangementet i 79 for at være dårligt forberedt, idet der intet blev gjort for at trække fagforeningerne og arbejdspladserne med ind i tilrettelægningsen. Man sagde direkte, at man ikke oftere ville stå model til det, som man bevidst opfattede som sabotage fra FO's højresocialdemokrater. Derfor opfordrede man alle

progressive kræfter i Nr. Sundby og Aalborg til at samles og udforme et klart defineret grundlag for næste års 1. maj arrangement.

3. Tredie socialdemokratiske offensiv over for venstrefløjen

Efter den første vellykkede aktion mod venstrefløjen ved valget til forretningsudvalget på repræsentantskabsmødet i efteråret 77, skete der i 1978 en vældig organisatorisk oprustning fra socialdemokraternes side i fagbevægelsen i Aalborg, idet man oprettede socialdemokratiske klubber i forskellige fagforeninger, først i HK, siden i Metal og endelig i snedker-tømrernes fagforening.⁶⁰

Da fællesorganisationen imidlertid kom til at stå som en af SV-regeringens skarpeste kritikere, blev den igen udsat for pres fra den socialdemokratiske ledelse for at aflive samarbejdet med venstrefløjen. I foråret 1979 var statsminister Anker Jørgensen igen i Aalborg, denne gang for at tale om SV-regeringen og forsvare dette utraditionelle samarbejde over for fagbevægelsens kritik. Han holdt en tale på kunstmuseet og kom i forbifarten også igen ind på fællesorganisationens samarbejde med venstrefløjen til 1. maj: »Nå ja, det er jo heroppe, der er fællesforetagender i fagbevægelsen med kommunister og SF'ere. Det må i få gjort noget ved«. Det er Richard Larsen, tidligere sekretær for kommunalarbejdernes fagforening i Aalborg, redaktør af »Kommunalarbejderen« og socialdemokrat, der skildrer dette i sin lille velskrevne og utraditionelle bog om politik og fagbevægelse i Aalborg: »Befal du dine veje«. ⁶¹ Han mener, at med dette vink fra statsministeren, var grunden lagt til afslutningen på enhedsarbejdet i fællesorganisationen i Aalborg.

Aktionen mod venstrefløjen blev videreført ved repræsentantskabsmødet i efteråret 1979. Som tidligere år indkaldte det socialdemokratiske faglige sekretariat til møde for at opstille kandidater til valget af FU-medlemmer, og her blev det indskærpet, at man skulle forsøge at få Kaj Aarstrup (som var partiløs efter at have meldt sig ud af SF) ud af FU, fordi han ikke var socialdemokrat. Ifølge Richard Larsen var argumentationen således: »Jeg synes, det er tåbeligt, at han (KAa) alene på grund af sin dygtighed skal sidde i det udvalg. Han skal også være medlem af vort parti. De siger, han er partiløs, men så må han komme til os«. På repræsentantskabsmødet holdt partidisciplinen, Kaj Aarstrup røg ud af FU og blev erstattet af HK's formand Svend E. Lang, og socialdemokraterne fik også valgt deres øvrige kandidater. Ved samme møde blev der også stemt om, man skulle genindføre et fælles 1. maj møde efter forslag fra Byggefagenes Samvirke. Det blev knebent nedstemt med 123 stemmer imod og 122 for.⁶²

Et andet tegn på, at presset fra den socialdemokratiske top på fællesorganisationen langsomt gav resultat, kunne ses ved folketingsudvalget i 1979, hvor

fællesorganisationen nu rykkede annoncer ind i dagbladene, hvor man sagde: »Danmark skal ikke regeres udenom fagbevægelsen«⁶³, og dermed undgik at anbefale at stemme på et af de tre arbejderpartier, som man havde gjort ved de tre forudgående folketingsvalg i 1973, 75 og 77.

Socialdemokraternes bestræbelser for at holde venstrefløjen ude af fællesorganisationerne var også baggrunden for, at LO-kongressen i efteråret 1979 vedtog en lovændring, hvorefter alle organisationer, der ikke er medlem af LO, blev udelukket af fællesorganisationerne.⁶⁴ Det betød ikke kun, at alle arbejderpartier blev udelukket, men også, at f.eks. sømændene og BUPL, der enkelte steder var med i fællesorganisationerne, var udelukket, fordi de ikke var medlemmer af LO. At man ved dette træk også formelt kom til at ramme dengamle organisatoriske forbindelse mellem Socialdemokratiet og fællesorganisationerne blev vurderet som mindre betydningsfuldt, fordi man regnede med at kunne opnå en lokal faglig-politisk koordinering ad anden vej.

1. maj 1980 kom symbolsk til at markere et brud med en 6-årig tradition, idet fællesorganisationen arrangerede et møde med Anker Jørgensen som eneste taler i Aalborg-hallen, mens SID's fællesledelse og Byggefagenes Samvirke genoplivede traditionen fra 1972-73 ved at lave en 1. maj demonstration med talere fra alle arbejderpartier, denne gang også inkluderet VS (Preben Mortensen (SF), Harry Osborn (DKP), Svend Mortensen (SD) og Anders Stig Møller (VS)).

Efter 1980 ophørte det samarbejdsmonter, man havde set i 1970'erne. Det lykkedes dog ikke socialdemokraterne at holde fællesorganisationens ledelse helt fri for ikke-socialdemokrater, idet Erling Christensen både blev genvalgt på repræsentantskabsmøderne i 1980 og i 1982, og oppositionen var også repræsenteret via formandsposten for Byggefagenes Samvirke (Arne Dahl Olsen SID, Nr. Sundby, DKP'er). Det betød bl.a. at kommunisterne på trods af det højresocialdemokratiske pres bestræbte sig på at fortsætte et vist enhedsarbejde (nu byggende på to partier), hvilket viste sig ved 1. maj 1982 og 1983.⁶⁵

V. Nogle afsluttende forklarende bemærkninger

Den partipolitiske konkurrence om magt og indflydelse i fællesorganisationen i Aalborg er nu beskrevet i tre perioder i 1970'erne. Tilbage står at forsøge at fremdrage nogle forklarende faktorer for enhedspolitikens etablering (den afvigende adfærd i forhold til den landsmæssige tendens) og sammenbrud.

I den første periode frem til 1973, hvor man tydelig kunne konstatere en partipolitiserings og en vis forskydning af magtforholdene i fællesorganisationen som en konsekvens af de mere etablerede venstrefløjerspartiers (SF og DKP) fremmarch og en socialdemokratisk svækkelse, afspejlede udviklingen i

kom og vær med

1 maj

**Arbejdernes Fællesorganisation
i Aalborg arrangerer atter i år en
stor, tværpolitisk arbejder-
demonstration på den internationale
arbejderdag. Vi opfordrer alle Fællesorganisa-
tionens medlemmer til at deltage i den
planlagte enhedsdemonstration..!**

**ARBEJDERNES
FÆLLESORGANISATION
AALBORG**

**1. maj 1976:
for solidaritet
i arbejder-
bevægelsen!**

PROGRAM

LØRDAG 1. MAJ 1976

**Kl. 14,00 starter
demonstrationen fra
Gammel Torv, Aalborg.**

**Med musik og sangkor i
splidsen til Nordjyllands
Kunstmuseum, hvor 1. maj
talerne holdes af:**

FINN THORGRIMSSON
miljøkonsulent i LO (S)

HOLGER FOSS
formand for Bryggeriarb. (SF)

OLE SANDEN
landsformand for LLO (DKP)

Fællesorganisationens valgplakat ved folketingsvalget 15. februar 1977.

Aalborg blot en generel landsmæssig tendens især foranlediget af en intern socialdemokratisk organisatorisk og faglig svækkelse og EF-debattens lamelse af den socialdemokratiske arbejderbevægelse.⁶⁶

1973-valget var et chock for Socialdemokratiet. Udover de nye partiers eksplosive vækst (Fremskridspartiet og Centrumdemokraterne), var DKP's tilbagekomst på den parlamentariske scene overraskende for de fleste og kom til at udgøre en trussel for socialdemokraterne i fagbevægelsen.⁶⁷ 1974 blev derfor præget af en stærk socialdemokratisk modoffensiv overfor venstrefløjen, samtidig med at man opbyggede et nyt fagligt apparat. DKP'erne søgte som led i deres antimonopolistiske strategi at få skabt en aktionsenhed mellem kommunister og socialdemokrater i fagbevægelsen. Heroverfor udviklede toppen i fagbevægelsen og Socialdemokratiet en taktik, hvor man gennem deltagelse i nogle fælles faglige aktiviteter og manifestationer med kommunisterne forsøgte at »afsløre« deres hensigter og drive hetz mod dem (Hope-sagen og demonstrationen den 26. november 1974 mod Hartling-regeringen).

Hvor Socialdemokratiets deltagelse i den brede protestbølge under Hartling-regeringen fra toppens side var rent taktisk bestemt, var den i brede kredse i den socialdemokratiske arbejderbevægelse mere end det, og det specielt i Aalborg. Her kom Hope-sagen uden tvivl til at spille en afgørende rolle, idet dens forløb demonstrerede nødvendigheden og nytten af at samarbejde på tværs af de traditionelle partipolitiske kløfter, og lagde grunden for en fortsættelse af dette samarbejde.

I DKP's ledelse lagde man i midten af 70'erne afgørende vægt på det partipolitiske arbejde i fællesorganisationen i Aalborg og fremholdt det ved flere lejligheder som nærmest et forbillede for, hvorledes enhedspolitikken kunne og skulle føres. Dette skete ikke mindst over for andre dele af DKP, specielt nogle DKP-dominerede fagforeninger i København, hvor man havde opgivet at ændre fællesorganisationen indefra, at betragte den som en væsentlig arbejdsmark og platform og derfor meldte sig ud, hvilket blev skarpt fordømt af DKP's faglige sekretariat.

På landsplan kunne man allerede fra 1975 rigtig begynde at se resultaterne af den socialdemokratiske offensiv overfor venstrefløjen (venstrefløjen var blevet smidt ud af FO i København og deres fremmarch var standset i dele af fagbevægelsen), mens resultaterne udeblev i Aalborg, hvor enhedslinien blev fortsat.

Fra midten af 70'erne synes det socialdemokratiske partiapparat imidlertid i højere grad at have forsøgt at dirigere de lokale partiforeninger og fællesorganisationernes handlinger f.eks. ved 1. maj arrangementer.⁶⁸

Aflivningen af det fra toppen af den socialdemokratiske arbejderbevægelse irriterende og afvigende samarbejdsmonster i Aalborg skal ses i sammenhæng med den socialdemokratiske arbejderbevægelses generelle situation i slutnin-

gen af 70'erne. På den ene side fremkaldte den socialdemokratiske mindretalsregerings indgåelse af en række økonomiske kriseforlig med nogle af de borgerlige partier, kulminerende med dannelsen af SV-regeringen i 78 kraftige spændinger mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen, der åbnede nye muligheder for at antaste de socialdemokratiske magtpositioner i fagbevægelsen og forsøg på at frigøre fagbevægelsen fra den socialdemokratiske dominans fra venstrefløjspartiernes side. På den anden side førte netop disse indre konflikter i den socialdemokratiske arbejderbevægelse samtidig til en forstærket socialdemokratisk offensiv mod venstrefløjen i fagbevægelsen og bestræbelser på et intensiveret samarbejde mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen både på centralt hold og især omkring fællesorganisationerne.

Med disse betragtninger er udviklingen i Aalborg blevet sat ind i en landsmæssig ramme. Hvilke lokale faktorer gjorde, at man i Aalborg en tid kunne modstå den landsmæssige hovedtendens, og at linien til sidst brød sammen?

Når man skal forklare, hvorfor en tværpolitisk enhedspolitik lod sig realisere i Aalborg i midten af 70'erne i modsætning til alle andre store byer er én lokal faktor allerede fremhævet flere gange, nemlig Hope-sagens betydning. Derudover må enhedspolitikken ses i et meget længere historisk perspektiv, idet man i arbejderbevægelsen i Aalborg har en vis lokalhistorisk tradition for et enhedsarbejde i arbejderbevægelsen uanset holdningerne i toppen af fagbevægelsen og arbejderpartierne.

Man så det kraftfuldt manifesteret under besættelsen i augustoprøret 1943, hvor det som det eneste sted i landet i en større by lykkedes at etablere en enhedsfront mellem socialdemokrater og kommunister i fagbevægelsen, ved at en stærk fagopposition inden for arbejdsmændenes rækker gik sammen med fællesorganisationen i en generalstrejke vendt mod tyskerne på tværs af det socialdemokratiske apparats ønsker.⁶⁹

Dette mønster med at stå sammen på tværs af partiforskelle i krisesituationer gentog sig i foråret 1956, da den socialdemokratiske regering greb ind i overenskomstforhandlingerne og ophøjede et fremsat mæglingsforslag til lov. Da afholdt man 3 store strejkemøder i Aalborg, hvor bl.a. Knud Jespersen (daværende formand for Lager og Pak i Aalborg og senere formand for DKP), fællestillidsmanden på værftet, Gustav Kristensen og formanden for fællesorganisationen, Kvist Nielsen talte.⁷⁰

Grunden til 70'ernes enhedsarbejde blev imidlertid lagt i slutningen af 60'erne, igennem en række møder og studiekredse, »Ide og Hverdag« med repræsentation fra de tre arbejderpartier og arrangeret af AOF i Aalborg. Det startede i vinteren 1967 efter det første arbejderflertals etablering (mellem SD og SF i 1966-67) med en debat mellem SF's daværende folketingsmand i Nordjylland, Chr. Madsen og NY-Tids redaktør, Harry Rasmussen om, hvad der skilte mellem de tre arbejderpartier. Det blev fulgt op af oplysningssekretær Svend Erik Mortensen i AOF, der arrangerede en række store møder

(med ca. 300 deltagere) i Aalborg-hallen, hvor en repræsentant fra hver af de tre arbejderpartier på skift kom med et principielt oplæg om et emne, og siden blev udspurgt af repræsentanter fra de andre arbejderpartier og salen. Ifølge flere udsagn var disse møder med til at bane vejen for en større lokal forståelse mellem arbejderpartierne.⁷¹

Udover disse historiske traditioner har det sikkert været af helt afgørende betydning for samarbejdets etablering, at venstrefløjen har stået forholdsvis stærkt i den aalborgensiske fagbevægelse, specielt blandt arbejdsmændene, i byggefagene og på værftet, hvilket har betydet, at socialdemokraterne har haft svært ved at undslå sig et samarbejde, med mindre man ville isolere sig fra store dele af fagbevægelsen. Selv om venstrefløjen i fagbevægelsen i Aalborg i alt overvejende grad består af kommunister, var det antageligt af betydning for enhedsarbejdets etablering først i 70'erne, at SF havde en i forhold til andre steder relativt stærk faglig position, hvilket betød, at SF'erne kunne stå som en slags formidlere af samarbejdet. Endelig har det også været af betydning, at der har været en række faglige socialdemokrater, der har støttet en enhedspolitik, ikke blot af taktiske grunde.

Hvorfor brød samarbejdet så sammen i slutningen af 70'erne? Udover de i beskrivelsen allerede nævnte faktorer, det stigende pres fra fagbevægelsens og Socialdemokratiets top, den voksende utilfredshed blandt nogle socialdemokratiske fagforeninger (Metal og HK), og bruddet med SF som parti i enheden indenfor fællesorganisationen, skyldtes sammenbruddet også samarbejdets begrænsede karakter både hvad angår form og indhold.

Beskrivelsen har vist, at der bag samarbejdets tilsyneladende harmoniske overflade foregik en politisk magtkamp især mellem socialdemokrater og kommunister. Ved festlige lejligheder, som ved fællesorganisationens 90 års jubilæum, i 1976 holdt hverken Sigurd Kristensen eller Niels Klitgaard sig tilbage for at prise samarbejdet i næsten lyriske toner, hvor interessemodsætningerne og konflikterne blev gemt hen. Sigurd Kristensen dristede sig endda til at sige, at uden samarbejdet ville »organisationen være en død sild«, »skåret ned til kun at være en juletræsforening«.⁷²

Selv om man klart kan se en stærk aktivitetsudvidelse i enhedens første år båret frem af enkelte venstrefløjsfolk (specielt Klitgaard og Dahl), var samarbejdet begrænset, og med tiden blev det indskrænket. Det blev et begrænset partiegoistisk samarbejde, hvor man distancerede sig fra andre strømninger (VS og fagoppositionelle initiativer), og man fik endda ikke givet samarbejdet mellem de tre arbejderpartier en fremadrettet dynamisk form, hvor man fortsatte den lokale dialog, der var indledt i slutningen af 60'erne. Hvor var AOF henne i den sammenhæng? Var man når det kom til stykket ikke interesseret i en dialog?

I min beskrivelse har jeg især fået kortlagt et lille hjørne af den socialdemokratiske fraktionspolitik's langsomme underminering af enheden, fordi det kil-

demæssigt har kunne lade sig gøre. Det skal imidlertid ikke skjules, (uden at det på samme måde kan dokumenteres), at kommunisterne uden tvivl har udført et betydeligt mere effektivt fraktionsarbejde med mere partidisciplin for at maksimere deres indflydelse i fællesorganisationen. I adskillige situationer kan der således spores en klar tendens fra DKP'ernes side til at monopolisere oppositionen mod socialdemokraterne eller markere sig særskilt som parti ved de fælles arrangementer og forsøge at drage partiegoistiske fordele (f.eks. ved Hope-Computer-sagen, 1. maj 75, valgene til FU, jubilæumsinterviewet i Land og Folk i 76 og modstanden mod at inddrage VS).

Baggrunden for de to SF repræsentanters fremtrædende position var ikke noget velorganiseret partifraktionsarbejde som for DKP'ernes vedkommende, men skyldtes antageligt deres mere almindelige faglige anseelse. Kontakten mellem dem og SF's partiafdeling og specielt dettes faglige udvalg var meget svag i begyndelsen og forsvandt fra midten af 1970'erne i takt med den interne partkonflikts udvikling specielt omkring Henning Phillipsens person.

Enheden i Fællesorganisationen i Aalborg udviklede sig aldrig rigtig til at blive en ægte pluralistisk konkurrence og dialog med et bredt samarbejde mellem de forskellige strømninger i arbejderbevægelsen, men var mere udtryk for en midlertidig taktisk magtbalance mellem forskellige arbejderpartier, fordi to af partierne i samarbejdet, nemlig DKP og Socialdemokratiet grundlæggende er bureaukratiske, hegemonistiske (stræbende efter eneherredømme) arbejderpartier (omend af forskellig type), der hovedsagelig ser samarbejde som et middel for opnåelsen af deres egentlige mål, at blive det altdominerende parti i arbejderbevægelsen, og ikke så meget ser det som et demokratisk-socialistisk mål i sig selv.

At der blandt alle de tre gamle arbejderpartiers medlemmer har været adskillige, der har haft større forventninger og håb til samarbejdet, er der ingen tvivl om. Disse håb er foreløbig blevet kvalt af den partiegoistiske organisationslogik, der findes udviklet i alle arbejderpartier, men er mest udbredt i DKP og Socialdemokratiet.

Noter

1. Kildematerialet for denne artikel består for perioden frem til 1975 især af Fællesorganisationen forhandlingsprotokol 1969-75 (A); som findes på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

Her findes for denne periode desuden en del usorterede arkivalier (9 kasser), der rækker helt frem til 1977 og består af beretninger, regnskaber, forskellige former for korrespondance samt enkelte avisudklip, som også er blevet benyttet. (B)

Artiklen kan derudover ses som et lokalt case-study af den partipolitiske konkurrence mellem arbejderpartierne, som jeg har behandlet mere bredt og for hele landet i min bog: Arbejderpartiernes faglige politik i 1970'erne. Aalborg Universitetsforlag 1981.

2. En nærmere karakteristik af forholdet mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen i Danmark og oppositionens rolle i dansk fagbevægelses historie gives i min bogs første kapitel p.

- 3-22. Her gives endvidere en nøjere beskrivelse af den forståelse af politiske partier, som kortfattet præsenteres her (se kapitel II p. 23-39).
3. En mere bred landsmæssig beskrivelse af kampen om fællesorganisationerne. Ibid. p. 90-92.
 4. Fællesbestyrelsesmøde 26.11.69 (A).
 5. Se interview med Robert Høfler: »Danmark bliver et museum for socialisme« SR-nyt. Udgivet af Studenterrådet ved AUC. 5. årg. nr. 7. 1978.
 6. Fællesbestyrelsesmøde 30.11.71 (A) samt Love for Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg. Vedtaget på repræsentantskabsmødet den 30. november 1971 §2, 3, 4 og 6. (B)
 7. Fællesbestyrelsesmøde 27.5.69. (A)
 8. Se fødselsdagsportrættet af Holger Larsen i anledning af hans 60 års-dag i Land og Folk 28.8.80. Holger Larsen opnåede som en af de få socialdemokrater at blive ekskluderet af partiet først i 60'erne, fordi han plejede omgang med faglige kammerater, der var kommunister, og fordi han meldte sig ind i Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen.
 9. Fællesbestyrelsesmøde 2.6.71. (A)
 10. Se Folkets Kamp. Udgivet af DKP i Aalborg, nr. 4. april 1971.
 11. Se Aktuelt, Land og Folk og Aalborg Stiftstidende 2.5.72.
 12. FU-møde 7.11 og Repræsentantskabsmødet 28.11.72. (A)
 13. FU-møder 6.6.72 (historisk udvalg), 9.12.72. (ekstraordinært møde om miljøproblemer på DAC og ØD-udvalg), 6.2.73. (universitetsudvalg) og 27.2.73 (om mødeformer). (A)
 14. FU-møde 6.3., ekstraordinært FU-møde 7.3. og tillidsmandsmøde 19.3.73. (A)
 15. Fællesbestyrelsesmøde 27.5.69 (500 kr.) og FU-møde 19.1.73 (5000 kr.). (A)
 16. FU-møde 6.3.73. (A)
 17. Aktuelt og Aalborg Stiftstidende 2.5.73.
 18. Se Hope-sagen. En dokumentation af samtlige faser i retssagen. Ved Phillip Ingerslev. Fremad 1974. og Aktuelt 7.8. og 8.8.73
 19. Repræsentantskabsmødet 20.11.75 (A) og Aalborg Stiftstidende 22.11.73.
 20. Vedrørende FO's rolle i Hope-sagen se FU-møderne 7.1., 5.2. og 4.3.74. (A). En lidt bredere beskrivelse af Hope-sagens effekter findes i Arbejderpartiernes faglige politik p. 133-36. Begivenhedsforløbet beskrives i Aalborg Stiftstidende 12.2.74, Aktuelt 12. og 13.2.74 og i Land og Folk 12. og 13.2.74.
 21. Den socialdemokratiske offensiv er beskrevet i Arbejderpartiernes faglige politik...p. 122-24 og 141-42.
 22. FU-møder 4.3.74. (A) og Beretning for Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg 1973/74. (B).
 23. Brev fra Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg til LO 7.8.74. (B).
 24. Aalborg Stiftstidende 2.5.74.
 25. FU-møder 13.5. (ekstraordinært) og 16.5. samt tillidsmandsmøde 27.5.74 (A). Se ellers Aalborg Stiftstidende 15.5.74.
 26. Referat af Socialdemokratiets faglige sekretariats møde med faglige og politiske tillidsmænd i Aalborg 15.8.74. (B).
 27. Socialdemokratiet i Aalborg. 3. kvartal 1974. Indkaldelsen af socialdemokratisk organiserede fagforeningsfolk til mødet med Anker Jørgensen (14.10) skete i brev af 10.10.74 på FO's brevpapir. (B).
 28. Protestdemonstrationen er nærmere beskrevet i Arbejderpartiernes faglige politik. p. 136-

38. Og situationen i Aalborg, FU-møde 8.11.74 (A) samt Aalborg Stiftstidende 27.11.74.
29. Aalborg Stiftstidende 26.11.74 (Holger Larsen væltet) FU-møde 16.12.74 (bevilling) Repræsentantskabsmøde 16.12.74 (A) SD's bevilling fremgår af regnskabet 1.10.74 - 30.9.75. Den var helt præcist på 9958 kr. (B).
30. FU-møder 11.2. 4.3. og 8.4.75 (A). Brev fra Kjeld Arne Sørensen til Grethe Schön 1.4.75. (B) Aalborg Stiftstidende 2.5.75.
31. Folkets Kamp. April 1975.
32. Socialdemokratiet i Aalborg. 3. kvartal og 4. kvartal 1975.
33. Referat af bestyrelsesmøde i SF, Aalborg 25.2.75. Forhandlingsprotokol for SF, Aalborg 1972-82.
34. FU-møde 11.2.75 (arbejdsløshedsudvalg). (A) Beretning for FO 1975/76 (miløudvalg). (B).
35. Tillidsmandsmøde 8.3.75. (A)
36. Aalborg Stiftstidende 2.5.76 og 2.5.77.
37. Vendsyssel Tidende 28.4.76.
38. Ekstraordinært FU-møde 17.8.76. FO's protestudtalelse 20.8.76. (B)
39. Tillidsmandsmøde 5.1.77.(B)
40. FO-regnskab 1.10.75-30.9.76. (B)
41. LO, Kongresprotokol 1975 p. 85-95, og FO's beretning 1975/76. (B)
42. FU-møde 20.4.71. (A)
43. LO-bladet nr. 5. 1979.
44. FU-møde 4.3.75 (Uniprint-støtte afvist) 15.4.75 (hastemøde om strejken på Skandinavisk Tobaksvirksomhed). (A)
45. Brev fra FO 30.8.76. (B) FO støttede konflikten med en annonce i Aalborg Stiftstidende og afholdelsen af en solidaritetsaften i Aalborg-hallen 2.9.76.
46. FO-beretning 1976/77. (B)
47. FO-brev 18.11.76 underskrevet af Sigurd Kristensen og John Frandsen. (B) Endvidere Aalborg Stiftstidende 26.11.76.
48. Det faglige sekretariat i Aalborg 25.11.77. (B).
49. Socialdemokratiet i Aalborg. Januar kvartal 1978.
50. Om repræsentantskabsmødet, Aalborg Stiftstidende 7.12.77 og Solidaritet. Et arbejdspladsblad. Udgivet af VS, Aalborg. Januar 1979. Om LLO se Arbejderpartiernes faglige politik. p. 228-29.
51. Aalborg Stiftstidende 2.5.78.
52. Se Folkesocialisten. Udgivet af SF, Aalborg, nr. 1.nov. 77, nr. 2. nov. 77, nr. 4. januar 78 og nr. 5. februar 78.
53. Folkets Kamp. Marts 1978.
54. Aalborg Stiftstidende 31.8., 5.9. og 4.10.78. Samt Solidaritet, Aalborg nr. 6. September 1978.
55. Aalborg Stiftstidende 6.12.78.
56. Aalborg Stiftstidende 25.3. og 29.3.79. Samt Solidaritet, Aalborg 2. årg. nr. 2. Marts-april 1979.
57. Aalborg Stiftstidende 2.5.79 samt Folkesocialisten, Aalborg nr. 13. April 1979.
58. Socialdemokratiet i Aalborg. April kvartal 1980.
59. Folkets Kamp. Juni-juli 1979.

60. Socialdemokratiet i Aalborg. April kvartal 78 (HK), Juli kvartal 78 (Metal) og Januar kvartal 79 (Snedker-tømrerne).
61. Richard Larsen: Befal du dine veje. Politik og fagbevægelse. Ivan Eriksens novelleforlag. Godthåb 1982. p. 11.
62. Ibid. p. 28 og 37 samt Aalborg Stiftstidende 6.11.79.
63. Aktuelt 22.10.79.
64. Se Arbejderpartiernes faglige politik. p. 228.
65. Aalborg Stiftstidende 2.5.80 og løbeseddel fra VS, SF og SFU om 1. maj, hvori forholdet til FO forklares nærmere. I 1981 fortsatte mønstret fra 1980 dog denne gang uden VS som deltager (Se Solidaritet, Aalborg, maj 1981). I 1982 så man derimod en delvis tilbagevenden til en vis enhedspolitik, idet DKP'erne deltog i FO-arrangementet, men ikke som partirepræsentanter og ved siden af dette, blev der lavet en socialistisk enhedsdemonstration arrangeret af SF, VS og SFU, hvilket gentog sig i 1983. Aalborg Stiftstidende den 2.5. 1982 og 1983. Vedrørende repræsentantskabsmøderne i 1980 og 1982 se Aalborg Stiftstidende den 27.11.80 og 10.11. og 3.12.82.
66. For perioden 1968-73 se Arbejderpartiernes faglige politik. p. 43-115.
67. For perioden 1973-75 Ibid. p. 119-59.
68. For perioden 1975-79 Ibid. p. 163-261.
69. Se Hans Kirchhoff: Augustoprøret 1943 Bd. II. Gyldendal 1979. p. 129 og 149-52
70. Se Interview med Robert Høfler i SR-nyt, op.cit. og Aalborg Stiftstidende 16.4.56.
71. NY-Tid 18.1., 12.2., 2.3. og 12.3.67. Samt Land of Folk 10.11.4. 1976, der bringer et interview med Niels Klitgaard og Sigurd Kristensen i anledning af Arbejdernes Fællesorganisations 90 års jubilæum i Aalborg.
72. Ibid.

Summary

Very close co-operation between the trade union movement and the Social Democratic Party has always been a characteristic feature of the Danish labour movement. However, in the 1970ies an increasing, clearly discernible party-politization of industrial conflicts took place; this was a consequence of the fact that the three left-wing political parties, the SF »The Socialist People's Party«, the DKP »The Communist Party« and the VS »The Left-Wing Socialist Party«, came to play a more important role in the trade union movement. Faced with this, the Soc. Dem. Party tried to uphold its »monopoly« on the trade union movement.

»Joint Trade Union Councils« are associations of local trade unions set up for promoting common trade union and political interests, and traditionally these organizations have worked in close co-operation with local Soc. Dem. Party branches.

As a result of the fact that trade union activities were given higher priority in the »Joint Trade Union Councils« in the 1970ies, these organizations became fora of political struggle and competition between the labour parties.

In the mid-1970ies patterns of co-operation and conflict between the three older labour parties (the Soc. Dem., the SF and the DKP), however, took on a somewhat different form in the provincial town of Aalborg from what was the case in Copenhagen and other provincial towns: In Aalborg, the Joint Trade Union Council saw a great deal of unity work between the three labour parties which was rather unusual compared to the general, national trend (joint 1st of May meetings, protest demonstrations, and appeals to vote for one of the three labour parties at general elections).

There were several factors behind the establishment of a unity policy in the Joint Trade Union Council in Aalborg in the early 1970ies. Firstly, Aalborg has a long local tradition of maintaining unity in the labour movement. Furthermore, the left has always been strong in the Aalborg trade union movement, which means that it has always been difficult for social democrats to excuse themselves from co-operating. Finally, an industrial conflict (the Hope-Computer case) together with Soc. Dem. trade union opposition to the EEC were of importance in the establishment of unity.

In the period 1969 to 1973 the left gained an increasing influence in the Joint Trade Union Council in connection with the election of some communists and people's socialists to the executive committee of the Joint Trade Union Council together with an extension of the activities of the organization. Co-operation proper as expressed in a number of unconventional initiatives, such as the arrangement of a unified demonstration on the 1st of May was only realized in the period 1974 to 1977, the golden age of unity policy. However, soc. dem.s soon took the offensive against the left, which led to a slow undermining of this policy.

The unity policy collapsed in the late 1970ies because the Joint Trade Union Council of Aalborg was exposed to increasing pressure from the LO (the Danish T.U.C.) and the Soc. Dem. Party top to dissolve the co-operation. In addition to this, dissatisfaction grew in some Soc. Dem. dominated trade unions, and a break with the SF took place, one reason being that locally the SF initiated co-operation with segments of the remaining left wing (i.e. the VS) and internal disagreement arose in the SF.

However, to this must be added that the co-operation was of a limited nature both as to form and content. The unity endeavour was more an expression of a temporary tactical balance of power between different labour parties (especially the Soc. Dem. Party and the DKP) than a genuine pluralistic competition and dialogue between the differing trends in the labour movement.

Tidsskriftsoversigt 1982/83

Ved Niels Senius Clausen

Archiv für Sozialgeschichte XXII, 1982 bringer en større samleanmeldelse af Gerd Callesen og Flemming Hemmersam: »Zur Geschichte des 1. Mai« (s.544-555). Gennemgangen af 4 nyere bøger slutter med en mindre bibliografi over 1. maj-litteratur.

Historisk Tidsskrift för Finland 2/1983 har en artikel af Matti Lackman: »Finlands kommunistiska partis kamp för Köpenhamnvalet« (s. 122-144). Artiklen behandler et forsøg på samarbejde mellem landsorganisationerne i Danmark, Norge, Sverige, Finland og Sovjet, som skulle være en forløber for en sammenslutning af fagforeningsinternationalerne. Til mødet i København i februar 1928 meldte Danmark og Sverige fra, men mødet blev alligevel afholdt. Den aftale, der blev indgået, blev dog aldrig ratificeret - ikke mindst fordi det efter Kominterns 6. kongres senere på året, blev umuligt samtidig at arbejde for en enhedsfagbevægelse og følge Moskvas paroler.

Det svenske tidsskrift, *Meddelande från Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek*, har fundet en form, der kan virke som inspiration for andre. I dobbelt-numre på omkring 100 sider lykkes det gennem veldokumenterede - og velillustrerede - småartikler at nå rundt om et tema. Nr. 24/25-1982/83 har temaet: »Kommunismen i Sverige« og 26-27/1983 temaet: »Billeder« - sidstnævnte har bl.a. en artikel af Henning Bender: »Gamla fotografier viser vägen till historien. Om insamling, registrering och användning av fotografiskt material i Danmark« (s. 48-51).

Skandinavskij Sbornik (Skrifter om Skandinavien) udgivet af Tartu Statsuniversitet i Tallin bringer i bd. XXVII, 1982 to interessante artikler om Danmark. N. Tudorjanu skriver om »Sæsonarbejdende russiske bønder i de skandinaviske lande 1890-1914« (s. 48-66) på basis af russisk arkivmateriale. Artiklen, der hovedsagelig handler om udvandringen til Danmark, fortæller om, hvordan det russiske generalkonsulat i København gik agrarkapitalens ærinde. Men også om, hvordan den progressive presse arbejdede for at få en ændret gæstearbejderpolitik gennemført ved lov. Den anden artikel af V. Pochljobkin: »Den første russiske revolutions (1905-1907) indflydelse på Danmark« (s. 116-134) bygger også udelukkende på russisk arkivmateriale. Det er forfatterens opfattelse, at revolutionen i 1905 fik ledende politiske kredse i Danmark til at vende blikket mod Tyskland, som den kommende europæiske stormagt. Forfatteren viser, hvorledes Rusland forsøgte at styrke sine aktier i Danmark og den danske regerings meget diplomatiske afværgemanøvrer. I den danske arbejderklasse vakte den første russiske revolution ifølge forfatteren ikke den store opmærksomhed.

Under den pompøse overskrift: »Jeg var Trotskis dirigent«, skriver A. C. Lindgaard, i *Information* 27.-28. november 1982, en personlig beretning i anledning af 50-året for Trotskis sidste tale til en større forsamling, der fandt sted i København i 1932. Forfatteren var medarrangør af og dirigent på mødet.

Søren Mørch har i sin Danmarkshistorie kaldt økonomerne for vor tids augurer. Det er en kendetegnelse, der synes rammende, når man læser artiklen: »Lønuviklingen i Danmark 1911-1976 - stabilitet og specifikation« af Peder J. Pedersen i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1/1983 (s. 102-129). Her sættes hele det videnskabelige apparat på benene i form af den såkaldte Philipskurve - og med slet resultat. Forfatteren må hændervridende konstatere: »Et karakteristisk træk ved den problemstilling, som skal drøftes her, er den ubehageligt store afstand mellem teori og empiri«. Det fører frem til den - efter mange tekniske overvejelser - overraskende konklusion »...at den 'bedste' supplerende variabel først kan afdækkes i retrospektive analyser«. Med andre ord, man kan altid senere finde ud af, hvad der var galt med ens forudsigelser.

Til de jordnære retrospektive analyser hører Jørgen Fink: »Træk af den industrielle udvikling 1857-1914« i *Erhvervshistorisk Årbog* 1981 (først udsendt 1983) (s. 159-182). Forfatteren opponerer mod den gængse opfattelse, at provinsens industri i perioden 1857-1960 ekspanderede kraftigere end den københavnske. Selvom industrien i provinsen voksede kraftigt overhalede man aldrig København og i den følgende periode sakkede man længere bagud. På grundlag af ændrede opgørelser, forsøges også med et nyt syn på arbejderklassens sammensætning. I samme nummer af *Erhvervshistoriske Årbog* er også en artikel af Per Boje og Hans Chr. Johansen: »Mekaniseringen af dansk tekstilindustri 1850-1914. Belyst ved eksempler fra Odense« (s. 52-72). Undersøgelsen viser, at der finder en betydelig nyinvestering sted i maskiner i 1870'erne og 1890'erne.

I *Økonomi og Politik* 4/1982 har Flemming Mikkelsen artiklen: »Strejken som kollektiv aktion. Nye strejkeanalyser inden for samfundsvidenskaberne og historievidenskaben« (s. 98-121). Det er en bred gennemgang en række nyere undersøgelser.

Tidsskriftet *Retfærd* nr 19 har temaet: ret og arbejde. Det er en række artikler om 'den kollektive arbejdsret'. Helmuth Schledermann skriver i artiklen: »Dansk arbejdsret som borgerligt reformistisk projekt« (s. 7-33) om arbejdsrettens struktur og ideologi i den første periode, ca. 1900-1930. Erik Christensen skriver om »Venstrefløjspartiernes syn på det fagretslige system i 1970'erne« (s. 33-51) og Ole Krarup: »Om arbejdsrettens integreringsmekanismer - Mellem retsdogmatik og samfundsteori« (s. 52-60).

Therkel Stræde, der som kandidatstipendiat arbejder på et projekt om »Den revolutionære syndikalisme i Danmark ca. 1900-1940«, har i *Information* skrevet en række artikler med relation til dette projekt. »Jeg hader dig,

Samfund« (22. 11. 82) handler om anarkisten, redaktør Sophus Rasmussen, »For sandhed og livsglæde« (13.-14. 8. 83) om 'Socialistisk Arbejderblad', der i 1908 samlede det meste af venstrefløjen, men kun fik en kort levetid - og endelig artiklen »Amalthea-manden« (26. 5. 82) skrevet i forbindelse med den 95-årige svensker Anton Nilsons besøg i Danmark.

Kritiske Historikere 1/1983 har temaet: »Socialistisk socialhistorie«. Ove Dahl: skriver om »Historien på vej mod det menneskelige? - en historikers syn på interesseskiftet fra den store til den lille historie« (s. 7-23), Steen Bille Larsen: »Organisationshistorie og hele arbejderklassens historie - et rids af en debat om arbejderbevægelsens historieskrivning« (s. 24-46) er stort set et resumé af den debat, der har fundet sted i 'Arbejderhistorie'. To mindre artikler er oversat fra Raphael Samuel (Ed.): »People's History and Socialist Theory« nemlig Jerry White: »selvbiografier - og hvad så?« (s. 34-46) og Stephen Yeo: »Politikken i arbejderlokalhistorien« (s. 47-53).

Den jyske Historiker 23-24/1982 tager den nye »Dansk Socialhistorie« under behandling. Det sker gennem længere, ræsonnerende anmeldelser af hvert bind. Bd. 5 omhandlende tiden 1870-1913 anmeldes af Erik Strange Petersen (s. 114-128), bd. 6 - 1914-1939 - af Jens Christensen (s. 129-161) og bd. 7 - 1940-1978 - af Lars Stigel (s. 163-176). Nummeret afsluttes med to mindre opsummerende artikler, »Den socialhistoriske forskningstradition i Danmark - en kort oversigt« (s. 177-182) af Jens Chr. Manniche og »Socialhistoriens mange sider« (s. 183-198) af Uffe Østergaard. Sidstnævnte forsøger, som det hedder i den lange undertitel, at placere »'Dansk Socialhistorie' mellem samfundshistorien, økonomisk historie, sociologi, politologi, socialantropologi, etnologi, historisk antropologi, mentalitets- og kulturhistorie, dagliglivshistorie og alle de andre 'rigtige' måde at studere samfund på«.

Arbejderbladet, udgivet af Fælles Kurs Klubben, bringer ofte mindre historiske artikler. I nr. 4/1983 findes artiklen: »Sømandsstrejken i 1934 forsøgte at bryde forræderi« (s. 20-24) af Britta Thomsen og Erik M. Jørgensen. Udgangspunktet for artiklen er forligsmandsloven fra 1934, som sømændene dengang gik til kamp imod. I samme blads nr.8 og 9/1983 skriver Hardy Bengtson om »Engelsk generalstrejke i 1926 forrådt af TUC« (s. 24-27 bg. nr.). I *Kvindernes Fagblad* nr. 6 og 7/1983 findes en skitse-mæssig oversigt over arbejdsløshedens historie under overskriften: »Arbejderbevægelsen måtte selv tage kampen op« skrevet af Tommy Christensen m.fl.

I *Grus* 8/1982 er en udmærket lille artikel om den amerikanske fagbevægelse: Rita Christensen: »Den amerikanske fagbevægelse i krise« (s. 33-55). AFL-CIO fyldte i 1981 100 år, men har i de sidste 25 oplevet en stadig fallende organisationsgrad - artiklen belyser baggrunden for denne udvikling. Den afsluttes med en kommenteret litteraturliste.

100-året for Marx' død er blevet fejret med hyldestartikler i den politiske tidsskriftspresse. I det socialdemokratiske *Ny Politik* 4/1983 skriver Anker

Jørgensen: »Marx kan stå for historiens dom« (s. 26-28) og H. Stenholt *Laur- sen*: »Marx var selv revisionist« (s. 25-26). *LO-bladet* 5/1983 bringer i samme anledning interviews med Anker *Jørgensen*, Knud *Christensen* og Ove *Rasmus- sen* (formand for fællesorganisationen i København) (s. 9-12). Det kommuni- stiske *Tiden* har ladet fremtrædende medlemmer kommentere centrale max- tekster. I nr. 2/1983 skriver Ivan *Hansen* om »Det kommunistiske Manifest«, i nr. 3/1983 behandler Freddy *Madsen* »Løn, pris og profit« og i nr. 4/1983 er det Gelius *Lund*, der tager sig af »Louis Bonapartes Attende Brumaire«, end-elig skriver Jørgen *Madsen* i nr. 7/1983 om »Lønarbejde og kapital«.

I *Kristeligt Dagblad* 14. 3. 83 refererer Ole *Stender-Petersen* fra den særlige marx-konference i Linz i januar i år under overskriften: »Karl Marx i nyere marxistisk lys«.

Kurasje 31/1982 har som forskud på marx-året taget et særligt tema op nemlig Engels betydning for marxismens udvikling. Det gøres gennem to oversatte artikler, Michael *Vester*: »Friedrich Engels' 'dampmarxisme'. Om forholdet mellem marxisme og arbejderbevægelsens læreprocesser i 'Anti-Dühring' «(s. 5-27) og Terrel *Carver*: »Marx, Engels og dialektikken« (s.29-41). I forordet - som man i *Kurasje* altid lidt patetisk kalder en leder - fastslås, at de nævnte artikler »opsummerer nogle evidente kendsgerninger, om marx- ismens grundlæggelse, som er nok så vigtige i det kommende jubelår«. Og man annoncerer, at de kommende numre vil fortsætte denne diskussion af for- holdet mellem den marxske teori og marxismen for at forhindre, at den vul- gære marxisme skal få fred til at lade den døde ride vor bevidsthed som en mare« - en næsten freudiansk programerklæring. I *Kurasje* 32/1983 forsøger Peter *Bundesen* at besvare spørgsmålet: »Hvor socialistisk er den virkeliggjorte socialisme?« (s. 4-20). Det er en kritik af de gængse teorier om de socialistiske landes socialistiske karakter, som Bundesen mener blot hænger fast i rene for- delingsteoretiske overvejelser og derfor ender i en socialismeforståelse, der ikke overskrider »det borgerlige samfunds horisont«.

I *Historie*, Jyske Samlinger ny rk. XIV, 3, 1982, skriver Erik *Rasmussen*: »H. C. Hansen, J. O. Krag og udenrigsministeriet« (s. 381-419). Det er en (kilde)-kritik af Vagn Dybdahls artikler i Dansk Biografisk Leksikon om H. C. Hansen og Krag. Dybdahl giver-ifølge Erik Rasmussen helt uberettiget- meget personlige karkteristikker, der »nedgør« H. C. Hansen og fremhæver Krag. Artiklen lægger op til en principiel debat omkring retningslinierne for denne type af biografiske artikler.

Der arbejdes mere og mere lokalt med arbejderhistorie. I *Lokalhistorisk Jo- urnal* har Søren *Federspiel* søgt at skabe et overblik: »Lokal arbejderhistorie - en bibliografisk oversigt« bringes i numrene 1-3/1983. Nr. 1 indeholder en indledende oversigt, nr. 2 generelle oversigter, Sjælland, Lolland-Falster samt Bornholm og nr. 3: Fyn og Jylland.

Carl Heinrich *Petersen* har endnu engang grebet pennen for at skrive om:

»Træk af arbejderbevægelsens historie i Viborg - og af min egen« i *Fra Viborg Amt* 1982 (s. 7-67).

Sundbyernes Lokalhistoriske Selskab og Arkiv er et af de mange nye lokalhistoriske initiativer. I selskabets lille medlemsblad - *Kbh. S* - skriver Therkel *Stræde* i det første nummer: »Om Arbejdernes Forsamlingsbygning på Kløvermarksvej«, der blev taget i brug 1894.

Byggeriet er ofte genstand for lokale undersøgelser. I *Fabrik og Bolig* 2/1982 skriver Peter *Dragsbo* om »Byggeforeninger, offentligt byggeri eller almennyttige boliger. Fra det sociale byggeris barndom, med Esbjerg som eksempel« (s. 31-45). Elsebeth Dahlerup *Farah* og Johanne *Schmidt* bringer et århusiansk eksempel: »Frederiksbjerg - et arbejderkvarter vokser op« i *Erhvervshistorisk Årbog* 1981 (s. 73-122) og i *Historiske Meddelelser om København* 1982 skriver Klaus *Pedersen*: C. F. Tietgen som bygherre. Foreningen af 1865 for tilvejebringelse af billige Arbejderboliger og Det københavnske Byggeselskab« (s. 67-135). Forfatteres konklusion er, at disse selskaber »bidrog til at hjælpe arbejderklassen til bedre og billigere boliger end de ellers ville være henvist til, men få af dem kan kaldes egentlig filantropiske« - man sikrede sig et pænt udbytte.

Nordnyt 16-17/1983 med temaet: »kvindekultur« har en artikel af Karin *Lützen*: »Danske kvinders fotoarkiv« (s. 111-122). Birgitte *Possing* skriver »Om at være kvindeforsker med det ene ben i 'historien' og det andet ben i 'etnologien'« (s. 19-27). Endelig findes en nyttig oversigt med adresser på forskningsinstitutioner og igangværende projekter.

Tryk, Kolding Højskoles tidsskrift 1-2/1982, har under overskriften: »Kolding Højskole og arbejderbevægelsen« (s. 14-23) en samtale mellem lokale fagforeningsfolk, om forholdet til højskolen.

Afsluttet september 1983.

Det beklages, hvis artikler, der burde være med i denne oversigt, mangler. Læserne opfordres derfor til at indsende oplysninger eller endnu bedre sætryk eller kopier, der burde omtales. De kan sendes til SFAH, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Rejsbygade 1, 1759 Kbh. V. Opfordringen gælder også ældre artikler, der burde have været omtalt i tidligere årgange.

Forfatterfortegnelse

Erik Christensen, lektor i historie og samfundsfag ved Institut for uddannelse og socialisering, Aalborg Universitetscenter. Kronosvej 59, Gug, 9210 Aalborg SØ. Tlf. (08) 14 51 12.

Karin Hansen, cand. mag. i samfundsfag og idéhistorie, kandidatstipendiat ved Institut for uddannelse og socialisering, Aalborg Universitetscenter. Nr. Trandersvej 38, 9000 Aalborg. Tlf. (08) 13 95 07.

Torben Hviid Nielsen, mag. art. i idéhistorie, lektor ved Institut for samfundsforhold og historie, Roskilde Universitetscenter. A. F. Kriegersvej 3, København Ø. Tlf. (01) 26 41 22.

Feiwel Kupferberg, fil. kand. m/sociologi som hovedfag, lektor i samfundsbeskrivelse ved Institut for uddannelse og socialisering, Aalborg Universitetscenter. Nestorvej 12, 9200 Aalborg SV. Tlf. (08) 13 95 07.

Niels Christian Sidenius, forskningsstipendiat ved Institut for Statskundskab, Århus Universitet. Aldersrovej 25, 8200 Århus N. Tlf. (06) 10 47 68.

Curt Sørensen, lektor ved Institut for Statskundskab, Århus Universitet. Kartrinebjergvej 69, III. sal t.v., 8200 Århus N. Tlf. (06) 16 61 20.

Gerd Sørensen, lic. phil. i litteraturvidenskab. Bosat og arbejder i Rom: Accademia di Danimarca, Via Omero 18, 00197 Roma.

Lars Torpe, cand. phil. i samfundsfag, lektor i politisk sociologi ved Institut for uddannelse og socialisering, Aalborg Universitetscenter. Nr. Trandersvej 38, 9000 Aalborg. Tlf. (08) 13 95 07.

Preben Wilhjelm, cand. mag. Deltog i stiftelsen af SF i 1958 og VS i 1967, MF for Venstresocialisterne fra 1975.

Indhold

Forord	5
Curt Sørensen: Demokrati og socialisme i II. Internationales tradition En sammenligning af Grundopfattelser hos Kautsky, Lenin og Rosa Luxemburg	7
Niels Christian Sidenius: Komintern: Demokratiet, magten og partidemokratiet	39
Gerd Sørensen: En fange krydser sine spor - eller træk af en politisk kulturs historie med Antonio Gramsci som knudepunkt	67
Feiwei Kupferberg: Myten om en »høgre demokrati« Om 30-talsdepressionen, de progressive intellektuelle og Stalins sovjetsamhælle	99
Karin Hansen og Lars Torpe: Demokratiet i Danmark - Socialdemokratisk set	121
Torben Hviid Nielsen: »Magt« versus »demokrati« Et uløst problem i dansk socialistisk teori	163
Preben Wilhjelm: Diskussionen i VS om demokrati og socialisme	191
Erik Christensen: Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg i 1970'erne - et studie i partipolitisk samarbejde og konflikt i arbejderbevægelsen	201
Niels Senius Clausen: Tidsskriftsoversigt	236